

KOTOR CRNA GORA

GSTC PROCJENA DESTINACIJE

Jul 2024

© Globalni savjet za održivi turizam 2024.

Autorska prava i vlasništvo nad intelektualnom svojinom sadržani u izvještaju ostaju u vlasništvu Globalnog savjeta za održivi turizam, osim ako nije drugačije dogovoreno.

Kontrola dokumenta
Ovo je verzija 1.0

Pripremio:
Dr. Ioannis Pappas, GSTC procjenjivač destinacija

ZAHVALNOST

Globalni savjet za održivi turizam (GSTC) izražava duboku zahvalnost brojnim službenicima i pojedincima čiji su ključni doprinosi omogućili uspješan završetak GSTC procjene destinacije Kotor 2023. Posebnu zahvalnost dugujemo našem glavnom strateškom partneru, Opštini Kotor, kao i Luci Kotor i Međunarodnoj asocijaciji kruzing industrije (CLIA), za njihovu neupitnu podršku i sufinansiranje ove važne procjene.

Želimo da izrazimo iskrenu zahvalnost Opštini Kotor, posebno gradonačelniku Vladimiru Jokiću, zamjeniku gradonačelnika Nebojši Ševaljeviću, dr Jeleni Stejepčević i Barbari Obradović Pajić. Njihovo liderstvo i nepokolebljiva posvećenost bili su ključni za postizanje ciljeva ove procjene.

Iz Luke Kotor posebno smo zahvalni gospođi Ljiljani Popović Moškov, a posebno zahvaljujemo gospodinu Ljubu Radoviću i gospođi Maji Danilović na njihovoj kontinuiranoj podršci tokom priprema i pomoći u prikupljanju ključnih podataka potrebnih za uspješan završetak procjene.

Na kraju, GSTC izražava zahvalnost posvećenim službenicima i predstavnicima CLIA-e, uključujući Marie-Caroline Laurent, Nikos Mertzanidis i Martyn Griffiths, za njihovu neprocjenjivu podršku tokom izrade ove procjene i ključnu ulogu u sufinansiranju projekta.

Slika 1: Službenici procjene destinacije Kotor

SADRŽAJ

ZAHVALNOST	3
POPIS TABELA	6
POPIS SLIKA	8
AKRONIMI	9
SAŽETAK.....	12
UVOD	15
Globalni savjet za održivi turizam	15
GSTC procjena destinacije.....	16
O destinaciji	17
PRIKAZ KOTORA	19
Uvod.....	19
Status turizma	21
Turistički proizvodi i atrakcije	28
METODOLOGIJA PROCJENE	33
GSTC postupak procjene	34
Pre-desktop procjena	34
Procjena na terenu	34
Desktop procjena (u kancelariji)	35
Alati GSTC procjene	35
Usklađenost sa kriterijumima evaluacije.....	35
Postupak procjene KOTORA.....	38
REZULTATI PROCJENE	44
Sažetak rezultata procjene	44
A. ODRŽIVO UPRAVLJANJE	51
B. SOCIOEKONOMSKA ODRŽIVOST.....	81
B1. Mjerenje ekonomskog doprinosa turizma	81
B2. Dostojanstven rad i prilike za razvoj karijere.....	84
B3. Podrška lokalnim preduzetnicima i fer trgovina	87
B4. Podrška zajednici.....	91
B5. Sprečavanje eksploatacije i diskriminacije.....	94
B6. Vlasnička i korisnička prava.....	96
B7. Bezbjednost i sigurnost	99
B8. Pristup za sve	102
C. KULTURNA ODRŽIVOST	106
C1. Zaštita kulturnih dobara.....	106
C2. Kulturni artefakti.....	109
C3. Nematerijalna baština	112
C4. Tradicionalni pristup.....	115
C5. Intelektualna svojina	118
C6. Upravljanje posjetama na kulturnim lokalitetima.....	121

C7. Interpretacija lokaliteta.....	124
D.EKOLOŠKA ODRŽIVOST	127
D1. Zaštita osjetljivih sredina	127
D2. Upravljanje posjetama na prirodnim lokalitetima.....	130
D3. Interakcija sa divljim životinjama	133
D4. Eksploatacija vrsta i dobrobit životinja	136
D5. Očuvanje energije.....	139
D6. Upravljanje vodnim resursima.....	143
D7. Kvalitet vode.....	146
D8. Otpadne vode	149
D9. Čvrsti otpad	153
D10. Emisije gasova sa efektom staklene bašte i ublažavanje klimatskih promjena.	156
D11. Transport sa niskim uticajem na okolinu	159
D12. Svjetlosno i zvučno zagađenje	162
GSTC Procjena - Važne oblasti i planiranje pilot akcija	165
ZAKLJUČCI I PREPORUKE	173
ANEKS	175
A. Nalazi dobre prakse	175
Stub A: Održivi razvoj	175
Stub B : Socioekonomska održivost	178
Stub C : Kulturna održivost	180
Stub D : Ekološka održivost	184
A. Kompletirana matrica procjene	187
C. Ostalo.....	205
C.1. Pregled zainteresovanih strana konsultovanih ili posjećenih na terenu	205
C.2. Procjena Kotora kao destinacije posjete na licu mjesta	207
C.3 Rezultati procesa mapiranja dokumenata.....	210
REFERENCE	224

POPIS TABELA

Tabela 1 : Smetnje koje su turisti iskusili tokom boravka u Crnoj Gori (Jaksic Stojanovic, 2012).....	27
Tabela 2 : Najvažnije turističke atrakcije	31
Tabela 3 : Najpoznatiji nacionalni suveniri	32
Tabela 4: Nivoi učinka GSTC indikatora i povezana šema boja i ocjena	36
Tabela 5 : Ocjena evaluacije kriterijuma & stubova i kodiranje boja	36
Tabela 6 : Sažetak GSTC učinaka održivosti destinacije kroz ocjenu indikatora	44
Tabela 7 : Prosječne ocjene za GSTC kriterijume destinacije	47
Tabela 8 : A1 - Odgovornost za upravljanje destinacijom	51
Tabela 9 : A2 - Strategija upravljanja destinacijom & Akcioni plan	54
Tabela 10 : A3 - Praćenje i izvještavanje	57
Tabela 11 : A4 - Uključivanje preduzeća I standardi održivosti.....	60
Tabela 12 : A5 - Uključenost stanovništva I povratne informacije	63
Tabela 13 : A6 - Uključivanje posjetilaca i povratne informacije	66
Tabela 14 : A7 - Promovisanje i informisanje	68
Tabela 15 : A8 - Upravljanje brojem i aktivnostima posjetilaca.....	70
Tabela 16: A9 - Planski propisi i kontrola razvoja	73
Tabela 17 : A10 - Prilagođavanje klimatskim promjenama	76
Tabela 18 : A11 - Upravljanje rizikom i krizom	78
Tabela 19 : B1 - Mjerenje ekonomskog doprinosa turizma	81
Tabela 20 : B2 - Dostojanstven rad i prilike za razvoj karijere	84
Tabela 21 : B3 - Podrška lokalnim preduzetnicima i fer trgovina.....	87
Tabela 22 : B4 - Podrška zajednici	91
Tabela 23 : B5 - Sprečavanje eksploatacije i diskriminacije	94
Tabela 24 : B6 - Imovinska i korisnička prava	97
Tabela 25 : B7 - Bezbjednost i sigurnost	100
Tabela 26 : B8 - Pristup za sve	103
Tabela 27 : C1 - Zaštita kulturnih dobara	106
Tabela 28 : C2 - Kulturni artefakti	109
Tabela 29 : C3 - Nematerijalna baština	112
Tabela 30 : C4 - Tradicionalni pristup	115
Tabela 31 : C5 - Intelektualna svojina.....	118
Tabela 32 : C6 - Upravljanje posjetama na kulturnim lokalitetima	121
Tabela 33 : C7 - Interpretacija lokaliteta.....	124
Tabela 34 : D1 - Zaštita osjetljivih sredina	127
Tabela 35 : D2 -Upravljanje posjetama na prirodnim lokalitetima	130
Tabela 36 : D3 - Interakcija sa divljim životinjama	133
Tabela 37 : D4 - Eksploatacija vrsta i dobrobit životinja	136
Tabela 38 : D5 - Očuvanje energije	139
Tabela 39 : D6 - Upravljanje vodnim resursima	143
Tabela 40 : D7 - Kvalitet vode	146
Tabela 41 : D8 - Otpadne vode	149
Tabela 42 : D9 - Čvrsti otpad	153
Tabela 43 : D10 - Emisije gasova sa efektom staklene bašte (GHG) i ublažavanje klimatskih promjena	156
Tabela 44 : D11 - Transport sa niskim uticajem na okolinu	159
Tabela 45 : D12 - Svjetlosno i zvučno zagađenje	162
Tabela 46 : Glavni izazovi održivosti identifikovani u GSTC procjeni destinacije	165
Tabela 47: Kompletna matrica procjene za GSTC procjenu destinacije Kotor	187
Tabela 48 : Program za DAN DOLASKA (23/10/2023).....	207
Tabela 49 : Program za PRVI DAN (24/10/2023)	207
Tabela 50 : Program DRUGOG DANA (25/10/2023)	208
Tabela 51 : Program TREĆEG DANA (26/10/2023)	208
Tabela 52 : Program ČETVRTOG DANA (27/10/2023).....	209
Tabela 53 : Program PETOG DANA (28/10/2023).....	209
Tabela 54 : rezultati procesa mapiranja dokumenata.....	210

POPIS SLIKA

Slika 1: Službenici procjene destinacije Kotor.....	3
Slika 2: Fotografija Luke Kotor iz 20.vijeka.....	14
Slika 3 : Prikaz lokacije grada Kotora i pogled	17
Slika 4 : Ilustracija kapije prema staroj gradskoj tvrđavi.....	20
Slika 5 : Mapa starog grada Kotora	21
Slika 6 : Zapošljavanje po glavnim sektorima Crne Gore 2021 (Eurostat, 2023).....	23
Slika 7 : Statistika prema polu u Crnoj Gori 2011 (Monstat).....	23
Slika 8 : Podjela po starosti u Crnoj Gori 2020 (Index Mundi, 2020)	24
Slika 9 : Broj stranih turističkih dolazaka sa noćenjem u Kotoru 2018-2022 (Monstat).....	24
Slika 10 : Hronologija broja kruzera koji posjećuju Luku Kotor (Nikcenic, 2019)	25
Slika 11 : Rezultati turističke ankete vezano za sezonalnost Crne Gore (Jaksic Stojanovic, 2012).....	26
Slika 12 : Prikaz Luke Kotor	27
Slika 13 : Tipovi smještaja dostupni u Kotoru (Monstat, 2019)	28
Slika 14 : Dolasci u Crnu Goru po zemljama (Monstat, 2022)	29
Slika 15 : Ilustracija uputstava za posjetioce na ulasku u Stari Grad Kotor	30
Slika 16 : Ulaz u Pomorski muzej u Kotoru.....	31
Slika 17 : Stara karta Grada Kotora	33
Slika 18 : GSTC postupak procjene.....	34
Slika 19 : Dizajn postupka ocjenjivanja u GSTC procjeni destinacije.....	35
Slika 20 : Ilustracija postupka ukupnog ocjenjivanja u GSTC procjeni destinacije	37
Slika 21 : Vremenski okvir realizovanog postupka procjene za Kotor	38
Slika 22 : Početni razgovori između GSTC, Opštine Kotor, Luke Kotor i CLIA (10/07/2023).....	39
Slika 23 : Sastanak predstavnika oko dogovora o radu na Seatrade Europe u Hamburgu (01/09/2023).....	39
Slika 24 : Uvodni sastanak procjenitelja GSTC-a sa gradonačelnikom Kotora kao početak aktivnosti na terenu	40
Slika 25 : Ilustracija angažovanja učesnika u procesu na terenu, na otvaranju, radionicama i u Radnim grupama.....	41
Slika 26 : Primjeri dokaza i sastanaka održanih tokom posjeta i sastanaka na terenu	41
Slika 27 : Presentacija nacrt rezultata procjene službenicima Opštine i Luke Kotor	42
Slika 28 : Online sastanak sa predstavnicima turističke industrije Kotora (Grupa A)	43
Slika 29 : On-line sastanak sa predstavnicima sektora saobraćaja Kotor (Grupa B)	43
Slika 30 : Učinci svakog stuba održivosti za indikatore u Visokom riziku	45
Slika 31 : Učinak stubova sa brojem i procentom indikatora	46
Slika 32 : Ukupni učinci svih indikatora	46
Slika 33 : Broj kriterijuma po kategoriji učinka	48
Slika 34 : Ocjena GSTC kriterijuma korišćenjem evaluacionih limita	49
Slika 35 : Učinci svakog stuba po srednjoj ocjeni kriterijuma	50
Slika 36 : Nova Strategija Turizma (u nacrtu tokom procjene)	56
Slika 37 : Studija na Adriatic Projektu o uticaju zagađenja u Kotoru I drugim oblastima.....	59
Slika 38 : Statistički podaci o smještajnom kapacitetu, gdje su private lokacije većina I nisu procijenjene	62
Slika 39 : Upravljanje brojem posjetilaca, naročito u starom gradu, moglo bi da pomogne turističkom proizvodu	72
Slika 40 : Srezultati simulacije rizika od poplava usljed efekata klimatskih promjena u narednim godinama.....	78
Slika 41 : Primjer simulacije izlivanja nafte na području Luke Kotor	80
Slika 42 : Primjer ograničenog pristupa posjetama starom gradu zbog poplave.....	105
Slika 43: Primer mogućih nepropisnih renovacija fasada u Starom gradu Kotoru.	108
Slika 44: Primjer obmanjujuće poruke o identitetu lokalne baštine u Starom gradu	114
Slika 45: Primjer "lokalnog" nakita u suvenirnici starog grada.	120
Slika 46: Vodič za nacionalne parkove Crne Gore, uključujući slučaj Nacionalnog parka Lovćen	132
Slika 47: Evaluacija kapaciteta osnovnih objekata na lokacijama za dobrobit životinja u Crnoj Gori	138
Slika 48: Ograničena dokumentacija o strategijama razvoja energetike u Crnoj Gori.	141
Slika 49: Primjer EU-finansiraniog projekta o plavoj ekonomiji za unapređenje upravljanja vodnim resursima.	145
Slika 50: Čest primjer problema sa upravljanjem otpadnim vodama na starim gradskim vratima.....	151
Slika 51: Primjer plastike za jednokratnu upotrebu u municipalnim objektima za upravljanje otpadom.	155
Slika 52: Svi sektori bi trebalo da podrže implementaciju ciljeva klimatske politike grada, uključujući i kruzerski sektor.....	158
Slika 53: Parkirna mesta i biciklističke staze kao primjeri gradske infrastrukture za prevoz sa niskim emisijama.....	161
Slika 54: Online sastanak sa predstavnicima Kotora za planiranje pilot akcija najvažnijih rezultata.....	167
Slika 55: Redosled važnosti prioriternih oblasti fokusa nakon glasanja zainteresovanih strana Kotora	168
Slika 56: Rezultati planiranja pilot akcija za prevozna sredstva i zelena rješenja na Miro platformi.....	170
Slika 57: Dobra praksa A - Pametan sistem za identifikaciju registarskih tablica, procjenu porijekla i toka posjetilaca (A9)	175
Slika 58: Dobra praksa B - Izvještaj o procjeni klimatskog rizika za Kotor (A11 i A12)	176

Slika 59: Dobra praksa C - Sistem označavanja lokalnih aktivnosti i lokacija (A7)	177
Slika 60: Dobra praksa D - Službena web stranica Turističke organizacije Kotora (A7).....	177
Slika 61: Dobra praksa E - Program podrške za lokalne preduzetnike u Kotoru (B2).....	178
Slika 62: Dobra praksa F - Kampanja za podršku lokalnim proizvodima (B3).....	178
Slika 63: Dobra praksa G - Pristup visokom obrazovanju za lokalne zajednice (B4)	179
Slika 64: Dobra praksa H - Pristup za sve u javnim zgradama (B8)	179
Slika 65: Dobra praksa J - Pravilna interpretacija lokalne kulture (Katedrala Svetog Tripuna) (C1)	180
Slika 66: Dobra praksa I - Sistem gradske kartice za podršku lokalnom turističkom proizvodu (C4).....	180
Slika 67: Dobra praksa L - Kreativni HUB kao transformacija stare zatvorske zgrade u preduzetnički HUB (C3)	182
Slika 68: Dobra praksa K - Tehnološka rješenja za interpretaciju kulturnih lokaliteta (C7)	183
Slika 69: Dobra praksa M - Stanice na terenu (x4) za praćenje emisije GHG-a od kruzera u Boki Kotorskoj (D1)	184
Slika 70: Dobra praksa P - Program zaštite biodiverziteta Pomorskog instituta u Kotoru (D3)	184
Slika 71: Dobra praksa N - Korišćenje obnovljivih izvora energije za proizvodnju električne energije (D5)	185
Slika 72: Dobra praksa O - Implementacija pametne autobuske stanice, uključujući rješenja za reciklažu (D9)	186

AKRONIMI

LKC	Kartica Volim Kotor
MAFWM	Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede
MC	Med Krstarenje
MED	Ministarstvo ekonomskog razvoja
MESCS	Ministarstvo prosvjete, nauke, kulture i sporta
MESPU	Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma
MGX	Montenegro Airlines
MICE	Sastanci, podsticaji, konferencije i izložbe
MoH	Ministarstvo zdravlja
MoK	Opština Kotor
MONSTAT	Zavod za statistiku Crne Gore
MOT	Ministarstvo turizma
MSLI	Montenegro Shipping Lines, Inc.
M&E	Praćenje i evaluacija
NGO	Nevladina organizacija
NTO-M	Nacionalna turistička organizacija Crne Gore
OECD	Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj
PECZM	Javno preduzeće Morsko dobro Crne Gore
PENPM	Javno preduzeće Nacionalni parkovi Crne Gore
POK	Luka Kotor
PPP	Javno-privatno partnerstvo
RAC	Regionalni centar aktivnosti
SBA	Zakon o malim preduzećima
SDGs	Ciljevi održivog razvoja
SME	Mala i srednja preduzeća
UNDP	Program Ujedinjenih nacija za razvoj
UNEP	Program Ujedinjenih nacija za zaštitu životne sredine
UNESCO	Organizacija Ujedinjenih nacija za obrazovanje, nauku i kulturu
UNICEF	Fond Ujedinjenih nacija za djecu
UOM	Univerzitet Crne Gore

SAŽETAK

Kotor 2023

Grad Kotor, lokalitet svjetske baštine pod zaštitom UNESCO-a, poznat po svom kulturnom i prirodnom značaju, prostire se na približno 335 kvadratnih kilometara u Crnoj Gori. Ova destinacija služi kao prolaz za aktivnosti na otvorenom, pri čemu Nacionalni park Lovćen nudi raznovrsne mogućnosti za planinarenje i bogatu floru i faunu. Turistički sektor Kotora je u 2023 godini pokazao značajan rast i otpornost, učvrstivši svoju poziciju vodeće destinacije u regionu. Grad je ugostio više od 500.000 turista, što predstavlja povećanje od 15% u odnosu na prethodnu godinu. Ovaj priliv je prvenstveno bio podstaknut snažnom industrijom kruczera, gdje je u Luku Kotor pristalo više od 350 brodova, dovodeći procijenjenih 700.000 putnika. Pored toga, broj noćenja u Kotoru porastao je na 1,2 miliona, što odražava povećanje od 20% u poređenju sa 2022. godinom. Većina posjetilaca dolazila je iz Zapadne Evrope, posebno iz Njemačke, Francuske i Ujedinjenog Kraljevstva, značajno doprinoseći lokalnoj ekonomiji.

Prosječna potrošnja turista takođe je zabilježila porast, gdje su posjetioci trošili približno 12% više dnevno nego prethodne godine. Ovaj porast turističke aktivnosti pozitivno je uticao na lokalne biznise, posebno u sektorima ugostiteljstva i maloprodaje, dodatno jačajući ekonomsku vitalnost Kotora. Kulturno i istorijsko nasljeđe grada, u kombinaciji sa unaprijeđenom infrastrukturom i praksama održivog turizma, nastavlja da privlači sve raznovrsniju i platežno sposobniju turističku populaciju. Ovi trendovi naglašavaju sve veću privlačnost Kotora kao destinacije tokom cijele godine, pri čemu i turizam van sezone pokazuje obećavajući rast.

Kotor se suočava sa nekoliko ključnih problema kao turistička destinacija, prvenstveno u vezi sa održivošću. Brzi rast turizma, naročito od kruczera, doveo je do prekomjerne posjećenosti, što opterećuje infrastrukturu grada i prirodne resurse. Ovaj priliv izaziva zabrinutost za očuvanje kulturnog nasljeđa Kotora i ekološki uticaj na njegov delikatni ekosistem, uključujući Bokokotorski zaliv. Koncentracija turizma duž obale takođe je doprinijela ekonomskim nejednakostima, gdje manje posjećena centralna i sjeverna regija Crne Gore ima nedovoljno koristi. Održivost je od suštinskog značaja za budućnost Kotora kao održive turističke destinacije. Neophodno je sprovesti sveobuhvatne procjene za ocjenu ekoloških, ekonomskih i socijalnih uticaja turizma. Takve procjene bi pomogle u izradi strategija koje balansiraju turističku potražnju sa očuvanjem jedinstvenih kulturnih i prirodnih dobara Kotora. Ovo uključuje upravljanje brojem posjetilaca, promovisanje odgovornih turističkih praksi i osiguravanje ravnomjernije raspodjele ekonomskih koristi od turizma širom regiona. Rješavanje ovih pitanja od suštinskog je značaja za očuvanje privlačnosti Kotora kao destinacije, istovremeno čuvajući njegovo nasljeđe i životnu sredinu za buduće generacije.

Da bi dijagnostifikovala i započela rješavanje nekih od problema i planirala održivije upravljanje, Opština Kotor je angažovala Globalni savjet za održivi turizam (GSTC) da izvrši procjenu destinacije grada, primjenom GSTC kriterijuma za destinacije (Verzija 2, 2019). GSTC procjenu destinacije sufinansirala je Međunarodna asocijacija kruzerske industrije (CLIA), kao dio CLIA podrške zajedničkom rješavanju pitanja održivosti turizma u gradu i Luci Kotor. CLIA uvažava zahtjev GSTC-a da, kao sufinansijeru, CLIA-i nije dozvoljeno da uređuje sadržaj ovog izvještaja.

GSTC je sproveo procjenu destinacije u periodu od septembra do decembra 2023. godine, blisko saradujući sa Opštinom Kotor i Lukom Kotor. Primjenom GSTC metodologije procjene, GSTC je pregledao dokumentaciju o zakonima i politikama koja reguliše upravljanje gradom, konsultovao se sa oko 64 ključna učesnika procesa i vodećim organizacijama iz nacionalne i lokalne vlasti, privatnim sektorom, nevladinim organizacijama, akademskom zajednicom, kao i sa lokalnim stanovnicima kroz opsežne sastanke, kako bi ocijenio učinak grada u odnosu na GSTC kriterijume za destinacije.

GSTC standard pokriva četiri glavna stuba održivosti destinacije:

- (1). Politika i planiranje destinacije,
- (2). Uključivanje zajednice i koristi,
- (3). Upravljanje kulturnim i prirodnim resursima, i
- (4). Upravljanje ekološkim i prirodnim resursima.

GSTC procjena destinacije Kotora pokazala je da su od 38 kriterijuma u GSTC-D standardu, 3 (7,9%) ocijenjena kao odlični, 11 (28,9%) kao dobri, 7 (18,4%) su ocijenjeni kao dobri sa nekim neophodnim poboljšanjima, 10 (26,3%) su identifikovani kao umjereno rizični i 7 (18,4%) su označeni kao visokorizični. Ukupan rezultat koji je destinacija postigla iznosio je 60,18, što je 65,82% od granice izvrsnosti.

U decembru 2023. godine, na osnovu preliminarnih nalaza GSTC-a o učinku grada u ovim oblastima, 27 učesnika procesa učestvovalo je u radionici kako bi odredili prioritete svojih šest najhitnijih i najvažnijih pitanja na koja se treba fokusirati u narednom periodu. Učesnici su osmislili akcione projekte za rješavanje sljedećih problema koje su označili kao prioritete:

- Infrastruktura i sprovođenje zakona: prevoz, parking, kontrola saobraćaja, kanalizacija, pristup svima
- Prevozna sredstva, alternative i zelena rješenja, saobraćaj niskog intenziteta
- Povezivanje rezultata istraživanja sa lokalnim potrebama, uključujući prioritete privatnog sektora
- Kulturno intelektualno vlasništvo i zaštita lokalne kulture od tuđih uticaja
- Raznovrsnost turističke ponude, uključujući turooperatore, DMC agencije, kruzere i prioritet alternativnih aktivnosti, sa ciljem smanjenja sezonalnosti
- Standardi održivosti i mala i srednja preduzeća
- Zadovoljstvo stanovnika i učešće javnosti u donošenju odluka u vezi sa destinacijom

Ovaj izvještaj predstavlja GSTC nalaze o učinku Kotora prema GSTC kriterijumima za destinacije, kao i mapu puta izrađenu od strane zajednice za rješavanje prioriteta rizika učesnika procesa. Ipak, poboljšanje infrastrukture Kotora i sprovođenje zakona (prevoz, parking, kontrola saobraćaja, kanalizacija, pristup za sve) definisano je kao najvažniji prioritet za lokalne učesnike procesa.

Sveukupni nalazi i pilot akcioni plan za najvažniji prioritet, prema mišljenju učesnika procesa iz GSTC procjene destinacije, mogu poslužiti kao osnova za buduće inicijative koje će osigurati održivo upravljanje Opštinom Kotor. GSTC pohvaljuje Grad za preduzimanje ovog koraka i poziva ga da nastavi sa praćenjem napretka u usvajanju GSTC standarda, koristeći ove nalaze GSTC procjene kao početnu tačku.

Slika 2: Fotografija Luke Kotor iz 20.vijek

UVOD

Globalni savjet za održivi turizam

Globalni savjet za održivi turizam (GSTC®) je nezavisna i neutralna organizacija, propisno registrovana u Sjedinjenim Američkim Državama kao 501(c)3 neprofitna organizacija koja predstavlja raznovrsno i globalno članstvo koje uključuje nacionalne i provincijske vlade, vodeće turističke kompanije, hotele, turooperatore, nevladine organizacije, pojedince i zajednice - sve sa ciljem postizanja najboljih praksi u održivom turizmu.

GSTC upravlja GSTC kriterijumima, globalnim standardima za održiva putovanja i turizam, i pruža međunarodne akreditacije za sertifikaciona tijela u održivom turizmu. Kao virtuelna organizacija bez glavne kancelarije, GSTC ima osoblje i volontere koji rade sa svih šest naseljenih kontinenata. Finansijska podrška iz donacija, sponzorstava i članarina omogućava nam da pružamo usluge po niskim cijenama, kao i da kreiramo, revidiramo i učinimo dostupnim GSTC kriterijume. GSTC je član zajednice ISEAL.

GSTC uspostavlja i upravlja globalnim standardima za održiva putovanja i turizam, poznatim kao GSTC kriterijumi. Postoje dvije grupe kriterijuma: Kriterijumi za destinacije, namijenjeni donosiocima javnih politika i menadžerima destinacija, i kriterijumi za industriju, namijenjeni hotelima i turoperatorima. Oni su rezultat globalnog napora da se razvije zajednički jezik o održivosti u turizmu. Kriterijumi su organizovani u četiri stuba:

- (A) Održivo upravljanje
- (B) Socioekonomski uticaji
- (C) Kulturni uticaji
- (D) Ekološki uticaji

S obzirom na to da turističke destinacije imaju sopstvenu kulturu, okruženje, običaje i zakone, kriterijumi su osmišljeni tako da se mogu prilagoditi lokalnim uslovima i dopuniti dodatnim kriterijumima specifičnim za određenu lokaciju i aktivnost.

GSTC kriterijumi čine osnov za akreditaciju sertifikacionih tijela koja potvrđuju da hoteli/smještaji, turooperatori/pružaoci usluga prevoza i destinacije imaju održive politike i prakse. GSTC ne sertifikuje direktno nijedan proizvod ili uslugu, već pruža program akreditacije za akreditaciju sertifikacionih tijela.

GSTC procjena destinacije

GSTC procjena destinacije osmišljena je da upozna tim za upravljanje destinacijom sa ključnim elementima potrebnim za razvoj održivih politika i praksi, primjenom GSTC kriterijuma na destinaciju. Ovaj proces omogućava destinaciji da direktno učestvuje u primjeni GSTC kriterijuma, razumije status održivosti destinacije u odnosu na vodeći svjetski standard i identifikuje oblasti za poboljšanje na osnovu GSTC kriterijuma.

GSTC kriterijumi imaju za cilj da se bave održivošću iz holističke perspektive—razmatrajući cjelokupno upravljanje, socio-ekonomske benefite za destinaciju, očuvanje kulture i nasljeđa, i ekološke učinke. Ovi faktori doprinose pozitivnoj investicionoj klimi, jakom osjećaju pripadnosti i visokom kvalitetu života za stanovnike i posjetioce destinacije. GSTC procjena destinacije nije revizija niti predstavlja verifikaciju ili odobravanje politika, praksi ili statusa destinacije od strane GSTC-a. Cilj procjene je da destinaciji pruži pregled trenutnih dobrih praksi i oblasti rizika, prikazivanje praktične primjene GSTC kriterijuma za destinacije (GSTC-D) za potrebe jačanja kapaciteta učesnika procesa, kao i alat za internu upotrebu u cilju poboljšanja politika i praksi destinacije, u skladu sa međunarodnim najboljim praksama i GSTC kriterijumima.

GSTC-D se zasniva na decenijama prethodnog rada i iskustva širom svijeta, uzimajući u obzir brojne smjernice i standarde za održivi turizam sa svih kontinenata. Verzija 2.0 GSTC kriterijuma za destinacije predstavlja prvu reviziju ovih kriterijuma. GSTC-D v2.0 uključuje pokazatelje učinka osmišljene da pruže smjernice za mjerenje usklađenosti sa kriterijumima. Primjena kriterijuma pomoći će destinaciji da doprinesu Agendi 2030 za održivi razvoj i 17 ciljeva održivog razvoja.

Izborom GSTC kriterijuma za destinacije kao vodiča za strateški razvoj Kotora, destinacija se pridružuje grupi destinacija koje gledaju u budućnost koje daju prioritet međunarodnim najboljim praksama. Kako Kotor bude slijedio korake na usvajanju svih GSTC kriterijuma za destinacije, destinacija će moći bolje da se pozicionira na tržištu prema pojedincima koji vjeruju i usvajaju održive prakse. Na osnovu GSTC procjene destinacije, Kotor ne može tražiti od GSTC-a odobrenje za destinaciju ili njene politike. Međutim, za destinaciju bi bilo prikladno da plasira da je učestvovala u GSTC procjeni destinacije i da je posvećena, ako je to istina, usvajanju vodećih svjetskih kriterijuma održivosti za razvoj turizma.

Preporučuje se da se nalazi i preporuke iz ove GSTC procjene koriste:

- za davanje informacija aktivnostima na planiranju održivosti destinacije i radu na projektu
- za podsticanje podrške donosilaca odluka za agendu turističke održivosti destinacije
- kao alat za obuku i edukaciju
- za praćenje i evaluaciju učinka destinacije
- kao doprinos postupku strateškog planiranja koje Turistička organizacija Kotora sprovodi za razvoj održivog turizma u Kotoru

O destinaciji

Smješten na obali Jadranskog mora, Kotor je očaravajući grad poznat po svom srednjovjekovnom šarmu i zadivljujućem okruženju. U srcu Kotora nalazi se Stari grad koji je na UNESCO-voj listi svjetske baštine, kao živi svjedok vjekova historije. Uske kaldrmisane ulice vijugaju kroz lavirint srednjovjekovne arhitekture, odslikavajući uticaje Ilira, Rimljana, Vizantijaca, Venecijanaca i Osmanlija. Katedrala Svetog Tripuna, romansko remek djelo, stoji kao stražar, pričajući priče o duhovnoj prošlosti Kotora. Pomorsko nasleđe grada sažeto je među zidinama Pomorskog muzeja, nudeći uvid u pomorsku istoriju Kotora. Ovo kulturno bogatstvo dodatno je naglašeno kalendarom koji označava dešavanja poput Kotorskog karnevala i KotorArt Festivala, pružajući posjetiocima impresivna iskustva lokalnih tradicija i umjetničkih izraza.

Slika 3 : Prikaz lokacije grada Kotora i pogled

Geografski položaj Kotora pojačava njegovu privlačnost. Bokokotorski zaliv, često upoređivan sa fjordom, okružen je visokim planinama, stvarajući zadivljujući pogled koji očarava sve koji ga posjete. Azurne vode zaliva nježno miluju obale grada, a okolni vrhovi pružaju dramatičnu pozadinu. Privlačnost Kotora seže van njegovih historijskih granica, pozivajući posjetioce da istraže prirodna čuda koja okružuju grad. Blizina Nacionalnog parka Lovćen dodaje još jedan sloj prirodnoj privlačnosti Kotora. Planinarske staze avanturistima nude mogućnost da istraže raznovrsnu floru i faunu regiona, dok uživaju u panoramskim pogledima na grad i njegovu okolinu.

Kotor je imao otprilike 13.500 stanovnika. Ova relativno skromna populacija doprinosi intimnoj atmosferi grada, stvarajući osjećaj zajednice koji često nedostaje na većim, užurbanijim destinacijama. Stanovnici Kotora, duboko povezani sa bogatom historijom svog grada, doprinose njegovom šarmu svojim toplim gostoprimstvom i očuvanjem lokalnih tradicija.

Međutim, osjetljiva ravnoteža između očuvanja autentičnosti grada i upravljanja rastućim prilivom turista, predstavlja izazov. Postizanje ove ravnoteže je ključno za osiguranje održivosti Kotora kao destinacije koja zadržava svoj karakter i u isto vrijeme dočekuje posjetioce. Ekonomija Kotora značajno je potpomognuta turizmom, a pokreće je historijski značaj grada i njegova prirodna ljepota. Stari grad, sa svojim mnoštvom butika, tradicionalnih restorana i šarmantnih smještaja, služi kao epicentar turističke aktivnosti. Kruzeri redovno pristaju u zalivu, iskrcavajući mnoštvo posjetilaca željnih da istraže kulturne i prirodne ljepote Kotora. Iako turizam donosi ekonomski prosperitet, on također predstavlja izazove. Delikatna ravnoteža između očuvanja historijskog integriteta Kotora i ispunjenja zahtjeva rastuće turističke industrije zahtijeva promišljeno planiranje. Održive turističke prakse i angažovanje zajednice od ključne su važnosti za očuvanje jedinstvenog identiteta Kotora i sprječavanje problema poput prekomjerne gužve i propadanja životne sredine.

Kotor, Crna Gora, dragulj je Jadranske obale koji putnike mami svojom bogatom historijom, prirodnim ljepotama i živahnom kulturnom scenom. Jedinstvena mješavina srednjovjekovnog šarma, pomorskog legata i zadivljujućih pejzaža ovog grada čine ga destinacijom koja privlači i historijske entuzijaste i zaljubljenike u prirodu. Međutim, kako Kotor nastavlja da privlači sve veći broj posjetilaca, mora se održati delikatna ravnoteža između očuvanja i razvoja. Prakse održivog turizma, uključenost zajednice i promišljeno planiranje ključni su kako bi se osiguralo da Kotor zadrži svoju privlačnost za generacije koje dolaze. Kako ovaj grad plovi strujama napretka, očuvanje njegovih historijskih i prirodnih blaga ostaje ključno, kako bi se Kotor sačuvao kao bezvremenska destinacija na kojoj prošlost i sadašnjost koegzistiraju u harmoniji.

U ovom kontekstu, kako bi pomogla unapređenju strateškog cilja Kotora postizanja uravnoteženog i održivog razvoja turizma, Opština Kotor, uz pomoć svoj Odbora za turizam, naložila je procjenu destinacije Globalnom savjetu za održivi turizam (GSTC) kako bi procijenila usklađenost **Dubrovnika** sa GSTC kriterijumima destinacije (Verzija 2.0).

GSTC procjena destinacije olakšava sistematsku analizu kojom se izrađuje mapa puta za ispunjenje GSTC globalnog standarda za održive destinacije, GSTC kriterijumai indikatora destinacije:

GSTC standard pokriva četiri glavne kategorije za održivost destinacije:

- Održivo upravljanje
- Socio-ekonomska održivost
- Kulturna održivost
- Ekološka održivost

GSTC procjena destinacije nije program sertifikacije već je široko priznat kao ključna alatka za pružanje pomoći destinacijama da poboljšaju svoje prakse upravljanja - i da se pripreme, ako to izaberu, da zatraže sertifikaciju od strane GSTC akreditovanog programa za sertifikaciju destinacije. Ovaj izvještaj predstavlja nalaze GSTC procjene destinacije i akcioni plan koji su izradile zainteresovane strane iz Kotora za održivo upravljanje destinacijom grada.

PRIKAZ KOTORA

Uvod

Lučki grad Kotor nalazi se u jednom od najdiličnijih zaliva na Mediteranu, u Bokokotorskom zalivu. Grad ima impresivnu i duboku kulturnu i istorijsku baštinu kao UNESCO zaštićena lokacija. Grad Kotor se ekonomski oslanja na turizam, a posebno na krusing, zbog relativne nedostupnosti Kotora drugim prevoznim sredstvima. Diverzitet i obilje prirodnih resursa grada predstavljaju značajan potencijal za jedinstveni i obiman turistički ekosistem. Međutim, razvijanje mnogih pojedinačnih komponenti u kohezivne proizvode i iskustva kao dio dobro organizovanog turističkog lanca vrijednosti, do danas se pokazalo izazovnim za menadžere destinacija. Uprkos naporima lokalnih i nacionalnih organa upravljanja, Luka Kotor se uglavnom doživljava kao ljetnja destinacija, što dodatno otežava upravljanje vezano za turističke tokove i zagušenja. Međutim, razvoj kulturnog turizma u Gradu Kotoru u porastu je poslednjih godina. To je zbog bogate istorije i kulturnih dešavanja i artefakata dostupnih turistima.

Kotor se nalazi na raskrsnici i suočava se sa nizom ključnih pitanja. Koji su uticaji turizma na njegove prirodne i kulturne lokacije i atrakcije? Koliko dobro Grad trenutno upravlja ovim uticajima kako bi zaštitio integritet resursa na kojima je turizam izgrađen? Koje politike i radnje su potrebne kako bi se efikasnije upravljalo Gradom i kako bi se ublažili negativni uticaji i osiguralo dugoročno zdravlje destinacije?

U ovom kontekstu, i da bi pomogla unapređenju strateškog cilja Kotora težnje ka uravnoteženom i održivom razvoju turizma, Opština Kotor i Luka Kotor su naručili ovu GSTC procjenu destinacije kako bi procijenili usklađenost Kotora sa GSTC kriterijumima destinacije (Verzija 2.0, 2019). GSTC procjena destinacije omogućena je finansiranjem od strane Međunarodne asocijacije krusing industrije (CLIA), kao dio CLIA partnerstva sa Opštinom Kotor i Lukom Kotor, radi unapređenja održivog upravljanja turizmom.

GSTC procjena je rađena od oktobra-decembra 2023 i nadograđuje se na snažne temelje inicijativa Grada za procjenom i poboljšanjem turističkog sektora u Kotoru.

Cilj GSTC procjene destinacije je procjena sadašnjeg i budućeg kapaciteta destinacije kako bi se održao turizam na duge staze.

Holistički i participatorni proces bavi se sljedećim pitanjima:

- Kako je Kotor danas usklađen sa međunarodno priznatim indikatorima za održivo upravljanje destinacijama?
- Koje sadašnje dobre prakse i ključne inicijative poboljšavaju ekološku, socijalnu i ekonomsku održivost Kotora, i koji visoko prioritetni rizici destinacije podrivaju održivost?
- Koje su implikacije rizika na iskustvo posjetioca, stanovnika i poslovne zajednice?
- Od utvrđenih rizika, koji su oni kojima učenici procesa u Kotoru daju prioritet kao najhitnijim i najvažnijim?
- Koje praktične radnje i inicijative mogu da riješe utvrđene rizike visokog prioriteta?

GSTC procjena destinacije olakšava sistematsku analizu kojom se izrađuje mapa puta za ispunjenje GSTC kriterijuma destinacije (vidi Aneks D).

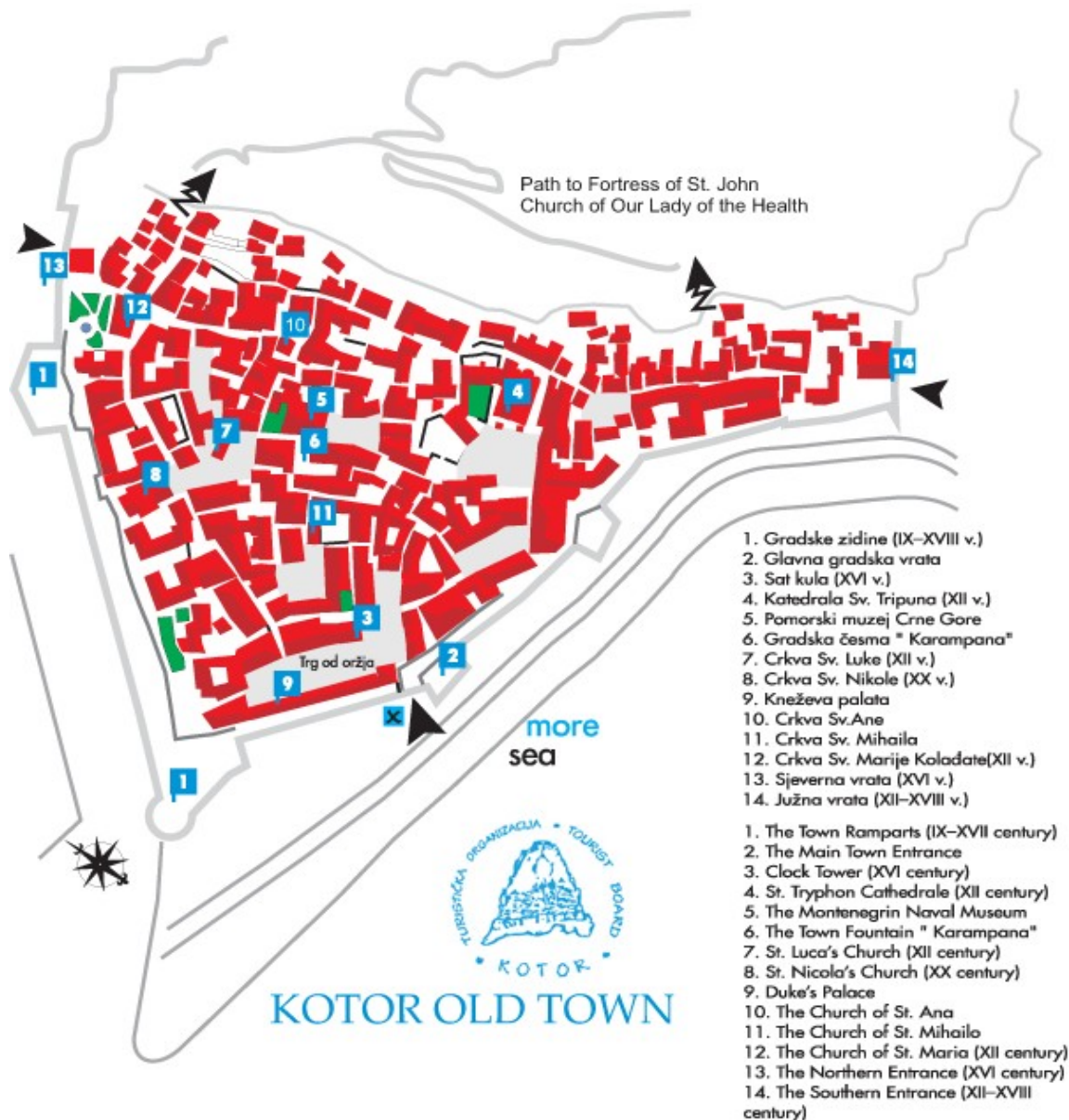
Slika 4 : Ilustracija kapije prema staroj gradskoj tvrđavi

Status turizma

Grad Kotor se nalazi na južnom kraju Kotorskog zaliva na crnogorskoj obali Jadranskog mora. Kotor je zidom opasani grad sa bogatom istorijom i impresivnom planinskom geografijom jer se nalazi u podnožju planine Lovćen. Grad Kotor je takođe postavljen u zaleđu Dinarskih Alpa, grubog i impresivnog planinskog vijenca koji se proteže duž istočne jadranske obale, dajući mu spektakularnu pozadinu (Cook, 2018). Smatran draguljem Kotorskog zaliva, Stari grad Kotor se sastoji od 4.5km opasanih utvrđenja koja dosežu visinu do 20m (Cook, 2018). Utvrđenja imaju karakterističan izgled koji slikovito prikazuje venecijansku arhitekturu i izgrađena su u periodu od 9. do 18.vijek.

Slika 5 : Mapa starog grada Kotora

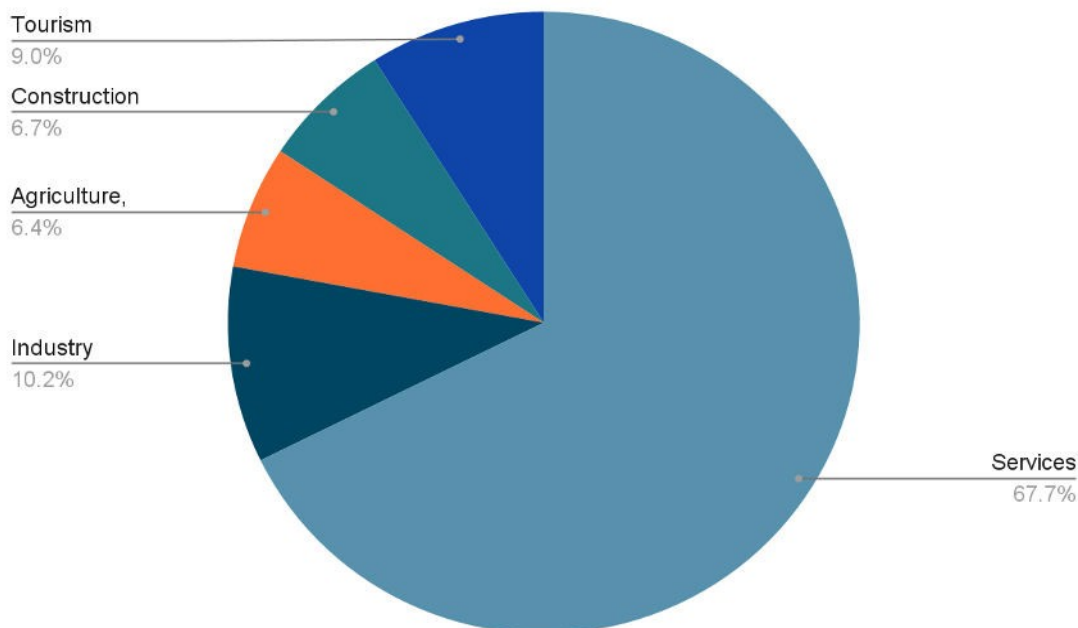
Kotor se može smatrati zalivom jer je nekada bio drevna rječna dolina koja je poplavljena porastom nivoa mora, kao i najjužniji fjord u Evropi, što je čini odličnom prirodnom lukom (Cook, 2018). Okruženi morem i planinama, posjetioci dolaze u Kotor prvenstveno kruzerima ili avionom do obližnjeg aerodroma Tivat, 10km udaljenog od Starog grada Kotor.

Crna Gora kao cjelina ima stopu nezaposlenosti od 10,5% i visoku stopu nezaposlenosti mladih od 20,2%, što se može objasniti zavisnošću zemlje od privremenog/sezonskog zapošljavanja koje čini do 30,6% ukupnog zapošljavanja (Eurostat, 2023).

Crna Gora ima rastuću ekonomiju, sa godišnjim rastom BDP-a od 4,5% u 2023 (MMF, 2023). Turizam je pokretački sektor ovog ekonomskog rasta koji je direktno odgovoran za 9,5% crnogorskog BDP-a u 2019 i 9% ukupne zaposlenosti u državi (OECD, 2022). Povrh toga, uzimajući u obzir indirektan doprinos sektora turizma crnogorskom BDP-u, vrijednost je mnogo veća od 9,5% i iznosila je 21,6% u

2018 (Bobic & Akhavan, 2022). Industrija usluga, čiji je turizam dio, sektor je najvećeg zapošljavanja u Crnoj Gori, nakon kojeg slijede industrija i građevinarstvo (Eurostat, 2023).

Slika 6 : Zapošljavanje po glavnim sektorima Crne Gore 2021 (Eurostat, 2023)

Turizam 9,0%

Građevinarstvo 6,7%

Poljoprivreda 6,4%

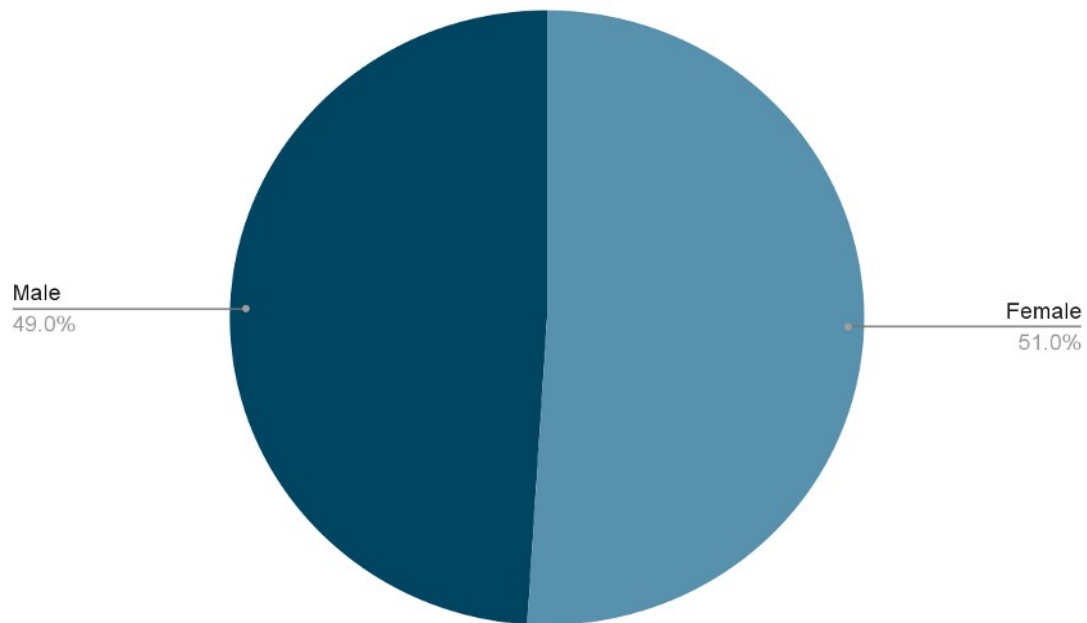
Industrija 10,2%

Usluge 67,7%

Postoji velika nejednakost raspodjele turizma u državi, gdje 95% turista posjeti obalu, a samo 2-3% posjeti centralnu i sjevernu regiju (Ministarstvo ekonomskog razvoja i turizma, 2022). Stoga Vlada Crne Gore ima za cilj da razvije svoj turistički sektor povećanjem broja radnih mjesta na način što će ravnomjerno raspoređivati turističke tokove širom države tako da migracija radne snage sa sjevera na jug bude ograničena do 2025 godine putem Nacionalne strategije zapošljavanja za 2021-2025 (Ministarstvo ekonomskog razvoja i turizma, 2022).

Prema zadnjem popisu iz 2022 godine koji je uradio Zavod za Statistiku Crne Gore, Opština Kotor ima 22,540 stanovnika, što čini 3,65% ukupnog broja stanovnika Crne Gore.

Slika 7 : Statistika prema polu u Crnoj Gori 2011 (Monstat)

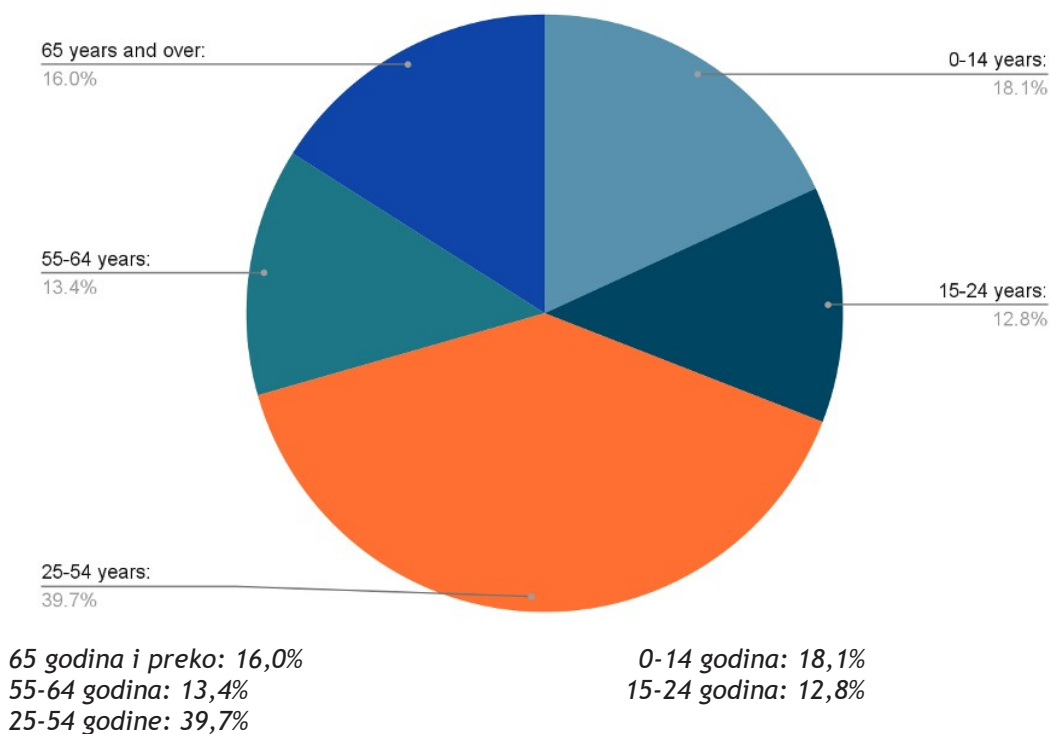

Muško 49,0%

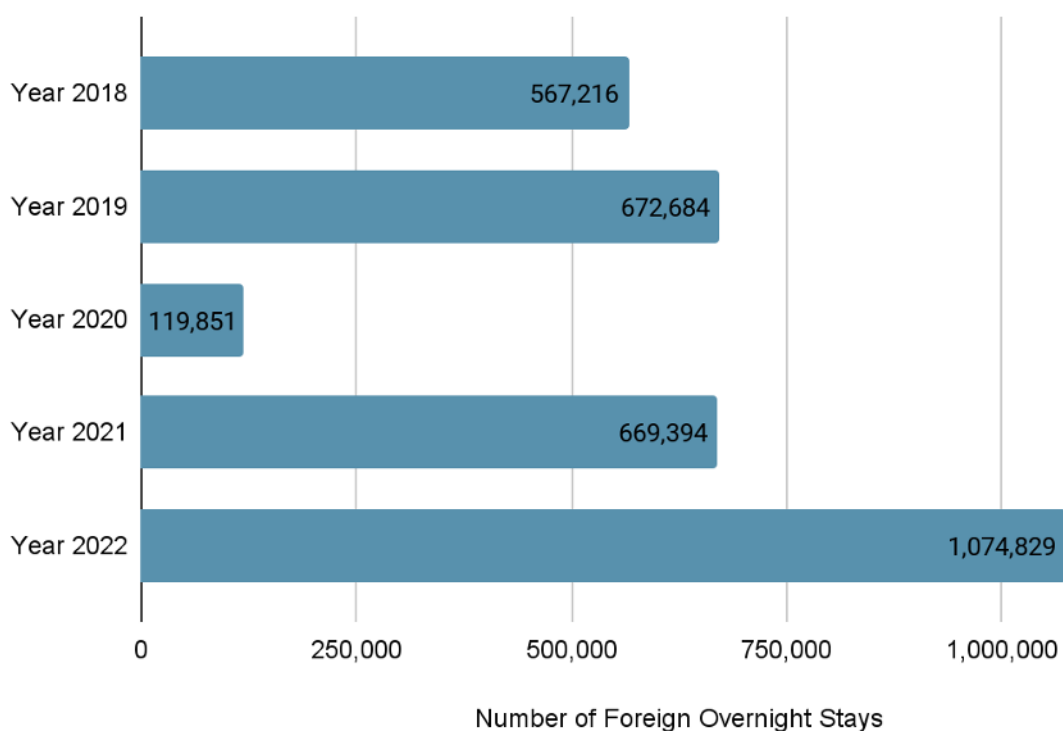
Žensko 51,0%

Nakon krize uzrokovane Covid 19, broj noćenja u Kotoru porastao je za 68,33% u odnosu na 2019 i za 281,58% u odnosu na 2020 (Konjević i dr., 2023). Tokom krize uzrokovane Covid 19, Crna Gora ja pretrpjela gubitke u sektoru turizma, slično kao i ostatak svijeta, zbog zdravstvenih problem i vladinih ograničenja putovanja. Međutim, Vlada Crne Gore je 2021 godine donijela politiku sanacije kako bi oporavila turističku industriju jačanjem njenih institucionalnih kapaciteta, podržavajući mala i srednja preduzeća u turizmu, intenzivirajući promovisanje destinacija i smanjenjem sive neformalne ekonomije turizma (Ministarstvo ekonomskog razvoja i turizma, 2022). Ovi napori doveli su do toga da je ukupan broj noćenja turističkih posjetilaca za 2022 godinu u Kotoru bio skoro 1,1 milion, ne uzimajući u obzir značajan broj posjetilaca sa kruzera (MONSTAT, 2022).

Slika 8 : Podjela po starosti u Crnoj Gori 2020 (Index Mundi, 2020)

Slika 9 : Broj stranih turističkih dolazaka sa noćenjem u Kotoru 2018-2022 (Monstat)

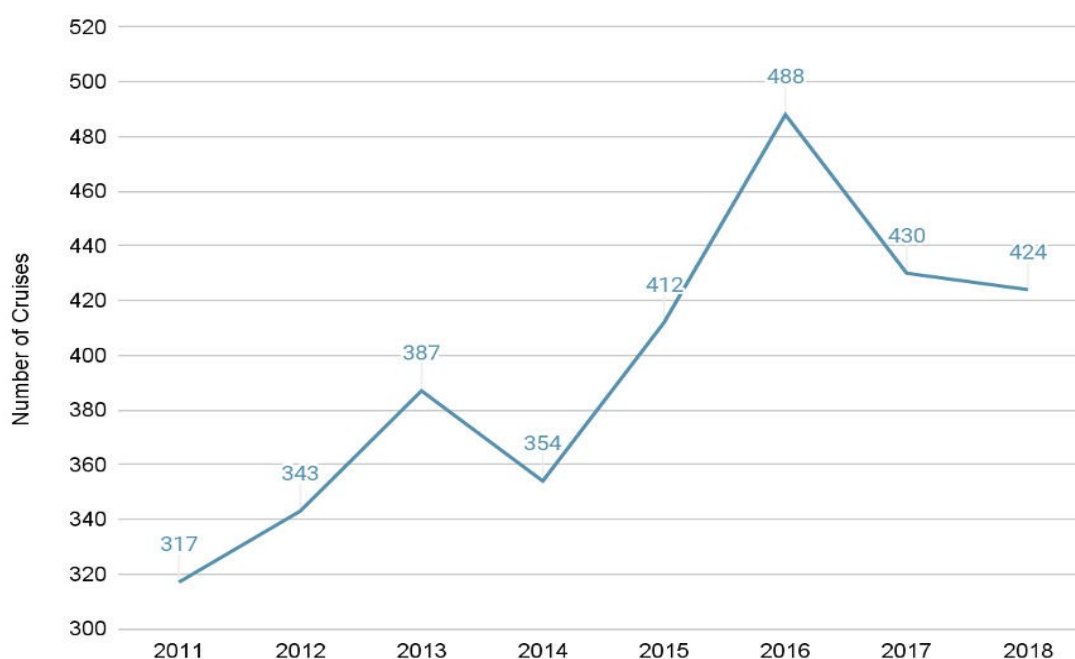
Broj stranih noćenja
 Godina 2018
 Godina 2019
 Godina 2020
 Godina 2021
 Godina 2022

Zbog svoje idealne pozicije u lijepom zalivu, luka Kotor je prepoznatljiva kruzina destinacija sa 400-500 posjeta kruzera godišnje (Nikcenić, 2019). Luka Kotor prijavljuje stalan rast saobraćaja kruzera, kao što prikazuju trendovi od 2011 do 2018, sa malim negativnim varijacijama od 2017-2018 (Nikcenić, 2019). Međutim, brojni izvori navode da veliki broj turista sa kruzera dovodi do negativnih efekata u Kotoru poput preopterećenosti centra grada i povećanog zagušenja zbog nedostatka kapaciteta (Zupanović & Zečević, 2020). Zbog toga najnovija Strategija razvoja turizma Crne Gore 2022-2025 ima za cilj da značajno poboljša infrastrukturu u luci Kotor kako bi proširila svoj kapacitet i kvalitet (Ministarstvo ekonomskog razvoja i turizma, 2022). Ipak, postoje i druge negativne stvari poput zagađenja luke i devastacije prirodno oblikovanih oblasti i kulturnog nasleđa koje su svojstvene turizmu kruzera, koje naročito pogađaju Kotor kao kulturno i istorijski važnu lokaciju pod zaštitom UNESCO-a (Nikcenić, 2019).

Opština Kotori Luka Kotor saraduju sa Međunarodnom asocijacijom za industriju kruzera kako bi na održiviji način upravljali turizmom kruzera u gradu uz pomoć:

- Preduzimanja GSTC procjene destinacije kako bi se utvrdili rizici održivosti i kreirala mapa puta radi boljeg očuvanja destinacije
- Angažovanja učesnika u procesu, uključujući lokalnu zajednicu i međunarodne organizacije, u uspostavljanju namjenskih radnih grupa za održivo upravljanje destinacijom

Slika 10 : Hronologija broja kruzera koji posjećuju Luku Kotor (Nikcenić, 2019)

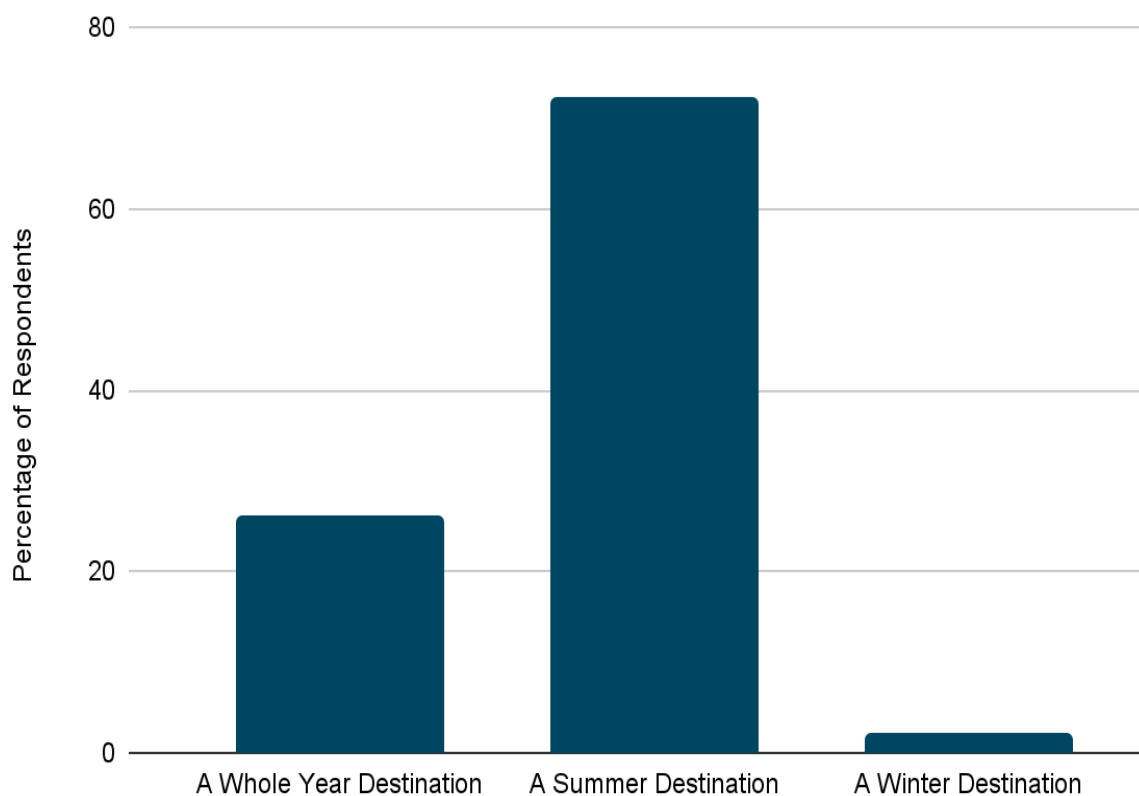

Broj kruzera

Crna Gora se kao cjelina suočava sa problemom visoke sezonalnosti u turističkoj industriji, gdje se u prosjeku 70% prihoda od turizma generiše od juna do avgusta (Ministarstvo ekonomskog razvoja i turizma, 2022). Glavni razlog ove visoke sezonalnosti nastao je iz razloga zbog kojih turisti posjećuju Crnu Goru generalno. Na osnovu Ankete gostiju iz 2017 koju je sproveda NTO Crne Gore, glavni razlozi dolaska u Crnu Goru su odmori i zabava (Ministarstvo ekonomskog razvoja i turizma, 2022).

Popularnost ljetnje sezone direktno odražava te razloge. Pored toga, studija kojom je ispitivano zadovoljstvo turista vezano za Crnu Goru otkrila je da se ova destinacija uglavnom posmatra kao ljetnja destinacija, kao što se vidi u grafikonu ispod (Jakšić Stojanović, 2012). Ova sezonalnost za rezultat ima veliki pritisak na infrastrukturu Crne Gore kao cjelinu, ali i veći pritisak na Kotor naročito, u formi zagušenja saobraćaja, plažnih kapaciteta i naprezanja životne sredine jer se većina turizma fokusira na obalu Crne Gore.

Slika 11 : Rezultati turističke ankete vezano za sezonalnost Crne Gore (Jaksic Stojanovic, 2012)

Procenat onih koji dolaze
 Destinacija tokom cijele godine Ljetnja destinacija Zimska destinacija

Tabela 1 : Smetnje koje su turisti iskusili tokom boravka u Crnoj Gori (Jaksic Stojanovic, 2012)

Smetnje tokom boravka u Crnoj Gori	%
Slaba infrastruktura	86
Gužva, buka i prljavština	60
Nizak kvalitet usluga	60
Visoke cijene	39
Neljubaznost osoblja	35
Nedostatak objekata	35
Neljubaznost lokalnog stanovništva	8

Klima u Kotoru je mediteranska i klasifikovana kao Cfa na osnovu Koppen klimatske klasifikacije, što znači da su u njemu blage i kišovite zime i sunčana i topla ljeta (Klimatski podaci). Prosječna temperatura u januaru, najhladnijem mjesecu, iznosi 7,5 stepeni Celzijusa, a u avgustu, najtoplijem mjesecu iznosi 24,9 stepena Celzijusa (Klime za putovanja).

Slika 12 : Prikaz Luke Kotor

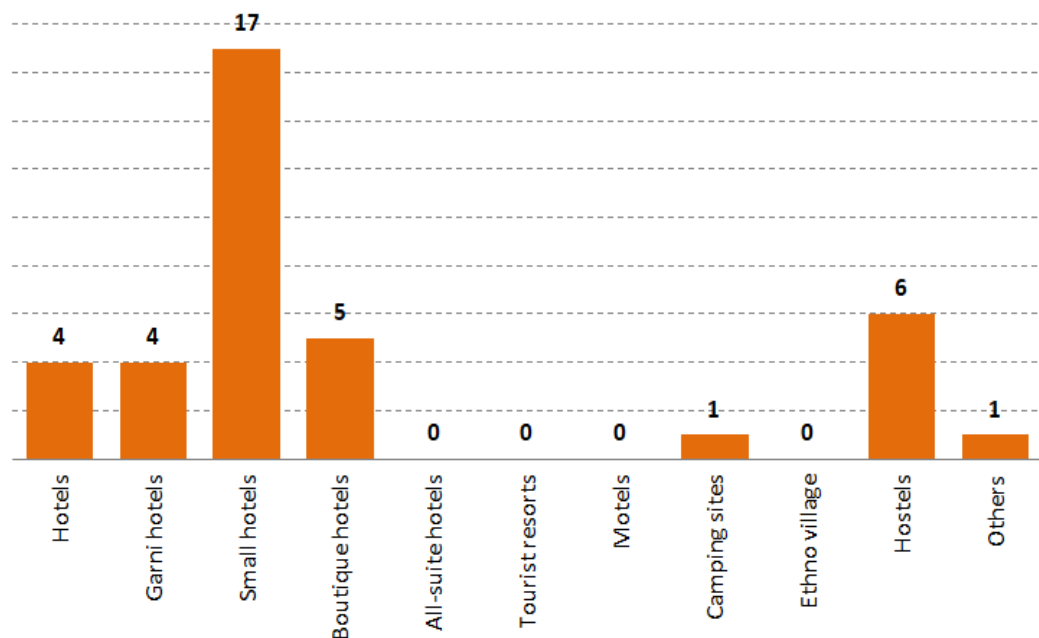

Turistički proizvodi i atrakcije

Kotor je zadnjih godina postao popularna turistička destinacija, te je izrada strateškog pristupa smještaju od ključne važnosti za održivo upravljanje turističkim rastom. Strategija smještaja za Kotor treba da balansira potrebe turista sa očuvanjem njegovog kulturnog i prirodnog nasleđa i iz tog razloga su Vlada Crne Gore, kao i brojne organizacije, sastavili strateške planove za upravljanje turističkim protokom.

Sa povećanim brojem turističkog protoka, grad Kotor ima više od 1 milion dolazaka, a ima 17 malih hotela, 6 hostela, 5 butik hotela, 4 garni hotela, 4 hotela i 1 kamp (MONSTAT, 2019).

Slika 13 : Tipovi smještaja dostupni u Kotoru (Monstat, 2019)

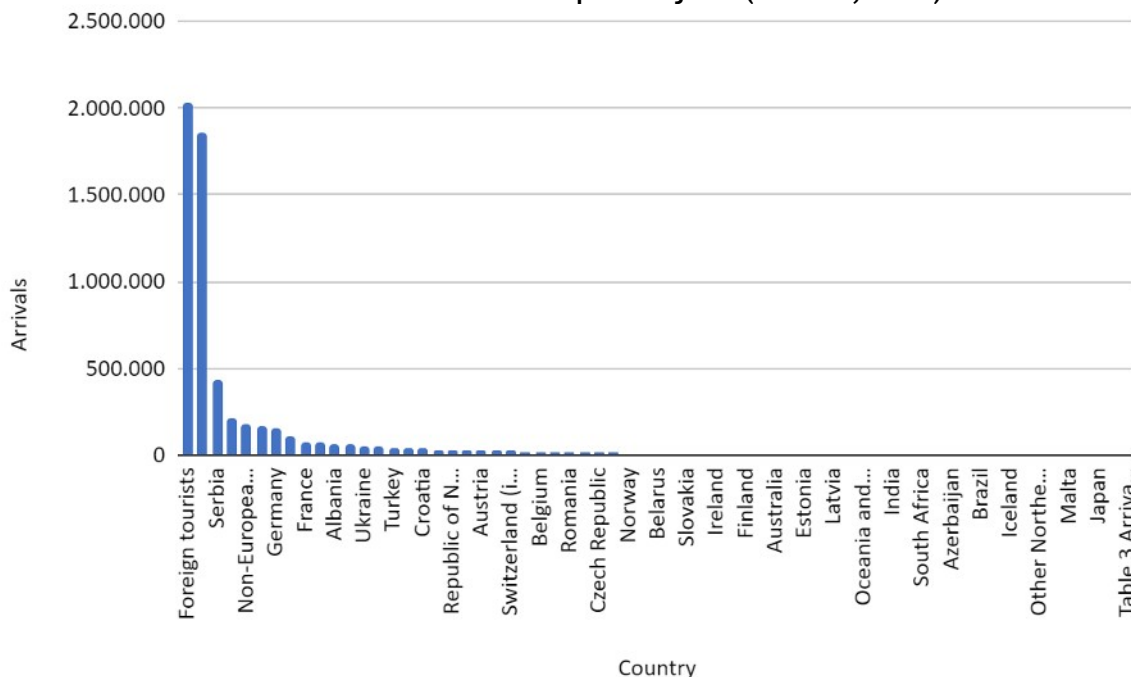
Hoteli Garni hoteli Mali hoteli Butik hoteli Apartmanski hoteli Turistička odmarališta
Moteli Kampovi Etno sela Hosteli Ostalo

Luka Kotor je jedna od najvažnijih turističkih lokacija i svake godine većina posjetilaca Kotora stigne iz ove luke, koja je godinama dobijala nagrade, a 2023 godine je nominovana za nagradu „Najbolja evropska kruzing destinacija“ (Svjetke kruzing nagrade).

Kotor je popularna kruzing destinacija, a većina posjetilaca dolazi u periodu od maja do oktobra, glavnom iz Srbije, Bosne i Hercegovine, Ruske Federacije, Njemačke i sa Kosova (MONSTAT, 2022). Posjetioci uglavnom dolaze morskim putem jer Kotor nema sopstveni aerodrom (osim onog u Tivtu na 10km udaljenosti), što je doprinijelo tome da se Kotor dana posmatra kao jedna od glavnih kruzing destinacija. Da, sve ovo vrši socio-ekonomski i ekološki pritisak na ovo mjesto, jer izgleda da je broj

dnevnih posjetilaca iz krizing turizma veći od broja noćenja u istom periodu, što ovu destinaciju stavlja na spisak onih sa visokom gužvom (Snežana Bobić & Mina Akhavan, 2022).

Slika 14 : Dolasci u Crnu Goru po zemljama (Monstat, 2022)

Država

Strani turisti Srbija Sjeverna Evropa Njemačka Francuska Albanija Ukrajina Turska Hrvatska Republika sj. Austrija Švajcarska Belgija Rumunija Republika Češka Norveška Bjelorusija Slovačka Irska Finska Australija Estonija Latvija Okeanija i... Indija Južna Afrika Azerbejdžan Brazil Island Ostale sjeverne... Malta Japan Tabela 3 Dolasci

Kotor nudi mogućnosti za aktivnosti na otvorenom, posmatranje divljih životinja i divljenje zadivljujućim pejzažima Crne Gore. Stari Grad Kotor pod zaštitom je UNESCO svjetske baštine od 1979 (UNESCO, 2018), koja obuhvata istorijski stari grad i prirodne ljepote Kotorskog zaliva, uključujući cijeli stari grad Kotor zbog svoje dobro očuvane srednjovjekovne i renesansne arhitekture, uskih vijugavih ulica, trgova i istorijskih zgrada. Dio UNESCO-a su gradske zidine Kotora, a te utvrde datiraju iz venecijanskog perioda i igrale su ključnu ulogu u odbrani grada, nudeći panoramski pogled na Kotor i na zaliv.

Kotorski zaliv, koji se često pominje kao evropski najjužniji flord, veličanstveni ulaz okružen visokim liticama i bujnim planinama, sa čistom vodom, savršenom za plivanje i jedrenje, takođe je uvršten na UNESCO listu svjetske baštine i prepoznat je zbog svoje izvanredne prirodne ljepote, dramatičnih obalnih pejzaža i harmonične koegzistencije prirode i ljudskih naselja (Iva Bulatović & Roberto Micera, 2018).

Kotor takođe ima neke ključne zaštićene prirodne oblasti i odlike u i oko sebe, poput Tivatskih Solila, zaštićene oblasti sa solju u Kotorskom zalivu, blizu Tivta, važno stanište za ptice selice i lokacija od ekološkog značaja (Bird Life International). Nekoliko kolometara od njega, Nacionalni park Lovćen prikazuje strme planine, duboke kanjone i pješačke staze koje vode do vrha planine Lovćen. Njegošev mauzolej na vrhu nudi poglede na Kotorski zaliv koji oduzimaju dah. Šarmantni gradić u blizini, Perast, pokazuje zadivljujuću arhitekturu i dva slikovita ostrva, Gospa od Škrpjela i Sveti Đorđe, koja se mogu posjetiti čamcem. Svakoga 22.jula organizuje se ritualna

povorka u kojoj čamci obilaze oko ostrva Gospe od Škrpjela u Perastu i gdje lokalni stanovnici bacaju kamenje oko ostrva kako bi mu temelji bili jači, što prate tradicionalne pjesme i riblja večera (Posjetite Crnu Goru).

Slika 15 : Ilustracija uputstava za posjetioce na ulasku u Stari Grad Kotor

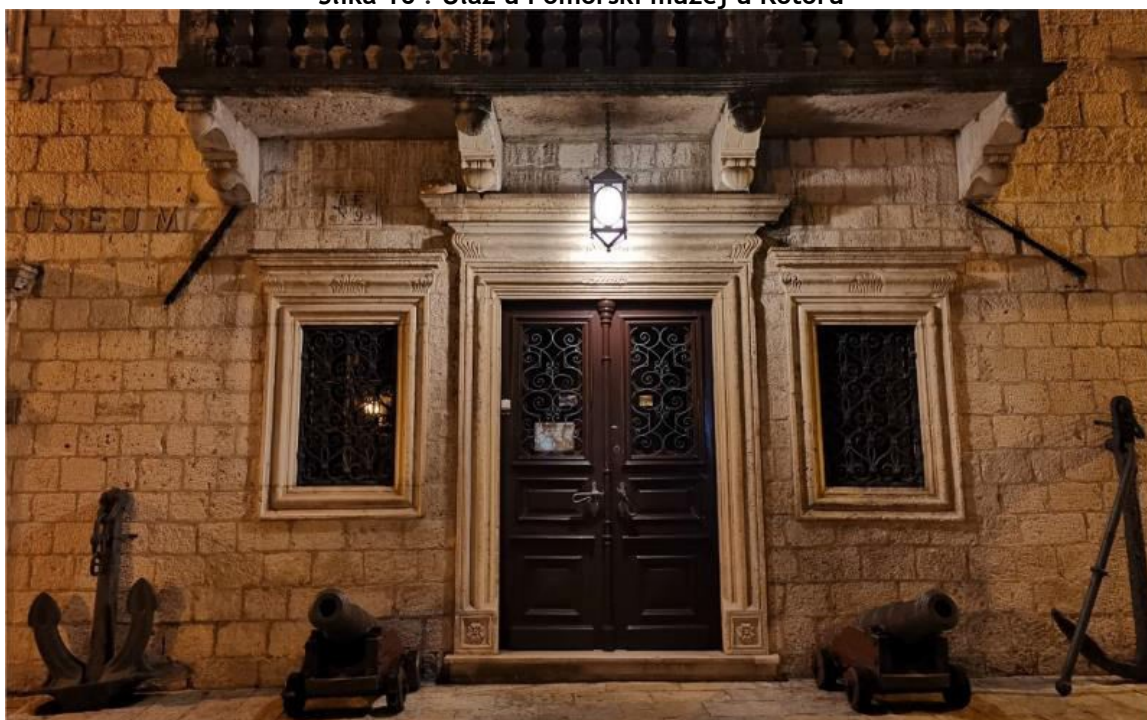
Iza Starog Grada Kotor, iza njegovih zidina, nalaze se mnoge sadašnje glavne atrakcije. Ova

lokacija sa UNESCO liste puna je srednjovjekovne arhitekture - crkve, katedrale i muzeji. Trg od Oružja, najveći trg u Starom gradu, jedan je od glavnih centara okupljanja u Kotoru. Smještena u centralnom Starom gradu, Katedrala Svetog Tripuna osvještana je u 12. vijeku. Ona takođe ima pozlaćeni srebrni bareljefni oltar - jedno od najvrednijih blaga Kotora. Svakog 3. februara, Kotor proslavlja dan Svetog Tripuna. Proslava započeta prije 12 vjekova traje danima i čitav Kotor je u prazničnom duhu. Dok svečano zvone zvona sa katedrale i bazilike, ponosna Bokeška Mornarica izvodi originalno rutinsko postrojavanje i raportiranje na gradskom trgu, obučeni u divne crne kostime sa zlatnim vezom i izvodi svoj ples (Posjetite Crnu Goru).

Gradska vrata, glavni ulaz u Kotor, sagrađena 1555, Morska vrata jedna su od tri koja ljudi koriste za pristup Starom gradu. Datum oslobođenja od sila Osovine proslavlja se iznad vrata. Rječna vrata takođe vrijedi posjetiti (Cook, 2018).

Pomorski muzej proslavlja pomorsku istoriju Kotora, a smješten je u palati iz 18. vijeka. Originalnu kolekciju započelo je Bokeško pomorsko bratstvo 1880 godine, prije nego je otvorena za javnost 1900. Takođe, Muzej Mačaka je nešto prilično drugačije za prepustiti se. Prikazan je asortiman predmeta inspirisanih mačkama, od razglednica do nakita i reklama. Postoji takođe mnogo suvenirna povezanih sa mačkama koje možete kupiti širom grada.

Slika 16 : Ulaz u Pomorski muzej u Kotoru

Najvažnije turističke atrakcije
Stari grad i njegove lokacije
Lokalni restorani i zalogajnice služe crnogorsku kuhinju, uključujući morsku hranu i jela pod uticajem Mediterana
Pješačke ture sa vodičem, naročito privatne ture sa vinom i kušanjem hrane (Okusite Vranac, najpoznatije vino iz sorte crne kože koje je domaće za planinsku Crnu Goru i uz to i pršutu koja je nacionalna kobasica Crne Gore)
Ture čamcem, naročito do Plave špilje i Gospe od škrpjela

Lokalni sektor kulture takođe organizuje međunarodna dešavanja izvođačkih umjetnosti (npr. Međunarodni festival mode, Bokeška noć), izložbe (npr. Pro Kotor Arte, Pomorski muzej), koncerte (npr. Međunarodni festival klapa) i treba napomenuti da je avgust vrijeme karnevala u Kotoru.

Pored predivnog okruženja koje treba vidjeti u Kotoru, turisti mogu da posjete jednu od mnogih suvenirnica i iskuse lokalnu tradiciju (vidi ispod).

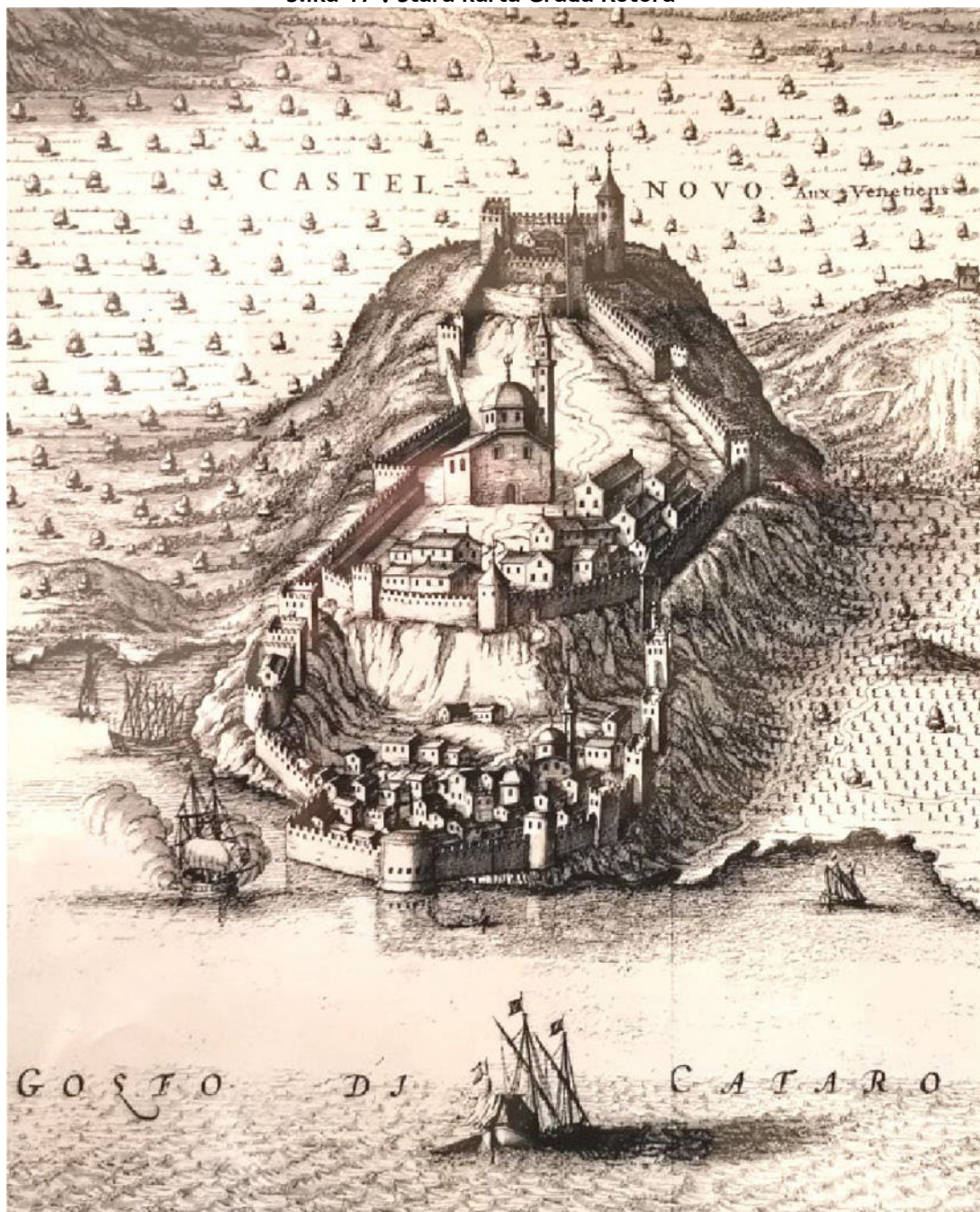
Tabela 3 : Najpoznatiji nacionalni suveniri

Najpoznatiji nacionalni suveniri (Montenegro.in)
Lokalni alkohol, poput "Rakije" ili neka od ukusnih lokalno proizvedenih vina
Lokalni ukusi poput suvog mesa, sireva, oraha, prirodno sušenih pečuraka i smokvi ili jujuba (kineska urma)
Stolnjaci sa narodnim vezom
Umjetnička djela izrađena od drveta
Narodni šešir (Kapa), crna i crvena kapa (crno predstavlja prošlost a crveno bitke sa Otomanskim carstvom, koja sada čini dio narodne nošnje Crne Gore)
Gusle, muzički instrument Crne Gore sa jednom žicom
Suveniri povezani sa mačkama (Zato što Kotor voli mačke!)

Kao što je prikazano iznad, destinacija ima ogromnu kulturnu istoriju, tako da je vrijeme da se udaljimo od stereotipnog modela „more i sunce“ i ulažemo u druge tipove turizma, kvalitetnije i

održivije, koji holistički promovišu ovo mjesto (Iva Bulatović & Roberto Micera, 2018). Jedan od glavnih problema koji brine je čvrsta sezonalnost koju pokazuje u svom turizmu. Prema tome, važno je naglasiti stvaranje nove turističke infrastrukture i konkurentnih projekata koji omogućavaju razvoj Kotora.

Slika 17 : Stara karta Grada Kotora

METODOLOGIJA PROCJENE

GSTC postupak procjene

GSTC postupak procjene destinacije sastoji se od sljedećih faza koje su rezimirane ispod.

Slika 18 : GSTC postupak procjene

Pre-desktop procjena	Procjena na lokaciji	Desktop procjena	Predaja Izvještaja
Mapiranje učesnika procesa, mapiranje dokumenata, planiranje, komunikacija sa licem zaduženim za vezu sa destinacijom.	Uvodna radionica, sastanci i intervjui sa učesnicima procesa, posjete terenu, radionica sa preliminarnim nalazima	Analiza svih prikupljenih dokumenata i informacija, izrada izvještaja, recenzija, povratne informacije sa destinacije	

Pre–desktop procjena

Dva glavna zadatka pre-desktop procjene su mapiranje učesnika procesa i mapiranje dokumenata. Ovi zadaci se izvršavaju bliskom saradnjom sa licem zaduženim za vezu sa destinacijom. Idealnu vezu sa destinacijom čini tim lokalnih stručnjaka, posebno sa znanjem o turizmu, životnoj sredini, društvenim i kulturnim pitanjima, ili pojedinac iz javnog ili privatnog sektora. Veza podržava GSTC Procjenitelja (e) destinacije u prikupljanju relevantnih informacija i organizovanju online sastanaka sa učesnicima procesa.

Mapiranje učesnika procesa: Identifikovati ključne učesnike procesa koji bi trebalo da budu uključeni u procjenu, među onima koji zastupaju sve učesnike procesa iz javnog i privatnog sektora.

Mapiranje dokumenata: Identifikovati dokumenta politike koja se bave GSTC kriterijumima destinacije. To obuhvata relevantne pravne podatke poput zakona, propisa ili smjernica.

Procjena na terenu

Rad na terenu može da počne uvodnom radionicom, ako se ona nije prethodno održala. Sistemi rada, upravljanja i saradnje destinacije se procjenjuju na osnovu GSTC-D putem intervjuisanja različitih učesnika procesa i posjećivanjem glavnih lokacija destinacije. Intervjui se planiraju unaprijed i na osnovu prethodnog mapiranja učesnika u procesu i desktop procjene. Posjećena mjesta su takođe odabrana da predstavljaju turizam destinacije i imaju uticaj na održivost. Procjena na terenu može da se završi sastankom/radionicom na kojoj će biti razmijenjeni preliminarni nalazi GSTC procjenitelja, a učesnici procesa moći da daju svoja mišljenja. U nekim slučajevima, u zavisnosti od lokacije, procjenitelj (i) mogu da se vrate sa sažetkom rezultata kasnije. To zavisi od faktora kao što su lokacija i putovanje.

Desktop procjena (u kancelariji)

Tokom desktop procjene, izrađuje se izvještaj na osnovu rezultata procjene na terenu i dodatne analize sekundarnih podataka. Stručna recenzija se sprovodi interno u GSTC-u kako bi se poboljšala objektivnost i racionalnost rezultata evaluacije. GSTC procjenitelj (i) će još jednom analizirati povratne informacije sa destinacije prije završetka i predaje izvještaja o procjeni održivog turizma destinacije.

Alati GSTC procjene

Usklađenost sa kriterijumima evaluacije

Destinacija se procjenjuje na osnovu svih GSTC kriterijuma destinacije, a rezultati se prikazuju različitim bojama i ocjenama. Evaluacija počinje pojedinačnim indikatorima. Nivo usklađenosti svakog kriterijuma i stuba se računa na osnovu prosjeka dotičnih indikatora i kriterijuma.

Slika 19 : Dizajn postupka ocjenjivanja u GSTC procjeni destinacije

Usklađenost sa stubovima (5 nivoa)	Prosječna ocjena kriterijuma po stubu
Usklađenost sa kriterijumima (5 nivoa)	Prosječna ocjena indikatora po kriterijumu
Usklađenost sa indikatorima (4 nivoa)	Ocjena od 0-3 po indikatoru

Ocjenjivanje indikatora: Svaki indikator se procjenjuje na osnovu dokaza koji su razmatrani, izvedeni ili posmatrani. Indikatori se ocjenjuju „0“ ako ne postoje dokumenta niti dokazi, „1“ sugeriše da dokumentacija postoji, ali nema dokaza o realizaciji tekućih radova, „2“ sugeriše da postoje dokazi i realizacija, a „3“ navodi da postoje dokazi i realizacija, kao i trendovi poboljšanja.

Ocjenjivanje kriterijuma: Kada se pregledaju indikatori, za svaki kriterijum se daje ocjena. Ocjena kriterijuma daje nam prikaz učinaka koji se kreće od „Oblasti rizika“ <1, „Oblasti umjerenog rizika“ 1.00-1.49, „Potrebno poboljšanje“ 1.50-1.99, „Dobar učinak“ 2.00-2.49 i „Odličan učinak“ ≥ 2.5.

Ocjenjivanje stuba: Ocjena svakog stuba izračunava se na osnovu ocjena prosječnih kriterijuma. Ocjena stuba daje nam prikaz učinka koji se kreće od „Nivo 1“ <1 do „Nivo 2“ 1.00-1.49, „Nivo 3“ 1.50-1.99, „Nivo 4“ 2.00-2.49 i „Nivo 5“ ≥ 2.5.

Na sljedećim slikama dat je detaljan sistem ocjenjivanja saobraćajnog tipa, zasnovan na bojama, za indikatore, kriterijume, stubove i destinaciju, zaključno sa ilustracijom strukture ukupnog ocjenjivanja.

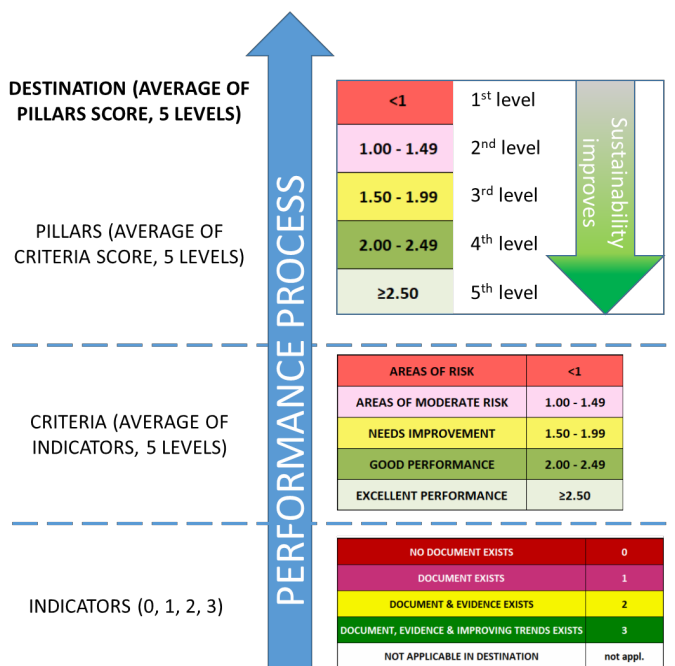
Tabela 4: Nivoi učinka GSTC indikatora i povezana šema boja i ocjena

Zelena	Žuta	Ružičasta	Crvena	Bijela
Dokumentacija o politici postoji, i realizuje se na primjeren način- na nivou sa najboljim praksama	Dokumentacija o politici postoji i realizuje se na prihvatljiv način, uz neka utvrđena poboljšanja.	Dokumentacija o politici postoji i ne realizuje se ili suprotno.	Ne postoji dokumentacija o politici, i ne realizuje se	Indikator nije primjenljiv na destinaciju
3	2	1	0	Nije primjenljivo

Tabela 5 : Ocjena evaluacije kriterijuma & stubova i kodiranje boja

Ocjena kriterijuma		Ocjena stuba	
Oblasti rizika	< 1	Nivo 1	< 1
Oblasti umjerenog rizika	1.00 – 1.49	Nivo 2	1.00 – 1.49
Potrebno je poboljšanje	1.50 – 1.99	Nivo 3	1.50 – 1.99
Dobar učinak	2.00 – 2.49	Nivo 4	2.00 – 2.49
Odličan učinak	≥ 2.50	Nivo 5	≥ 2.50

Slika 20 : Ilustracija postupka ukupnog ocjenjivanja u GSTC procjeni destinacije

DESTINACIJA (PROSJEK OCJENE STUBOVA, 5 NIVOA)	ODRŽIVOST SE POBOLJŠAVA
STUBOVI (PROSJEK OCJENE KRITERIJUMA, 5 NIVOA)	1.nivo 2.nivo 3.nivo 4.nivo 5.nivo
KRITERIJUMI (PROSJEK INDIKATORA, 5 NIVOA)	Oblasti rizika Oblasti umjerenog rizika Potrebno je poboljšanje Dobar učinak Odličan učinak
INDIKATORI (0,1, 2,3)	Ne postoji dokument Dokument postoji Dokument i dokazi postoje Dokument, dokaz i trendovi poboljšanja postoje Nije primjenljivo na destinaciji nije primjenljivo

Postupak procjene KOTORA

Zbog karaktera procjene Kotor, potrebno je osmisliti detaljnu pripremu kako bi se uredio model sufinansiranja između Opštine Kotor i Luke Kotor i CLIA. Stoga je održano nekoliko preliminarnih sastanaka, uglavnom online, a završni sastanak između strana zaključen je 10. jula 2023. godine, gdje je zvaničan zahtjev predloga predat GSTC-u. Nakon što su finansijske strane odobrile predlog, ugovor je potpisan 31. avgusta 2023. godine, a na sastanku predstavnika strana (lično) na Seatrade Europe 2023 u Hamburgu, u septembru 2023, dogovoren je detaljan plan. Nakon toga, GSTC procjena destinacije Kotor započela je sa izvršenjem, a detaljan plan je prikazan na slici ispod.

Slika 21 :Vremenski okvir realizovanog postupka procjene za Kotor

Procjena na terenu; Posjete terenu		Nacrt izvještaja o procjeni destinacije			Završni izvještaj o procjeni
Sep-Okt	Okt-Nov	Nov-Dec	Maj 2024	Jun 2024	Jul 2024
Pre-desktop procjena; Dokumenta i učesnici procesa		Procjena na terenu; Grupni intervjui & sastanci jedan na jedan			GSTC interna stručna analiza nacрта izvještaja

U svakoj procjeni, destinacije koje su predmet GSTC procjene destinacije moraju imenovati Veza sa destinacijom koji će koordinatorski davati podatke o procjeni za račun destinacije. Veza sa destinacijom treba da bude pojedinac koji je upoznat sa učesnicima procesa na destinaciji, i sa politikama i procedurama destinacije. Ovo iz razloga što će se od veze sa destinacijom očekivati da sa GSTC Procjeniteljem prođe kroz relevantne djelove politika destinacije i procedura koje se primjenjuju na GSTC kriterijume destinacije, kao i da pomogne u tumačenju povratnih informacija od učesnika procesa sa destinacije o realizaciji politika i praksi destinacije. Veza sa destinacijom biće odgovorna za zadatke koji uključuju, ali se ne ograničavaju na:

- Pripremu za Procjenu destinacije (mapa učesnika procesa, mapa dokumenta, plan na terenu)
- Procjenu na terenu (posjete terenu, konsultovanje sa učesnicima procesa, grupni sastanci)
- Podršku u izvještavanju nakon procjene

Tokom postupka procjene, Veza sa destinacijom je odgovorna za upravljanje informacijama, dosijee, dokumenta i rokove zadataka.

Slika 22 : Početni razgovori između GSTC, Opštine Kotor, Luke Kotor i CLIA (10/07/2023)

Slika 23 : Sastanak predstavnika oko dogovora o radu na Seatrade Europe u Hamburgu (01/09/2023)

U slučaju GSTC procjene destinacije Kotor, Tim za vezu činili su službenici iz Opštine Kotor i Luke Kotor, koji su izvršili veliki dio priprema i realizovali korake neophodne za uspješnu procjenu.

Tokom faze preliminarnе procjene, najvažniji identifikovani problem odnosio se na jezičku barijeru većine zvaničnih dokumenata koji su bili dostupni. Trebalo je mnogo vremena da se oni prevedu i u mnogim slučajevima da se tekst razumije, što je uzrokovalo neka kašnjenja postupka procjene.

Osim toga, najveći izazov u procjeni destinacije često je planiranje faze na terenu gdje treba organizovati i zakazati veliki broj sastanaka, konsultacija radnih grupa, radionica i posjeta terenu, angažovati veliki broj službenika, učesnika procesa i stanovnika. U slučaju Kotora, ovo je takođe bio izazov s obzirom da se nalazi na granicama države, što je dovelo do velikog broja smetnji zbog prevoza za mnoge državne zvaničnike u dane aktivnosti na terenu.

Slika 24 : Uvodni sastanak procjenitelja GSTC-a sa gradonačelnikom Kotora kao početak aktivnosti na terenu

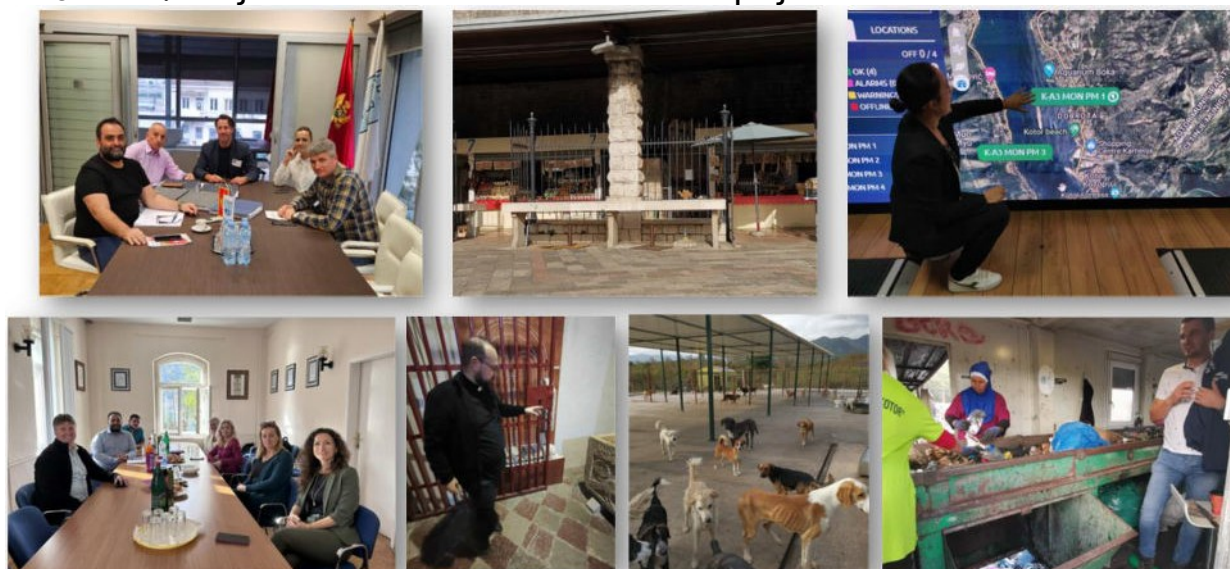
U slučaju Kotora, za aktivnosti na terenu bila su dostupna 4 dana. Realizacija je uključivala:

- Početni sastanak sa gradonačelnikom
- 2 radionice (otvaranje, zatvaranje)
- 8 sastanaka grupe učesnika u procesu
- 20 posjeta terenu na konkretnim prethodno definisanim oblastima od interesa

Slika 25 : Ilustracija angažovanja učesnika u procesu na terenu, na otvaranju, radionicama i u Radnim grupama

Slika 26 : Primjeri dokaza i sastanaka održanih tokom posjeta i sastanaka na terenu

Slika 27 : Presentacija nacrtu rezultata procjene službenicima Opštine i Luke Kotor

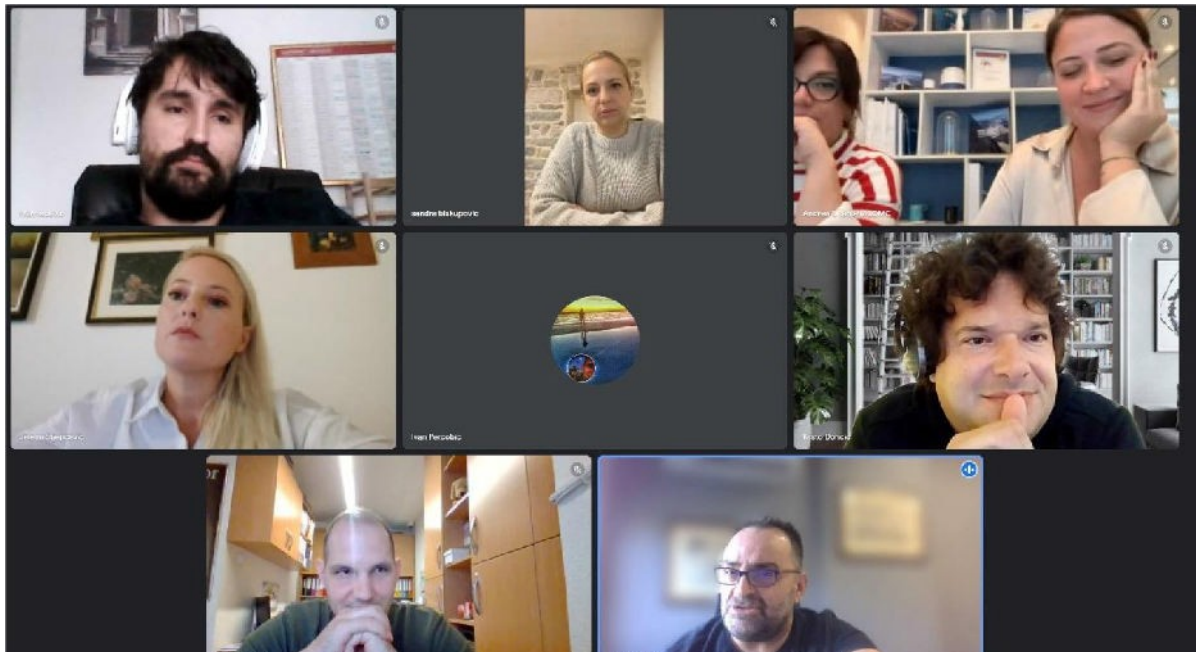

Zbog činjenice da neki važni učesnici procesa nisu mogli da učestvuju u danima posjete Procjenitelja terenu, organizovana su još 2 online sastanka (ukupno je učestvovalo 15 učesnika procesa koji su bili podijeljeni u 2 grupe) i jedna Radionica za akciono planiranje (učestvovalo je 27 učesnika procesa). 3 dešavanja su bila sljedeća:

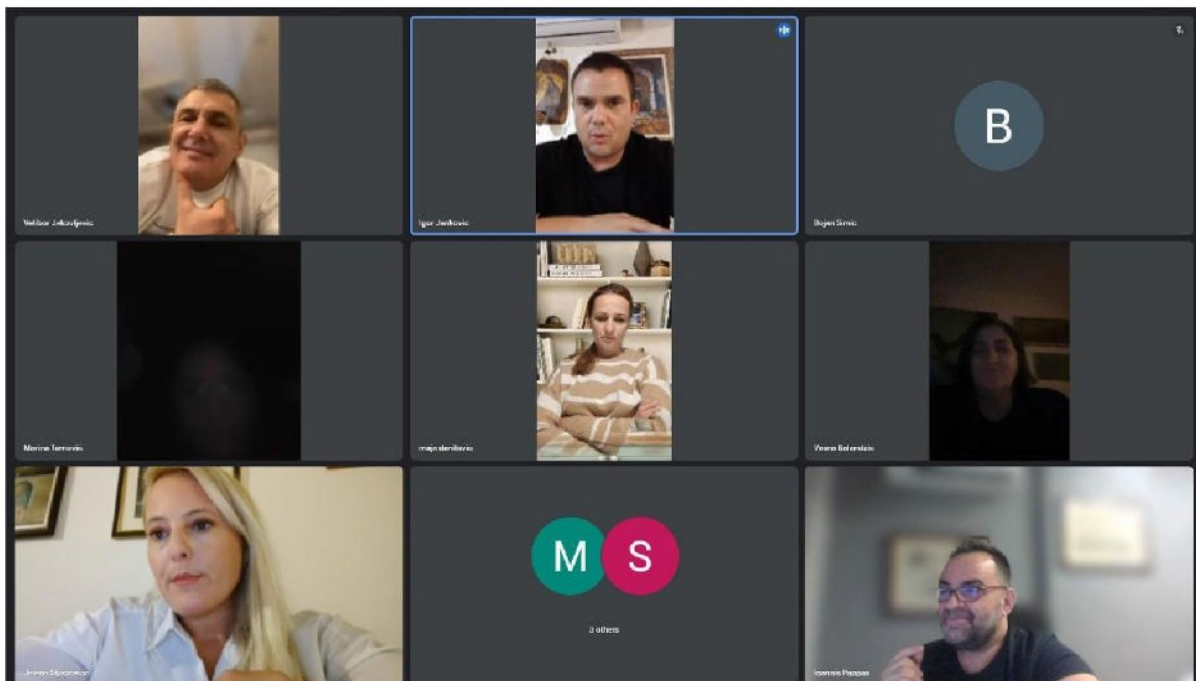
- A. 02 11 2023/ Grupa privatni sektor/Turizam (ZOOM)/ 7 učesnika
- B. 02 11 2023 / Grupa za saobraćaj (ZOOM)/ Trajanje 1 sat/ 8 učesnika
- C. 24 11 2023/ Pilot radionica za planiranje aktivnosti (ZOOM)/ Trajanje 2 sata / 27 učesnika

Na terenu i u dodatnim A-B-C aktivnostima, učestvovalo je više od 120 učesnika iz preko 64 organizacija (učesnika procesa) i dalo svoj doprinos postupku procjene destinacije. Pojednostosti o učesnicima procesa, stvarnom rasporedu terenskih aktivnosti i rezultatima mapiranja dokumenata predstavljeni su u Aneksu.

Slika 28 : Online sastanak sa predstavnicima turističke industrije Kotora (Grupa A)

Slika 29 : On-line sastanak sa predstavnicima sektora saobraćaja Kotor (Grupa B)

REZULTATI PROCJENE

Sažetak rezultata procjene

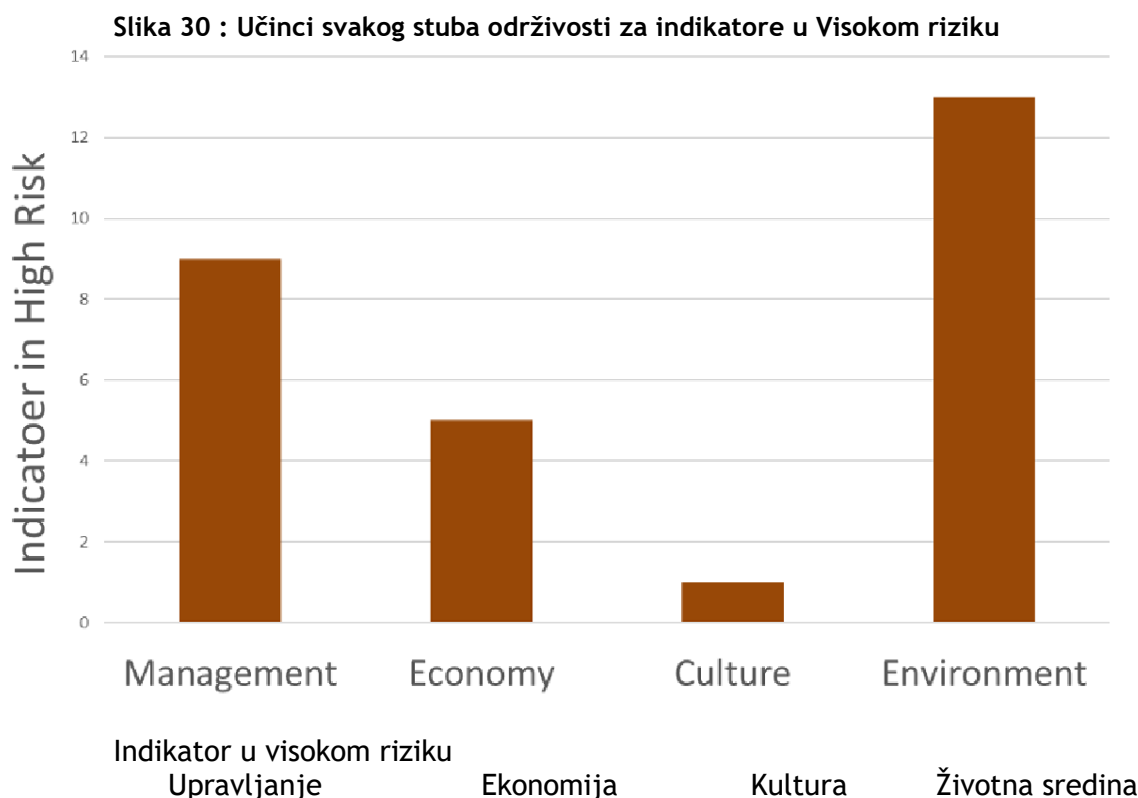
GSTC je sproveo procjenu destinacije za Kotor u periodu od septembra do decembra 2023, u saradnji sa Opštinom Kotor i Lukom Kotor. Koristeći GSTC metodologiju, tim je analizirao pravna i dokumenta politike vezana za upravljanje gradom i konsultovao se sa približno 64 ključne organizacije/učesnika procesa, uključujući predstavnike iz nacionalne i lokalne uprave, privatnog sektora, NVO, akademija i lokalne stanovnike. Ove obimne konsultacije su pomogle da se ocijene učinci grada prema GSTC kriterijumima destinacije. U tekstu ispod data je detaljna tabela ocjene indikatora koja ilustruje učinak održivosti na indikatore za Kotor.

Tabela 6 : Sažetak GSTC učinaka održivosti destinacije kroz ocjenu indikatora

GSTC djelovi	A Održivo upravljanje	B Socio-ekonomski održivost	C Kulturna održivost	D Ekološka održivost	Ukupan broj
Ukupno indikatora ocijenjeno crvenom	9	5	1	13	28
Ukupno indikatora ocijenjeno ružičastom	21	9	6	25	61
Ukupno indikatora ocijenjeno žutom	15	9	7	16	47
Ukupno indikatora ocijenjeno zelenom	6	9	12	11	38
Ukupno indikatora Nije primjenljivo	0	0	0	0	0
UKUPNO	51	32	26	65	174

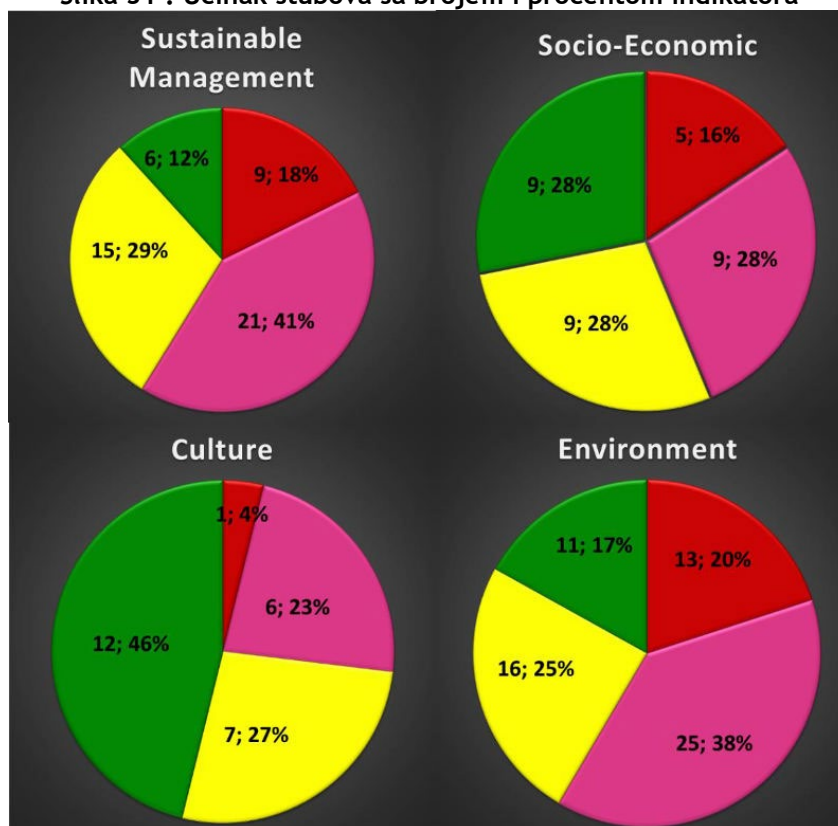
Od 174 analizirana indikatora, 38 (21.8%) ocijenjeno je „zeleno“, 47 (27.0%) ocijenjeno „žuto“, 61 (35.1%) ocijenjeno „ružičasto“, 28 (16.1%) ocijenjeno „crveno“. Indikatori označeni crveno ili ružičasto označavaju nedostatke ili rizike po održivo upravljanje destinacijom.

U analizi za indikatore sa većim brojem Oblasti rizika, lošiji učinci rezultat su Ekološkog stuba (# 13) i potom Stuba upravljanja (# 9). Takođe se mora navesti da 5 indikatora koji su u riziku za Društveno ekonomski stub nije mali broj.

Sljedeći kružni grafikoni pokazuju raspored indikatora za svaki stub održivosti (upravljanje, društveno ekonomski, kulturni i ekološki) na osnovu njihove učinci (boje). Ovaj prikaz obezbjeđuje lagano pozivanje i prikaz učinaka kroz četiri stuba i grafički ilustruje da Kotor ima dobre učinke u svim stubovima. Sljedeći grafikoni pokazuju učinak destinacije u svakom stubu održivosti.

Slika 31 : Učinak stubova sa brojem i procentom indikatora

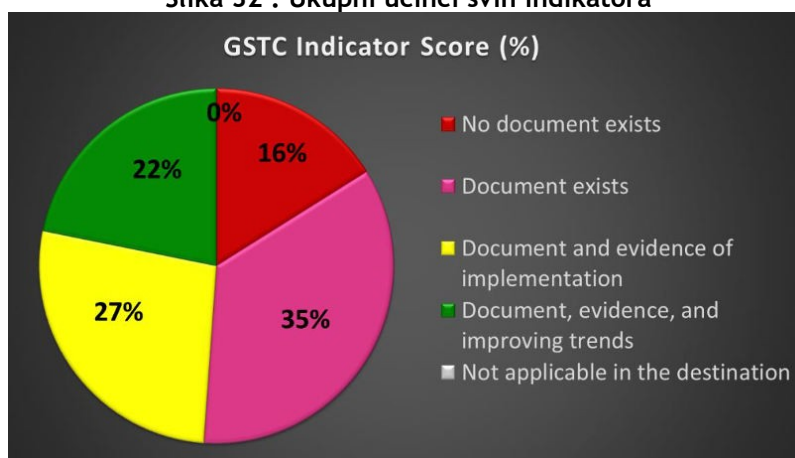
Održivo upravljanje

Društveno ekonomski

Kultura

Životna sredina

Slika 32 : Ukupni učinci svih indikatora

GSTC Ocjena indikatora (%)

- Ne postoji dokument
- Dokument postoji
- Dokument i dokaz o realizaciji
- Dokument, dokaz i trendovi poboljšanja
- Nije primjenljivo na destinaciji

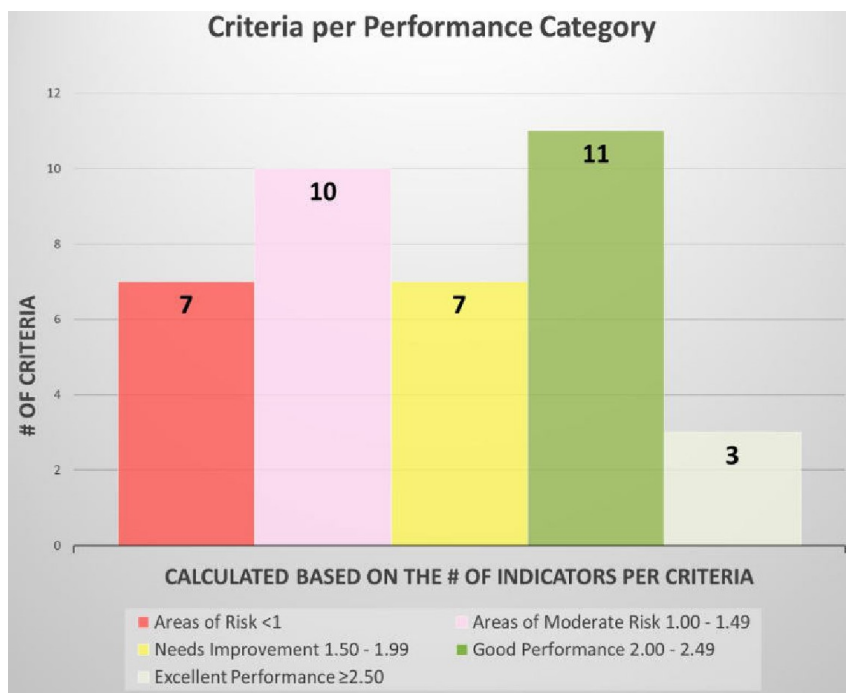
Tabela ispod predstavlja kompletnu listu GSTC Kriterijuma i kriterijuma, stubova i ukupnih ocjena koje je Kotor dobio nakon GSTC procjene destinacije.

Tabela 7 : Prosječne ocjene za GSTC kriterijume destinacije

Scoring per CRITERIA based on the # of INDICATORS					
BROJ KRITERIJUMA	NAZIV KRITERIJUMA	OCJENA	OCJENA STUBA	SREDNJA OCJENA STUBA	% MIN IZVRSNOSTI
A1	Odgovornost za upravljanje destinacijom	1.80	14.98	1.36	54.48%
A2	Strategija upravljanja destinacijom i akcioni plan	1.20			
A3	Praćenje i izvještavanje	0.50			
A4	Uključenost preduzeća i standardi održivosti	0.40			
A5	Uključenost stanovništva i povratne informacije	1.80			
A6	Uključenost posjetilaca i povratne informacije	1.75			
A7	Promotvisanje i informisanje	2.33			
A8	Upravljanje brojem i aktivnostima posjetilaca	1.00			
A9	Propisi za planiranje i kontrola razvoja	2.00			
A10	Adaptacija na klimatske promjene	1.20			
A11	Upravljanje rizikom i krizama	1.00			
B1	Mjerenje ekonomskog doprinosa turizma	1.33	13.62	1.70	68.08%
B2	Pošteni rad i karijerne mogućnosti	1.75			
B3	Podrška lokalnim preduzetnicima i fer trgovina	2.20			
B4	Podrška zajednici	1.33			
B5	Sprječavanje eksploatacije i diskriminacije	1.25			
B6	Vlasništvo i prava korisnika	2.25			
B7	Sigurnost i bezbjednost	2.33			
B8	Pristup za sve	1.17			
C1	Zaštita kulturnih resursa	2.67	14.90	2.13	85.14%
C2	Kulturni artefakti	1.67			
C3	Nematerijalno nasleđe	2.50			
C4	Tradicionalni pristup	2.67			
C5	Intelektualna svojina	1.00			
C6	Upravljanje posjetiocima na kulturnim lokacijama	2.00			
C7	Tumačenje lokacije	2.40			
D1	Zaštita osjetljive sredine	2.00	16.68	1.39	55.58%
D2	Upravljanje posjetiocima na prirodnim lokacijama	1.00			
D3	Interakcija sa divljim životinjama	2.00			
D4	Eksploatacija vrsta i dobrobit životinja	2.00			
D5	Očuvanje energije	0.75			
D6	Očuvanje voda	0.80			
D7	Kvalitet vode	2.40			
D8	Otpadne vode	1.75			
D9	Čvrsti otpad	0.88			
D10	Emisije gasova staklene bašte i ublažavanje klimatskih promjena	0.60			
D11	Saobraćaj niskog uticaja	0.83			
D12	Zagađenje od svjetla i buke	1.67			
UKUPAN NIVO DESTINACIJE		60.18	60.18	1.65	65.82%

Na nivou kriterijuma, procjena je otkrila da je, od 38 GSTC-D kriterijuma, Kotor bio odličan u 3 oblasti (7.9%), da je ocijenjen dobrim u 11 (28.9%) oblasti, da je dobio ocjenu „dobar sa nekim neophodnim poboljšanjima“ u 7 (18.4%) oblasti, da je umjereni rizik utvrđen kod 10 (26.3%) oblasti, a visoki rizik je označen u 7 (18.4%) oblasti.

Slika 33 : Broj kriterijuma po kategoriji učinka

Kriterijumi po kategoriji učinaka

BROJ KRITERIJUMA

IZRAČUNATO NA OSNOVU BROJA INDIKATORA PO KRITERIJUMU

Oblasti rizika <1

Oblasti umjerenog rizika 1.00-1.49

Potrebno je poboljšanje: 1.50-1.99

Dobar učinak: 2.00-2.49

Odličan učinak: ≥ 2.50

Na osnovu rezultata procjene u sljedećoj tabeli, najniže ocjene (crveno) su:

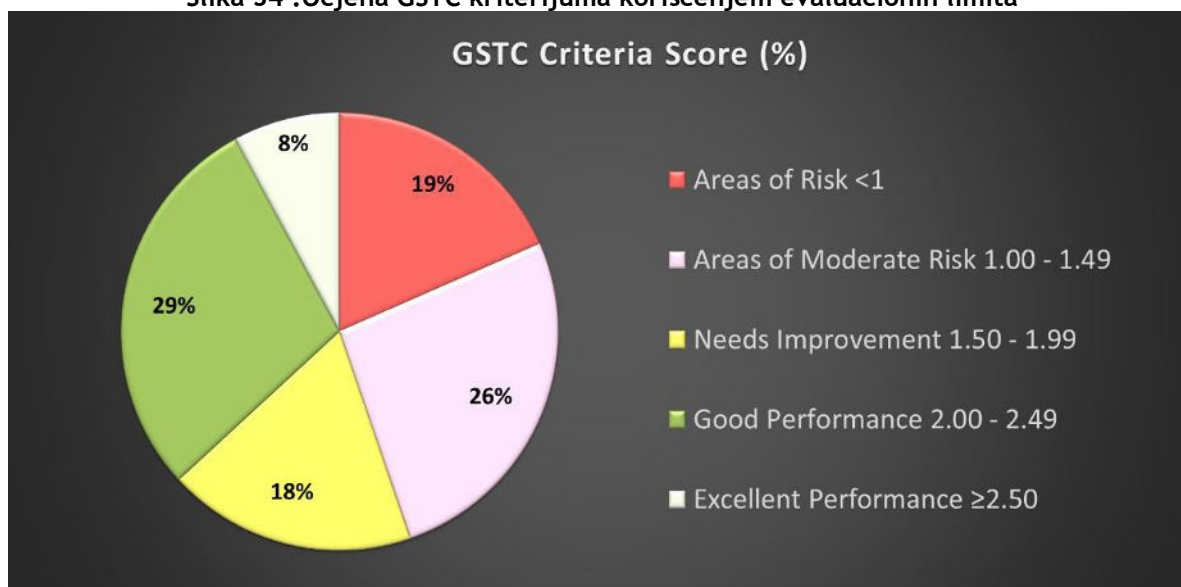
- Stub upravljanja
 - A3 - Praćenje i izvještavanje
 - A4 -Uključivanje preduzeća i održivi standardi
- Stub životne sredine
 - D5 - očuvanje energije
 - D6 - očuvanje voda
 - D9 - upravljanje čvrstim otpadom
 - D10 - emisije gasova staklene bašte i ublažavanje klimatskih promjena
 - D11- saobraćaj niskog uticaja

Najveće ocjene na nivou kriterijuma procijenjene su kod:

- Stuba kulture
 - C1 - Zaštita kulturnih dobara
 - C3 - Nematerijalno nasleđe
 - C4 - Tradicionalni pristup
 - C7 - Tumačenje lokacije

- Društveno ekonomskog stuba
 - B3 - Podrška lokalnim preduzetnicima i fer trgovina
 - B6 - Imovina i prava korisnika
 - B7 - Sigurnost i bezbjednost

Slika 34 :Ocjena GSTC kriterijuma korišćenjem evaluacionih limita

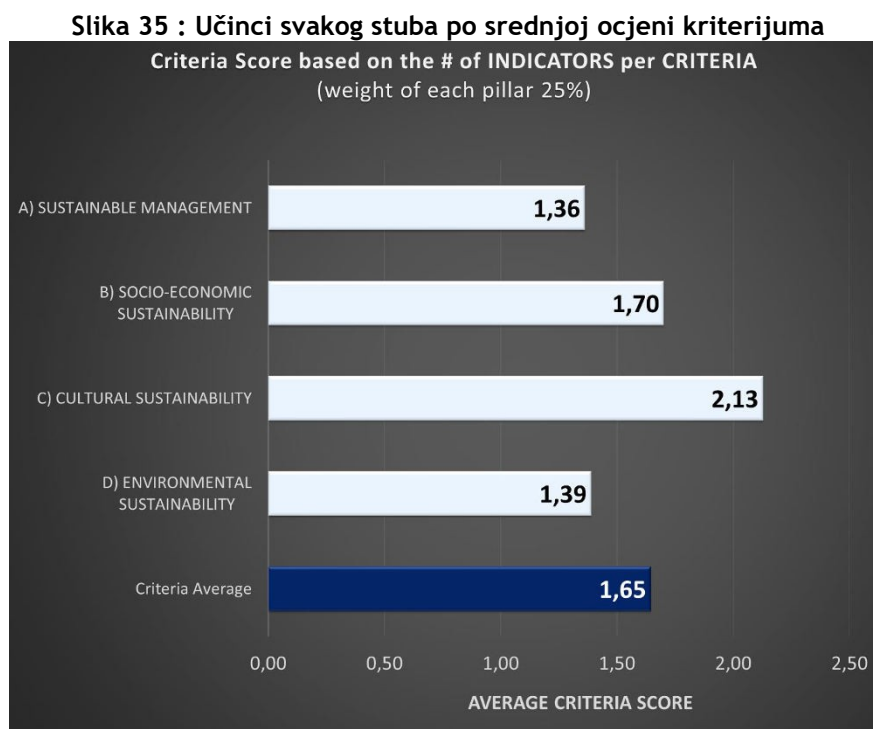

Ocjena GSTC kriterijuma (%)
Oblasti rizika <1
Oblasti umjerenog rizika 1-00-1.49
Potreba za poboljšanjem 1.50-1.99
Dobar učinak 2.00-2.49
Odličan učinak ≥ 2.50

Od četiri kategorije održivosti destinacije, GSTC procjena je pokazala da je Kotor bolji u održivosti kulture, što je logično, s obzirom na karakter destinacije i status zaštite pod UNESCO-om koji zahtijeva konkretne korake. Međutim, stubovi upravljanja i životne sredine nemaju najbolje učinke, a većina otvorenih problema/kriterijuma pod rizikom, mogla bi se pronaći u ta dva stuba. U sredini učinaka nalazi se društveno ekonomski stub koji ima prilično dobre učinke.

Na osnovu rezultata ocjene po kriterijumu, ukupna srednja ocjena po stubu je:

- ✓ Održivo upravljanje: 1.36/54.48% minimalnog limita odličnih učinaka
- ✓ Društveno ekonomska održivost: 1.70/68.08% minimalnog limita odličnih učinaka
- ✓ Kulturna održivost: 2.13/85.14% minimalnog limita odličnih učinaka
- ✓ Održivost životne sredine: 1.39/55.58% minimalnog limita odličnih učinaka

Ocjena kriterijuma na osnovu broja INDIKATORA po KRITERIJUMIMA

- A) ODRŽIVO UPRAVLJANJE 1,36
 - B) DRUŠTVENO EKONOMSKA ODRŽIVOST 1,70
 - C) KULTURNA ODRŽIVOST 2,13
 - D) ODRŽIVOST ŽIVOTNE SREDINE 1,39
- Prosjeak kriterijuma 1,65
Prosječna ocjena kriterijuma

Ukupna srednja ocjena destinacije je 1.65 | 65.82% minimalnog limita odličnih učinaka.

A. ODRŽIVO UPRAVLJANJE

A1. Odgovornost za upravljanje destinacijom

Uvod u Kriterijum A1: Odgovornost za upravljanje destinacijom

Kriterijum A1 GSTC kriterijuma destinacije v2.0 naglašava potrebu za efikasnom organizacijom, odsjekom, grupom, ili odborom koji je odgovoran za koordinisani pristup održivom upravljanju turizmom na destinaciji. Ova grupa treba da uključuje javni sektor, privatni sektor i civilno društvo, sa jasno definisanim odgovornostima, nadzorom i sposobnostima za realizaciju. Grupa mora biti adekvatno finansirana, da ima osoblje koje je iskusno u održivosti i da u svojim aktivnostima posluje transparentno, osiguravajući da se poštuju načela održivosti.

Ocjena kriterijuma & indikatora

Tabela 8 : A1 - Odgovornost za upravljanje destinacijom

Kriterijumi		Indikatori		Ne postoji dokument	0	Oblasti rizika<1
				Dokument postoji	1	Oblasti umjerenog rizika 1.00 - 1.49
		Dokument I dokaz o realizaciji	2	Potrebno je poboljšanje 1.50 - 1.99		
		Dokument, dokaz I trendovi poboljšanja	3	Dobar učinak 2.00 - 2.49		
		Nije primjenljivo na destinaciji	Nije primj	Odličan učinak ≥2.50		
A1	A1 Odgovornost za upravljanje destinacijom	a	Dokumentarni dokaz koji pokazuje relevantno ustrojstvo I odgovornosti grupe	2	1,80	
		b	Finansijski plan I budžet koji pokazuju sadašnje I buduće izvore finansiranja	3		
		c	Dokaz o vezama I angažmanima sa drugim tijelima	2		
		d	Evidencije stalno zaposlenih I osoblja pod ugovorom kojima se dokazuje relevantno iskustvo	2		
		e	Smjernice I postupci upravljanja koji pokazuju svijest I poštovanje načela održivosti I rada na transparentnosti I ugovorima	0		

Učinak grada Kotora: Izvanredna dostignuća i izazovi

Izvanredna dostignuća

- Uspostavljanje Grupe za koordinirano upravljanje: Grad Kotor je uspješno uspostavio grupu za koordinirano upravljanje turizmom koja uključuje predstavnike iz javnog sektora, privatnog sektora i civilnog društva. Ova grupa ima zadatak da nadgleda održivi razvoj i upravljanje turizmom u gradu. Grupa se redovno sastaje kako bi razgovarala i realizovala strategije koje uvode u ravnotežu potrebe turizma sa očuvanjem kulturnog i prirodnog nasleđa Kotora.
- Integracija načela održivosti: Grupa za upravljanje u Kotoru integrisala je načela održivosti u svoje procese rada i donošenja odluka. To obuhvata usvajanje politika koje promovišu odgovorni turizam, umanjuju ekološki uticaj i podržavaju lokalnu ekonomiju. Napori grupe bili su ključni u održavanju statusa Kotora kao UNESCO lokacije zaštićene svjetske baštine istovremeno smještajući sve veći broj turista.
- Transparentne operacije: Grupa za upravljanje turizmom Kotora radi uz visoki nivo transparentnosti. Grupa redovno objavljuje izvještaje o svojim aktivnostima, uključujući finansijske izvještaje i sažetke svojih sastanaka. Transparentnost gradi povjerenje sa učesnicima procesa i osigurava da zajednica bude informisana o odlukama koje utiču na sektor turizma.

Izazovi

- Osiguravanje adekvatnog finansiranja i resursa: Jedan od ključnih izazova za grupu upravljanja turizmom Kotora je osiguravanje adekvatnog i stalnog finansiranja za podršku svojim aktivnostima. Iako je grupa efikasna u svojim sadašnjim aktivnostima, rastuća potreba za upravljanjem turizmom zahtijeva povećane resurse, u smislu finansiranja i osoblja. Bez ovih resursa, grupa može da ima poteškoće u realizaciji širih inicijativa održivosti ili da odgovori na izazove koji se javljaju.
- Balansiranje različitih interesima učesnika procesa: Grupa se suočava sa tekućim izazovima u balansiranju ponekad konfliktnih interesa različitih učesnika procesa, uključujući državna tijela, lokalne biznise i stanovnike. Ovo je naročito izazovno kada se donose odluke o razvoju turizma koje mogu da imaju uticaj na lokalnu zajednicu, poput infrastrukturnih projekata ili propisa o broju posjetilaca.
- Jačanje kapaciteta za održivost: Iako grupa za upravljanje turizmom Kotora uključuje osoblje sa iskustvom u održivosti, postoji potreba za tekućim jačanjem kapaciteta kako bi se osiguralo da tim može efikasno da se pozabavi novim i rastućim izazovima održivosti. Ovo uključuje obuku u oblastima poput adaptiranja na klimu, upravljanje otpadom i angažovanje zajednice.

Zaključak

Grad Kotor je ostvario značajan napreak u uspostavljanju koordinisane i transparentne grupe za upravljanje turizmom koja integriše načela održivosti u svoje poslovanje. Ipak, potrebno je riješiti izazove vezane za finansiranje, upravljanje učesnicima procesa i jačanje kapaciteta kako bi se osigurala stalna efikasnost ove grupe. Kotor se suočava sa problemima upravljanja i transparentnosti zbog nedostatka efikasne koordinacije i jasnih odgovornosti između lokalnih organa vlasti, turističkih preduzeća, i drugih učesnika procesa.

Preporuke za poboljšanja

1. Povećati finansiranje i alokaciju resursa: Kotor treba da istraži dodatne izvore finansiranja, poput grantova, javno-privatnih partnerstava ili turističkih taksi, da bi osigurao da grupa za upravljanje turizmom ima neophodne resurse da proširi svoje aktivnosti i rješava nove izazove.
2. Poboljšati mehanizme angažovanja učesnika procesa: Grad treba da ojača mehanizme za angažovanje učesnika procesa kako bi bolje balansirao različitim interesima. Ovo bi moglo da uključuje česte javne konsultacije, osnivanje savjetodavnih odbora, ili uspostavljanje formalnog procesa za rješavanje sukoba.
3. Investirati u jačanje kapaciteta: Kotor treba da investira u tekuće jačanje kapaciteta za grupu upravljanja turizmom, fokusirajući se na nove oblasti održivosti. To bi moglo uključivati specijalizovane programe obuke, partnerstva sa stručnjacima za održivost ili učešće na međunarodnim konferencijama i radionicama.

Relevantne reference

- Politike lokalne uprave i turizma, Opština Kotor, 2023/2024,
- Strategija razvoja turizma Crne Gore 2022-2025 sa Akcionim planom, Crna Gora, Ministarstvo ekonomskog razvoja, 2022
- Rješenje o imenovanju predsjednika i deset članova savjeta za upravljanje područjem Kotora, Vlada Crne Gore, 2024.

A2. Strategija upravljanja destinacijom i Akcioni plan

Uvod u Kriterijum A2: Strategija upravljanja destinacijom i Akcioni plan

Kriterijum A2 GSTC kriterijuma destinacije v2.0 naglašava važnost postojanja višegodišnje strategije upravljanja destinacijom i akcionog plana koji je javno dostupan i izrađen uz angažovanje učesnika procesa. Ova strategija treba da se zasniva na načelima održivosti i uključuje procjenu turističke imovine, baveći se društveno ekonomskim, kulturnim i ekološkim pitanjima i rizicima. Strategija takođe treba da se odnosi i utiče na šire politike razvoja održivosti u okviru destinacije.

Ocjena kriterijuma & Indikatora

Tabela 9 : A2 - Strategija upravljanja destinacijom & Akcioni plan

Kriterijumi		Indikatori		Ne postoji dokument	0	Oblasti rizika <1
				Dokument postoji	1	Oblasti umjerenog rizika 1.00 - 1.49
				Dokument I dokaz o realizaciji	2	Potrebno je poboljšanje 1.50 - 1.99
				Dokument, dokaz I trendovi poboljšanja	3	Dobar učinak 2.00 - 2.49
				Nije primjenljivo na destinaciji	Nije primj.	Odličan učinak ≥2.50
A2	A2 Strategija upravljanja destinacijom I akcioni plan	a	Objavljeni dokument koji utvrđuje sadašnju strategiju destinacije I aktivnosti	2		1,20
		b	Strategija/plan koji je jasno vidljiv i dostupan online	2		
		c	Dokaz o konzultacijama učesnika procesa, sastancima, itd. na izradi plana.	1		
		d	Pozivanje na načela održivosti i procjenu imovine, problema i rizika sadržanih u strategiji i akcionom planu	1		
		e	Posebna pozivanja u strategiji /akcionom planu na širu politiku razvoja održivosti (uključujući ostvarenje ciljeva održivog razvoja) i obratno	0		

Učinak grada Kotor: Izvanredna postignuća i izazovi

Izvanredna postignuća

- Izrada sveobuhvatne strategije: Grad Kotor je uspješno izradio višegodišnju strategiju upravljanja destinacijom koja je usklađena sa načelima održivosti. Ova strategija uključuje detaljnu procjenu turističke imovine grada, kao i društveno ekonomskih, kulturnih i ekoloških izazova koji se moraju riješiti kako bi se osigurao održivi rast turizma. Strategija je osnovna u usmjeravanju razvoja i upravljanje turizmom u Kotoru, naročito za balansiranje potreba sektora turizma i očuvanja kulturnog nasleđa grada.

- **Angažovanje učesnika procesa:** Strategija Kotora izrađena je uz značajan doprinos širokog spektra učesnika procesa, uključujući lokalne biznise, stanovnike, stručnjake za kulturnu baštinu i ekološke organizacije. Kolaborativni pristup pomogao je da se osigura da strategija odražava različite interese i brige zajednice, vodeći ka jačoj podršci i efikasnijoj realizaciji.
- **Javna dostupnost i transparentnost:** Strategija upravljanja destinacijom za Kotor javno je dostupna, osigurava transparentnost i odgovornost. Strategija je dostupna online i u javnim kancelarijama, omogućavajući stanovnicima, poslovnima i posjetiocima da razumiju pristup grada održivom upravljanju turizmu. Ova dostupnost je također pomogla da se pokrene veće angažovanje zajednice i poznavanje ciljeva održivosti grada.

Izazovi

- **Realizacija i praćenje:** Dok strategija obezbjeđuje čvrsti okvir za održivi turizam, Kotor se suočava sa izazovima u realizaciji i tekućem praćenju efikasnosti strategije. Osiguravanje da svi aspekti plana budu sprovedeni zahtijeva stalni napor, resurse, i koordinaciju među različitim učesnicima procesa, što vremenom može biti teško održati.
- **Adaptiranje na probleme koji se javljaju:** Strategija grada treba da bude dinamična i prilagodljiva na probleme koji se javljaju, poput uticaja klimatskih promjena, promjena u turističkim trendovima, i pojavu društveno ekonomskih uslova. Međutim, postoje izazovi u osiguranju da se strategija redovno analizira i ažurira kako bi rješavala te nove izazove na efikasan način.
- **Integracija sa širim politikama:** Iako je strategija Kotora usklađena sa načelima održivosti, još uvijek ima prostora za poboljšanje u integrisanju strategije turizma sa širim politikama održivog razvoja na regionalnim i nacionalnim nivoima. Ova integracija je ključna za osiguranje da razvoj turizma podržava opšte ekonomske, socijalne i ekološke ciljeve.
- **Nedostatak kapaciteta za upravljanje EU projektima:**
<https://www.montenegro.travel/uploads/2BUSINESS/Analiti%C4%8Dke%20kartice%20i%20putni%20nalozi/Strateska%20dokumenta/montenegro-tourism-development-strategy-2022-2025-with-the-action-plan.pdf>

Zaključak

Grad Kotor je ostvario značajan napredak u izradi sveobuhvatne strategije upravljanja destinacijom koja je usklađena sa načelima održivosti. Međutim, izazovi vezani za realizaciju, adaptaciju i integraciju strategije treba da se riješe kako bi se osigurala dugoročna efikasnost, uključujući završetak nove Strategije Turizma. Takođe, postoji ograničena transparentnost u tome kako učešće javnosti utiče na postojeću strategiju, bez konzistentne online vidljivosti, dok procesi konsultacija učesnika procesa nisu adekvatno dokumentovani.

Preporuke za poboljšanje

1. Ojačati mehanizme realizacije i praćenja: Kotor treba da ojača svoje mehanizme za realizaciju i praćenje strategije uspostavljanjem posvećenog tima ili odbora odgovornog za nadgledanje procesa. Ovaj tim treba redovno da analizira realizaciju strategije i usklađuje radnje neophodne kako bi se osiguralo ispunjenje ciljeva.
2. Redovno ažurirati strategiju: Grad treba da uspostavi redovni ciklus analize strategije, uključujući nove podatke, povratne informacije učesnika procesa i probleme koji se javljaju. Ovo bi moglo da uključuje godišnja ažuriranja ili revizije kako bi se osiguralo da strategija ostaje relevantna i odgovara na uslove koji se mijenjaju.
3. Poboljšati integraciju sa širim politikama: Kotor treba da radi na boljoj integraciji strategije turizma sa širim regionalnim i nacionalnim politikama održivog razvoja. Ovo bi moglo da uključuje bližu saradnju sa regionalnim organima vlasti i učešće u nacionalnim inicijativama koje imaju za cilj promovisanje održivog razvoja po sektorima.
4. Povećati angažovanje učesnika procesa u realizaciji: Iako je angažovanje učesnika procesa u izradi strategije jako, postoji potreba da se to angažovanje održi i čak poveća tokom faze realizacije. To bi se moglo ostvariti redovnim sastancima učesnika procesa, javnim ažuriranjem napretka i mogućnostima za zajednicu da doprinese tekućim projektima.

Relevantne reference

- Strategija razvoja turizma Crne Gore 2022-2025 sa Akcionim planom, Crna Gora, Ministarstvo ekonomskog razvoja, 2022
- Strateški plan razvoja opštine Kotor 2020-2024, Opština Kotor 2020

Slika 36 : Nova Strategija Turizma (u nacrtu tokom procjene)

STRATEGIJA RAZVOJA TURIZMA KOTORA

Tourism Development Strategy of Kotor

Kotor, septembar 2022.godine

A3: Praćenje i izvještavanje

Uvod u Kriterijum 3: Praćenje i izvještavanje

Kriterijum A3 GSTC Kriterijuma destinacije v2.0 fokusira se na važnost uspostavljanja sistema za praćenje i izvještavanje o učinku turizma destinacije, naročito u smislu održivosti. Ovaj kriterijum naglašava potrebu da destinacija prikuplja podatke o ključnim indikatorima vezanim za ekonomske, socijalne, kulturne i ekološke uticaje i da koristi ove podatke kao informacije za donošenje odluka, poboljšanje upravljanja i izvještavanje učesnika procesa.

Ocjena kriterijuma i indikatora

Tabela 10 : A3 - Praćenje i izvještavanje

Kriterijumi		Indikatori		Ne postoji dokument	0	Oblasti rizika <1
				Dokument postoji	1	Oblasti umjerenog rizika 1.00 - 1.49
				Dokument i dokaz o realizaciji	2	Potrebno poboljšanje 1.50 - 1.99
				Dokument, dokaz i trendovi poboljšanja	3	Dobar učinak 2.00 - 2.49
				Nije primjenljivo na destinaciji	Nije primj.	Odličan učinak ≥2.50
A3	A3 Praćenje i izvještavanje	a	Specifični mjerljivi društveno ekonomski, kulturni i ekološki indikatori i identifikovani ciljevi	1		0,50
		b	Mjerenja prema tim indikatorima, gdje se rezultati evidentiraju i objavljuju najmanje godišnje	0		
		c	Pisani dokaz praćenja i izvještavanja o radnjama i ishodima	0		
		d	Prethodne analize sistema praćenja i raspored budućih analiza	1		

Učinak grada Kotora: Izvanredna dostignuća i izazovi

Izvanredna dostignuća:

- Sistemi prikupljanja podataka: Grad Kotor je uspostavio sisteme za prikupljanje podataka o ključnim turističkim indikatorima, uključujući broj posjetilaca, ekonomski uticaj, ekološki pritisak i očuvanje kulturnog nasleđa. Ovi sistemi su omogućili gradu da prati promjene tokom vremena i razumije uticaj turizma na različite aspekte destinacije.
- Redovno izvještavanje: Kotor je realizovao proces za redovno izvještavanje o učinku

turizma, uključujući indikatore održivosti. Izvještaji su dati na raspolaganje učesnicima procesa, uključujući lokalne biznise, stanovnike i državna tijela, pomažući da se osigura transparentnost i odgovornost u upravljanju turizmom. Ovo redovno izvještavanje bilo je ključno u održavanju angažovanja učesnika procesa i informisanja o tekućim odlukama vezanim za upravljanje.

- Korišćenje podataka u donošenju odluka: Podaci prikupljeni putem sistema praćenja Kotor aktivno se koriste kako bi obezbijedili informacije za procese donošenja odluka. Na primjer, podaci o broju posjetilaca i ekološkim uticajima koristili su se kako bi se uskladile strategije upravljanja posjetiocima, poput realizacije ograničenja broja kruzera kojima je dozvoljeno pristajanje u luci tokom glavne sezone kako bi se smanjile gužve i pritiak na gradsku infrastrukturu.

Izazovi

- Sveobuhvatna pokrivenost podacima: Iako je Kotor napredovao u prikupljanju podataka o ključnim indikatorima turizma, postoje praznine u pokrivenosti podacima, naročito u oblastima poput socijalnog uticaja na lokalnu zajednicu i detaljnog ekološkog praćenja. Sveobuhvatna pokrivenost svim relevantnim indikatorima neophodna je kako bi se u potpunosti razumjeli uticaji turizma i kako bi se efikasno odgovorilo na nove probleme.
- Integracija podataka širom sektora: Još jedan izazov je integracija podataka širom različitih sektora, poput turizma, ekologije, kulture i infrastrukture. Trenutno se napori na prikupljanju podataka i izvještavanju mogu odvojiti, što dovodi do propuštenih prilika da se dobije holističko razumijevanje uticaja turizma na grad. Integracija podataka iz različitih izvora mogla bi poboljšati sposobnost grada da upravlja turizmom na održivi način.
- Alokacija resursa za praćenje: Održavanje i proširenje sistema praćenja i izvještavanja zahtijeva značajne resurse, uključujući finansijska sredstva, tehnologiju i obučeno osoblje. Kotor se suočava sa izazovima u obezbjeđivanju da ti resursi budu dosledno dostupni, posebno jer turizam nastavlja da raste i potražnja za sistemima praćenja se povećava.

Zaključak

Grad Kotor je načinio napredak u uspostavljanju sistema za praćenje i izvještavanje o održivosti turizma. Međutim, izazovi vezani za sveobuhvatnu pokrivenost podacima, njihovo integrisanje širom sektora i alokacija resursa treba da se riješe kako bi se poboljšala efikasnost ovih sistema, uključujući sve što je povezano sa procjenom rizika i upravljanjem rizikom. Takođe, nedovoljno je praćenja i izvještavanja o društvenim i ekološkim uticajima turizma, sa prazninama podataka kod ponašanja posjetilaca i praksi održivosti. Iako je ekonomska metrika uzeta u obzir, malo je izvještavanja o kulturnim i ekološkim uticajima.

Preporuke za poboljšanje

1. Proširiti prikupljanje podataka kako bi se pokrili svi ključni indikatori: Kotor treba da radi na proširenju svojih napora na prikupljanju podataka kako bi pokrio širi rapon indikatora, naročito socijalne uticaje na lokalnu zajednicu i detaljnije ekološke podatke. Ovo bi moglo da uključuje saradnju sa akademskim institucijama ili eksternim stručnjacima na izradi i sprovođenju novih metodologija prikupljanja podataka.
2. Povećati integraciju podataka širom sektora: Grad bi trebao da razvije mehanizme za bolju integraciju podataka iz različitih sektora, poput turizma, ekologije i kulture.

Ovo bi moglo da uključuje kreiranje platforme centralizovanih podataka koja omogućava zbrajanje i analizu podataka iz više izvora, obezbjeđujući sveobuhvatniji pogled na uticaje turizma.

3. Obezbijediti resurse za tekuće praćenje: Kotor bi trebao da istraži dodatne izvore finansiranja i partnerstava kako bi osigurao tekuću dostupnost resursa neophodnih za praćenje i izvještavanje. Ovo bi moglo da uključi prijavljivanje za grantove, formiranje partnerstava sa međunarodnim organizacijama, ili uspostavljanje javno privatnog partnerstva kojim se podržava praćenje održivosti.
4. Redovno analizirati i ažurirati procese praćenja: Grad bi trebao da uspostavi proces redovne analize i ažuriranja svojih sistema praćenja i izvještavanja kako bi osigurao da oni ostanu efikasni i relevantni. Ovo bi moglo da uključuje periodične procjene učinka sistema i usklađivanja na osnovu povratnih informacija od učesnika procesa i promjena turističkih trendova.

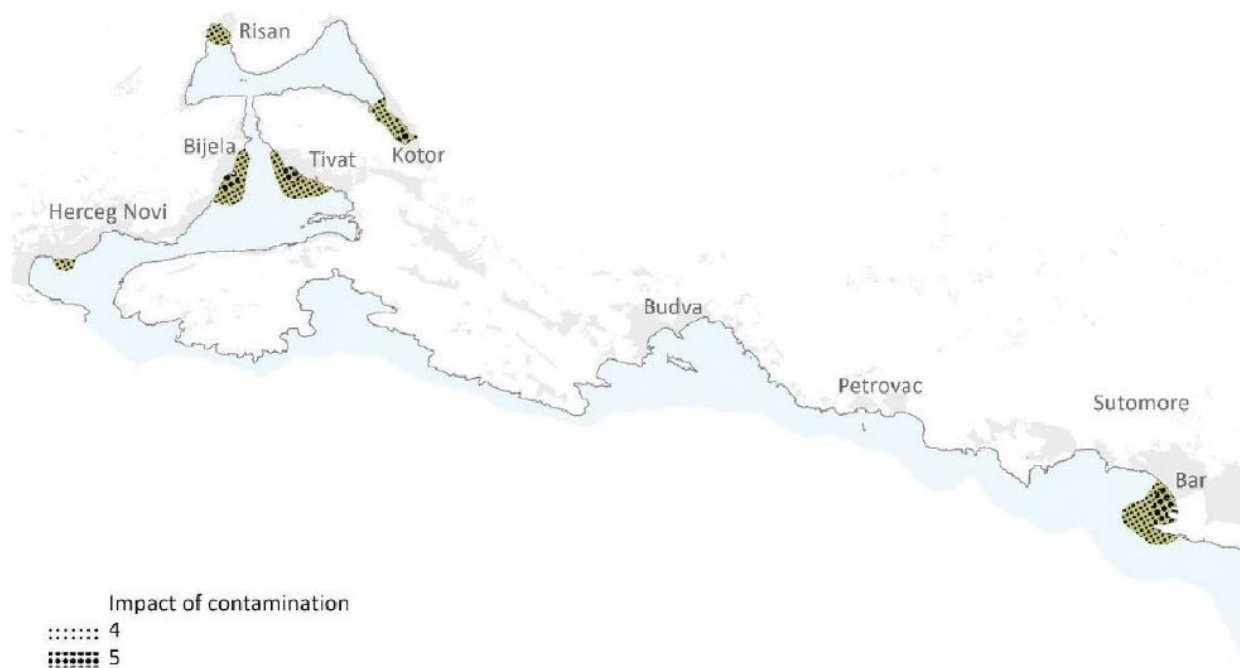
Relevantne reference

- Program integrisanog praćenja Crna Gora, GEF Adriatic, 2021
- Turizam-Objave, Crna Gora, Zavod za statistiku, 2010-2023

Slika 37 : Studija na Adriatic Projektu o uticaju zagađenja u Kotoru I drugim oblastima

Map 4.6: Impact of contamination

Karta 4.6: Uticaj zagađenja

Uticaj zagađenja

A4: Uključenost preduzeća i standardi održivosti

Uvod u kriterijum A4: Uključenost preduzeća i standardi održivosti

Kriterijum A4 GSTC Kriterijuma destinacije v2.0 fokusira se na potrebu da destinacije uključe preduzeća povezana sa turizmom u vezi pitanja održivosti. Ovo angažovanje uključuje redovno informisanje biznisa o praksama održivosti, podržavajući ih u usvajanju aktivnosti koje su više održive i ohrabrujući usvajanje priznatih standarda održivosti. Krajnji cilj je pokrenuti turističku industriju koja radi na ekološki odgovoran način, društveno jednak i ekonomski održiv način, doprinoseći time opštoj održivosti destinacije.

Ocjena kriterijuma & Indikatora

Tabela 11 : A4 - Uključivanje preduzeća i standardi održivosti

Kriterijumi	Indikatori	Ne postoji dokument	0	Oblasti rizika <1	
		Dokument postoji	1	Oblasti umjerenog rizika 1.00 - 1.49	
		Dokument i dokaz o realizaciji	2	Potrebno poboljšanje 1.50 - 1.99	
		Dokument, dokaz i trendovi poboljšanja	3	Dobar učinak 2.00 - 2.49	
		Nije primjenljivo na destinaciji	Nije primj	Odličan učinak ≥2.50	
A4	A4 Uključivanje preduzeća i standardi održivosti	a	Dokaz o redovnom izvještavanju biznisa povezanih sa turizmom o problema održivosti	1	0,40
		b	Podrška i savjeti o održivosti dostupni su biznisima povezanim sa turizmom i promovišu se	1	
		c	Broj i procenat biznisa sertifikovanih prema standardima održivosti turizma (i bilo da su GSTC priznati/akreditovani), sa ciljevima šireg opsega	0	
		d	Dokaz o promociji programa za sertifikaciju	0	
		e	Spisak sertifikovanih preduzeća povezanih sa turizmom, ažuriran	0	

Učinak grada Kotora: Izuzetno postignuće i izazovi

Izuzetna postignuća

- Redovno informisanje o održivosti: Grad Kotor je uspostavio redovne kanale komunikacije sa preduzećima povezanim sa turizmom kako bi ih informisao o problemima održivosti.

Te informacije uključuju biltene, radionice i sastanke koji se fokusiraju na važnost praksi održivog turizma. Grad je bio uspješan u povećanju svijesti među lokalnim preduzećima o potrebi rada na način koji umanjuje ekološki uticaj i maksimizuje društvene i ekonomske koristi za zajednicu.

- Podrška održivim praksama: Kotor je obezbijedio neke oblike podrške lokalnim turističkim preduzećima kako bi im pomogao da usvoje održivije prakse. Ova podrška obuhvata nuđenje programa obuke o upravljanju otpadom, energetske efikasnosti i korišćenju lokalnih proizvoda. Pored toga, grad je olakšao pristup resursima i alatima koji preduzećima omogućavaju da efikasno sprovedu ove prakse, doprinoseći postepenom pomjeranju ka održivijem poslovanju širom sektora turizma.

Izazovi

- Usvajanje sertifikacije od strane malih preduzeća: Jedan od značajnih izazova sa kojima se Kotor suočava je ohrabivanje malih i srednjih preduzeća (MSP) da usvajaju sertifikaciju održivosti. Mnogim manjim preduzećima mogu nedostajati resursi ili znanje za dobijanje sertifikacije, što dovodi do sporijeg usvajanja u poređenju sa većim preduzećima. Prevazilaženje ovog izazova zahtijeva ciljanu podršku i inicijative koje su konkretno osmišljene da rješavaju potrebe i ograničenja manjih preduzeća.
- Doslednost u praksama održivosti: Iako je bilo napretka u promovisanju održivih praksi, još uvijek postoji nedoslednost u tome kako su ove prakse usvojene u sektoru turizma. Neka preduzeća su u potpunosti prihvatila održivost, dok druga mogu samo da sprovedu osnovne mjere. Osiguravanje doslednije primjene održivih praksi u turističkim preduzećima ostaje izazov koji Kotor treba da riješi.
- Promovisanje programa sertifikacije: Grad nije aktivno promovisao usvajanje priznatih programa sertifikacije održivosti među lokalnim turističkim preduzećima. Takođe ne ohrabruje preduzeća da na efikasan način zatraže sertifikaciju.
- Uključivanje i dalje od znanja: Iako je Kotor bio uspješan u podizanju svijesti o održivosti, postoji potreba za dubljim angažovanjem sa preduzećima kako bi se osiguralo da znanje pređe u konkretnu akciju. Pomjeranje sa svijesti na realizaciju zahtijeva tekuću podršku, praćenje i moguće uvođenje inicijativa ili propisa na ohrabivanje preduzeća da preduzmu smislene korake ka održivosti.

Zaključak

Grad Kotor je napravio male korake ka uključivanju preduzeća povezanih sa turizmom u probleme održivosti, nije obezbijedio jasnu podršku za održive prakse, i nije promovisao programe sertifikacije. Međutim, izazove vezane za usvajanje sertifikacije od strane MSP, doslednost u praksama održivosti i dublje angažovanje preduzeća treba da se riješe kako bi se ostvarila šira i efikasnija realizacija održivosti u sektoru turizma.

Preporuke za poboljšanje

1. Ciljana podrška za MSP: Kotor treba da izradi ciljane programe posebno osmišljene da pomognu MSP da usvoje sertifikaciju održivosti. Ovo bi moglo da uključi finansijske inicijative, pojednostavljene procese sertifikacije i namjenske usluge podrške koje obezbjeđuju aktivnu pomoć oko ispunjavanja zahtjeva za sertifikacijom.
2. Standardizovati prakse održivosti: Grad bi mogao da radi na standardizovanju praksi održivosti u svim turističkim preduzećima uvođenjem osnovnih zahtjeva za održivošću koje sva preduzeća moraju da ispune. Ovi standardi mogli bi da se ojačaju putem redovnih revizija i obezbjeđivanjem resursa kojima bi se preduzećima pomoglo da ostvare usklađenost.
3. Produbiti poslovno angažovanje: Da bi se osiguralo da svijest o održivosti pređe u akcije, Kotor treba da produbi svoju uključenost sa preduzećima tako što će im nuditi stalnu podršku i praćenje nakon početnih obuka. Ovo bi moglo da uključuje programe mentorstva, mrežu ravnopravnih učesnika i planove priznavanja kojima bi se preduzeća nagrađivala za ostvarivanje konkretnih ključnih tačaka održivosti.
4. Podsticanje sertifikacije održivosti: Grad bi mogao da uvede inicijative za preduzeća koja ostvaruju sertifikaciju održivosti, poput poreskih olakšica, podrške marketingu, ili povlašćenog tretmana u postupcima javnih nabavki. Ove inicijative bi mogle da motivišu više preduzeća da teže sertifikaciji i sprovedu održive prakse.

Relevantne reference

- Realizacija Pilot plana vaučera za MSP u Crnoj Gori, OECD, 2013
- Uloga tur operatera u održivom razvoju turizma; Slučaj Kotor, Dragičević M., Proročić S., Letunić S., 2013

Slika 38 : Statistički podaci o smještajnom kapacitetu, gdje su private lokacije većina i nisu procijenjene

Dijagram 2: Struktura smještajnih kapaciteta, izvor: Strateški plan razvoja opštine Kotor za period 2020-2024.godina, Kotor, januar 2020. godine

A5. Uključenost stanovništva i povratne informacije

Uvod u Kriterijum 5: Uključenost stanovništva i povratne informacije

Kriterijum A5 GSTC Kriterijuma destinacije v2.0 naglašava važnost uključivanja lokalnog stanovništva u planiranje i upravljanje turizmom u okviru destinacije. Fokusira se na promovisanje učešća javnosti, regulatorno promovisanje povratnih informacija zajednice vezano za uticaj turizma i osiguravanje da lokalne zajednice budu dobro informisane o mogućnostima i izazovima održivog turizma. Kriterijum takođe naglašava potrebu da destinacije nastupaju na osnovu povratnih informacija stanovništva i obezbjeđuju obrazovne i programe obuke kojima se poboljšava razumijevanje zajednice i njeno uključivanje u turizam.

Ocjena kriterijuma & indikatora

Tabela 12 : A5 - Uključenost stanovništva I povratne informacije

Kriterijumi	Indikatori	Ne postoji dokument	0	Oblasti rizika <1	
		Dokument postoji	1	Oblasti umjerenog rizika 1.00 - 1.49	
		Dokument i dokaz o realizaciji	2	Potrebno je poboljšanje 1.50 - 1.99	
		Dokument, dokaz i trendovi poboljšanja	3	Dobar učinak 2.00 - 2.49	
		Nije primjenljivo na destinaciji	Nije primj	Odličan učinak ≥2.50	
A5	A5 Uključenost stanovništva i povratne informacije	a	Dokaz o promociji I failitaciji učešća javnosti u planiranju/upravljanju destinacijom	3	1,80
		b	Informacije o tipu I stepenu tog učešća	2	
		c	Anketiranje stanovnika I drugi metodološki mehanizmi za dobijanje povratnih informacija koji obuhvataju I pitanja turizma	2	
		d	Dokaz o preduzetim aktivnostima kao odgovor na povratne informacije dobijene od stanovnika	1	
		e	Program informisanja, edukacije I obuke iz oblasti turizma obezbijeđeni za stanovništvo	1	

Učinak grada Kotora: Izvanredna postignuća i izazovi

Izvanredna postignuća

- Aktivno učešće javnosti: Grad Kotor je načinio značajne korake na promovisanju učešća javnosti u planiranju i upravljanju turizmom. Grad redovno održava sastanke sa zajednicom i konsultacije na kojima stanovnici mogu da iskažu svoja mišljenja i zabrinutosti vezano za razvoj turizma. Ovo uključivanje pomoglo je da se osigura da se čuju i lokalni glasovi i da se isti razmatraju u procesima donošenja odluka.

- Praćenje i izvještavanje o povratnim informacijama stanovništva: Kotor je sproveo neke mehanizme kako bi mogao da redovno prati i izvještava o zadovoljstvu stanovništva i njihovim brigama vezanim za turizam. Ankete i formulari sa povratnim informacijama distribuirani su stanovnicima kako bi se dobila njihova mišljenja o tome kako turizam utiče na zajednicu. Rezultati su potom učinjeni javno dostupnim, pokazujući posvećenost transparentnosti i odgovornosti.
- Obrazovni programi: Grad je izradio obrazovne programe koji imaju za cilj povećano razumijevanje održivog turizma od strane stanovništva. Ovi programi uključuju radionice i informativne sastanke koji se fokusiraju na ekonomske, socijalne i ekološke aspekte turizma, pomažući da se ojača kapacitet zajednice koja će se uključiti i imati koristi od turističkih aktivnosti.

Izazovi

- Nedosljedno prikupljanje povratnih informacija: Iako postoje mehanizmi za prikupljanje povratnih informacija od stanovništva, postoje nedosljednosti u tome koliko često i sveobuhvatno se ove povratne informacije prikupljaju i po njima djeluje. Neki stanovnici mogu da osjećaju da se njihove brige ne rješavaju, što dovodi do potencijalnog nezadovoljstva procesom upravljanja u turizmu.
- Uključenost različitih grupa zajednice: Osiguranje da svi segmenti zajednice, uključujući manjinske grupe i one koji su manje direktno uključeni u turizam, budu uključeni u proces povratnih informacija ostaje izazovno. Postoji potreba za više ciljanih napora na terenu da se ove grupe uključe u konsultacije i donošenje odluka.
- Ograničenja resursa za obrazovne programe: Iako su obrazovni programi dostupni, postoje ograničenja u smislu resursa i dometa. Proširenje ovih programa kako bi se osiguralo da svi stanovnici imaju pristup informacijama i mogućnostima obuke neophodan je za šire uključivanje zajednice.
- Nivo kvaliteta u smještajnim objektima: Nizak nivo kvaliteta smještajnih kapaciteta - nepovoljna struktura smještajnih kapaciteta - 30%, 70% omjer kolektivnog i individualnog smještaja.

Zaključak

Grad Kotor je ostvario pohvalan napredak na uključivanju stanovništva u planiranje i upravljanje turizmom, aktivnim učešćem javnosti, redovnim praćenjem povratnih informacija i obezbjeđivanjem obrazovnih programa. Međutim, treba rješavati izazove vezane za dosljedno prikupljanje povratnih informacija, uključivanje različitih grupa zajednice, i ograničenje resursa, naročito što se tiče građana u starom gradu.

Preporuke za poboljšanje

1. Poboljšati prikupljanje povratnih informacija i sistema odgovora: Kotor treba da radi na tome da prikupljanje informacija bude dosljednije i sveobuhvatnije. Ovo bi moglo da uključuje uspostavljanje redovnog plana za prikupljanje povratnih informacija, osiguravanje da svi segmenti zajednice budu obuhvaćeni, i omogućavanje jasne komunikacije o tome kako se povratne informacije stanovništva koriste za donošenje informisanih odluka.

2. Ciljano dosezanje različitih grupa: Grad treba da realizuje programe ciljanog dosezanja kako bi uključio manjinske i nedovoljno zastupljene grupe u proces planiranja turizma. Ovo bi moglo da uključuje konsultacije po mjeri, fokus grupe, ili partnerstva sa organizacijama zajednice koje rade sa ovim grupama.
3. Proširiti obrazovne programe: Kotor treba da zatraži dodatne resurse kako bi proširio svoje obrazovne programe, osiguravajući da oni budu dostupni svim stanovnicima. Ovo bi moglo da uključuje ponudu više radionica, kreiranje mogućnosti za online učenje, ili obezbjeđivanje materijala na više jezika kako bi se doprlo do šire publike.
4. Transparentno raditi na povratnim informacijama: Grad treba da osigura da radnje preduzete kao odgovor na povratne informacije stanovnika budu jasno saopštene zajednici. Ova transparentnost će pomoći izgradnji povjerenja i osigurati da stanovnici osjete da se i njihov input vrednuje i da ima uticaj.

Relevantne reference

- Vodič za participaciju u planiranju urbanog razvoja, AMBERO consulting, Beograd, 2013
- Mehanizmi građanskog učešća u donošenju odluka na nacionalnom lokalnom nivou, Centar za razvoj nevladinih organizacija (CRNVO), Podgorica, 2020.

A6: Uključivanje posjetilaca i povratne informacije

Uvod u Kriterijum A6: Uključivanje posjetilaca i povratne informacije

Kriterijum A6 GSTC Kriterijuma destinacije v2.0 naglašava važnost uključivanja posjetilaca i prikupljanja njihovih povratnih informacija vezanih za njihovo iskustvo na destinaciji. On se fokusira na praćenje zadovoljstva posjetilaca kvalitetom i održivošću njihovog iskustva, preduzimanjem radnji kao odgovor na povratne informacije, i osiguravajući da posjetioci budu informisani o problemima održivosti i njihovoj ulozi u njihovom rješavanju. Ovaj kriterijum je ključan za održavanje visokih nivoa zadovoljstva posjetilaca, istovremeno promovišući održive prakse u turizmu.

Ocjena kriterijuma & Indikatora

Tabela 13 : A6 - Uključivanje posjetilaca i povratne informacije

Kriterijumi		Indikatori		Ne postoji dokument	0	Oblasti rizika <1
				Dokument postoji	1	Oblasti umjerenog rizika 1.00 - 1.49
				Dokument I dokaz o realizaciji	2	Potrebno je poboljšanje 1.50 - 1.99
				Dokument, dokaz I trendovi poboljšanja	3	Dobar učinak 2.00 - 2.49
				Nije primjenljiv na destinaciji	Nije prim.	Odličan učinak ≥2.50
A6	A6 Uključivanje posjetilaca i povratne informacije	a	Ankete posjetilaca (i drugi mehanizmi dobijanja povratnih informacija) – se sprovode i o njima se izvještava	3		1,75
		b	Ankete I povratne informacije uključuju reakcije posjetilaca na problem po pitanju održivosti	1		
		c	Dokaz o preduzetim radnjama kao odgovor na rezultate ankete/povratnih informacija posjetilaca	2		
		d	Primjeri informacija posjetilaca koje pokrivaju problem održivosti i kako na njih odgovoriti	1		

Učinak grada Kotora: Izvanredna postignuća i izazovi

Izvanredna postignuća

- Redovne ankete posjetilaca: Grad Kotor je realizovao redovne ankete posjetilaca kako bi procijenio nivo zadovoljstva i prikupio povratne informacije o različitim aspektima njihovog iskustva. Ove ankete uključuju pitanja vezana za kvalitet usluga, stanje prirodnih i kulturnih lokacija, i svijest o praksama održivosti. Podaci prikupljeni iz ovih anketa koriste se za poboljšanje turističke ponude i rješavanjem svih problema koje posjetioci pomenu.
- Informacije o održivosti za posjetioci: Kotor je uložio napore kako bi posjetioci informisao o lokalnim problemima održivosti i kako oni mogu da doprinesu zaštiti ekološke i kulturne baštine. Informacije o održivim praksama, poput odgovornog odlaganja otpada, očuvanja voda i

poštovanja lokalnih običaja, date su na raspolaganje kroz različite kanale, uključujući brošure, reklame i digitalne platforme.

- Radnje kao odgovor na povratne informacije: Grad je pokazao posvećenost davanju odgovora na povratne informacije posjetilaca sprovođenjem promjena na osnovu rezultata ankete. Na primjer, poboljšanja u upravljanju otpadom na turističkim lokacijama i poboljšanja opcija javnog prevoza izvršena su kao odgovor na zabrinutost posjetilaca oko ekološkog uticaja i lakoće pristupa.

Izazovi

- Sveobuhvatno prikupljanje povratnih informacija: Dok se ankete posjetilaca redovno sprovode, prikupljanje povratnih informacija ne bi moglo u potpunosti da obuhvati raznolikost iskustava posjetilaca. Osiguravanje da povratne informacije predstavljaju poglede na sve segmente posjetilaca, uključujući one koji ne mogu da učestvuju u tradicionalnim anketama, predstavlja izazov. Ovo bi moglo da dovede do praznina u razumijevanju potreba i preferenci posjetilaca.
- Svijest i uključivanje posjetilaca: Iako su uloženi naponi da se posjetioci informišu o održivosti, njihovo uključivanje da aktivno učestvuju u održivim praksama ostaje izazov. Mnogi posjetioci ne mogu u potpunosti da razumiju uticaj koji njihove radnje imaju ili mogu da daju prioritet udobnosti prije nego održivosti, što dovodi do manjeg uključivanja u odgovorno ponašanje u turizmu.
- Korišćenje podataka za stalna poboljšanja: Postoji prostor za poboljšanje u tome kako se podaci povratnih informacija posjetilaca koriste za stalna poboljšanja. Dok su neke radnje preduzete kao odgovor na povratne informacije, sistematičniji pristup analiziranju podataka i realizaciji širih promjena na destinaciji mogli bi da poboljšaju ukupno zadovoljstvo turista i održive ishode.

Zaključak

Grad Kotor je napredovao u uključivanju posjetilaca i prikupljanju povratnih informacija o njihovim iskustvima, sa fokusom na promovisanje održivosti. Međutim, postoji ograničeno sistematsko prikupljanje povratnih informacija od posjetilaca, a uključivanje posjetilaca u prakse održivosti ostaje nisko. Izvještaj napominje da bi se korišćenje podataka od povratnih informacija moglo poboljšati sveobuhvatnijim upravljanjem destinacijom. Treba rješavati izazove vezane za sveobuhvatno prikupljanje povratnih informacija, uključivanje posjetilaca u održivost, i sistematsko korišćenje podataka povratnih informacija.

Preporuke za poboljšanje

1. Proširiti mehanizme povratnih informacija: Kotor treba da istraži dodatne mehanizme povratnih informacija kako bi osigurao sveobuhvatnije razumijevanje iskustava posjetilaca. Ovo bi moglo da uključuje digitalne platforme za povratne informacije, ankete na ključnim lokacijama u realnom vremenu i ciljano doseganje nedovoljno zastupljenih grupa posjetilaca.
2. Poboljšati obrazovne kampanje posjetilaca: Grad treba da jača svoje kampanje na obrazovanju posjetilaca korišćenjem interaktivnijeg i uključujućeg metoda kako bi se povećala svijest o problemima održivosti. Ovo bi moglo da uključuje korišćenje aplikacija, igara i tura sa vodičima koje naglašavaju važnost održivih praksi.
3. Sistematska analiza podataka i odgovor: Kotor treba da izradi sistematičniji pristup analiziranju podataka povratnih informacija posjetilaca i sprovođenju promjena. Ovo bi moglo da uključuje osnivanje posvećenog tima koji bi redovno analiziralo povratne

informacije, identifikovalo trendove i koordiniralo odgovorima u različitim sektorima turističke industrije.

- Promovisanje aktivnog učešća posjetilaca: Da bi ohrabrio aktivnije učešće u održivim praksama, Kotor bi mogao da uvede inicijative kojima se nagrađuje odgovorno ponašanje, poput popusta za posjetioce koji koriste javni transport ili koriste predmete za višekratnu upotrebu. Ove inicijative mogu da pomognu da ponašanje posjetilaca ide prema održivijim izborima.

Relevantne reference

- Istraživanje zadovoljstva turista kako bi se poboljšao kvalitet crnogorskog turizma, Stojanović J., UTMS Ekonomski žurnal, 2012
- Visit Kotor, Turistička organizacija Kotor, 2024.

A7: Promovisanje i informisanje

Uvod u Kriterijum A7: Promovisanje i informisanje

GSTC-D kriterijum A7 naglašava da promotivni materijali i materijali sa informacijama posjetilaca o destinaciji treba da budu tačni i odražavaju vrijednosti održivosti destinacije. Ovo uključuje obezbjeđivanje da marketinške poruke budu usklađene sa posvećenošću destinacije održivom turizmu i da se lokalne zajednice i prirodni i kulturni resursi tretiraju s poštovanjem

Ocjena kriterijuma & Indikatora

Tabela 14 : A7 - Promovisanje i informisanje

Kriterijumi		Indikatori		Ne postoji dokument	0	Oblasti rizika <1
				Dokument postoji	1	Oblasti umjerenog rizika 1.00 - 1.49
				Dokument i dokaz o realizaciji	2	Potrebno je poboljšanje 1.50 - 1.99
				Dokument, dokaz i trendovi poboljšanja	3	Dobar učinak 2.00 - 2.49
				Nije primjenljivo na destinaciji	Nije prim,	Odličan učinak ≥2.50
A7	A7 Promovisanje i informisanje	a	Aktuelni informativni i promotivni materijali sa odgovarajućim sadržajem	3		2,33
		b	Postoji postupak za provjeru tačnosti i primjerenosti promovisanje i informisanja o destinaciji	3		
		c	Dokaz o konsultacijama sa lokalnim zajednicama i ekološkim i kulturnim tijelima o saopštavanju i dostavljanju sadržaja	1		

Izvanredna postignuća

- Tačno i odgovorno promovisanje: Grad Kotor je načinio značajne korake ka osiguranju da njegovi promotivni materijali stvarno predstavljaju kulturnu i prirodnu baštinu oblasti. Marketinške strategije grada usklađene su sa statusom UNESCO svjetske baštine, fokusirajući se na promovisanje istorijskog značaja i prirodnu ljepotu destinacije na način koji poštuje i čuva njegove jedinstvene karakteristike.
- Marketing koji uključuje zajednicu: Kotor aktivno uključuje lokalne zajednice i kulturna tijela u izradu promotivnih sadržaja. Ovaj inkluzivni pristup osigurava da marketinški materijali tačno odražavaju lokalne tradicije, vrijednosti i ekološka pitanja, doprinoseći autentičnijem i poštovanom turističkom iskustvu.

Izazovi

- Dosljednost po kanalima i lokalna baština: Jedan od izazova sa kojima se Kotor suočava je održavanje dosljednosti u svojim porukama održivosti koje se šalju svim promotivnim kanalima. Dok zvanični materijali grada naglašavaju održivost, postoje instance gdje operateri treća lica ili nezvanični kanali mogu da koriste zastarjele ili manje tačne informacije, što dovodi do potencijalnih nerazumijevanja među posjetiocima.
- Balansiranje turističkog rasta održivosti: Kako potražnja za turizmom raste, postoji izazov da se balansira promovisanje Kotora kao destinacije koju morate posjetiti sa potrebom upravljanja brojem posjetilaca i da se zaštite lokalni resursi. Prevelika promocija mogla bi da dovede do gužvi, čime se stavlja pritisak na kulturne i ekološke resurse Kotora.

Zaključak

Kotor je pokazao čvrstu posvećenost odgovornoj promociji turizma, usklađivanju svojih marketinških napora sa načelima održivosti i uključivanju lokalnih učesnika u sami proces. Međutim, ostaju izazovi u osiguravanju dosljednog slanja poruka na svim platformama i balansiranju turističkog rasta sa očuvanjem kulturnih i prirodnih resursa destinacije. To uključuje potrebu za slanjem poruke za promovisanje, podržavanje lokalne baštine putem suvenirnica i smanjivanje kulturnih modela koji stvaraju pogrešne poruke.

Preporuke za poboljšanje

1. Poboljšati koordinaciju sa promoterima trećim licima: Kotor treba da uspostavi smjernice i najbolje prakse za promotere treća lica kako bi osigurao da svi promotivni sadržaji tačno odražavaju vrijednosti održivosti grada. Ovo bi moglo da uključuje partnerstva sa tur operaterima i online platformama kako bi se promovisalo dosljedno slanje poruka.
2. Fokus na održivi rast turizma: Grad treba da nastavi da naglašava važnost održivog turizma u svojim promotivnim naporima, možda utvrđivanjem limita posjetilaca određenim atrakcijama i ohrabrivanjem putovanja van sezone. Ovo će pomoći da se upravlja brojem turista i smanjenju ekološkog uticaja turizma na grad.

Relevantne reference

- Dešavanja i festivali u Crnoj Gori, Visit Montenegro (Posjetite Crnu Goru), 2024
- Visit Kotor (Posjetite Kotor), Turistička organizacija Kotor, 2024

A8: Upravljanje brojem i aktivnostima posjetilaca

Uvod u Kriterijum A8: Upravljanje brojem i aktivnostima posjetilaca

Kriterijum A8 iz GSTC kriterijuma destinacije v2.0 fokusira se na upravljanje brojem i aktivnostima posjetilaca kako bi se osigurao održivi turizam. Cilj je uspostaviti sistem za praćenje i upravljanje tokovima posjetilaca, naročito tokom glavne sezone i na popularnim lokacijama, kako bi se balansirale ekonomske, kulturne, ekološke i potrebe zajednice. Ovaj kriterijum je od vitalne važnosti za održavanje kvaliteta života stanovnika, očuvanje kulturne i prirodne baštine, i obezbjeđenje zadovoljavajućeg iskustva za posjetioce.

Ocjena kriterijuma & Indikatora

Tabela 15 : A8 - Upravljanje brojem i aktivnostima posjetilaca

Kriterijumi	Indikatori	Ne postoji dokument	0	Oblasti rizika <1	
		Dokument postoji	1	Oblasti umjerenog rizika 1.00 - 1.49	
		Dokument I dokaz o realizaciji	2	Potrebno je poboljšanje 1.50 - 1.99	
		Dokument, dokaz I trendovi poboljšanja	3	Dobar učinak 2.00 - 2.49	
		Nije primjenljivo na dokument	Nije prim	Odličan učinak ≥2.50	
A8	A8 Upravljanje brojem I aktivnostima posjetilaca	a	Strategija za upravljanje destinacijom i akcioni plan bave se sezonalnošću i širenjem posjeta	1	1,00
		b	Prate se varijacije broja posjetilaca tokom godine, uključujući najposjećenije lokacije	2	
		c	Uticaji broja posjetilaca I njihovih aktivnosti utvrđuju se posmatranjem I prikupljanjem povratnih informacija od lokalnih zajednica I učesnika procesa.	1	
		d	Preduzimaju se aktivnosti na upravljanju kretanja posjetilaca I njihovom uticaju	0	
		e	Marketinška strategija I odabir ciljnih tržišta uzimaju u obzir obrasce posjeta, uticaje aktivnosti I potrebe destinacije	1	

Učinak grada Kotora: Izvanredno postignuće i izazovi

Izvanredna postignuća

Grad Kotor je preduzeo značajne korake u realizaciji strategija upravljanja, naročito u odgovoru na pritisak toga što je lokacija UNESCO svjetske baštine i popularna krusing destinacija. Neka ključna dostignuća uključuju:

- Upravljanje sezonalnošću: Kotor je izradio strategije za rješavanje sezonalnosti turizma, što je ključno pitanje s obzirom na veliki broj dolazaka kruzera tokom ljetnjih mjeseci. Grad je realizovao politike kako bi ravnopravnije rasporedio dolaske posjetilaca tokom godine, smanjujući pritisak u glavnoj sezoni.
- Praćenje broja posjetilaca: Grad aktivno prati brojeve posjetilaca, naročito u starom gradu, kako bi osigurao da kulturne i istorijske lokacije ne budu prenatrpane. Ovo praćenje je bilo važno za donošenje informisanih odluka o upravljanju protoka turista.
- Uključivanje učesnika procesa: Kotor je uključio različite učesnike procesa, uključujući lokalna preduzeća, stanovnike i organizacije kulturne baštine, u razvoj i realizaciju svojih strategija upravljanja posjetiocima. Ovaj kolaborativni pristup poboljšao je efikasnost preduzetih mjera.

Izazovi

Uprkos ovim uspjesima, Kotor se suočava sa nekoliko izazova u upravljanju broja posjetilaca:

- Prekomjerni turizam tokom glavne sezone: Priliv kruzera, naročito tokom ljeta, još uvijek predstavlja značajan izazov. Stari grad često postaje pretrpan, što ne samo da odvlači od iskustva posjetioca već takođe predstavlja rizik po očuvanje kulturne baštine lokacije.
- Uticaj na lokalnu zajednicu: Veliki broj turista tokom glavne sezone može da ometa svakodnevni život stanovnika, što dovodi do problema poput zagušenja, buke i ekološke degradacije. Balansiranje potreba lokalne zajednice sa onima iz turističke industrije ostaje izazovno.
- Napor infrastrukture: Infrastruktura grada, naročito u istorijskom starom gradu, pod stalnim je naporom zbog velikog broja posjetilaca. Ovo uključuje habanje istorijskih konstrukcija i potrebu za upravljanjem otpadom i ostale javne usluge koje moraju da se izbore sa povećanom potražnjom.

Zaključak

Grad Kotor je pokazao svoju posvećenost upravljanju brojem i aktivnostima posjetilaca, sa efikasnim uspostavljenim strategijama. Međutim, izazovi prekomjernog turizma, naročito povezanog sa kruzernima, i napor nametnut lokalnoj zajednici i infrastrukturi zahtijevaju pažnju, naročito putem kreiranja sveobuhvatne studije nivoa zasićenosti koja još uvijek nedostaje.

Preporuke za poboljšanje

1. Poboljšane strategije raspoređivanja posjetilaca: Dalja diversifikacija turističkih ponuda u širem regionu mogla bi da pomogne da se ublaži pritisak na stari grad Kotor. Promovisanje alternativnih lokacija i atrakcija van centra grada moglo bi ravnomjernije da rasporedi protok posjetilaca.
2. Regulisanje kruzera: Sprovođenje strožijih kontrola broja kruzera kojima je dozvoljeno da pristanu svakog dana, naročito tokom glavne sezone, moglo bi u značajnoj mjeri da smanji prenatrpanost i njegove povezane uticaje.

3. Ulaganje u održivu infrastrukturu: stalno ulaganje u infrastrukturu koja podržava održivi turizam, poput poboljšanih sistema za upravljanje otpadom i saobraćajne mreže, od ključne je važnosti za smještaj velikog broja posjetilaca, bez ugrožavanja integriteta istorijskih lokacija.
4. Uključivanje i obrazovanje zajednice: Tekuće uključivanje sa lokalnim stanovnicima i obezbjeđivanje obrazovanja o koristima i izazovima turizma moglo bi da pokrene kooperativniji odnos između turističke industrije i zajednice, osiguravajući da rast turizma ne ide na uštrb lokalnog kvaliteta života.

Relevantne reference

- Uticaj masovnog/kruzing turizma na urbano jezgro Kotora, Županović I., Zečević D., 2020
- Gentrifikacija turizma u Mediteranskim gradovima baštine. Neophodnost multidisciplinarnog planiranja, Snežana B., Mina A., Gradovi/Knjiga 124, 2022
- Koji je rizik pojačanog saobraćaja u Bokokotorskom zalivu? Petrović I., i ostali, Žurnal pomorske nauke (JMS), Knjiga 23, Broj 2, 2022

Slika 39 : Upravljanje brojem posjetilaca, naročito u starom gradu, moglo bi da pomogne turističkom proizvodu

A9: Planski propisi i kontrola razvoja

Uvod u kriterijum A9: Planski propisi i kontrola razvoja

Kriterijum A9 GSTC kriterijuma destinacije v2.0 fokusira se na važnost postojanja robusnih planskih propisa i kontrola razvoja kako bi se osigurao održivi turizam. Ovaj kriterijum zadužuje destinacije da sprovode smjernice, propise i politike kojima se kontroliše lokacija, priroda i obim razvoja povezanog sa turizmom. Ovi propisi treba da uključe procjene ekološkog, ekonomskog, društveno kulturnog uticaja kako bi osigurale da razvoj bude usklađen sa održivim praksama, da se poštuju potrebe zajednice i štite kulturni i prirodni resursi.

Ocjena kriterijuma & Indikatora

Tabela 16: A9 - Planski propisi i kontrola razvoja

Kriterijumi	Indikatori	Ne postoji dokument	0	Oblasti rizika <1	
		Dokument postoji	1	Oblasti umjerenog rizika 1.00 - 1.49	
		Kument I dokaz o realizaciji	2	Potrebe za poboljšanjem 1.50 - 1.99	
		Dokument, dokaz I trendovi poboljšanja	3	Dobar učinak 2.00 - 2.49	
		Nije primjenljivo na destinaciji	Nije prim	Odličan učinak ≥2.50	
A9	A9 Planski propisi i kontrola razvoja	a	Posebne politike/propisi/ smjernice koji kontrolišu razvoj – dokumentovani i označeni po naslovu i datumu	3	2,00
		b	Utvrđeni su zahtjevi za procjenom uticaja koji obuhvataju ekološke, ekonomske, socio kulturne uticaje, u dovoljnom obimu kako bi se odgovorilo na dugoročne probleme na destinaciji.	2	
		c	Posebni propisi o izdavanju nekretna i turističkom poslovanju, sa dokazima o njihovoj primjeni i sprovođenju	2	
		d	Dokaz učešća javnosti u procesu izrade politika/propisa/smjernica	2	
		e	Dokaz o konsultovanju sa i saglasnost lokalnih zajednica ili manjinskih etničkih grupa prilikom predlaganja razvoja turizma ili kada je do njega došlo na njihovim teritorijama	1	
		f	Dokaz o objavljivanju i pridržavanju politika/propisa/smjernica u fazama planiranja, razvoja i primjene	2	

Učinak grada Kotora: Izvanredno postignuće i izazovi

Izvanredna postignuća

- **Zaštita baštine kroz propise:** Kotor je sproveo stroge planske propise za zaštitu svog statusa kao lokacije sa UNESCO liste svjetske baštine. Ovi propisi su osmišljeni da očuvaju historijsku i kulturnu baštinu grada, osiguravajući da novi razvoji u starom gradu i okolnim oblastima ne odstupaju od njegove kulturne vrijednosti. Na primjer, grad je uveo stroga ograničenja novih zgrada kako bi zadržao vizuelni identitet horizonta starog grada.
- **Procjena uticaja na životnu sredinu:** Grad zahtijeva temeljnu procjenu uticaja na životnu sredinu (EIA) za nove razvoje, naročito one blizu osjetljivih oblasti poput Kotorskog zaliva. Ovi zadaci pomažu da se ublaže potencijalni negativni uticaji na prirodnu sredinu, osiguravajući da razvoj turizma ne ugrožava ekološko zdravlje zaliva.
- **Učešće javnosti u planiranju:** Kotor je ohrabrio učešće javnosti u postupku planiranja, dozvoljavajući stanovnicima i učesnicima procesa da iskažu svoju zabrinutost i doprinesu odlukama o razvoju. Ovo uključivanje podstaklo je osjećaj vlasništva kod lokalne zajednice i osiguralo da razvoj bude usklađen sa interesima javnosti.

Izazovi

- **Pritisak razvoja koji pokreće turizam:** Uprkos strogim propisima, Kotor se suočava sa značajnim pritiskom investitora i građevinaca koji traže da ostvare dobit od turističke privlačnosti grada. Ovaj pritisak ponekad dovodi do izazova u sprovođenju propisa, naročito u slučaju gdje ekonomske inicijative mogu da dođu u sukob sa ciljevima održivog razvoja.
- **Nelegalna gradnja:** Grad se bori sa aktivnostima ilegalne gradnje, naročito u oblastima gdje se propisi ne sprovode tako strogo. Ovaj neovlašćeni razvoj može da podrije napore grada da kontroliše razvoj i očuva njegovu kulturnu i prirodnu baštinu.
- **Balansiranje razvoja i očuvanja:** Pronalaženje prave ravnoteže između neophodnog razvoja turističke infrastrukture i očuvanja kulturnih i ekoloških resursa Kotora ostaje izazov. Potreba za modernim pogodnostima i smještajima mora se izmjeriti sa potencijalnim rizicima po integritet baštine i ekologije grada.

Zaključak

Grad Kotor je ostvario napredak vrijedan pohvale u realizaciji planskih propisa i kontrolama razvoja kako bi očuvao svoju kulturnu i ekološku baštinu. Međutim, treba da se riješe aktuelni izazovi, naročito zbog pritiska razvoja koji pokreće turizam i bespravne gradnje, kako bi se očuvala dugoročna održivost.

Preporuke za poboljšanje:

1. Jačanje mehanizama sprovođenja: Kotor treba da ojača svoje sprovođenje planskih propisa, naročito u borbi sa bespravnom gradnjom. Ovo bi moglo da uključuje povećanje kapaciteta lokalnih organa vlasti koji bi pratili i odgovarali na neovlašćene razvoje na efikasniji način.
2. Izraditi održive smjernice turističke infrastrukture: Grad treba da ima koristi od izrade posebnih smjernica za održivu turističku infrastrukturu koja je usklađena sa njegovim ciljevima kulturnog i ekološkog očuvanja. Ove smjernice treba da budu integrisane u proces planiranja kako bi se osiguralo da svi novi razvoji na pozitivan način doprinose održivim ciljevima grada.
3. Poboljšati saradnju učesnika procesa: Stalna saradnja između lokalnih organa vlasti, stanovnika i turističke industrije od ključne je važnosti. Kreiranje formalne platforme za aktuelni dijalog može da pomogne da se riješe problemi na početku procesa planiranja i osigura da razvojni projekti imaju široku podršku i usklađenost sa ciljevima održivosti.
4. Promovisanje adaptivnog višekratnog korišćenja zgrada: Ohrabrivanje adaptivnog višekratnog korišćenja postojećih zgrada za turističke potrebe, prije nego nova gradnja, može da pomogne u očuvanju kulturne baštine grada, zadovoljavajući potrebe rastućeg sektora turizma. Ovaj pristup može takođe da umanja ekološke uticaje i održi istorijski karakter Kotora.

Relevantne reference:

- Nacionalna strategija za integralno upravljanje obalnim područjem, Ministarstvo održivog razvoja i turizma, 2015

A10 - Prilagođavanje klimatskim promjenama

Uvod u Kriterijum A10: Prilagođavanje klimatskim promjenama

Kriterijum A10 iz GSTC kriterijuma destinacije v2.0 naglašava potrebu da destinacije identifikuju i riješe rizike i mogućnosti povezane sa klimatskim promjenama. Ovaj kriterijum zahtijeva integrisanje strategija prilagođavanja klimatskim promjenama u planiranje, projektovanje, razvoj i upravljanje turističkim objektima. On takođe uključuje obezbjeđivanje informacija o rizicima klimatskih promjena i budućih uslova za stanovnike, preduzeća i posjetioce. Efikasne strategije prilagođavanja ključne su za očuvanje ekoloških, ekonomskih i socijalnih resursa destinacije od štetnih uticaja klimatskih promjena.

Ocjena kriterijuma & Indikatora

Tabela 17 : A10 - Prilagođavanje klimatskim promjenama

Kriterijumi	Indikatori	Ne postoji dokument	0	Oblasti rizika <1	
		Dokument postoji	1	Oblasti umjerenog rizika 1.00 - 1.49	
		Dokument i dokaz o realizaciji	2	Potrebno je poboljšanje 1.50 - 1.99	
		Dokument, dokaz i trendovi poboljšanja	3	Dobar učinak 2.00 - 2.49	
		Nije primjenljivo na destinaciju	Nije prim	Odličan učinak ≥2.50	
A10	A10 Prilagođavanje klimatskim promjenama	a	Strategija i akcioni plan upravljanja destinacijom identifikuju i rješavaju klimatska pitanja.	1	1,20
		b	Propisi, smjernice i zoniranje za turistički razvoj i aktivnosti uključuju i posledice klimatskih promjena.	1	
		c	Procjena klimatskih rizika koja pokriva tekuće i buduće rizike – preduzeta i javno dostupna.	2	
		d	Dokaz o razmatranju uticaja na i doprinosa lokalnih eko sistema prilagođavanju klimatskim promjenama.	0	
		e	Informacije o klimatskim promjenama koje su javno dostupne.	2	

Učinak grada Kotora: Izvanredno postignuće i izazovi

Izvanredna postignuća

- Procjena rizika i planiranje prilagođavanja: Kotor je započeto sveobuhvatnu procjenu klimatskih rizika kako bi razumio potencijalne uticaje klimatskih promjena na svoju obalnu i kulturnu baštinu. Ove procjene dale su informacije za izradu strategija prilagođavanja, naročito u ranjivim oblastima poput Bokokotorskog zaliva, koji je sklon podizanju nivoa mora i učestalosti ekstremnih vremenskih prilika.
- Integrisanje klimatskih razmatranja u planove razvoja: Grad je započeo integrisanje razmatranja o klimatskim promjenama u svoje strategije urbanog planiranja i turističkog razvoja. Na primjer, od novih projekata turističke infrastrukture se zahtijeva da uključe mjere otpornosti na klimatske uticaje, poput podizanja konstrukcija u oblastima sklonim

poplavama i korišćenje materijala otpornih na ekstremne vremenske uslove.

- Angažovanje zajednice i učesnika procesa: Kotor je aktivno uključivao lokalne zajednice i učesnike procesa u razgovore o prilagođavanju klimatskim promjenama, Ovo je uključivalo obrazovne programe za povećanje svijesti o rizicima koje predstavljaju klimatske promjene i važnosti usvajanja održivih praksi. Time je grad podstakao zajednicu koja je više svjesna klime, koja je podržala i učestvovala u naporima na prilagođavanju.

Izazovi

- Ograničeni resursi za realizaciju: Iako je Kotor ostvario značajan napredak u planiranju za prilagođavanje klimatskim promjenama, grad se suočava sa izazovima u obezbjeđivanju neophodnih resursa za njegovu punu realizaciju. Ograničeni finansijski i tehnički resursi mogu da otežaju sposobnost grada da izvodi projekte prilagođavanja velikog obima, poput armiranja obalo utvrda ili modernizacija postojeće infrastrukture.
- Balansiranje kratkoročnih ekonomskih dobiti sa dugoročnom otpornošću: Sektor turizma, koji je glavni sektor koji doprinosi ekonomiji Kotora, ponekad daje prioritet kratkoročnim ekonomskim koristima nad dugoročnom otpornošću na klimatske uticaje. Ovo može dovesti do otpora protiv strogih mjera prilagođavanja koje se mogu posmatrati kao skupe ili restriktivne.
- Praćenje i ažuriranje strategija prilagođavanja: Kako klimatski uslovi nastavljaju da se mijenjaju, postoji potreba za stalnim praćenjem i ažuriranjem strategija prilagođavanja. Kotor se suočava sa izazovima da održi prilagodljivi pristup upravljanju, naročito u osiguravanju da svi učesnici procesa ostanu angažovani, kao i da najnoviji naučni podaci budu uključeni u procese planiranja.

Zaključak

Grad Kotor je preduzeo važne korake ka prilagođavanju klimatskim promjenama, naročito putem procjena rizika i integrisanja klimatskih razmatranja u planove razvoja. Međutim, izazovi vezani za dostupnost resursa, balans između ekonomskih interesa i otpornosti, i aktuelna potreba za ažuriranjem strategija, naglašavaju oblasti gdje je potrebno dodatnog posla. Na tom polju treba istražiti uspostavljanje saradnje između univerziteta, privatnog sektora i Opštine Kotor.

Preporuke za poboljšanje:

1. Tražiti eksterno finansiranje i partnerstva: Kotor treba da istraži mogućnosti da osigura eksterno finansiranje od međunarodnih organizacija, klimatskih fondova ili partnerstava sa drugim gradovima koji se suočavaju sa sličnim izazovima.

Ovi resursi mogu da podrže realizaciju projekata prilagođavanja velikog obima koje budžet grada ne može samostalno da pokrije.

2. Izrada Akcionog plana otpornosti na klimatske uticaje: Iako je grad napredovao u integrisanju klimatskih razmatranja u planiranje, namjenski Akcioni plan otpornosti na klimatske uticaje mogao bi da obezbijedi fokusiraniji okvir za sve učesnike procesa. Ovaj plan treba da naglasi posebne, djelotvorne korake kako bi se poboljšala otpornost, dao prioritet projektima na osnovu procjene rizika, i uspostavili jasni vremenski rokovi za realizaciju.
3. Jačanje javno privatnog partnerstva: Jačanje saradnje između javnog sektora i privatnih turističkih preduzeća može da pomogne u usklađivanju ekonomskih ciljeva sa klimatskom otpornošću. Grad bi mogao da uvede podsticaje za preduzeća koja investiraju u klimatski otpornu infrastrukturu ili usvajaju održive prakse, osiguravajući da se mjere prilagođavanja posmatraju prije kao korisne a ne kao opterećujuće.
4. Stalno praćenje i prilagodljivo upravljanje: Uspostaviti sistem redovnog praćenja i procjene mjera za prilagođavanje klimatskim uticajima, osiguravajući da se strategije ažuriraju kako novi podaci postaju dostupni. Ovo bi moglo da uključuje osnivanje posvećene radne snage ili radne grupe koja je fokusirana na klimatsku otpornost, koja se sastoji od predstavnika vlade, akademija i privatnog sektora.

Relevantne reference

- Ekološka odgovornost i klimatske promjene, Globalni samit Tenerife, 2024

- Procjena rodno osjetljivog klimatskog rizika za Bokotorski zaliv, Crna Gora, GEF MedProgram -Jačanje ekološke bezbjednosti, SCCF Projekat, 2022
- Kotorska klima (Crna Gora), Klimatski podaci, 2024

Slika 40 : Srezultati simulacije rizika od poplava usljed efekata klimatskih promjena u narednim godinama

in the areas threatened by sea rise, we have individual parts of settlements, tourist zones and nautical infrastructure, such as Kotor (Figure 2).

U oblastima kojima prijeti porast mora, imamo pojedinačne djelove naselja, turističke zone i natučku infrastrukturu, poput Kotora (Slika 2)

A11- Upravljanje rizikom i krizom

Uvod u Kriterijum A11: Upravljanje rizikom i krizom

Kriterijum A11 GSTC kriterijuma destinacije v2.0 fokusira se na važnost da destinacije imaju smanjenje sveobuhvatnog rizika, upravljanje u krizama i plan odgovora u vanrednim situacijama. Ovi planovi treba da rješavaju široki raspon rizika, uključujući prirodne katastrofe, terorizam, zdravstvene krize i smanjenje rizika, između ostalog. Kriterijum naglašava da ove planove treba redovno ažurirati i efikasno saopštavati stanovnicima, posjetiocima i preduzećima. Propisno upravljanje rizikom i krizom od ključne je važnosti za održavanje sigurnosti i bezbjednosti destinacije, osiguravajući njenu otpornost i štiteći njegovu reputaciju kao bezbjednog mjesta za turizam.

Ocjena kriterijuma & indikatora

Tabela 18 : A11 - Upravljanje rizikom i krizom

Kriterijumi		Indikatori	Ne postoji dokument	0	Oblasti rizika <1
			Dokument postoji	1	Oblasti umjerenog rizika 1.00 - 1.49
			Dokument I dokaz o realizaciji	2	Potrebno je poboljšanje 1.50 - 1.99
			Dokument, dokaz I trendovi poboljšanja	3	Dobar učinak 2.00 - 2.49
			Nije primjenljivo na destinaciji	Nije prim	Odličan učinak ≥2.50
A11	A11 Upravljanje rizikom i	a	Dokumentovano smanjenje rizika, upravljanje krizom i plan za reagovanje u vanrednim situacijama za turizam na destinaciji	1	1,00
		b	Plan prepoznaje široki spektar rizika, uključujući prirodne katastrofe, terorizma, zdravlje, prekomjerno trošenje resursa i druge u skladu sa lokacijom	1	

	krizom	c	Identifikovane procedure za komunikaciju tokom i nakon vanrednog stanja.	1	
		d	Program za lokalno pružanje informacija i obuka o upravljanju krizom i rizikom.	1	

Učinak grada Kotora: Izvanredno postignuće i izazovi

Izvanredna postignuća:

- Sveobuhvatna procjena rizika: Grad Kotor je sproveo obimne procjene rizika koje pokrivaju različite potencijalne prijetnje, uključujući prirodne katastrofe poput zemljotresa i poplava, koje su od posebne važnosti s obzirom na geografski položaj Kotora. Ova procjena rizika čini osnov plana upravljanja krizama u gradu.
- Izrada plana za odgovor u vanrednim situacijama: Kotor je izradio plan odgovora u vanrednim situacijama koji je dobro dokumentovan i obuhvata posebne procedure za asortiman scenarija, od zdravstvenih vanrednih situacija do ekoloških katastrofa. Plan je izrađen kako bi osigurao koordinisani odgovor različitih agencija i učesnika procesa, smanjujući potencijalni uticaj kriza na stanovnike i posjetioce.
- Svijest javnosti i programi obuke: Grad je uložio značajne napore kako bi podigao svijest javnosti o potencijalnim rizicima i odgovarajućim procedurama u vanrednim okolnostima. Ovo obuhvata redovne obuke za lokalno stanovništvo i preduzeća povezana sa turizmom, koje osigurava da svi budu pripremljeni i znaju kako da se ponašaju u slučaju vanrednih okolnosti. Ovi programi su doprinijeli većem nivou otpornosti zajednice i njenoj pripremljenosti.

Izazovi

- Saopštavanje planova za turiste: Iako je Kotor napravio pomake u izradi i saopštavanju svojih planova upravljanja rizikom stanovnicima i preduzećima, i dalje postoji izazov da se ovi planovi efikasno saopšte turistima. Posjetiocima, koji ne moraju biti upoznati sa lokalnim rizicima ili vanrednim procedurama, su potrebne jasne i dostupne informacije na više jezika kako bi se osiguralo da budu informisani i pripremljeni.
- Redovno ažuriranje i prilagođavanje plana: Dinamična priroda rizika, naročito sa novim klimatskim uslovima i geopolitičkim pejzažem, zahtijeva česta ažuriranja plana upravljanja krizom. Međutim, Kotor se suočava sa izazovima u održavanju redovnih analiza i ciklusa ažuriranja za svoje planove zbog ograničenosti resursa, potencijalno ostavljajući neke oblasti neprotumačenim za rizike koji se javljaju.
- Alokacija resursa i koordinacija: Osiguravanje da svi sektori, uključujući turizam, imaju adekvatne resurse i budu koordinisani tokom krize ostaje izazov. Postoji potreba za stalnim ulaganjem u rastuću infrastrukturu i resurse kako bi se osiguralo da planovi budu efikasno realizovani kada to bude neophodno.

Zaključak

Grad Kotor je ostvario značajan napredak na izradi i realizaciji sveobuhvatnog okvira za upravljanje rizikom i krizom. Proaktivni pristup grada procjeni rizika i izradi detaljnog plana odgovora u vanrednim situacijama je za pohvalu. Međutim, ostaju izazovi u smislu nastavljanja i širenja ovih planova, njihovog saopštavanja turistima, redovnog ažuriranja planova i osiguravanja adekvatne alokacije resursa.

Preporuke za poboljšanje

1. Poboljšana komunikacija sa posjetiocima: Kotor bi trebao da realizuje snažnije sisteme za saopštavanje procedura u vanrednim situacijama turistima. Ovo bi moglo da uključuje višejezične informacije dostupne na ključnim turističkim lokacijama, hotelima i online platformama. Pored toga, uključivanje informacija o vanrednim situacijama u materijale za

posjetioce poput brošura ili aplikacija moglo bi da pomogne da se osigura da turisti budu dobro informisani.

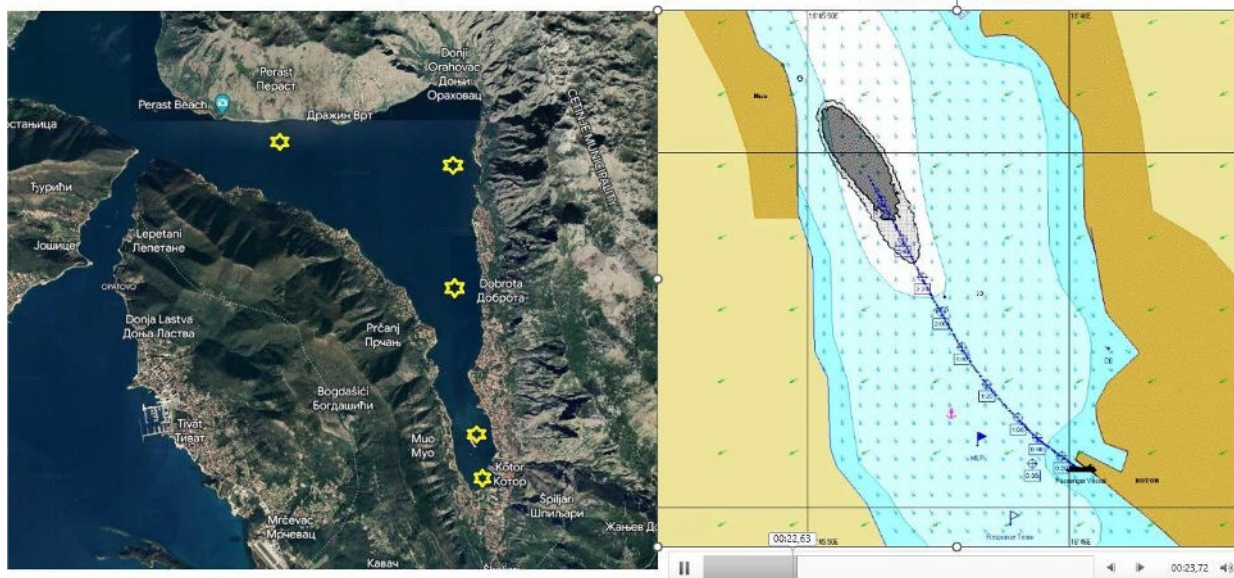
2. Uspostaviti proces redovne analize: Da bi se riješili izazovi ažuriranja planova za upravljanje krizama, Kotor treba da uspostavi formalizovanu analizu i proces ažuriranja, idealno na godišnjoj osnovi. Ovaj proces treba da uključi sve relevantne učesnike procesa, uključujući lokalne organe vlasti, preduzeća i predstavnike zajednice, kako bi se osiguralo da planovi ostaju relevantni i efikasni.
3. Ulagati u vanrednu infrastrukturu: stalno investiranje u infrastrukturu za pružanje odgovora u vanrednim situacijama, poput sistema ranog upozoravanja i skloništa u vanrednim situacijama, od ključne je važnosti. Kotor treba da traži mogućnosti eksternog finansiranja ili partnerstva sa međunarodnim organizacijama kako bi učvrstio svoje resurse za upravljanje krizama.
4. Jačanje javno-privatne saradnje: Poboljšanje saradnje između javnih organa vlasti i privatnog sektora, naročito u turizmu, može da poboljša ukupnu efikasnost upravljanja krizama. Redovne zajedničke vježbe i simulacije mogu da pomognu da se utvrde praznine u planu i osigura kohezivniji odgovor tokom stvarnih vanrednih situacija.

Relevantne reference

- Korupcija, povjerenje javnosti i medicinska autonomija u sektoru javnog zdravlja Crne Gore : Uzimanje rezultata uticaja COVID-19, I. Radević, 2022
- Revizija učinka efikasnog odgovora uprave u slučaju iznenadnog zagađenja Jadranskog mora, Crna Gora, Državna revizorska institucija, 2021
- Odgovori na katastrofe i krize kroz podnacionalne sisteme društvene zaštite: Slučaj Crne Gore, UNICEF, 2023.

Slika 41 : Primjer simulacije izlivanja nafte na području Luke Kotor

Oil spill simulation in Port of Kotor area Locations of oil spill simulations [MSc Denis Vukašinić]

Simulacija izlivanja nafte na području Luke Kotor
Lokacije simulacija izlivanja nafte (magistar Denis Vukašinić)

B. SOCIOEKONOMSKA ODRŽIVOST

B1. Mjerenje ekonomskog doprinosa turizma

Uvod u kriterijum B1 : Mjerenje ekonomskog doprinosa turizma

Kriterijum B1 Kriterijuma za destinacije Globalnog savjeta za održivi turizam verzija 2.0 fokusira se na značaj mjerenja direktnih i indirektnih ekonomskih doprinosa turizma ekonomiji destinacije. To obuhvata praćenje različitih indikatora kao što su broj posjetilaca, potrošnja posjetilaca, zaposlenost i ulaganja, kao i razumijevanje načina na koji se ekonomske koristi raspodjeljuju unutar zajednice. Precizno mjerenje i izvještavanje ključni su za donošenje informisanih odluka o upravljanju turizmom, čime se obezbjeđuje da turizam pozitivno doprinosi lokalnoj privredi, dok se potencijalni negativni uticaji svode na minimum.

Ocjena kriterijuma i indikatora

Tabela 19 : B1 - Mjerenje ekonomskog doprinosa turizma

		Dokument ne postoji	0	Oblasti rizika <1
		Dokument postoji	1	Oblasti umjerenog rizika 1,00 - 1,49

Kriterijumi		Indikatori		Dokument i dokazi o realizaciji	2	Potrebno poboljšanje 1,50 - 1,99
				Dokument, dokazi i trendovi poboljšanja	3	Dobar učinak 2,00 - 2,49
				Nije primjenljivo na destinaciji	nije prim.	Odličan učinak ≥2,50
B1	B1 Mjerenje ekonomskog doprinosa turizma	a	Program prikupljanja ekonomskih podataka.	2		1,33
		b	Godišnji izvještaji o direktnom i indirektnom ekonomskom doprinosu turizma na destinaciji.	1		
		c	Podaci koji obuhvataju niz pokazatelja ekonomskog uticaja (npr. broj posjetilaca, potrošnja, zaposlenost, ulaganja i raspodjela ekonomskih koristi na destinaciji).	1		

Učinak grada Kotora: Izvanredna dostignuća i izazovi

Izvanredna dostignuća

- Prikupljanje podataka o turizmu i izvještavanje: Grad Kotor je implementirao robustan sistem za prikupljanje podataka koji se odnose na turizam, uključujući broj posjetilaca, obrasce potrošnje i ekonomski uticaj na lokalna preduzeća. Ovi podaci su ključni za razumijevanje uloge turizma u privredi grada i za donošenje informisanih odluka o upravljanju turizmom. Grad redovno objavljuje izvještaje koji detaljno opisuju te ekonomske doprinose, što pomaže u održavanju transparentnosti i informisanju zainteresovanih strana.
- Pozitivan uticaj na lokalno zapošljavanje: Turizam u Kotoru stvorio je značajne mogućnosti zapošljavanja za lokalno stanovništvo, naročito u sektorima kao što su ugostiteljstvo, maloprodaja i kulturne usluge. Naglasak grada na promovisanju lokalnog zapošljavanja u poslovima povezanim s turizmom pomogao je da se obezbijedi da se ekonomske koristi od turizma široko distribuiraju unutar zajednice.
- Podrška malim i srednjim preduzećima (MSP): Kotor je aktivno podržavao razvoj lokalnih malih i srednjih preduzeća koja pružaju usluge turistima, kao što su lokalne zanatlije, proizvođači hrane i pružaoci usluga. Promovisanjem lokalnih proizvoda i usluga, grad je poboljšao zadržavanje turističke potrošnje unutar lokalne privrede, što je ojačalo ekonomsku otpornost zajednice.

Izazovi

- Sezonske ekonomske fluktuacije: Jedan od glavnih izazova s kojima se Kotor suočava je sezonska priroda njegovog turizma, što dovodi do značajnih ekonomskih fluktuacija. Tokom špica turističke sezone dolazi do porasta privredne aktivnosti, ali izvan sezone mnoga se preduzeća bore da ostanu održiva, što dovodi do sezonske nezaposlenosti i nedovoljne zaposlenosti.
- Neravnomjerna raspodjela ekonomskih koristi: Iako je turizam stvorio značajne ekonomske koristi za Kotor, te koristi nijesu uvijek ravnomjerno raspoređene u

zajednici. Određena područja i preduzeća, naročito ona koja se nalaze u istorijskom centru, dobijaju većinu prihoda od turizma, dok udaljena područja i manja preduzeća možda nemaju isti nivo ekonomskog uticaja.

- Zavisnost od kruzing turizma: Privreda Kotora postala je veoma zavisna od kruzing turizma, koji dovodi veliki broj posjetilaca, ali često s nižom potrošnjom po glavi stanovnika u poređenju s drugim vrstama turista. Ovo oslanjanje na kruzing turizam može učiniti lokalnu privredu osjetljivom na fluktuacije u kruzing industriji i može ograničiti mogućnosti za održiviji razvoj turizma veće vrijednosti.

Zaključak

Grad Kotor je ostvario značajan napredak u mjerenju i razumijevanju ekonomskih doprinosa turizma, što je pomoglo da se optimizuju dobrobiti turizma za lokalnu privredu. Kroz svoju ulogu i aktivnosti, Turistička organizacija Kotora obavlja odličan posao, nudeći sveobuhvatno mjerenje indirektnih i indukovanih ekonomskih uticaja turizma u svojim izvještajima i rezultatima. Međutim, potrebno je riješiti izazove povezane sa sezonskim karakterom, neravnomjernom raspodjelom koristi i zavisnošću od kruzing turizma kako bi se obezbijedila dugoročna ekonomska održivost. Pored toga, potrebno je uložiti više napora u praćenje broja posjetilaca i potrošnje, širih ekonomskih pokazatelja kao što je zapošljavanje i analizu praćenja lokalnih ulaganja.

Preporuke za poboljšanje

1. Diverzifikovati turističku ponudu: Kotor treba da radi na diverzifikaciji svoje turističke ponude kako bi privukao posjetioce tokom cijele godine, smanjujući time uticaj sezonalnosti na lokalnu privredu. To može obuhvatiti razvoj i promovisanje kulturnih događaja, konferencija i turizma zasnovanog na prirodi izvan sezone.
2. Poboljšati raspodjelu ekonomske koristi: Grad treba da sprovede strategije kako bi obezbijedio ravnomjerniju raspodjelu ekonomske koristi od turizma. To može obuhvatiti pružanje podsticaja turistima da posjete i borave u manje posjećenim područjima Kotora i podršku manjim preduzećima izvan istorijskog centra s marketinškim inicijativama i inicijativama za izgradnju kapaciteta.
3. Smanjiti zavisnost od kruzing turizma: Kako bi se smanjila zavisnost od kruzing turizma, Kotor bi se mogao fokusirati na privlačenje posjetilaca koji troše više i koriste smještaj, poput onih zainteresovanih za kulturni turizam ili ekoturizam. To može obuhvatiti razvoj novih turističkih proizvoda koji su privlačni takvim tržištima i ulaganje u infrastrukturu koja podržava duži boravak.
4. Ojačati prikupljanje i analizu podataka: Mada su trenutni naponi na prikupljanju podataka u Kotoru za pohvalu, uvijek ima mjesta za poboljšanje. Grad bi mogao da dodatno poboljša svoje procese prikupljanja podataka kako bi obuhvatio detaljnije informacije o demografiji posjetilaca, obrascima potrošnje i ekonomskom uticaju na određene sektore. To bi omogućilo ciljanije i djelotvornije strategije upravljanja turizmom.

Relevantne reference

- Ekonomski uticaj turizma, Turistička organizacija Crne Gore, 2024.
- Montenegro Datasets, IMF, 2024.
- Montenegro Economy briefing: Tourism and its implications on the economy of Montenegro, Weekly Briefing / Vol. 6, No. 2, China CEE, 2018.

B2. Dostojanstven rad i prilike za razvoj karijere

Uvod u kriterijum B2 : Dostojanstven rad i prilike za razvoj karijere

Kriterijum B2 Kriterijuma za destinacije Globalnog savjeta za održivi turizam verzija 2.0 fokusira se na promovisanje dostojanstvenog rada i prilika za razvoj karijere u sektoru turizma. Naglašava potrebu da destinacije podrže i podstiču stvaranje sigurnih i bezbjednih radnih mjesta koja obezbjeđuju zaradu dovoljnu za troškove života, jednake mogućnosti za sve i mogućnosti za obuku i napredovanje u karijeri. Ovaj kriterijum je usklađen sa širim ciljevima promovisanja socijalne inkluzije, smanjenja nejednakosti i obezbjeđivanja pozitivnog doprinosa turizma socioekonomskom razvoju lokalnih zajednica.

Ocjena kriterijuma i indikatora

Tabela 20 : B2 - Dostojanstven rad i prilike za razvoj karijere

Kriterijumi	Indikatori	Dokument ne postoji	0	Oblasti rizika <1
		Dokument postoji	1	Oblasti umjerenog rizika 1,00 - 1,49
		Dokument i dokazi o realizaciji	2	Potrebno poboljšanje 1,50 - 1,99
		Dokument, dokazi i trendovi poboljšanja	3	Dobar učinak 2,00 - 2,49

			Nije primjenljivo na destinaciji	nije prim.	Odličan učinak $\geq 2,50$
B2	B2 Dostojanstven rad i prilike za razvoj karijere	a	Omogućavanje relevantnih programa/kurseva za sticanje vještina, dostupnih lokalno.	3	1,75
		b	Izjave o posvećenosti turističkih preduzeća pružanju dostojanstvenih prilika za posao i karijeru.	0	
		c	Prilike za obuku i zaposlenje se promoviraju među lokalnim stanovništvom i ono ih koristi, uključujući žene, mlade, manjinske grupe i osobe s invaliditetom.	3	
		d	Kanali za provjeru uslova rada i prijem/rješavanje pritužbi (npr. uključivanje sindikata).	1	

Učinak grada Kotora: Izvanredna dostignuća i izazovi

Izvanredna dostignuća

- Promovisanje lokalnog zapošljavanja: Grad Kotor je efikasan u promovisanju lokalnog zapošljavanja u sektoru turizma. Grad sprovodi politike koje podstiču turistička preduzeća da zapošljavaju lokalno stanovništvo, čime se pružaju prilike za zapošljavanje stanovnicima i pomaže u smanjenju stope nezaposlenosti u datom području. Ovaj pristup je doprinio i razvoju kvalifikovane radne snage koja je dobro upoznata s potrebama turističke industrije.
- Obuka i izgradnja kapaciteta: Kotor je uspostavio razne programe obuke s ciljem poboljšanja vještina radne snage, naročito u oblastima ugostiteljstva, upravljanja kulturnom baštinom i poznavanja jezika. Ovi se programi često sprovode u saradnji s lokalnim obrazovnim institucijama i stručnjacima iz industrije, čime se obezbjeđuje da su obuke relevantne i ažurirane. Ovo je pomoglo u stvaranju sposobnije i konkurentnije radne snage, spremne da odgovori na zahtjeve sektora turizma.
- Posvećenost jednakim mogućnostima: Grad je uložio značajne napore kako bi obezbijedio da mogućnosti zapošljavanja u sektoru turizma budu dostupne svim članovima zajednice, uključujući žene, mlade i manjinske grupe. Ova predanost inkluzivnosti ogleda se u sve većoj raznolikosti radne snage u kotorskoj turističkoj industriji.

Izazovi

- Sezonsko zapošljavanje i nedostatak odgovarajuće radne snage: Značajan izazov u Kotoru je sezonski karakter turizma, što dovodi do sezonskog zapošljavanja. Mnogi poslovi u sektoru turizma su privremeni i dostupni samo tokom špica turističke sezone. To stvara nesigurnost posla za radnike i može dovesti do finansijske nestabilnosti za one koji se oslanjaju na turizam kao izvor sredstava za život.

- Ograničene mogućnosti napredovanja u karijeri: Uprkos dostupnosti poslova, mogućnosti za napredovanje u karijeri u sektoru turizma u Kotoru su ograničene. Mnogi poslovi su početne pozicije s vrlo malo jasnih pravaca za napredovanje ili profesionalni razvoj, što može dovesti do visokih stopa fluktuacije i poteškoća u zadržavanju kvalifikovanih radnika.
- Razlike u zaradama: Postoji stalna zabrinutost zbog razlika u zaradama unutar turističkog sektora, pri čemu neki radnici zarađuju manje od zarade dovoljne za troškove života, naročito na radnim mjestima s nižim kvalifikacijama. Rješavanje ovih nejednakosti ključno je kako bi se obezbijedilo da turizam pruža fer i pravične finansijske koristi svim radnicima.
- Izmiješanost domaće radne snage s doseljenicima: Veliki pritisak migracije stanovništva, naročito u gradskim i obalnim naseljima i u neposrednom zaleđu, što je dovelo do stvaranja aglomeracija i uzrokovalo prenaseljenost, a vrlo je vidljivo u obalnom području.

Zaključak

Grad Kotor je ostvario primjetan napredak u promovisanju lokalnog zapošljavanja, pružanju mogućnosti obuke i obezbjeđivanju jednakog pristupa radnim mjestima u sektoru turizma. Međutim, potrebno je riješiti izazove vezane za sezonsko zapošljavanje, ograničene mogućnosti napredovanja u karijeri i razlike u zaradama kako bi se u potpunosti iskoristio potencijal turizma kao pokretača socioekonomskog razvoja.

Preporuke za poboljšanje

1. Promovisati cjelogodišnji turizam: Kako bi riješio izazov sezonskog zapošljavanja, Kotor treba da se fokusira na promovisanje cjelogodišnjeg turizma. To može obuhvatiti razvoj i marketing atrakcija i aktivnosti koje privlače turiste izvan špica sezone, kao što su kulturni događaji, eko-turizam i *wellness* turizam. Produženjem turističke sezone grad može stvoriti stabilnije i stalne prilike za zapošljavanje.
2. Razviti pravce za napredovanje u karijeri: Grad treba da saađuje s turističkim preduzećima na razvoju jasnih pravaca koji pružaju prilike za napredovanje u karijeri. To može obuhvatiti kreiranje mentorskih programa, kurseva za stručno usavršavanje i priznavanje vještina i iskustva. Pružanje ovih prilika pomoći će u zadržavanju talenata i smanjenju fluktuacije zaposlenih u sektoru.
3. Obezbijediti fer zarade: Kotor treba da sprovede politike ili inicijative koje podstiču ili zahtijevaju od turističkih preduzeća da isplaćuju fer zarade koje odgovaraju troškovima života. To može obuhvatiti postavljanje standarda minimalne zarade za sektor turizma ili nuđenje podsticaja preduzećima koja se obavežu da će plaćati zarade dovoljne za troškove života.
4. Proširiti programe osposobljavanja: Grad bi mogao proširiti svoje programe osposobljavanja tako da obuhvate širi raspon vještina, uključujući menadžment i preduzetništvo, kako bi pomogli radnicima da napreduju u karijeri. Partnerstvo s vodećima u industriji radi pružanja napredne obuke i programa sertifikovanja može

pomoći radnicima da steknu vještine potrebne za pozicije na višem nivou.

Relevantne reference

- Montenegro: Small Business Act profile, ETF, 2019.
- Strategija zapošljavanja opštine Kotor, Opština Kotor, 2021-2024.

B3. Podrška lokalnim preduzetnicima i fer trgovina

Uvod u kriterijum B3 : Podrška lokalnim preduzetnicima i fer trgovina

Kriterijum B3 Kriterijuma za destinacije Globalnog savjeta za održivi turizam verzija 2.0 naglašava značaj podrške lokalnim preduzetnicima i promovisanja fer trgovine u okviru turističkog sektora. Kriterijum podstiče destinacije da zadrže turističku potrošnju unutar lokalne privrede pružanjem podrške malim i srednjim preduzećima (SME), promovisanjem lokalnih proizvoda i vođenjem računa da se koristi od turizma pravedno raspodijele u zajednici. Ovaj pristup pomaže u jačanju lokalne privrede, podržava očuvanje kulture i podstiče održive turističke prakse od kojih ima koristi cijela zajednica.

Ocjena kriterijuma i indikatora

Tabela 21 : B3 - Podrška lokalnim preduzetnicima i fer trgovina

Kriterijumi	Indikatori	Dokument ne postoji	0	Oblasti rizika <1
		Dokument postoji	1	Oblasti umjerenog rizika 1,00 - 1,49
		Dokument i dokazi o realizaciji	2	Potrebno poboljšanje 1,50 - 1,99
		Dokument, dokazi i trendovi poboljšanja	3	Dobar učinak 2,00 - 2,49
		Nije primjenljivo na destinaciji	nije prim.	Odličan učinak ≥2,50
	a	Savjeti, finansijska ili druga podrška – dostupni na destinaciji za mala i srednja preduzeća povezana s turizmom.	3	

B3	B3 Podrška lokalnim preduzetnicima i fer trgovina	b	Pomoć u pristupu tržištu za lokalna MSP povezana s turizmom.	3	2,20
		c	Aktivnosti za podsticanje i pomoć lokalnim turističkim preduzećima da kupuju robu i usluge lokalno.	1	
		d	Inicijative za pomoć lokalnim poljoprivrednicima, zanatlijama i proizvođačima hrane da se uključe u lanac vrijednosti turizma.	3	
		e	Lokalni proizvodi i rukotvorine identifikovani, promovisani i dostupni za prodaju posjetiocima destinacije.	1	

Učinak grada Kotora: Izvanredna dostignuća i izazovi

Izvanredna dostignuća

- Promocija lokalnih proizvoda: Grad Kotor je aktivno promovisao prodaju i korišćenje lokalnih proizvoda u sektoru turizma. To obuhvata podsticanje restorana, hotela i trgovina da nabavljaju hranu, rukotvorine i drugu robu od lokalnih proizvođača. Ova inicijativa ne samo da podržava lokalne preduzetnike, već i povećava autentičnost turističkog iskustva nudeći posjetiocima proizvode koji odražavaju jedinstvenu kulturnu baštinu Kotora.
- Podrška malim i srednjim preduzećima: Kotor je sproveo razne programe podrške lokalnim malim i srednjim preduzećima, naročito onima koji se bave turističkim aktivnostima. Ovi programi obuhvataju omogućavanje pristupa finansiranju, ponudu obuke za razvoj poslovanja i olakšavanje pristupa tržištu kroz promotivne aktivnosti. Podržavajući mala i srednja preduzeća, Kotor je pomogao u stvaranju otpornije i diverzifikovanije lokalne privrede koja je manje zavisna od velikih turističkih operatera.
- Prakse fer trgovine: Grad podstiče prakse fer trgovine promovišući lokalne firme koje se pridržavaju etičkih standarda u nabavci i proizvodnji. To obuhvata podršku zadrugama i firmama koje kao prioritet stavljaju održive prakse i fer zarade za radnike. Ovi napori doprinose pravednijoj raspodjeli koristi od turizma i promovišu društvenu održivost unutar zajednice.

Izazovi

- Pristup tržištu za male proizvođače: Uprkos naporima da se podrže lokalni preduzetnici, mali proizvođači u Kotoru i dalje se suočavaju s izazovima u pristupu širim tržištima. Mnoga lokalna preduzeća teško se nadmeću s većim, poznatijim kompanijama, naročito u privlačenju pažnje turista koji su možda bolje upoznati s međunarodnim brendovima. Povećanje vidljivosti i privlačnosti lokalnih proizvoda i dalje predstavlja izazov.
- Ravnoteža između tradicije i modernosti: Iako je promovisanje lokalnih proizvoda i tradicije ključni fokus, postoji izazov u balansiranju očuvanja kulturne baštine s potrebom za inovacijom i modernizacijom. Neka tradicionalna preduzeća mogu imati problema s prilagođavanjem promjenljivim zahtjevima tržišta ili uključivanjem novih tehnologija koje bi mogle povećati njihovu konkurentnost.
- Distribucija koristi od turizma: Iako postoje inicijative za podršku lokalnim preduzetnicima,

još uvijek postoji potreba da se obezbijedi da ekonomske koristi od turizma budu ravnomjernije raspoređene u zajednici. U nekim slučajevima, određena područja ili grupe mogu imati više koristi od turizma od drugih, što dovodi do razlika u privrednom razvoju unutar grada.

- Nedostatak povezanosti između tradicionalnog razvoja i inovacija/rezultata istraživačke zajednice:

https://www.montenegro.travel/uploads/2_BUSINESS/Analiti%C4%8Dke%20kartice%20i%20putni%20nalozi/Strateska%20dokumenta/montenegro-tourism-development-strategy-2022-2025-with-the-action-plan.pdf

Zaključak

Grad Kotor je napravio značajne korake u podršci lokalnim preduzetnicima i promovisanju fer trgovine u okviru svog turističkog sektora. Ovi napori pomogli su jačanju lokalne privrede, očuvanju kulturne baštine i promovisanju održivih turističkih praksi. Međutim, i dalje postoje izazovi vezani za pristup tržištu, održavanje ravnoteže između tradicije i modernosti i obezbjeđivanje pravedne raspodjele koristi od turizma.

Preporuke za poboljšanje

1. Poboljšati pristup tržištu: Kotor treba da se fokusira na poboljšanje pristupa tržištu za lokalne proizvođače izradom snažnijih strategija brendiranja i marketinga koje ističu jedinstvenost i kvalitet lokalnih proizvoda. To može obuhvatiti kreiranje oznake „Made in Kotor“, marketinške kampanje usmjerene na turiste i partnerstva s online platformama kako bi se dosegla šira publika.
2. Podržati inovacije u tradicionalnim sektorima: Grad bi mogao ponuditi dodatnu podršku tradicionalnim preduzećima pružanjem obuke i resursa koji bi im pomogli u inovacijama uz očuvanje njihove kulturne baštine. To može obuhvatiti uvođenje novih tehnologija, poboljšanje dizajna proizvoda ili pronalaženje novih načina za plasiranje tradicionalnih proizvoda modernim potrošačima.
3. Promovisati inkluzivni ekonomski razvoj: Kotor treba da sprovede strategije kako bi se obezbijedila ravnomjernija raspodjela ekonomskih koristi od turizma. To može obuhvatiti ciljanu podršku nedovoljno zastupljenim grupama u turističkom sektoru, kao što su žene, mladi i manjinski preduzetnici, kao i inicijative za promovisanje turizma u manje posjećenim područjima grada.
4. Ojačati saradnju među zainteresovanim stranama: Grad treba da podstiče snažniju saradnju među lokalnim preduzećima, vladinim agencijama i turističkim operatorima kako bi se stvorio koordinisaniji pristup podršci lokalnim preduzetnicima. To može obuhvatiti uspostavljanje lokalne turističke mreže ili zadruge koja pomaže malim firmama da udruže resurse, razmjenjuju najbolje prakse i sarađuju na zajedničkim marketinškim inicijativama.

Relevantne reference

- Implementing a Pilot SME Voucher Scheme in Montenegro, OECD, 2013.
- Montenegro's Road to Sustainable Tourism Growth and Innovation, S. Janketic, J. C. Smolović, Bucar M., Jacimovic D., 2018.
- Podržani projekti, IPA, 2022.

B4. Podrška zajednici

Uvod u kriterijum B4 : Podrška zajednici

Kriterijum B4 Kriterijuma za destinacije Globalnog savjeta za održivi turizam verzija 2.0 naglašava značaj destinacija koje podstiču podršku lokalnim zajednicama kroz turizam. Ovaj kriterijum podstiče razvoj sistema koji omogućavaju i podstiču turistička preduzeća, posjetioce i širu javnost da doprinesu dobrobiti zajednice i inicijativama za održivost. Cilj je da se obezbijedi da turizam koristi lokalnom stanovništvu ne samo u ekonomskom smislu nego i u smislu društvene i ekološke održivosti, stvarajući tako otporniju i kohezivniju zajednicu.

Ocjena kriterijuma i indikatora

Tabela 22 : B4 - Podrška zajednici

Kriterijumi		Indikatori		Dokument ne postoji	0	Oblasti rizika <1
				Dokument postoji	1	Oblasti umjerenog rizika 1,00 - 1,49
				Dokument i dokazi o realizaciji	2	Potrebno poboljšanje 1,50 - 1,99
				Dokument, dokazi i trendovi poboljšanja	3	Dobar učinak 2,00 - 2,49
				Nije primjenljivo na destinaciji	nije prim.	Odličan učinak ≥2,50
B4	B4 Podrška zajednici	a	Podstiče se i potpomaže pružanje podrške inicijativama lokalnih turističkih preduzeća u vezi s lokalnom zajednicom i održivošću.	2		1,33
		b	Postoje i promovišu se programi za posjetioce kojima se pruža podrška inicijativama u vezi s lokalnom zajednicom i održivošću.	0		
		c	Volontiranje i kontakt s lokalnom zajednicom nijesu nametljivi i eksploativni.	2		

Učinak grada Kotora: Izvanredna dostignuća i izazovi

Izvanredna dostignuća

- Programi za uključivanje zajednice: Grad Kotor je sproveo nekoliko programa za uključivanje zajednice koji podstiču i lokalno stanovništvo i posjetioce na učešće u inicijativama održivosti. Ovi programi obuhvataju mogućnosti volontiranja u lokalnim akcijama za očuvanje, kao što su čišćenje plaža i projekti očuvanja kulturne baštine. Ove inicijative ne samo da koriste životnoj sredini i kulturnim lokacijama, već podstiču i osjećaj zajedništva među stanovnicima i posjetiocima.

- Podrška lokalnim inicijativama: Kotor je uspješan u promovisanju i podržavanju inicijativa lokalne zajednice koje su u skladu s praksama održivog turizma. Grad je omogućio finansiranje i logističku podršku za projekte koje pokreće zajednica, poput obnove istorijskih zgrada i razvoja lokalnih parkova. Ovi su projekti pomogli u poboljšanju kvaliteta života stanovnika i pružili dodatne atrakcije posjetiocima.
- Podsticanje odgovornog turizma: Grad aktivno promoviše prakse odgovornog turizma među posjetiocima, podstičući ih da poštuju lokalne običaje, podržavaju lokalna preduzeća i učestvuju u aktivnostima zajednice. To se postiže kroz informativne kampanje, natpise i partnerstva s lokalnim turoperatorima koji naglašavaju značaj održivosti u svojim ponudama. Ovi napori su doprinijeli populaciji posjetilaca s više poštovanja i angažovanosti.

Izazovi

- Obezbjedivanje širokog učešća zajednice: Iako je Kotor napredovao u podršci inicijativama zajednice, još uvijek postoji izazov u obezbjeđivanju širokog i inkluzivnog učešća svih segmenata lokalnog stanovništva. Neki članovi zajednice, naročito oni u marginalizovanim grupama, mogu se osjećati neobuhvaćenima ili da je manje vjerovatno da će imati koristi od inicijativa povezanih s turizmom.
- Ravnoteža između turizma i lokalnih potreba: Postoji stalni izazov u uspostavljanju ravnoteže između potreba turističkog sektora i potreba lokalne zajednice. Kako turizam raste, to ponekad može dovesti do pritisaka na lokalnu infrastrukturu, stanovanje i javne usluge, potencijalno uzrokujući nesuglasice između stanovnika i turističke industrije.
- Održivost inicijativa zajednice: Mnoge inicijative zajednice u Kotoru oslanjaju se na eksterno finansiranje ili učešće volontera, što ih može učiniti osjetljivima na fluktuacije u resursima i nivoima angažmana. Obezbjedivanje dugoročne održivosti ovih inicijativa ključni je izazov kojim se treba pozabaviti.

Zaključak

Grad Kotor je pokazao snažnu predanost podršci svojoj lokalnoj zajednici kroz razne inicijative koje uključuju i stanovnike i posjetioce u održive prakse. Međutim, i dalje postoje izazovi vezani za inkluzivnost, usklađivanje turizma s lokalnim potrebama i obezbjeđivanje održivosti inicijativa zajednice. U praksi, mehanizmima za uključivanje preduzeća i javnosti u doprinos inicijativama održivosti nedostaju konkretni primjeri i sistematična promocija. Kotor se suočava s izazovima u podsticanju posjetilaca i lokalnog stanovništva da se uključe u održive prakse.

Preporuke za poboljšanje

1. Poboljšati inkluzivnost u inicijativama zajednice: Kotor treba da razvije strategije kako bi obezbijedio da svi članovi zajednice, uključujući marginalizovane grupe, budu aktivno uključeni u inicijative povezane s turizmom i imaju koristi od njih. To može obuhvatiti ciljne napore u interakciji na terenu, pružanje podrške za lokalne projekte u nedovoljno pokrivenim područjima i obezbjeđivanje da konsultacije u zajednici budu inkluzivne i reprezentativne.
2. Razviti sveobuhvatni plan uticaja na zajednicu: Za bolju ravnotežu između potreba turizma i lokalne zajednice, Kotor može razviti sveobuhvatan plan uticaja na zajednicu koji pruža strategije za upravljanje društvenim i ekonomskim uticajima turizma. Ovaj plan treba da obuhvati mehanizme za praćenje i rješavanje potencijalnih sukoba, poput onih koji se odnose na stanovanje ili javne usluge, i treba da obuhvati blisku saradnju sa zainteresovanim stranama na lokalnom nivou.
3. Obezbijediti održivo finansiranje inicijativa zajednice: Kako bi se obezbijedio dugoročni uspjeh inicijativa zajednice, Kotor treba da istraži mogućnosti za obezbjeđivanje održivijih izvora finansiranja. To može da obuhvati partnerstva sa subjektima iz privatnog sektora, osnivanje fondacija u zajednici ili podnošenje zahtjeva za bespovratna sredstva međunarodnih organizacija usmjerenih na održivi razvoj.
4. Ojačati programe edukacije posjetilaca: Kotor može dalje unaprijediti svoje napore u oblasti odgovornog turizma širenjem svojih programa edukacije posjetilaca. To može obuhvatiti razvoj sveobuhvatnijih obrazovnih materijala, ponudu radionica ili obilazaka koji su fokusirani na održivost i partnerstvo s lokalnim školama ili grupama u zajednici kako bi se mladi uključili u te aktivnosti.

Relevantne reference

- Cultural Tourism and Community Engagement: Insight from Montenegro, Business Systems Research / Vol. 12, Moric I. et al., 2021.
- Kulturna baština - Blago prekograničnog regiona, IPA, 2022.
- Nacionalni akcioni plan za sprovođenje inicijative Partnerstvo za otvorenu upravu u Crnoj Gori 2023-2024, Partnerstvo za otvorenu upravu, 2022.

B5. Sprečavanje eksploatacije i diskriminacije

Uvod u kriterijum B5 : Sprečavanje eksploatacije i diskriminacije

Kriterijum B5 Kriterijuma za destinacije Globalnog savjeta za održivi turizam verzija 2.0 fokusira se na odgovornost turističkih destinacija za poštovanje međunarodnih standarda ljudskih prava i sprečavanje eksploatacije, diskriminacije i uznemiravanja. Ovaj kriterijum nalaže destinacijama da uspostave i sprovedu zakone i prakse za zaštitu ranjivih populacija, uključujući djecu, žene, manjine i marginalizovane grupe. Takođe obuhvata promovisanje svijesti i obezbjeđivanje da turističke aktivnosti ne doprinose trgovini ljudima, modernom ropstvu ili bilo kojem obliku eksploatacije.

Ocjena kriterijuma i indikatora

Tabela 23 : B5 - Sprečavanje eksploatacije i diskriminacije

Kriterijumi	Indikatori	Dokument ne postoji	0	Oblasti rizika <1	
		Dokument postoji	1	Oblasti umjerenog rizika 1,00 - 1,49	
		Dokument i dokazi o realizaciji	2	Potrebno poboljšanje 1,50 - 1,99	
		Dokument, dokazi i trendovi poboljšanja	3	Dobar učinak 2,00 - 2,49	
		Nije primjenljivo na destinaciji	nije prim.	Odličan učinak ≥2,50	
B5	B5 Sprečavanje eksploatacije i diskriminacije	a	Referenca (naslov, datum) za konkretne zakone koji se odnose na destinaciju po pitanju ljudskih prava, eksploatacije, diskriminacije i uznemiravanja.	3	1,25
		b	Dokaz o objavljivanju i sprovođenju gorenavedenih zakona i s njima povezane dobre prakse (uključujući turistička preduzeća i posjetioce).	1	
		c	Analiza rizika i uticaja po pitanju ljudskih prava, uključujući trgovinu ljudima, savremeno ropstvo i dječiji rad redovno se sprovodi.	1	
		d	Destinacija i ključni turistički akteri su potpisnici „Kodeksa ponašanja za zaštitu djece od seksualne eksploatacije u industriji putovanja i turizma“.	0	

Učinak grada Kotora: Izvanredna dostignuća i izazovi

Izvanredna dostignuća

- Sprovođenje zakona protiv eksploatacije: Grad Kotor je donio i sprovodi zakone koji su u skladu s međunarodnim standardima ljudskih prava kako bi se spriječila eksploatacija i diskriminacija. Ovi su zakoni osmišljeni kako bi zaštitili ranjive grupe, uključujući žene, djecu i manjine, od trgovine ljudima, prisilnog rada i drugih oblika eksploatacije. Grad je takođe uveo stroge propise za preduzeća u turističkom sektoru, čime je obezbijedio da budu u skladu s tim standardima.
- Kampanje podizanja svijesti: Kotor je pokrenuo kampanje podizanja svijesti javnosti s ciljem edukacije stanovnika i turista o opasnostima eksploatacije i značaju poštovanja ljudskih prava. Ove kampanje obuhvataju informacije o prepoznavanju i prijavljivanju znakova trgovine ljudima i drugih oblika eksploatacije. Podižući svijest, Kotor je pomogao u stvaranju obazrivije i informisanije zajednice.
- Sistemi podrške žrtvama: Grad je uspostavio sisteme podrške žrtvama eksploatacije, uključujući telefonske linije, savjetovališta i skloništa. Ove usluge osmišljene su za pružanje neposredne pomoći onima kojima je potrebna i za olakšavanje njihove reintegracije u društvo. Posvećenost Kotora podršci žrtvama ističe njegovu predanost ljudskim pravima i socijalnoj pravdi.

Izazovi

- Sprovođenje propisa: Iako je Kotor ostvario značajan napredak u uspostavljanju zakona za sprečavanje eksploatacije i diskriminacije, sprovođenje ovih propisa može biti izazovno. Da bi se obezbijedilo da sva preduzeća, naročito ona u neformalnom sektoru, poštuju te zakone, potrebno je kontinuirano praćenje i sredstva, što može biti teško održavati.
- Rizici eksploatacije povezani s turizmom: Kao popularna turistička destinacija, Kotor je osjetljiv na rizike povezane s eksploatacijom vezanom za turizam, kao što su trgovina ljudima i nezakonite radne prakse. Prolazna priroda turizma može otežati brzo prepoznavanje i rješavanje ovih problema.
- Kulturološke osjetljivosti i diskriminacija: Uprkos naporima za promovisanje jednakosti, još uvijek mogu biti prisutne temeljne kulturološke osjetljivosti i predrasude koje dovode do diskriminacije određenih grupa, uključujući etničke manjine, žene i LGBTQ+ osobe. Rješavanje ovih duboko ukorijenjenih pitanja zahtijeva kontinuiranu edukaciju i kulturološke promjene.

Zaključak

Grad Kotor je uložio pohvalne napore u sprečavanje eksploatacije i diskriminacije u svom turističkom sektoru sprovođenjem zakona, podizanjem svijesti i pružanjem podrške žrtvama. Međutim, i dalje postoje izazovi koji se tiču sprovođenja propisa, rizika povezanih s turizmom i kulturnom osjetljivošću.

Preporuke za poboljšanje

1. Ojačati mehanizme za sprovođenje: Kotor treba da poboljša svoje mehanizme za sprovođenje povećanjem kapaciteta lokalnih organa za praćenje i regulisanje poslovanja, naročito onih u neformalnom sektoru. To može obuhvatiti redovne inspekcije, obuku za sprovođenje zakona i korišćenje tehnologije za praćenje usklađenosti.
2. Proširiti saradnju s međunarodnim organizacijama: Grad bi mogao imati koristi od proširenja svoje saradnje s međunarodnim organizacijama koje su specijalizovane za ljudska prava i borbu protiv trgovine ljudima. Ova partnerstva mogu pružiti dodatne resurse, ekspertizu i najbolje prakse kao pomoć Kotoru u rješavanju složenih pitanja vezanih za eksploataciju i diskriminaciju.
3. Unaprijediti programe obuke i edukacije: Kotor treba da nastavi da ulaže u programe obuke i edukacije kako za stanovnike tako i za preduzeća. Ti programi treba da se fokusiraju na prepoznavanje i sprečavanje eksploatacije, promovisanje kulturne osjetljivosti i razumijevanje prava svih pojedinaca. Uključivanje vođa zajednice i uticajnih osoba u te napore može pomoći u olakšavanju šire kulturne promjene.
4. Primijeniti kodeks ponašanja posjetilaca: Kako bi se ublažili rizici povezani s eksploatacijom u turizmu, Kotor bi mogao primijeniti kodeks ponašanja posjetilaca koji navodi očekivana ponašanja i pruža informacije o tome kako se mogu prijaviti sumnjive aktivnosti. Ovaj kodeks ponašanja mogao bi se distribuirati putem hotela, turoperatora i online platformi kako bi se obezbijedio širok domet.

Relevantne reference

- Crna Gora, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda, Izveštaj o radu za godinu, Podgorica, 2020.
- Montenegro 2022 Human Rights, U.S. Department of State, 2022.

Uvod u kriterijum B6 : Imovinska i korisnička prava

Kriterijum B6 Kriterijuma za destinacije Globalnog savjeta za održivi turizam verzija 2.0 ističe značaj poštovanja i zaštite imovinskih prava i prava korisnika u okviru turističkih destinacija. Ovaj kriterijum zahtijeva da destinacije sprovode zakone i propise koji obezbjeđuju javne konsultacije i saglasnost, naročito kada je riječ o sticanju imovine i izgradnji koji mogu uticati na prava zajednica ili starosjedjelaca. Kriterijum takođe obuhvata zaštitu prava korisnika na ključne resurse, kao što je pristup prirodnim lokacijama ili područjima kulturne baštine, čime se obezbjeđuje da lokalne zajednice ne budu nepravedno raseljene ili lišene svojih prava zbog razvoja turizma.

Ocjena kriterijuma i indikatora

Tabela 24 : B6 - Imovinska i korisnička prava

Kriterijumi		Indikatori		Dokument ne postoji	0	Oblasti rizika <1
				Dokument postoji	1	Oblasti umjerenog rizika 1,00 - 1,49
				Dokument i dokazi o realizaciji	2	Potrebno poboljšanje 1,50 - 1,99
				Dokument, dokazi i trendovi poboljšanja	3	Dobar učinak 2,00 - 2,49
				Nije primjenljivo na destinaciji	nije prim.	Odličan učinak ≥2,50
				B6	B6 Imovinska i korisnička prava	a
b	Reference u gorenavedenim zakonima po pitanju prava zajednice i starosjedjelaca, javnih konsultacija i naseljavanja.	2				
c	Dokazi o sprovođenju gorenavedenih zakona u kontaktu turističkog razvoja i aktivnosti.	2				
d	Dokazi o javnim konsultacijama, saglasnosti i kompenzaciji.	2				

Učinak grada Kotora: Izvanredna dostignuća i izazovi

Izvanredna dostignuća

- Čvrst pravni okvir za imovinska prava: Grad Kotor je uspostavio čvrst pravni okvir koji štiti imovinska prava i obezbjeđuje da se svako sticanje ili izgradnja koja obuhvata zemljište ili imovinu sprovodi transparentno i uz saglasnost strana na koje to utiče. Ovaj je okvir usklađen s međunarodnim standardima i pruža čvrstu osnovu za upravljanje imovinskim pitanjima u kontekstu razvoja turizma.

- Postupci javnih konsultacija: Kotor je sproveo djelotvorne postupke javnih konsultacija koji uključuju lokalne zajednice u donošenje odluka, naročito u pogledu izgradnje koja bi mogla da utiče na komunalno zemljište ili pristup kulturnim i prirodnim resursima. Ove su konsultacije pomogle da se obezbijedi da se lokalni glas čuje i da se izgradnja odvija uz podršku zajednice.
- Zaštita prava pristupa: Grad je uložio značajne napore u zaštitu prava pristupa ključnim prirodnim i kulturnim lokacijama, čime se obezbjeđuje da turizam ne narušava mogućnost lokalnih zajednica da pristupe tim resursima. To obuhvata održavanje javnih staza, očuvanje tradicionalnih pristupnih puteva i vođenje računa da turistička infrastruktura ne blokira ili ograničava pristup važnim lokacijama.

Izazovi

- Ravnoteža između izgradnje i imovinskih prava: Kako Kotor nastavlja da raste kao turistička destinacija, postoje stalni izazovi u balansiranju potreba izgradnje sa zaštitom vlasništva i prava korisnika. Postoji pritisak da se izgradi više turističke infrastrukture, što ponekad može dovesti do sukoba s lokalnim zajednicama oko korišćenja zemljišta i imovinskih prava.
- Obezbeđivanje pravičnih konsultacija: Dok su postupci javnih konsultacija na snazi, može biti izazov da se obezbijedi da su ti procesi stvarno inkluzivni i reprezentativni za sve članove zajednice. Marginalizovane grupe, uključujući etničke manjine i stanovnike u ekonomski nepovoljnom položaju, možda neće uvijek imati priliku da u potpunosti učestvuju u tim konsultacijama, što dovodi do zabrinutosti u pogledu pravičnosti procesa donošenja odluka.
- Rješavanje sukoba oko korišćenja resursa: Sukobi mogu nastati kada se interesi turističke industrije sukobe s interesima lokalnih zajednica, naročito u pogledu korišćenja prirodnih resursa kao što su voda, zemljište i pristup kulturnim mjestima. Rješavanje tih sukoba može biti teško, naročito kada su u pitanju ekonomski interesi.

Zaključak i preporuke

Grad Kotor je ostvario pohvalan napredak u zaštiti imovinskih i korisničkih prava kroz čvrst pravni okvir, postupke javnih konsultacija i napore da se održi pristup ključnim resursima. Međutim, izazovi ostaju u pogledu održavanja ravnoteže između razvoja i zaštite prava, obezbjeđivanja pravičnih konsultacija i rješavanja sukoba oko korišćenja resursa.

Preporuke za poboljšanje

1. Ojačati inkluzivnost u javnim raspravama: Kotor treba da preduzme dodatne korake kako bi obezbijedio da svi segmenti zajednice, uključujući marginalizovane grupe, budu uključeni u javne rasprave vezane za imovinska i korisnička prava. To može obuhvatiti programe interakcije na terenu, ciljane konsultacije i pružanje platformi za glasove za koje je manje vjerovatno da će se čuti u tradicionalnim okvirima rasprava. Razviti mehanizme za rješavanje sukoba: Grad bi mogao imati koristi od uspostavljanja formalnih mehanizama za rješavanje sukoba između razvoja turizma i prava zajednice.

Ti mehanizmi treba da budu osmišljeni za olakšavanje dijaloga, posredovanje u sporovima i pronalaženje obostrano prihvatljivih rješenja koja predstavljaju ravnotežu između razvojne potrebe sa zaštitom imovinskih prava i prava korisnika. Pratiti i sprovođiti prava pristupa: Kotor treba da nastavi da nadzire pristup ključnim prirodnim i kulturnim lokacijama kako bi obezbijedio da se razvojem turizma ne krše prava lokalnih zajednica. To može obuhvatiti redovne inspekcije, javno izvještavanje i korektivne radnje gdje su potrebne za održavanje prava pristupa.

2. Edukovati zainteresovane strane o imovinskim i korisničkim pravima: Grad treba da ulaže u programe edukacije i za graditelje i za zajednicu o značaju imovinskih i korisničkih prava. Ovi programi mogu pomoći u izgradnji svijesti, smanjiti sukobe i obezbijediti da sve strane razumiju svoja prava i odgovornosti u kontekstu razvoja turizma.

Relevantne reference

Zakon o patentima, Službeni list Crne Gore br. 42, 2015.

B7. Bezbjednost i sigurnost

Uvod u kriterijum B7 : Bezbjednost i sigurnost

Kriterijum B7 Kriterijuma za destinacije Globalnog savjeta za održivi turizam verzija 2.0 fokusira se na obezbjeđivanje bezbjednosti i sigurnosti stanovnika i posjetilaca na turističkoj destinaciji. Ovaj kriterijum naglašava potrebu da destinacije uspostave sisteme koji prate, sprečavaju, prijavljuju i odgovaraju na opasnosti vezane za kriminal, bezbjednost i zdravlje. Cilj je da se stvori sigurno okruženje koje zadovoljava potrebe svih uključenih strana i obezbjeđuje da destinacija ostane sigurno mjesto za život i posjetu.

Ocjena kriterijuma i indikatora

Tabela 25 : B7 - Bezbjednost i sigurnost

Kriterijumi		Indikatori	Dokument ne postoji	0	Oblasti rizika <1
			Dokument postoji	1	Oblasti umjerenog rizika 1,00 - 1,49
			Dokument i dokazi o realizaciji	2	Potrebno poboljšanje 1,50 - 1,99
			Dokument, dokazi i trendovi poboljšanja	3	Dobar učinak 2,00 - 2,49
			Nije primjenljivo na destinaciji	nije prim.	Odličan učinak ≥2,50
B7	B7 Bezbjednost i sigurnost	a	Bezbjednosne i zdravstvene usluge su dobro uspostavljene i aktivne na destinaciji.	2	2,33
		b	Potrebe posjetilaca su identifikovane i zadovoljene kroz pružanje bezbjednosnih i zdravstvenih usluga.	3	
		c	Vrši se inspekcija turističkih objekata po pitanju zadovoljenja bezbjednosnih i higijenskih standarda.	2	

Učinak grada Kotora: Izvanredna dostignuća i izazovi

Izvanredna dostignuća

- Efikasne zdravstvene i bezbjednosne službe: Grad Kotor je uspostavio snažne zdravstvene i bezbjednosne službe koje su dobro opremljene za rješavanje hitnih slučajeva. To obuhvata mrežu zdravstvenih ustanova i timova za hitne slučajeve koji su osposobljeni za rješavanje kako rutinskih zdravstvenih problema tako i kriza koje mogu nastati zbog priliva turista, naročito u špicu sezone. Proaktivan pristup grada zdravlju i bezbjednosti je kamen temeljac njegove sposobnosti da održi sigurno okruženje za stanovnike i posjetioce.
- Praćenje i prevencija kriminala: Kotor je implementirao sveobuhvatan sistem za praćenje i sprečavanje kriminala unutar grada, naročito u područjima koja često posjećuju turisti. Lokalne policijske snage su vidljive i aktivne, što pomaže u odvraćanju od kriminalnih aktivnosti. Osim toga, grad je uložio u tehnologije nadzora i inicijative policije u zajednici koje uključuju lokalno stanovništvo u održavanje bezbjednosti i sigurnosti.

- Inspekcije turističkih objekata: Grad redovno vrši inspekciju turističkih objekata kako bi obezbijedio da su u skladu s bezbjednosnim i higijenskim standardima. To obuhvata smještaj, restorane i rekreativne sadržaje. Ove inspekcije su ključne za održavanje visokih standarda bezbjednosti i za sprečavanje zdravstvenih opasnosti koje bi mogle negativno uticati na iskustva posjetilaca.

Izazovi

- Rješavanje gužve u špicu sezone: Jedan od značajnih izazova za Kotor je upravljanje velikim prilivom turista tokom špica sezone. Povećani broj posjetilaca može opteretiti gradske zdravstvene i bezbjednosne službe, što čini još većim izazovom održavanje istog nivoa bezbjednosti i sigurnosti. To može dovesti do prenaseljenosti, što ne samo da utiče na iskustvo posjetilaca, već i povećava rizik od nesreća i zdravstvenih problema.
- Svijest posjetilaca o bezbjednosnim protokolima: Iako Kotor ima jake bezbjednosne sisteme, stalni je izazov da se obezbijedi da su svi posjetioci upoznati s bezbjednosnim protokolima i da ih se pridržavaju. Jezičke barijere i različiti nivoi razumijevanja među turistima iz različitih zemalja mogu otežati efikasno prenošenje važnih bezbjednosnih informacija.
- Raspodjela resursa za hitne intervencije: Kako turizam raste, tako raste i potreba za više resursa koji se dodjeljuju službama za hitne intervencije. I dalje je izazov obezbijediti da gradski timovi za hitne slučajeve budu adekvatno finansirani i opremljeni za rješavanje potencijalnih kriza, naročito u vrijeme najveće gužve.

Zaključak

Grad Kotor je napravio značajne pomake u uspostavljanju bezbjednog i sigurnog okruženja kako za stanovnike tako i za turiste. Njegov proaktivan pristup zdravstvenim i bezbjednosnim uslugama, prevenciji kriminala i inspekcijama objekata doprinio je pozitivnoj bezbjednosnoj situaciji. Međutim, potrebno je riješiti izazove vezane za rješavanje gužve u špicu sezone, svijest posjetilaca i raspodjelu resursa za odgovor na hitne slučajeve kako bi se održali i poboljšali ovi standardi.

Preporuke za poboljšanje

1. Poboljšati komunikaciju s posjetiocima o bezbjednosnim protokolima: Kotor treba da razvije višejezične komunikacione strategije kako bi obezbijedio da su svi posjetioci dobro informisani o bezbjednosnim protokolima. To može obuhvatiti jasne natpise, mobilne aplikacije i brošure na više jezika, kao i obuku za turističke operatore o tome kako efikasno prenijeti bezbjednosne informacije.
2. Implementirati strategije upravljanja gužvom: Kako bi bolje upravljao gužvom u špicu sezone, Kotor bi mogao sprovesti mjere kontrole gužve kao što su vremenski ograničeni ulasci na popularna mjesta, povećan broj osoblja tokom špica i korišćenje tehnologije za praćenje i upravljanje protokom posjetilaca u stvarnom vremenu.
3. Povećati ulaganja u odgovor na hitne slučajeve: Grad treba da razmotri povećanje svojih ulaganja u službe za odgovor na hitne slučajeve kako bi obezbijedio da su

odgovarajuće opremljene za rad sa sve većim brojem turista. To može obuhvatiti dodatnu obuku za osoblje hitnih službi, ulaganje u novu opremu i uspostavljanje timova za brzi odgovor tokom špica sezone.

4. Promovisati uključenost zajednice u bezbjednosne inicijative: Podsticanje veće uključenosti lokalnog stanovništva u bezbjednosne inicijative može pomoći u poboljšanju ukupne bezbjednosti sredine. Programi građanske patrolne, radionice o bezbjednosti i partnerstva između stanovnika i policije mogu doprinijeti bezbjednoj destinaciji za sve.

Relevantne reference

List of public medical facilities in Montenegro, Foreign, Commonwealth & Development Office, 2023.

Uvod u kriterijum B8 : Pristup za sve

Kriterijum B8 Kriterijuma za destinacije Globalnog savjeta za održivi turizam verzija 2.0 naglašava značaj obezbjeđivanja pristupačnosti turističkih lokacija, objekata i usluga svima, uključujući osobe s invaliditetom i osobe koje imaju posebne zahtjeve po pitanju pristupa. Ovaj kriterijum zagovara dizajn i implementaciju rješenja koja čine lokacije i usluge inkluzivnima uz očuvanje integriteta prirodne i kulturne baštine. Takođe naglašava značaj pružanja informacija o pristupačnosti kako bi se pomoglo posjetiocima da donesu informisane odluke.

Ocjena kriterijuma i indikatora

Tabela 26 : B8 - Pristup za sve

Kriterijumi		Indikatori	Dokument ne postoji	0	Oblasti rizika <1
			Dokument postoji	1	Oblasti umjerenog rizika 1,00 - 1,49
			Dokument i dokazi o realizaciji	2	Potrebno poboljšanje 1,50 - 1,99
			Dokument, dokazi i trendovi poboljšanja	3	Dobar učinak 2,00 - 2,49
			Nije primjenljivo na destinaciji	nije prim.	Odličan učinak ≥2,50
B8	B8 Pristup za sve	a	Postojanje propisa i standarda po pitanju pristupačnosti lokacija, objekata i usluga za posjetioce.	3	1,17
		b	Dosljedna primjena standarda pristupačnosti u javnim objektima.	1	
		c	Podaci o obimu/udjelu lokacija i objekata koji su pristupačni za posjetioce.	0	
		d	Dokaz o programima namijenjenim poboljšanju pristupa za osobe sa širokim spektrom takvih potreba.	1	
		e	Informacije o pristupu su uključene u informisanje o destinaciji kao cjelini.	0	
		f	Detalji o pristupačnosti su uključeni u informacije o ključnim lokacijama za posjetioce.	2	

Učinak grada Kotora: Izvanredna dostignuća i izazovi

Izvanredna dostignuća

- Izgradnja pristupačnih sadržaja: Grad Kotor je ostvario značajan napredak u izgradnji pristupačnih sadržaja za turiste s invaliditetom. Ključna kulturna mjesta i javni prostori opremljeni su rampama, rukohvatima i drugim izmjenama koje poboljšavaju pristupačnost.

Ovi napori dio su šire inicijative da se gradske historijske i prirodne lokacije učine inkluzivnijima za sve posjetioce.

- Javne informacije o pristupačnosti: Kotor je preduzeo korake kako bi obezbijedio da informacije o pristupačnosti njegovih lokacija i usluga budu dostupne posjetiocima. To obuhvata objavljivanje pojedinosti o pristupačnosti na turističkim veb stranicama, brošurama i ključnim ulaznim tačkama kulturnih i prirodnih znamenitosti. Ova transparentnost pomaže posjetiocima s posebnim potrebama da efikasno planiraju svoja putovanja i uživaju u iskustvu u Kotoru.
- Saradnja s grupama za zastupanje osoba s invaliditetom: Grad je aktivno saradivao s lokalnim i nacionalnim grupama za zastupanje osoba s invaliditetom kako bi obezbijedio da se potrebe osoba s invaliditetom uzmu u obzir pri planiranju i razvoju turističke infrastrukture. Ova saradnja dovela je do uključivanja posebnih elemenata u javni prevoz i turističke informativne centre koji zadovoljavaju potrebe posjetilaca s invaliditetom.

Izazovi

- Pristupačnost historijskih lokaliteta: Uprkos napretku u povećanju dostupnosti nekih djelova Kotora, historijski stari grad, sa svojim uskim ulicama i drevnom arhitekturom, predstavlja značajne izazove za punu pristupačnost. Očuvanje kulturne baštine često ograničava opseg do kojeg se mogu izvršiti izmjene, zbog čega neka područja ostaju teško dostupna za osobe s poteškoćama u kretanju.
- Nedosljedna primjena standarda pristupačnosti: Dok je u određenim djelovima Kotora obezbijedena pristupačnost, primjena standarda pristupačnosti nije dosljedna u cijelom gradu. Neki javni objekti i turističke atrakcije tek treba da budu uređeni da bi zadovoljili moderne standarde pristupačnosti, što stvara razlike u iskustvu posjetilaca.
- Ograničena svijest kod preduzeća: Još uvijek postoji nedostatak svijesti kod nekih lokalnih preduzeća o značaju pružanja pristupačnih usluga. To može dovesti do praznina u pružanju usluga, kao što su restorani bez pristupačnih toaleta ili hoteli koji nemaju sadržaje za goste s invaliditetom.

Zaključak

Grad Kotor je uložio pohvalne napore da poboljša pristupačnost svoje turističke infrastrukture, naročito u pružanju pristupačnih sadržaja i informacija posjetiocima. Međutim, i dalje postoje izazovi, naročito u rješavanju pitanja pristupačnosti historijskih lokacija i obezbjeđivanju dosljedne primjene standarda pristupačnosti u svim sektorima, uključujući primjenu relevantnog nacionalnog zakonodavstva. Ti napori treba da budu povezani s aktivnostima za kontrolu broja posjetilaca, infrastrukturnu podršku, finansijska sredstva i upravljanje rizikom, naročito za osjetljive usluge poput zdravstvene podrške.

Preporuke za poboljšanje

1. Proširiti unapređenje pristupačnosti u istorijskim područjima: Kotor treba da istraži inovativna rješenja za poboljšanje pristupačnosti u svom istorijskom starom gradu. To može obuhvatiti mobilne rampe, virtuelne obilaske nedostupnih područja i druge kreativne adaptacije kojima se poštuje kulturna baština i istovremeno poboljšava pristupačnost.
2. Standardizovati prakse u pogledu pristupačnosti: Grad treba da radi na standardizaciji praksi koje se tiču pristupačnosti u svim javnim objektima i turističkim atrakcijama. To može obuhvatiti izradu sveobuhvatne revizije pristupačnosti i programa sertifikovanja kojim se obezbjeđuje da sve lokacije zadovoljavaju dosljedne standarde pristupačnosti.
3. Povećati svijest i obuke za preduzeća: Kotor treba da sprovede programe obuke za lokalne firme kako bi podigao svijest o značaju pristupačnosti i pružio smjernice o tome kako da usluge učine inkluzivnijima. Podsticaji bi se mogli ponuditi firmama koje zadovoljavaju visoke standarde pristupačnosti.
4. Poboljšati pristupačnost javnog prevoza: Dalja poboljšanja javnog prevoza, uključujući uvođenje pristupačnijih vozila i bolju povezanost s ključnim turističkim lokacijama, mogla bi u velikoj mjeri poboljšati ukupnu pristupačnost grada.

Relevantne reference

- Montenegro 2022 Human Rights, U.S. Department of State, 2022.
- Strategija za zaštitu lica sa invaliditetom od diskriminacije i promociju jednakosti za period 2017-2021. godine, Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava, 2016.

Slika 42 : Primjer ograničenog pristupa posjetama starom gradu zbog poplave

C. KULTURNA ODRŽIVOST

C1. Zaštita kulturnih dobara

Uvod u Kriterijum C1: Zaštita kulturnih dobara

Kriterijum C1 GSTC kriterijuma za destinacije v2.0 naglašava važnost zaštite i očuvanja kulturnih dobara, uključujući građevinsku baštinu, kulturne pejzaže i druge značajne kulturne elemente. Ovaj kriterijum zahtijeva uspostavljanje politika i sistema koji će ocjenjivati, rehabilitovati i očuvati kulturna dobra kako bi se osigurao njihov opstanak za buduće generacije. Takođe, ističe potrebu za korišćenjem prihoda od turizma za podršku naporima u očuvanju i održavanju integriteta i autentičnosti kulturnih lokaliteta.

Kriterijum i ocjena pokazatelja

Tabela 27 : C1 - Zaštita kulturnih dobara

Kriterijumi		Indikatori	Ne postoji dokument	0	Oblasti rizika <1
			Postoji dokument	1	Oblasti umjerenog rizika 1.00 - 1.49
			Dokumenti dokaz o implementaciji	2	Potrebno poboljšanje 1.50 - 1.99
			Dokument, dokaz i trendovi poboljšanja	3	Dobar performans 2.00 - 2.49
			Nije primjenjivo na destinaciju	Nije primj.	Izvrstan performans ≥2.50
C1	C1 Zaštita kulturnih dobara	a	Lista kulturnih dobara uključujući procjenu i indikaciju osjetljivosti.	3	2,67
		b	Program rehabilitacije i konzervacije dobara .	3	
		c	Mehanizmi korišćenja prihoda od turizma za podršku konzervacije kulturnih dobara.	2	

Učinak grada Kotora: Izvanredna postignuća i izazovi

Izvanredna postignuća

Robusne politike zaštite kulturne baštine: Grad Kotor je uspostavio snažne politike usmjerene na zaštitu svoje bogate kulturne baštine, naročito kao UNESCO-vu svjetsku baštinu. Ove politike uključuju stroge propise o razvoju i izmjenama unutar historijskog starog grada kako bi se osigurao očuvanje arhitektonske cjelovitosti i kulturne vrijednosti lokaliteta. Posvećenost grada ovim politikama pomogla je u očuvanju kotorskog kulturnog pejzaža, čineći ga istaknutim i dobro očuvanim primjerom srednjovjekovne arhitekture na Jadranu.

- Programi rehabilitacije i očuvanja: Kotor je implementirao nekoliko uspješnih programa rehabilitacije i očuvanja koji su se fokusirali na restauraciju i očuvanje ključnih kulturnih dobara. Ovi programi često su podržani međunarodnim partnerstvima i finansiranjem, što je omogućilo gradu da realizuje značajne projekte restauracije, poput popravke istorijskih zgrada i očuvanja drevnih utvrđenja. Ovi napori nisu samo očuvali fizičke strukture, već su i unaprijedili ukupno iskustvo posjetilaca održavanjem autentičnosti lokaliteta.
- Korišćenje prihoda od turizma za očuvanje: Grad je efikasno koristio prihode od turizma za finansiranje napora u očuvanju. Ulaznice za određene kulturne lokalitete i doprinosi iz turističkog sektora usmjereni su na održavanje i restauraciju kulturnih dobara. Ovaj pristup je obezbijedio održiv izvor finansiranja za kontinuirane aktivnosti očuvanja, osiguravajući da se kulturna baština Kotora očuva uprkos pritiscima koji dolaze s rastućim turizmom.

Izazovi

- Upravljanje uticajem turizma na kulturne lokalitete: Jedan od značajnih izazova sa kojim se Kotor suočava jeste upravljanje uticajem velikog broja turista na kulturne lokalitete, naročito tokom glavne turističke sezone. Porast broja posjetilaca može dovesti do trošenja istorijskih objekata, prenatrpanosti i preopterećenja resursa potrebnih za održavanje lokaliteta. Balansiranje potreba očuvanja sa ekonomskim koristima turizma ostaje ključni izazov.
- Balansiranje razvoja sa očuvanjem: Kako turizam raste, postoji stalni pritisak za razvojem nove infrastrukture kako bi se zadovoljile potrebe posjetilaca. Međutim, ovaj razvoj mora biti pažljivo usklađen sa potrebom očuvanja kulturne baštine Kotora. Izazov leži u omogućavanju modernog razvoja koji zadovoljava potrebe turističke industrije, a da pritom ne ugrozi istorijski i kulturni integritet ovog područja.
- Ograničeno angažovanje lokalne zajednice u naporima očuvanja: Iako je Kotor postigao značajan napredak u zaštiti svojih kulturnih dobara, postoji prostor za poboljšanje u angažovanju lokalne zajednice na očuvanju. Veći angažman sa stanovništvom mogao bi pomoći u razvoju dublje svijesti o kulturnoj baštini i osigurati da napori u očuvanju budu inkluzivniji i odražavaju vrijednosti zajednice.
- Balansiranje razvoja i zaštite kulturnih lokaliteta: Prekomjeran razvoj nekretnina (ugrožava istorijski lokalitet Kotora kao znamenje Crne Gore).

Zaključak

Grad Kotor je pokazao snažnu posvećenost zaštiti i očuvanju svojih kulturnih dobara, podržan jakim politikama, efikasnim programima rehabilitacije i strateškim korišćenjem prihoda od turizma. Ipak, izazovi ostaju u upravljanju uticajem turizma, balansiranju razvoja i očuvanja, te u poboljšanju angažmana lokalne zajednice, uključujući ispunjavanje UNESCO zahtjeva, kao što je novi Plan upravljanja baštinom koji je bio u fazi nacрта tokom procjene.

Preporuke za poboljšanje

1. Implementirati strategije upravljanja posjetama: Kotor bi trebao razviti i implementirati robusnije strategije upravljanja posjetama kako bi se smanjio uticaj turizma na kulturne lokalitete. To bi moglo uključivati ograničavanje broja posjetilaca na određenim lokalitetima u vrijeme najveće posjećenosti, ponudu alternativnih ruta, te poboljšanje raspoređivanja turista širom grada kako bi se smanjio pritisak na najosjetljivije oblasti.
2. Ojačati regulatorni okvir za razvoj: grad bi trebalo da nastavi sa jačanjem svog regulatornog okvira kako bi se osiguralo da svi novi razvojni projekti budu u skladu sa ciljevima očuvanja. To bi moglo uključivati strože smjernice za dizajn i gradnju unutar zona kulturne baštine, te osigurati da svi novi projekti prođu temeljite procjene kulturnog uticaja.
3. Povećati angažman zajednice u naporima očuvanja: Kotor bi trebalo da radi na poboljšanju angažmana lokalne zajednice u naporima očuvanja kulturne baštine. Ovo bi moglo uključivati edukativne programe, mogućnosti za volontiranje i javne konsultacije koje bi stanovnicima dale aktivniju ulogu u očuvanju njihove kulturne baštine. Angažovanje zajednice također može pomoći u jačanju podrške za inicijative očuvanja i osigurati njihovu održivost na duži rok.

Relevantne reference

- Kulturno i baštinsko upravljanje turizmom, UNESCO Centar za svjetsku baštinu, 2024.
- Prirodni i kulturno-historijski region Kotora, UNESCO, 2023.
- Koncept sporog turizma i kulturni lokaliteti: Da li je grad Kotor (Crna Gora) spreman za Cittaslow pokret?, Bulatović I., Mićera R., 201

Slika 43: Primer mogućih nepropisnih renovacija fasada u Starom gradu Kotoru.

C2. Kulturni artefakti

Uvod u Kriterijum C2: Kulturni Artefakti

Kriterijum C2 GSTC destinacijskih kriterijuma v2.0 fokusira se na zaštitu i upravljanje kulturnim artefaktima unutar destinacije. Ovaj kriterijum naglašava značaj postojanja zakona i propisa koji regulišu pravilnu prodaju, trgovinu, izlaganje i poklanjanje istorijskih i arheoloških artefakata. Takođe, ističe potrebu za sprovođenjem ovih zakona i javnom komunikacijom kako bi se osiguralo da turističke aktivnosti ne dovedu do eksploatacije ili ilegalne trgovine kulturnim nasleđem.

Kriterijum & Ocjena indikatora

Tabela 28 : C2 - Kulturni artefakti

Kriterijum	Indikatori	Ne postoji dokument	0	Oblasti rizika <1	
		Postoji dokument	1	Oblasti umjerenog rizika 1.00 - 1.49	
		Dokument i dokaz o implementaciji	2	Potrebno poboljšanje 1.50 - 1.99	
		Dokument, dokaz i trendovi poboljšanja	3	Dobar performans 2.00 - 2.49	
		Nije primjenljivo na destinaciju	Nije prim.	Izvrstan performans 2.50	
C2	C2 Kulturni artefakti	a	Reference do relevantnih zakona Relativni zakoni koji se odnose na istorijske artefakte unutar destinacije (naziv, datum)	3	1,67
		b	Dokazi o komunikaciji relevantnih zakona turističkim preduzećima i posjetiocima.	1	
		c	Dokazi o primjeni relevantnih zakona.	1	

Performans Grada Kotora: Izvanredna postignuća i izazovi

Izvanredna postignuća

- Striktna primjena zakona o kulturnim artefaktima: Grad Kotor je uspostavio i strogo primjenjuje zakone koji regulišu prodaju, trgovinu i izlaganje kulturnih artefakata. Ovi zakoni su u skladu sa međunarodnim standardima, čime se osigurava da bogato kulturno nasleđe grada bude zaštićeno od ilegalne trgovine i eksploatacije. Redovne inspekcije i nadzor od strane lokalnih vlasti pomažu u efikasnoj primjeni ovih propisa, naročito na tržištima i u prodavnicama gdje bi artefakti mogli biti prodavani.
- Kampanje podizanja svijesti: Kotor je uspješno pokrenuo kampanje podizanja svijesti, usmjerene na građane i posjetioce, kako bi ih edukovao o značaju očuvanja kulturnih artefakata. Ove kampanje uključuju informacije o zakonskim aspektima kupovine i prodaje artefakata, kao i etičkim razmatranjima koja se tiču

očuvanja integriteta kulturnog nasljeđa.

Podizanjem svijesti, grad je pomogao u smanjenju potražnje za nezakonito stečenim artefaktima i podstakao kulturu poštovanja nasljeđa.

- Saradnja sa kulturnim institucijama: Kotor je saradivao sa lokalnim muzejima i kulturnim institucijama kako bi se osiguralo da artefakti budu pravilno očuvani i izloženi. Ova partnerstva su omogućila pravilno katalogizovanje i očuvanje artefakata, čineći ih dostupnim javnosti na način koji poštuje njihovu istorijsku i kulturnu važnost. Izložbe i obrazovni programi u muzejima su dodatno unaprijedili javno razumijevanje i uvažavanje kulturnog nasljeđa Kotora.

Izazovi

- Sprečavanje ilegalne trgovine: Uprkos naporima grada, i dalje postoji izazov u potpunom eliminisanju ilegalne trgovine kulturnim artefaktima, naročito s obzirom na popularnost Kotora kao turističke destinacije. Potražnja za jedinstvenim suvenirima ponekad može dovesti do nezakonite prodaje artefakata, posebno u manje regulisanim okruženjima. Ovaj problem zahtijeva stalnu budnost i sprovođenje zakona od strane lokalnih vlasti.

- Balansiranje turizma i zaštite artefakata: Rastuća turistička industrija u Kotoru predstavlja izazov u balansiranju pristupa kulturnim artefaktima sa njihovom zaštitom. Dok je važno omogućiti artefakte za obrazovne i turističke svrhe, postoji rizik od prekomjernog izlaganja ili oštećenja, naročito u područjima sa velikim protokom posjetilaca. Osiguranje da artefakti budu izloženi na način koji ih štiti, a istovremeno omogućava javni pristup, predstavlja stalni izazov.

- Ograničeni resursi: Kao i mnoge destinacije sa bogatim kulturnim naslijeđem, Kotor se suočava sa ograničenjima resursa u svojim naporima da zaštiti i upravlja kulturnim artefaktima. To uključuje finansijske i ljudske resurse potrebne za kontinuirani nadzor, sprovođenje zakona i održavanje programa očuvanja. Ova ograničenja mogu uticati na sposobnost grada da u potpunosti implementira strategije zaštite artefakata.

Zaključak

Grad Kotor je postigao značajan napredak u zaštiti kulturnih artefakata kroz strogu primjenu zakona, kampanje podizanja svijesti i saradnju sa kulturnim institucijama. Ipak, izazovi kao što su sprečavanje ilegalne trgovine, balansiranje turizma sa zaštitom artefakata i upravljanje resursnim ograničenjima moraju biti riješeni kako bi se povećala efikasnost ovih napora.

Preporuke za unapređenje

1. Ojačati saradnju na međunarodnom nivou: Kotor bi trebalo da ojača saradnju sa regionalnim i međunarodnim tijelima u borbi protiv ilegalne trgovine kulturnim artefaktima. To bi moglo uključivati razmjenu informacija, sprovođenje zajedničkih operacija i učešće u međunarodnim inicijativama koje se fokusiraju na zaštitu kulturnog naslijeđa.

2. Unaprijediti standarde izlaganja artefakata: Grad bi mogao razviti i implementirati poboljšane standarde za izlaganje kulturnih artefakata, naročito u područjima koja često posjećuju turisti. Ovi standardi bi trebali biti fokusirani na minimiziranje oštećenja i prekomjernog izlaganja, dok bi maksimizirali obrazovnu vrijednost. Uvođenje sigurnijih i klimatski kontrolisanih uslova za osjetljive artefakte moglo bi biti dio ovog nastojanja.

3. Povećati raspodjelu resursa: Kako bi se suočili sa ograničenjima resursa, Kotor bi trebao istražiti dodatne mogućnosti finansiranja, poput grantova od međunarodnih organizacija za očuvanje kulturnog naslijeđa ili partnerstava sa privatnim entitetima. Povećanje ulaganja u obuku lokalnog osoblja koje se bavi očuvanjem artefakata i sprovođenjem zakona moglo bi takođe pomoći u povećanju sposobnosti grada da zaštiti svoje kulturno nasljeđe.

4. Kontinuirani naponi u javnom obrazovanju: Kotor bi trebao nastaviti i proširiti svoje napore u javnom obrazovanju, targetirajući i turiste i lokalno stanovništvo. Ovo bi moglo uključivati interaktivnije i angažovanije formate, kao što su virtuelne ture, radionice i sesije pripovijedanja koje ističu značaj kulturnih artefakata i važnost njihove zaštite.

Relevantne reference

- City Card of Kotor (<https://aquariumboka.ucg.ac.me/en/kotor-card/>). artefacts.

C3. Nematerijalna baština

Uvod u Kriterijum C3: Nematerijalna baština

Kriterijum C3 GSTC destinacijskih kriterijuma v2.0 naglašava važnost podrške i zaštite nematerijalne kulturne baštine. To uključuje lokalne tradicije, umjetnost, muziku, jezik, gastronomiju i druge aspekte lokalnog identiteta i prepoznatljivosti. Kriterijum poziva destinacije da osiguraju da prezentacija i interpretacija nematerijalne baštine budu osjetljive i poštovane, uz uključivanje lokalnih zajednica i pružanje posjetiocima autentičnih i iskrenih iskustava.

Kriterijum & Ocjena indikatora

Tabela 29 : C3 - Nematerijalna baština

Kriterijumi	Indikatori	Ne postoji dokument	0	Oblasti rizika <1
		Postoji dokument	1	Oblasti umjerenog rizika 1.00 - 1.49
		Dokument i dokaz o implementaciji	2	Potrebno poboljšanje 1.50 - 1.99
		Dokument, dokaz i trendovi poboljšanja trends	3	Dobar performans 2.00 - 2.49
		Nije primjenljivo na destinaciju	NA	Izvrstan performans ≥2.50
C3	C3 Nematerijalna baština	a Identifikacija i popisivanje nematerijalne kulturne baštine.	3	2,50
		b Primjeri proslava i posjetilačkih iskustava nematerijalne kulturne baštine (događaji, prepoznatljivi proizvodi itd.). intangible cultural heritage	2	
		c Dokazi o uključenju lokalnih i autohtonih zajednica u razvoj i pružanje posjetilačkih iskustava zasnovanih na nematerijalnoj kulturnoj baštini.	3	
		d Povratne informacije posjetilaca i lokalnih zajednica o pružanju iskustava nematerijalne baštine.	2	

Performans grada Kotora: izvanredna postignuća i izazovi

Izvanredna postignuća

Aktivna promocija nematerijalne baštine: Grad Kotor je uložio značajne napore u aktivnu promociju svoje nematerijalne kulturne baštine, posebno kroz lokalne festivale, nastupe tradicionalne muzike i gastronomske manifestacije. Ove aktivnosti ne samo da ističu bogate kulturne tradicije grada već i pružaju posjetiocima autentično i nezaboravno iskustvo baštine Kotora.

- **Uključenost zajednice:** Kotor je uspješno uključio lokalnu zajednicu u razvoj i realizaciju iskustava nematerijalne baštine. Lokalne zanatlije, muzičari i kuvari redovno učestvuju u kulturnim događajima, čime se osigurava da turizam podržava očuvanje tradicionalnih vještina i znanja. Ova uključenost zajednice doprinosi očuvanju autentičnosti iskustava koja se nude turistima i osigurava da se koristi od turizma distribuiraju unutar zajednice.
- **Podrška lokalnoj umjetnosti i zanatima:** Grad je sproveo programe za podršku lokalnim zanatlijama, omogućavajući im platforme za predstavljanje i prodaju njihovih rukotvorina. Ove inicijative su pomogle očuvanju tradicionalnih zanata i obezbijedile dodatni izvor prihoda za lokalne zajednice, dodatno integrišući nematerijalnu baštinu u lanac turističke vrijednosti.

Izazovi

- **Rizik od pretjerane komercijalizacije:** Jedan od značajnih izazova s kojima se Kotor suočava jeste rizik od pretjerane komercijalizacije nematerijalne baštine. Kako turizam raste, postoji tendencija da se određeni kulturni izrazi modifikuju ili pojednostave kako bi se sviđjeli turistima, što potencijalno može dovesti do gubitka njihove autentičnosti i kulturnog značaja.
- **Balansiranje turizma i kulturnog integriteta:** Održavanje balansa između pružanja turistima pristupa nematerijalnoj baštini i očuvanja kulturnog integriteta tih tradicija predstavlja stalan izazov. Priliv turista ponekad može dovesti do prilagođavanja kulturnih performansa očekivanjima turista, umjesto da odražavaju njihov izvorni oblik i značenje.
- **Ograničeni resursi za očuvanje baštine:** Iako postoji snažno uključivanje zajednice u očuvanje nematerijalne baštine, i dalje postoje ograničeni resursi za sveobuhvatnu dokumentaciju i napore na očuvanju. Osiguravanje da se ovi kulturni elementi pravilno zabilježe i prenesu budućim generacijama zahtijeva stalna ulaganja u obrazovne i konzervatorske programe.

Zaključak

Grad Kotor je napravio značajne korake u promociji i očuvanju svoje nematerijalne kulturne baštine, uz snažnu uključenost zajednice i podršku lokalnoj umjetnosti i zanatima. Međutim, izazovi u vezi sa pretjeranom komercijalizacijom, očuvanjem kulturnog integriteta i ograničenim resursima moraju biti riješeni kako bi se osigurala dugoročna održivost ovih napora. U suprotnom, nematerijalna kulturna baština Kotora biće ozbiljno ugrožena zbog komercijalizacije lokalnih tradicija.

Preporuke za unapređenje

1. **Razviti smjernice za kulturni turizam:** Kotor bi trebao razviti i sprovesti smjernice za kulturni turizam koje naglašavaju važnost očuvanja autentičnosti nematerijalne baštine. Ove smjernice mogu pomoći u sprječavanju pretjerane komercijalizacije kulturnih izraza i osigurati da turističke aktivnosti budu u skladu sa lokalnim tradicijama.
2. **Ulagati u dokumentaciju baštine:** Grad bi trebao ulagati u sveobuhvatnu dokumentaciju svoje nematerijalne baštine, uključujući snimanje tradicionalnih praksi, jezika i umjetnosti.

Ova dokumentacija može služiti kao obrazovni resurs i pomoći u očuvanju ovih tradicija za buduće generacije.

1. Unaprijediti programe kulturnog obrazovanja: Kotor bi mogao poboljšati svoje programe kulturnog obrazovanja za stanovnike i posjetioce. Ovi programi treba da se fokusiraju na značaj nematerijalne baštine, njenu ulogu u zajednici i važnost očuvanja u njenom izvornom obliku. Saradnja sa lokalnim školama i kulturnim institucijama mogla bi pomoći u integraciji ovih programa u širi obrazovni sistem.

2. Promovisati održiva kulturna iskustva: Grad bi trebalo da podstiče razvoj održivih iskustava kulturnog turizma, koja posjetiocima omogućavaju da se uključe u nematerijalnu baštinu na edukativan i respektabilan način. To može uključivati radionice za male grupe, interaktivne performanse i vođene ture koje naglašavaju kulturni kontekst tradicija koje se predstavljaju.

Relevantne reference

- Upravljanje kulturnim i baštinskim turizmom, UNESCO Centar za svjetsku baštinu, 2024.
- Kulturna baština – Blago prekograničnog regiona, IPA, 2022.
 - Koncept sporog turizma i kulturna mjesta: Da li je grad Kotor (Crna Gora) spreman za Cittaslow pokret?, Bulatović I., Micera R., 2018.

Slika 44: Primjer obmanjujuće poruke o identitetu lokalne baštine u Starom gradu

C4. Tradicionalni pristup

Uvod u kriterijum C4: Tradicionalni pristup

Kriterijum C4 iz GSTC destinacijskih kriterijuma v2.0 stavlja akcenat na očuvanje pristupa lokalnih zajednica prirodnim i kulturnim lokalitetima koji su od značaja za njihove tradicije i svakodnevni život. Ovaj kriterijum ističe značaj praćenja, zaštite, i kada je potrebno, obnove ili vraćanja tradicionalnih prava pristupa tim lokalitetima, čak i kada se oni razvijaju ili promovišu u svrhe turizma. Ovo je ključno za očuvanje kulturnog identiteta i nasljeđa lokalnih zajednica uz istovremeno usklađivanje sa potrebama turizma.

Kriterijum & Ocjena indikatora

Tabela 30 : C4 - Tradicionalni pristup

Kriterijum	Indikatori	Ne postoji dokument	0	Oblasti rizika <1	
		Postoji dokument	1	Oblasti umjerenog rizika 1.00 - 1.49	
		Dokument I dokaz o implementaciji	2	Treba poboljšati 1.50 - 1.99	
		Dokument, dokaz I trendovi poboljšanja	3	Dobar performans 2.00 - 2.49	
		Nije primjenljivo na destinaciju	Nije prim.	Izvrstan performans ≥2.50	
C4	C4 Tradicionalni pristup	a	Praćenje pristupa prirodnim i kulturnim lokalitetima za lokalnu zajednicu.	3	2,67
		b	Dokazi o saradnji sa lokalnom zajednicom u vezi sa tradicionalnim pristupom.	2	
		c	Konkretno mjere za zaštitu i/ili obnovu pristupa lokalne zajednice.	3	

Grad Kotor: Izvanredna dostignuća i izazovi

- Izvanredna dostignuća
 - Zaštita tradicionalnog pristupa**: Grad Kotor ostvario je značajan napredak u zaštiti tradicionalnog pristupa ključnim kulturnim i prirodnim lokalitetima za lokalne zajednice. Uvedeni su propisi koji osiguravaju da razvoj povezan s turizmom ne ometa mogućnost stanovnika da pristupe važnim vjerskim, kulturnim ili prirodnim lokalitetima, koji su sastavni dio njihovog nasljeđa i svakodnevnih praksi. Na primjer, očuvani su pristupni putevi do lokalnih crkava i prirodnih znamenitosti uprkos povećanju turističke infrastrukture.
- Angažman zajednice: Kotor je aktivno uključio lokalne zajednice u rasprave i procese donošenja odluka koji se odnose na upravljanje pristupom kulturnim i prirodnim lokalitetima. Ovakav inkluzivan pristup omogućio je poštovanje potreba i tradicija zajednice.

Grad Kotor je organizovao javne konsultacije i radionice na kojima članovi zajednice mogu izraziti svoje zabrinutosti i želje u vezi sa pristupom značajnim lokalitetima.

Praćenje i dokumentacija: Grad je uspostavio sisteme za praćenje i dokumentovanje pristupa ključnim lokalitetima, osiguravajući da se sve promjene u dostupnosti evidentiraju i adresiraju. Ovo kontinuirano praćenje pomaže u ranom identifikovanju potencijalnih problema i omogućava pravovremene intervencije kako bi se očuvao pristup za lokalno stanovništvo.

Izazovi

- **Pritisak od turističkog razvoja:** Jedan od ključnih izazova sa kojima se Kotor suočava jeste usklađivanje potražnje za turističkim razvojem sa potrebom očuvanja tradicionalnog pristupa. Rast turističke infrastrukture, poput hotela, restorana i transportnih objekata, ponekad zadire u područja koja su tradicionalno koristile lokalne zajednice, što dovodi do sukoba oko korišćenja zemljišta i prava na pristup.
- **Osiguranje dugoročnog pristupa:** Kako turizam nastavlja da raste, osiguravanje dugoročnog pristupa lokalnih zajednica kulturnim i prirodnim lokalitetima postaje sve zahtjevnije. Povećanje broja turista može dovesti do prevelike gužve na popularnim lokalitetima, što može ograničiti ili zakomplikovati pristup za lokalne stanovnike, posebno tokom turističke sezone.
- **Alokacija resursa za održavanje pristupa:** Održavanje tradicionalnih pristupnih puteva i lokaliteta zahtijeva kontinuirana ulaganja, naročito u infrastrukturu i očuvanje. Međutim, Kotor se suočava sa ograničenjima u resursima, što može smanjiti mogućnost grada da te puteve i lokalitete održava u optimalnom stanju, što s vremenom može uticati na dostupnost.

Zaključak

Grad Kotor je uložio značajne napore kako bi zaštitio tradicionalni pristup kulturnim i prirodnim lokalitetima za lokalne zajednice, uz snažne propise, angažovanje zajednice i sisteme za praćenje. Ipak, izazovi vezani za pritisak turističkog razvoja, dugoročno održavanje pristupa i raspodjelu resursa i dalje postoje.

Preporuke za unapređenje

1. **Jačanje regulacija zoniranja:** Kotor bi trebao razmotriti jačanje regulacija zoniranja kako bi se postavili jasni okviri koji štite tradicionalne pristupne rute i lokalitete od zadiranja turističkog razvoja. Ove regulacije treba dosljedno sprovoditi kako bi se spriječili sukobi između turističke infrastrukture i prava zajednice na pristup.
2. **Razvijanje strategije za dugoročni pristup:** Grad bi trebalo da razvije dugoročnu strategiju za održavanje i unapređenje pristupa kulturnim i prirodnim lokalitetima. Ova strategija može uključivati mjere poput ograničenja broja posjetilaca tokom vršnih perioda, stvaranja alternativnih ruta za turiste i prioritizacije lokalnog pristupa tokom

važnih kulturnih događaja.

3. Povećanje ulaganja u infrastrukturu za pristup: Kotor bi trebao tražiti dodatna sredstva ili partnerstva kako bi uložio u održavanje i poboljšanje infrastrukture za pristup.

Treba uključiti unapređenje staza, signalizacije i transportnih veza kako bi lokalne zajednice i dalje mogle lako i bezbjedno pristupati važnim lokalitetima.

I. Podsticanje održivih turističkih praksi: Grad bi trebalo da promoviše održive turističke prakse koje poštuju i prioritizuju tradicionalni pristup. Ovo može uključivati edukaciju turista o kulturnom značaju određenih lokaliteta i podsticanje ponašanja koja ne ometaju prava lokalnog pristupa. Turistički operateri i vodiči mogu se obučavati da razumiju i poštuju ove aspekte pristupa.

Relevantne reference:

- Zakon o zaštiti prirodnog i kulturno-istorijskog područja Kotora, Vlada Crne Gore, 2013.

C5. Intelektualna svojina

Uvod u Kriterijum C5: Intelektualna svojina

Kriterijum C5 iz GSTC destinacijskih kriterijuma v2.0 naglašava značaj zaštite i očuvanja prava intelektualne svojine zajednica i pojedinaca unutar turističkih destinacija. To uključuje zaštitu tradicionalnog znanja, kulturnih izraza i drugih oblika intelektualne svojine od neovlašćene upotrebe ili eksploatacije od strane turističke industrije. Kriterijum zahtijeva sprovođenje zakona, smjernica i praksi koje osiguravaju poštovanje intelektualne svojine lokalnih zajednica, kao i da svaka upotreba te svojine bude odobrena i adekvatno kompenzovana.

Kriterijum & Ocjena indikatora

Tabela 31 : C5 - Intelektualna svojina

Kriterijum		Indikatori		Ne postoji dokument	0	Oblasti rizika <1
				Postoji dokument	1	Oblasti umjerenog rizika 1.00 - 1.49
				Dokument i dokaz o implementaciji	2	Treba poboljšati 1.50 - 1.99
				Dokument, dokaz i trendovi poboljšanja	3	Good Performance 2.00 - 2.49
				Nije primjenjivo na destinaciju	NA	Izvrstan performans ≥2.50
C5	C5 Intelektualna svojina	a	Referenca na zakone o intelektualnoj svojini koji se primjenjuju u destinaciji	2		1,00
		b	Komunikacija prava intelektualne svojine prema turizmu	1		
		c	Dokazi da su prava intelektualne svojine zaštićena u razvoju kulturnih iskustava za posjetioce.	0		

Grad Kotor: Izvanredna postignuća i izazovi

Izvanredna postignuća

- Pravni okvir za intelektualnu svojinu: Grad Kotor je uspostavio pravni okvir koji prepoznaje i štiti prava intelektualne svojine lokalnih zajednica. Ovaj okvir uključuje propise koji sprečavaju neovlašćenu upotrebu tradicionalnog znanja, kulturnih izraza i drugih nematerijalnih dobara u turističkom sektoru. Ovi zakoni su usklađeni sa nacionalnim i međunarodnim standardima, čime se osigurava visok nivo zaštite lokalne kulturne baštine.
- Angažovanje zajednice u kulturnim aktivnostima: Kotor je uložio značajne napore da uključi lokalne zajednice u kulturne turističke aktivnosti, osiguravajući da se njihova intelektualna svojina koristi uz pristanak i da one ekonomski profitiraju od njene upotrebe. Na primjer, lokalne zanatlije, muzičari,

i izvođači su često uključeni u turističke događaje i kompenzovani za njihov doprinos, čime se osigurava poštovanje njihovih prava i omogućava im da profitiraju od komercijalizacije svojih kulturnih izraza.

- Programi podizanja svijesti i edukacije: Grad je implementirao programe podizanja svijesti i edukacije usmjerene na stanovništvo i turističke kompanije kako bi promovisao razumijevanje i poštovanje prava intelektualne svojine. Ovi programi uključuju radionice i informativne kampanje koje ističu značaj zaštite tradicionalnog znanja i kulturnih izraza od eksploatacije.

Izazovi

- Sprovođenje prava intelektualne svojine: Uprkos postojanju zakonskih zaštita, sprovođenje prava intelektualne svojine u turističkom sektoru i dalje predstavlja izazov. Postoje slučajevi kada se tradicionalni dizajni, muzika ili drugi kulturni izrazi koriste bez odgovarajuće dozvole ili kompenzacije. Ovaj problem se dodatno komplikuje teškoćama u praćenju i regulisanju svih turističkih aktivnosti, naročito u neformalnim okruženjima.

- Balansiranje komercijalizacije i očuvanja: Kotor se suočava sa izazovom balansiranja komercijalizacije kulturne baštine i potrebe da se očuva njena autentičnost i integritet. Iako turizam može donijeti ekonomske koristi, postoji rizik da prekomjerna komercijalizacija može dovesti do pogrešnog predstavljanja ili razvodnjavanja kulturnih izraza, čime se umanjuje njihov značaj i vrijednost za lokalnu zajednicu.

- Ograničeni resursi za pravnu podršku: Pružanje adekvatne pravne podrške i resursa za zajednice kako bi zaštitile svoja prava intelektualne svojine predstavlja izazov. Mnoge lokalne zanatlije i kulturni radnici možda nemaju znanje ili resurse da se snađu u pravnom sistemu i efikasno zaštite svoja prava, čineći ih ranjivim na eksploataciju.

Zaključak

Grad Kotor je postigao značajan napredak u uspostavljanju pravnog okvira za zaštitu prava intelektualne svojine i uključivanje lokalnih zajednica u kulturne turističke aktivnosti. Međutim, izazovi u vezi sa sprovođenjem prava, balansiranjem komercijalizacije i očuvanja, kao i pružanjem pravne podrške, moraju se riješiti kako bi se potpuno zaštitila intelektualna svojina lokalnih zajednica.

Preporuke za poboljšanje

1. Ojačati mehanizme sprovođenja: Kotor bi trebalo da poboljša svoje mehanizme sprovođenja kako bi bolje zaštitio prava intelektualne svojine. Ovo može uključivati povećanje kapaciteta lokalnih vlasti za praćenje i regulisanje upotrebe kulturnih izraza u turizmu, kao i pružanje kanala za prijavu neovlašćene upotrebe.

2. Razviti smjernice za održivu komercijalizaciju: Grad bi trebalo da razvije smjernice koje pomažu u balansiranju komercijalizacije kulturne baštine i njenog očuvanja. Ove smjernice

mogle bi pružiti turističkim preduzećima najbolje prakse za upotrebu kulturnih izraza na način koji poštuje njihovu autentičnost i osigurava fer kompenzaciju za kreatore.

1. Povećati pravnu podršku za zajednice: Kotor bi trebao pružiti veću pravnu podršku i resurse lokalnim zajednicama kako bi im pomogao da zaštite svoja prava intelektualne svojine. Ovo bi moglo uključivati pružanje pravnog savjeta, olakšavanje pristupa pravnoj zaštiti i sprovođenje edukativnih programa koji omogućavaju zajednicama da afirmišu svoja prava.

2. Promovisati etičke turističke prakse: Grad bi trebao promovisati etičke turističke prakse koje prioritetno poštuju i štite intelektualnu svojinu. Ovo bi moglo uključivati saradnju sa turističkim operatorima kako bi se osiguralo da kulturna iskustva koja se nude turistima budu zasnovana na pristanku i fer dogovorima sa lokalnim zajednicama.

Relevantne reference:

- Zakon o patentima, Službeni list Crne Gore br. 42, 2015.

Slika 45: Primjer "lokalnog" nakita u suvenirnici starog grada.

C6. Upravljanje posjetama na kulturnim lokalitetima

Uvod u Kriterijum C6: Upravljanje posjetama na kulturnim lokalitetima

Kriterijum C6 iz GSTC Kriterijuma za destinacije v2.0 fokusira se na upravljanje posjetama unutar i oko kulturnih lokaliteta kako bi se optimizovao protok posjetilaca, minimizirali negativni uticaji i osiguralo poštovanje karakteristika, kapaciteta i osjetljivosti lokaliteta. Kriterijum naglašava važnost postojanja sistema za praćenje uticaja posjeta, implementaciju strategija upravljanja i pružanje smjernica za ponašanje posjetilaca kako bi se zaštitila integritet kulturnih lokaliteta.

Kriterijum & Ocjena indikatora

Tabela 32 : C6 - Upravljanje posjetama na kulturnim lokalitetima

Kriterijum	Indikatori	Ne postoji dokument	0	Oblasti rizika <1	
		Postoji dokument	1	Oblasti umjerenog rizika 1.00 - 1.49	
		Dokument i dokaz o implementaciji	2	Treba poboljšati 1.50 - 1.99	
		Dokument, dokazil trend poboljšanja	3	Dobar performans 2.00 - 2.49	
		Nije primjenjivo na destinaciju	Nije prim.	Izvrstan performans ≥2.50	
C6	C6 Upravljanje posjetama na kulturnim lokalitetima	a	Praćenje protoka posjeta i uticaja na kulturne lokalitete, uz dijeljenje rezultata širom destinacije.	3	2,00
		b	Dokazi o preduzetim mjerama za upravljanje uticajem turizma unutar ili oko kulturnih lokaliteta.	2	
		c	Postojanje i distribucija publikovanih smjernica o ponašanju posjetilaca na osjetljivim lokalitetima i kulturnim događanjima, uz periodično praćenje usklađenosti.	3	
		d	Kodeks prakse za turističke operatore i turističke vodiče i/ili drugi oblici angažovanja sa njima na temu upravljanja posjetama na kulturnim lokalitetima.	1	
		e		1	

Grad Kotor: Izvanredna postignuća i izazovi

Izvanredna postignuća

- Implementacija sistema za upravljanje posjetama: Grad Kotor je razvio I implementirao sisteme za upravljanje posjetama na ključnim kulturnim lokalitetima, posebno u istorijskom starom gradu,

koji je pod zaštitom UNESCO-a. Ovi sistemi uključuju praćenje broja posjetilaca, posebno tokom visokih turističkih sezona, kako bi se spriječila prenatrpanost i smanjio trošenje istorijskih struktura. Na primjer, grad je postavio brojače posjetilaca i zapošljava osoblje za upravljanje i usmjeravanje protoka posjetilaca u najposjećenijim područjima.

Smjernice za ponašanje posjetilaca: Kotor je uspostavio i široko distribuirao smjernice za ponašanje posjetilaca na kulturnim lokalitetima. Ove smjernice se komuniciraju putem oznaka, brošura i online platformi, osiguravajući da turisti budu svjesni potrebe da poštuju kulturni i istorijski značaj lokaliteta koje posjećuju. Smjernice obuhvataju pitanja poput odgovarajućeg ponašanja, ograničenja u fotografisanju i važnosti da se ne dodiruje ili oštećuju kulturni artefakti.

Obuka turističkih vodiča: Grad je uložio u obuku lokalnih turističkih vodiča kako bi se osiguralo da su dobro informisani o kulturnom i istorijskom značaju lokaliteta koje predstavljaju. Ova obuka uključuje najbolje prakse za upravljanje grupama, minimiziranje uticaja na lokalitete i edukaciju posjetilaca o važnosti očuvanja. Dobro obučeni vodiči igraju ključnu ulogu u kontroli ponašanja posjetilaca i smanjenju potencijalnih negativnih uticaja na kulturne lokalitete.

Izazovi

Prenatrpanost tokom visokih sezona: Uprkos implementaciji sistema za upravljanje posjetama, Kotor se suočava sa značajnim izazovima u vezi sa prenatrpanošću tokom vrhunskih turističkih sezona, naročito sa prilivom putnika sa kruzera. Veliki broj posjetilaca u kratkom periodu može opteretiti kapacitete kulturnih lokaliteta, što dovodi do potencijalnih oštećenja i smanjenog kvaliteta posjetilačkog iskustva.

Balansiranje pristupa posjetilaca i očuvanja: Jedan od kontinuiranih izazova je balansiranje želje za omogućavanjem pristupa kulturnoj baštini Kotora i potrebe da se ovi lokaliteti očuvaju za buduće generacije. Rastuća popularnost grada kao turističke destinacije vrši pritisak na kulturne lokalitete, što zahtijeva stalnu procjenu i prilagodbu strategija upravljanja.

Ograničeni resursi: Upravljanje kulturnim lokalitetima zahtijeva značajne resurse, uključujući osoblje, tehnologiju i održavanje. Kotor se suočava sa izazovima u osiguravanju dovoljno resursa za održavanje i poboljšanje sistema upravljanja posjetama, posebno u kontekstu promjenjivih brojeva turista i ekonomskih uslova.

Zaključak

Grad Kotor je postigao pohvalne napore u upravljanju posjetama na svojim kulturnim lokalitetima kroz implementaciju efikasnih sistema upravljanja, smjernica za ponašanje i programa obuke za vodiče. Međutim, izazovi u vezi sa prenatrpanošću, balans između pristupa i očuvanja, kao i ograničeni resursi moraju biti riješeni kako bi se osigurala dugoročna održivost ovih napora. Na taj način, prenatrpanost na ključnim kulturnim lokalitetima u Kotoru prijeti njegovom UNESCO statusu, dok nedovoljno implementirane prakse upravljanja posjetama nisu uvijek usvojene kako bi zaštitile osjetljiva područja.

Preporuke za poboljšanje

1. Proširiti mjere za upravljanje posjetama: Kotor bi trebalo da razmotri proširenje svojih mjera za upravljanje posjetama, poput uvođenja sistema za ulazak u tačno određeno vrijeme na najposjećenije lokalitete tokom visokih sezona. Ovo bi pomoglo u kontroli protoka posjetilaca i smanjenju opterećenja na kulturnim lokalitetima, dok bi i dalje omogućilo pristup.
2. Unaprijediti sisteme praćenja i strategije prilagođavanja: Grad bi trebalo da unaprijedi svoje sisteme praćenja kako bi obuhvatili prikupljanje podataka u realnom vremenu i analizu, što bi omogućilo dinamičnije i fleksibilnije upravljanje posjetama. To bi moglo uključivati korišćenje mobilnih aplikacija koje pružaju ažurirane informacije o broju posjetilaca i predlažu alternativne lokacije ili vremena za posjetu manje prepunim područjima.
3. Povećati ulaganja u održavanje i osoblje: Kotor bi trebalo da potraži dodatna sredstva ili partnerstva za povećanje ulaganja u održavanje kulturnih lokaliteta i osoblje potrebno za efikasno upravljanje posjetama. To bi moglo uključivati saradnju sa međunarodnim organizacijama posvećenim očuvanju kulturne baštine.
4. Promovisati turizam izvan sezone: Kako bi smanjio pritisak na kulturne lokalitete tokom visokih sezona, Kotor bi mogao promovisati turizam izvan sezone razvijanjem i marketingom alternativnih atrakcija i događaja u mirnijim periodima godine. Ova strategija bi mogla pomoći u ravnomjernijoj raspodjeli broja posjetilaca tokom godine, što bi koristilo i lokalnim lokalitetima i ekonomiji.

Relevantni izvori

- HeritageREVIVED: Očuvanje, valorizacija i promocija kulturne baštine na rubnim područjima urbanih zona, Interreg IPA, 2014.
- Prirodno i kulturno-istorijsko područje Kotora, UNESCO, 2023.
- Koncept sporog turizma i kulturni lokaliteti: Da li je grad Kotor (Crna Gora) spreman za Cittaslow pokret?, Bulatović I., Mičera R., 2018.

C7. Interpretacija lokaliteta

Uvod u Kriterijum C7: Interpretacija lokaliteta

Kriterijum C7 iz GSTC Kriterijuma za destinacije v2.0 fokusira se na važnost pružanja tačnih, informativnih i kulturno prikladnih interpretativnih materijala na kulturnim i prirodnim lokalitetima. Cilj je osigurati da posjetioци razumiju značaj lokaliteta koje posjećuju, čime se obogaćuje njihovo iskustvo i podstiče poštovanje kulturne i prirodne baštine. Ovaj kriterijum takođe naglašava potrebu za interpretacijom koja se razvija u saradnji sa lokalnim zajednicama i koja je dostupna na jezicima koji su relevantni kako za posjetioce, tako i za lokalno stanovništvo.

Kriterijum & Ocjena indikatora

Tabela 33 : C7 - Interpretacija lokaliteta

Kriterijum		Indikatori	Ne postoji dokument	0	Oblasti rizika <1
			Postoji dokument	1	Oblasti umjerenog rizika 1.00 - 1.49
			Document and evidence of implementation	2	Treba poboljšati 1.50 - 1.99
			Dokument, dokaz i trend poboljšanja	3	Dobar performans 2.00 - 2.49
			Nije primjenljivo na destinaciju	Nije prim.	Izvrstan performans ≥2.50
C7	C7 Interpretacija lokaliteta	a	Pružanje informativnog materijala za interpretaciju na lokaciji i u formatima koji su dostupni prije dolaska.	3	2,40
		b	Dokazi da je interpretativni materijal dobro istražen i da je tačan.	3	
		c	Interpretativni materijal koji identifikuje značaj i osjetljivost/krhkost lokaliteta.	2	
		d	Dokazi o saradnji lokalne zajednice u pripremi relevantnog interpretativnog materijala.	1	
		e	Interpretativni materijal dostupan na relevantnim jezicima.	3	

Performans grada Kotora: Izvanredna postignuća i izazovi

Izvanredna postignuća

- Sveobuhvatan interpretativni materijali: Grad Kotor je uložio značajne napore u pružanje sveobuhvatnih interpretativnih materijala na ključnim kulturnim i istorijskim lokalitetima, posebno u svom starom gradu koji je na listi Svjetske baštine UNESCO-a. Ovi materijali uključuju informativne ploče, brošure i digitalne resurse koji objašnjavaju istorijski, kulturni i arhitektonski značaj lokaliteta. Sadržaj je dizajniran da bude angažujući i dostupan širokoj publici, čime se poboljšava ukupno iskustvo posjetilaca.
- Višejezične informacije: Prepoznajući raznolikost svojih posjetilaca, Kotor je obezbijedio da interpretativni materijali budu dostupni na više jezika, uključujući engleski, crnogorski i nekoliko drugih velikih evropskih jezika. Ova dostupnost omogućava širem krugu posjetilaca da u potpunosti cijene kulturni i istorijski kontekst lokaliteta koje istražuju.
- Učešće zajednice u interpretaciji: Kotor je aktivno uključio lokalne zajednice i stručnjake u razvoj interpretativnih materijala. Ova saradnja osigurava da prezentovane informacije ne budu samo tačne, već i da odražavaju perspektive i vrijednosti lokalnog stanovništva. Ovaj pristup pomaže u očuvanju autentičnosti kulturne baštine koja se predstavlja posjetiocima.

Izazovi

- Osiguravanje kulturne osjetljivosti: Iako je Kotor postigao napredak u razvoju interpretativnih materijala, i dalje postoji izazov u osiguravanju da svi materijali budu kulturno osjetljivi i da ne dođe do nenamjernog pogrešnog predstavljanja ili pojednostavljanja složenih kulturnih narativa. Ovo je posebno važno u raznolikom kulturnom okruženju gdje istorijske interpretacije mogu varirati.
- Održavanje informacija ažuriranim: Drugi izazov je potreba za održavanjem interpretativnih materijala ažuriranim u skladu sa najnovijim istraživanjima i nalazima. Kulturna i istorijska istraživanja se stalno razvijaju, te može biti izazovno osigurati da sve informacije o lokalitetima odražavaju najnovije spoznaje bez čestih ažuriranja i revizija.
- Balansiranje dubine informacija i angažmana posjetilaca: Kotor se suočava sa izazovom balansiranja dubine i kompleksnosti pruženih informacija sa potrebom da se posjetioci zadrže zainteresovanima. Previše detalja može preplaviti neke posjetioce, dok premalo može da ne uspije prenijeti značaj lokaliteta, čime je teško postići pravi balans.

Zaključak

Grad Kotor je postigao značajan napredak u pružanju visokokvalitetnih, višejezičnih interpretativnih materijala na svojim kulturnim lokalitetima, uz snažno uključivanje zajednice koje osigurava da ovi materijali budu tačni i kulturno prikladni. Međutim, izazovi u održavanju kulturne osjetljivosti, ažuriranju informacija i balansiranju dubine sadržaja sa angažmanom posjetilaca i dalje

postoje.

Preporuke za unapređenje:

1. Redovan pregled i ažuriranje materijala: Kotor bi trebalo da uspostavi redovan proces pregleda svih interpretativnih materijala kako bi se osiguralo da oni odražavaju najnovija istraživanja i da su kulturno osjetljivi. Ovo bi moglo uključivati formiranje komisije istoričara, kulturnih stručnjaka i predstavnika zajednice koji bi se povremeno sastajali kako bi pregledali i ažurirali sadržaj prema potrebi.

2. Razvijanje interaktivnih i digitalnih alata za interpretaciju: Kako bi poboljšao angažman posjetilaca, Kotor bi mogao investirati u razvoj interaktivnih i digitalnih alata za interpretaciju, kao što su mobilne aplikacije, iskustva sa proširenom stvarnošću i interaktivni prikazi. Ovi alati mogu posjetiocima ponuditi različite nivoe detalja u zavisnosti od njihovih interesa, omogućavajući im da se upuste u sadržaj vlastitim tempom.

3. Obuka vodiča i osoblja: Kotor bi trebalo da nastavi da ulaže u obuku vodiča i osoblja na lokalitetima kako bi se osiguralo da su dobro opremljeni za pružanje tačnih i angažujućih interpretacija lokaliteta. Ova obuka treba uključivati obuku za kulturnu osjetljivost i ažuriranja o najnovijim istorijskim istraživanjima.

4. Proširenje saradnje sa zajednicom: Iako je Kotor uključio lokalne zajednice u razvoj interpretativnih materijala, uvijek postoji prostor za proširenje ove saradnje. Angažovanjem šireg kruga članova zajednice, uključujući manjinske grupe i mlađe generacije, može se pomoći da se osigura da u interpretacijama lokaliteta bude uključena široka lepeza perspektiva.

Relevantne reference:

- Stogodišnja sala u Vroclavu, Komitet za svjetsku baštinu: 17. jul 2006.

- Odnos između kulturnog turističkog iskustva i namjere za preporukom: Empirijski dokazi iz Crne Gore, Manojlović M., Perović D., Stanovčić T., 2021.

D. EKOLOŠKA ODRŽIVOST

D1. Zaštita osjetljivih sredina

Uvod u Kriterijum D1: Zaštita osjetljivih okruženja

Kriterijum D1 iz GSTC kriterijuma za destinacije v2.0 naglašava značaj zaštite osjetljivih okruženja unutar destinacije. To uključuje praćenje, mjerenje i odgovaranje na uticaje turizma na prirodne ekosisteme, očuvanje staništa i vrsta, kao i sprečavanje uvođenja i širenja invazivnih vrsta. Kriterijum poziva na implementaciju sistema i programa koji osiguravaju zaštitu i očuvanje prirodnog naslijeđa, koristeći prihode od turizma za podršku ovim naporima kada je to moguće.

Kriterijum & Ocjena indikatora

Tabela 34 : D1 - Zaštita osjetljivih sredina

Kriterijum	Indikatori	Ne postoji dokument	0	Oblasti rizika <1	
		Postoji dokument	1	Oblasti umjerenog rizika 1.00 - 1.49	
		Dokument I dokaz o implementaciji	2	Treba poboljšati 1.50 - 1.99	
		Dokument, dokaz I trendovi poboljšanja	3	Dobar performans 2.00 - 2.49	
		Nije primjenjivo na destinaciju	Nije prim..	Izvrstan performans ≥2.50	
D1	D1 Zaštita osjetljivih sredina	a	Lista lokaliteta prirodne baštine i resursa, sa označenim tipom, statusom očuvanja i ranjivosti.	3	2,00
		b	Programi za očuvanje biodiverziteta i prirodne baštine.	3	
		c	Programi za suzbijanje i kontrolu invazivnih vrsta.	2	
		d	Akcije za identifikaciju, praćenje i ublažavanje uticaja turizma na biodiverzitet i prirodnu baštinu.	2	
		e	Mehanizmi za korišćenje prihoda od turizma za podršku očuvanju prirodnih dobara.	1	
		f	Komunikacija sa posjetiocima i preduzećima o smanjenju širenja invazivnih vrsta.	1	

Performans grada Kotora: Izvanredna postignuća i izazovi

Izvanredna postignuća

- Programi praćenja i očuvanja: Grad Kotor je uspostavio nekoliko programa praćenja i očuvanja koji imaju za cilj zaštitu njegove prirodne baštine, naročito u područjima visokog ekološkog značaja kao što je Boka Kotorska. Ovi programi uključuju redovne procjene zdravlja lokalnih ekosistema, praćenje uticaja turističkih aktivnosti i implementaciju mjera očuvanja za zaštitu osjetljivih staništa i vrsta. Grad je takođe blisko sarađivao sa ekološkim organizacijama kako bi upravljao i ublažio uticaje turizma na svoje prirodno okruženje.
- Prihod od turizma za očuvanje: Kotor je efikasno koristio prihode od turizma za finansiranje inicijativa očuvanja. Na primjer, ulaznice za zaštićena područja i specifični porezi na turizam se alociraju za projekte očuvanja, pomažući da se osigura očuvanje i održavanje prirodnih okruženja koja privlače posjetioce. Ovaj pristup ne samo da podržava napore za očuvanje, već takođe pomaže podizanju svijesti među posjetiocima o važnosti zaštite tih okruženja.
- Napori za kontrolu invazivnih vrsta: Grad je pokrenuo programe za kontrolu i prevenciju širenja stranih vrsta, naročito u morskim okruženjima. Ovi napori su od ključne važnosti za očuvanje ekološke ravnoteže i zaštitu autohtonih vrsta koje su integralni deo lokalnog ekosistema. Proaktivni pristup grada u ovoj oblasti prepoznat je kao pozitivan korak ka održivom upravljanju prirodnim resursima.

Izazovi

- Pritisak zbog velikog broja turista: Jedan od glavnih izazova sa kojima se Kotor suočava je upravljanje pritiskom koji veliki broj turista stavlja na osjetljiva okruženja. Popularna prirodna područja mogu postati pretrpana, što vodi do degradacije staništa, zagađenja i smetnji divljim životinjama. Prirodna područja grada, kao što su priobalna područja i planinske regije, naročito su osjetljiva na ove uticaje, koji mogu ugroziti napore za očuvanje ako se ne upravlja pravilno.
- Balansiranje razvoja i očuvanja: Kako turizam nastavlja da raste, Kotor se suočava sa izazovom balansiranja razvoja turističke infrastrukture sa potrebom za očuvanje svoje prirodne baštine. Postoji stalna napetost između širenja objekata za prihvatanje više posjetilaca i očuvanja prirodnih pejzaža koji su ključna atrakcija za destinaciju. Osiguranje da razvoj bude održiv i da ne ugrožava osjetljiva okruženja ostaje značajan izazov.
- Alokacija Resursa za Dugoročno Očuvanje: Iako je Kotor postigao značajan napredak u finansiranju očuvanja putem prihoda od turizma, postoje zabrinutosti u vezi sa dugoročnom održivošću ovih napora. Osiguranje da su dovoljni resursi konstantno dostupni za praćenje, očuvanje i upravljanje aktivnostima je ključno, naročito kako obim turizma i njegovi prateći uticaji nastavljaju da rastu.

Zaključak

Grad Kotor je ostvario pohvalne napore u zaštiti svojih osjetljivih okruženja putem programa praćenja, korišćenja prihoda od turizma za očuvanje i kontrole invazivnih vrsta. Međutim, izazovi u vezi sa upravljanjem brojem turista, balansiranjem razvoja i očuvanja, te osiguravanjem dugoročne alokacije resursa moraju se riješiti kako bi se unaprijedila efikasnost ovih inicijativa.

Preporuke za unapređenje

1. Implementacija snažnijih strategija upravljanja posjetama: Kotor bi trebalo da razvije i implementira snažnije strategije upravljanja posjetama u osjetljivim prirodnim područjima. Ovo bi moglo uključivati ograničavanje broja posjetilaca na posebno ranjivim lokacijama, implementaciju sezonskih restrikcija i stvaranje alternativnih ruta ili atrakcija kako bi se rasporedio pritisak posjetilaca.
2. Jačanje propisa o održivom razvoju: Grad bi trebalo da ojača propise koji regulišu razvoj turističke infrastrukture kako bi se osiguralo da novi projekti ne utiču negativno na osjetljiva okruženja. Ovo bi moglo uključivati strože procjene uticaja na životnu sredinu, poboljšanje zakona o zoniranju i podsticanje održivih građevinskih praksi.
3. Unapređenje mehanizama finansiranja očuvanja: Kako bi se osigurala dugoročna održivost napora očuvanja, Kotor bi trebalo da istraži dodatne mehanizme finansiranja. Ovo bi moglo uključivati kreiranje fondova ili povjereničkih fondova posvećenih očuvanju životne sredine, povećanje udjela prihoda od turizma alociranog za ove napore ili traženje partnerstava sa međunarodnim organizacijama za očuvanje prirodne baštine.
4. Podizanje svijesti i edukacije: Kotor bi mogao proširiti svoje napore da edukuje i posjetioce i lokalnu zajednicu o važnosti zaštite osjetljivih okruženja. Ovo bi moglo uključivati kreiranje više edukativnih materijala, organizovanje vođenih ekotura i razvoj kampanja koje ističu vrijednost očuvanja za lokalnu zajednicu i turističku industriju.

Relevantne reference

- Bird Life Data Zone, CZIP, 2023.
- Kotor, Crna Gora, rizik od gubitka statusa UNESCO svjetske baštine, LaGrave K., CN Traveler, 2017.
- Upravljanje otpadom u Crnoj Gori, Evropska agencija za zaštitu životne sredine, 2021.

D2. Upravljanje posjetama na prirodnim lokalitetima

Uvod u kriterijum D2: Upravljanje posjetama na prirodnim lokalitetima

Kriterijum D2 iz GSTC standarda za destinacije verzija 2.0 usmjeren je na upravljanje posjetama unutar i oko prirodnih lokaliteta kako bi se optimizovao protok posjetilaca, smanjili negativni uticaji i osigurala zaštita prirodne sredine. Ovaj kriterijum naglašava potrebu da destinacije uspostave sisteme koji uzimaju u obzir karakteristike, kapacitet i osjetljivost prirodnih lokaliteta, kao i da pruže smjernice za ponašanje posjetilaca koje će biti dostupne turistima, turističkim operaterima i vodičima.

Kriterijum & Ocjena indikatora

Tabela 35 : D2 -Upravljanje posjetamana prirodnim lokalitetima

Kriterijum	Indikatori	Ne postoji dokument	0	Oblasti rizika <1	
		Postoji dokument	1	Oblasti umjerenog rizika 1.00 - 1.49	
		Dokument i dokaz o implementaciji	2	Treba poboljšati 1.50 - 1.99	
		Dokument, dokaz i trend poboljšanja	3	Dobar performans 2.00 - 2.49	
		Nije primjenjivo na destinaciju	Nije primi	Izvrstan performans ≥2.50	
D2	D2 Upravljanje posjetama na prirodnim lokalitetima	a	Praćenje protoka posjetilaca i uticaja na prirodne lokalitete, uz dijeljenje rezultata širom destinacije.	1	1,00
		b	Dokazi o preduzetim mjerama za upravljanje i ublažavanje uticaja povezanih s turizmom unutar ili oko prirodnih lokaliteta.	1	
		c	Postojanje i distribucija objavljenih smjernica o ponašanju posjetilaca na osjetljivim lokalitetima, uz periodično praćenje usklađenosti.	2	
		d	Kodeks ponašanja za turističke operatere i vodiče i/ili druga saradnja s njima u upravljanju posjetama na prirodnim lokalitetima.	0	
		e	Saradnja sa lokalnim organizacijama za zaštitu prirode radi identifikacije ekoloških rizika povezanih s turizmom i mjera za njihovo smanjenje.	1	
		f	Obuke za vodiče.	1	

Performans grada Kotora: Izvanredna dostignuća i izazovi

Izvanredna dostignuća

- Upravljanje protokom posjetilaca: Grad Kotor je implementirao sisteme za upravljanje posjetama u ključnim prirodnim područjima, poput Bokokotorskog zaliva i okolnih planinskih regija. Ovi sistemi uključuju praćenje broja posjetilaca i raspodjelu turista na različite lokalitete kako bi se spriječilo prekomjerno opterećenje. Ravnomjernijim raspoređivanjem aktivnosti, Kotor je uspio smanjiti pritisak na svoje najosjetljivije prirodne oblasti.
- Smjernice za ponašanje posjetilaca: Kotor je razvio i distribuirao jasne smjernice za ponašanje posjetilaca u prirodnim područjima. Ove smjernice su dostupne na više jezika i distribuiraju se na ključnim ulazima u prirodne lokalitete, kao i putem turističkih operatera i lokalnih vodiča. Smjernice obuhvataju teme poput kretanja označenim stazama, neuznemiravanja divljih životinja i smanjenja otpada, što je ključno za zaštitu životne sredine.
- Saradnja sa organizacijama za očuvanje prirode: Grad blisko saraduje sa lokalnim organizacijama za očuvanje prirode radi identifikacije ekoloških rizika u vezi sa turizmom i razvoja mjera za njihovo ublažavanje. Ova saradnja je dovela do primjene praksi koje štite lokalnu floru i faunu te osiguravaju da turističke aktivnosti ne narušavaju prirodnu sredinu.

Izazovi

- Upravljanje velikim brojem turista: Uprkos uložnim naporima, Kotor se suočava sa velikim izazovima u upravljanju visokim brojem turista tokom vršnih sezona. Priliv posjetilaca može dovesti do prekomjerne gužve, posebno na popularnim prirodnim lokalitetima, što ugrožava integritet tih područja. Efikasno upravljanje ovim brojem posjetilaca ostaje ključni izazov.
- Ograničeni resursi za sprovođenje smjernica: Kotor se suočava i sa izazovima u vezi sa sprovođenjem smjernica za ponašanje posjetilaca. Iako smjernice postoje, osiguranje njihove primjene može biti teško zbog ograničenih resursa za praćenje i sprovođenje pravila. Ovo može dovesti do nepoštovanja smjernica od strane posjetilaca, što negativno utiče na prirodne lokalitete.
- Balansiranje pristupačnosti i očuvanja: Održavanje pristupačnosti prirodnim lokalitetima, uz istovremeno očuvanje njihove ekološke cjelovitosti, predstavlja stalan izazov. Grad mora pronaći ravnotežu između dobrodošlice turistima i zaštite krhkih ekosistema koji te oblasti čine privlačnim.

Zaključak

Grad Kotor je postigao značajan napredak u upravljanju posjetama prirodnim lokalitetima, uspostavljanjem efikasnih sistema za upravljanje protokom posjetilaca i jasnih smjernica za ponašanje. Međutim, preostaju izazovi u vezi sa upravljanjem velikim brojem turista, formalnim i efikasnim sprovođenjem smjernica te balansiranjem pristupačnosti sa očuvanjem prirodnih područja.

Preporuke za poboljšanje

1. Implementirati strože limite posjetilaca: Kotor bi trebalo da razmotrit uvođenje strožih ograničenja za broj posjetilaca tokom visokih sezona, posebno za svoja najosjetljivija prirodna područja. Ovo bi moglo uključivati korišćenje sistema za vremenski ograničen ulaz ili zahtjeve za unaprijed rezervisanje kako bi se ograničio broj posjetilaca u svakom trenutku.
2. Povećati resurse za sprovođenje smjernica: Grad bi trebalo da dodijeli dodatna sredstva za sprovođenje smjernica za ponašanje posjetilaca. Ovo bi moglo uključivati zapošljavanje većeg broja čuvara prirode ili korišćenje tehnologije, poput video-nadzora ili dronova, za praćenje usklađenosti u udaljenim područjima.
3. Povećati edukaciju posjetilaca: Kotor bi trebalo da proširi svoje napore u edukaciji posjetilaca o značaju očuvanja prirodnih lokaliteta. Ovo bi moglo uključivati više interaktivnih i angažujućih edukativnih materijala, poput virtuelnih tura ili iskustava proširene stvarnosti koja ističu uticaje ljudskih aktivnosti na ova okruženja.
4. Razviti održive alternativne turističke aktivnosti: Kako bi se smanjio pritisak na najpopularnija prirodna područja, Kotor bi mogao razviti i promovisati alternativne turističke aktivnosti koje manje opterećuju okolinu, poput ekotura ili edukativnih programa fokusiranih na očuvanje prirode.

Relevantne reference:

- Zvanični turistički vodič Kotor, Turistička organizacija Kotora, 2024.
- Uticaj masovnog / kruzning turizma na urbanu oblast Kotora, Županović I., Zečević D., 2020.

Slika 46: Vodič za nacionalne parkove Crne Gore, uključujući slučaj Nacionalnog parka Lovćen

D3. Interakcija sa divljim životinjama

Uvod u kriterijum D3: Interakcija sa divljim životinjama

Kriterijum D3 iz GSTC standarda za destinacije verzija 2.0 fokusira se na upravljanje interakcijama između turističkih aktivnosti i divljih životinja kako bi se osiguralo da ove interakcije budu neinvazivne i odgovorno upravljane. Kriterijum naglašava usklađenost sa lokalnim, nacionalnim i međunarodnim zakonima i standardima za interakciju sa divljim životinjama, osiguravajući da turizam ne utiče negativno na ponašanje, dobrobit ili populacije divljih životinja. Cilj je zaštititi i životinje i njihova staništa, dok istovremeno pružaju održiva iskustva sa divljim životinjama za posjetioce.

Kriterijum i rezultati indikatora

Tabela 36 : D3 - Interakcija sa divljim životinjama

Kriterijum	Indikatori	Ne postoji dokument	0	Oblasti rizika <1	
		Postoji dokumen	1	Oblasti umjerenog rizika 1.00 - 1.49	
		Dokument i dokaz o implementaciji	2	Treba poboljšti 1.50 - 1.99	
		Dokument, dokaz I trend poboljšanja	3	Dobar performans 2.00 - 2.49	
		Nije primjenjivo na destinaciju	Nije prim.	Izvrstan performans ≥2.50	
D3	D3 Interakcija sa divljim životinjama	a	Reference (naziv, datum) na međunarodne, nacionalne i lokalne zakone koji se primjenjuju u destinaciji u vezi sa interakcijom sa divljim životinjama.	3	2,00
		b	Podrška međunarodnim standardima za posmatranje divljih životinja, kako za morske, tako i za kopnene vrste.	3	
		c	Distribucija kodeksa ponašanja za interakciju sa divljim životinjama, uključujući posmatranje, koji odražava međunarodne standarde.	1	
		d	Sistem za provjeru usklađenosti s propisima i kodeksom ponašanja među turističkim operaterima.	1	
		e	Mjere za praćenje dobrobiti divljih životinja i minimiziranje uznemiravanja, na lokacijama gdje dolazi do interakcije.	1	
		f	Pružanje informacija posjetiteljima o štetnim interakcijama s divljim životinjama, poput dodirivanja	3	

Performans grada Kotora: Izvanredna dostignuća i izazovi

Izvanredna dostignuća

- Pridržavanje međunarodnih standarda: Grad Kotor je postigao značajan napredak u usklađivanju svojih praksi interakcije sa divljim životinjama sa međunarodnim standardima. Grad je usvojio smjernice za posmatranje morskih i kopnenih divljih životinja, osiguravajući da se ove aktivnosti sprovode na način koji minimizira stres i uznemiravanje životinja. Ova usklađenost pomaže u zaštiti lokalnih vrsta divljih životinja, kao što su morski organizmi u Bokokotorskom zalivu, od negativnih uticaja turizma.
- Razvoj i distribucija kodeksa ponašanja: Kotor je razvio i široko distribuirao kodeks ponašanja za interakciju sa divljim životinjama, koji je zasnovan na međunarodnim standardima. Ovaj kodeks je dostupan turističkim operaterima, vodičima i posjetiocima, osiguravajući da svi učesnici budu upoznati sa odgovarajućim načinima interakcije sa divljim životinjama. Kodeks obuhvata važne aspekte kao što su održavanje sigurnog razmaka, neuznemiravanje divljih životinja i poštovanje njihovih prirodnih staništa.
- Sistemi za praćenje i usklađenost: Grad je implementirao sisteme za praćenje interakcija sa divljim životinjama i osiguranje usklađenosti sa uspostavljenim smjernicama. Redovne provjere i procjene se vrše kako bi se osiguralo da turistički operateri poštuju kodeks ponašanja. Ovaj proaktivan pristup pomogao je u smanjenju vjerovatnoće štetnih interakcija između turista i divljih životinja.

Izazovi

- Upravljanje kumulativnim uticajima: Uprkos uložnim naporima, Kotor se suočava sa izazovima u upravljanju kumulativnim uticajima turizma na lokalnu faunu. Rastući broj posjetilaca, naročito tokom vršnih sezona, može dovesti do ponovljenih uznemiravanja koja mogu uticati na dugoročnu zdravlje i ponašanje populacija divljih životinja. Razumijevanje i rešavanje ovih kumulativnih uticaja zahtijeva kontinuirano praćenje i potencijalne prilagodbe turističkih praksi.
- Ograničeni resursi za sprovođenje smjernica: Iako je Kotor uspostavio snažan okvir za upravljanje interakcijama sa divljim životinjama, dosljedno sprovođenje ovih smjernica među svim turističkim operaterima može biti izazov zbog ograničenih resursa. Osiguranje usklađenosti svih operatera, naročito onih koji rade u udaljenijim područjima, zahtijeva dodatne resurse i robusnije sisteme za praćenje.
- Edukacija posjetilaca i podizanje svijesti: Postoji potreba za kontinuiranim edukovanjem posjetilaca o značaju odgovorne interakcije sa divljim životinjama. Iako su kodeksi ponašanja distribuirani, osiguranje da svi posjetioци razumiju i poštuju ove smjernice ostaje izazov, naročito kada se radi o različitim turističkim grupama sa različitim nivoima svijesti.

Zaključak

Grad Kotor je pokazao snažnu posvećenost odgovornom upravljanju interakcijama sa divljim životinjama pridržavanjem međunarodnih standarda, razvojem sveobuhvatnih kodeksa ponašanja i implementacijom sistema za praćenje. Međutim, izazovi u vezi sa upravljanjem kumulativnim uticajima, ograničeni resursi za sprovođenje smjernica i edukaciju posjetilaca moraju se adresirati kako bi se poboljšala efikasnost ovih napora. Takođe, neinvazivne prakse nisu dosljedno sprovedene, i ne postoji jasan sistem za provjeru usklađenosti sa međunarodnim standardima.

Preporuke za poboljšanje

1. Povećati praćenje i prikupljanje podataka: Kotor bi trebalo da investira u naprednije sisteme za praćenje kako bi bolje procijenio kumulativne uticaje turizma na divlje životinje. Ovo bi moglo uključivati korišćenje tehnologije poput dronova ili GPS praćenja za praćenje kretanja i ponašanja divljih životinja, što bi omogućilo donošenje informisanijih odluka u upravljanju.
2. Povećati resurse za sprovođenje smjernica: Grad bi trebalo da dodijeli dodatna sredstva za jačanje sprovođenja smjernica za interakciju sa divljim životinjama. Ovo bi moglo uključivati zapošljavanje više osoblja posvećenog praćenju i usklađenosti, kao i povećanje učestalosti provjera turističkih operatera.
3. Proširiti inicijative za edukaciju posjetilaca: Kotor bi trebalo da proširi svoje inicijative za edukaciju posjetilaca kako bi osigurao da svi turisti razumiju značaj odgovorne interakcije sa divljim životinjama. Ovo bi moglo uključivati više angažujućih edukativnih materijala, interaktivne radionice i korišćenje digitalnih platformi za postizanje šire publike.
4. Razviti održive alternativne turističke aktivnosti: Kako bi se smanjio pritisak na divlje životinje uslijed turizma, Kotor bi mogao razviti i promovirati alternativne turističke aktivnosti koje imaju manji uticaj na lokalnu faunu. Ovo bi moglo uključivati ekoture fokusirane na edukaciju i očuvanje, koje nude značajno iskustvo bez uznemiravanja divljih životinja.

Relevantne reference

- Izazovi i prilike za dobrobit životinja u Crnoj Gori, Asocijacija Korina-Prijatelji pasa Crna Gora-Mreža za životinje, 2019.

- Bird Life Data Zone, CZIP, 2023.

D4. Eksploatacija vrsta i dobrobit životinja

Uvod u Kriterijum D4: Eksploatacija vrsta i dobrobit životinja

Kriterijum D4 GSTC Smjernica za destinacije v2.0 fokusira se na osiguranje da turističke destinacije imaju sisteme koji omogućavaju usklađenost sa zakonima i standardima vezanim za dobrobit životinja i očuvanje vrsta. Ovo uključuje upravljanje sakupljanjem, trgovinom, izlaganjem i prodajom divljih životinja i njihovih proizvoda. Kriterijum takođe obuhvata dobrobit divljih i domaćih životinja koje su uključene u turističke aktivnosti, osiguravajući da se tretiraju humano i da se njihova staništa očuvaju.

Kriterijuma & ocjena indikatora

Tabela 37 : D4 - Eksploatacija vrsta i dobrobit životinja

Kriterijum	Indikatori	Ne postoji dokument	0	Oblasti rizika <1	
		Dokument postoji	1	Oblasti umjerenog rizika 1.00 - 1.49	
		Dokument i dokaz o implementaciji	2	Treba poboljšanje 1.50 - 1.99	
		Dokument, dokaz i trendovi poboljšanja	3	Dobar performans 2.00 - 2.49	
		Nije primjenjivo na destinaciju	Nije orim.	Izvrstan performans ≥2.50	
D4	D4 Iskorišćavanje vrsta i dobrobit životinja	a	Referenca (naziv, datum) na specifične međunarodne, nacionalne i lokalne zakone, standarde i smjernice koje se primjenjuju u destinaciji u vezi sa dobrobiti životinja i očuvanjem vrsta	3	2,00
		b	Obavješćavanje turističkih preduzeća i vodiča o zakonima, standardima i smjernicama.	1	
		c	Sistem za inspekciju uslova života zatvorenih divljih životinja i domaćih životinja, uključujući njihov smještaj i rukovanje.	2	
		d	Licenciranje i provjera kvalifikacija osoblja odgovornog za zatvorene divlje životinje.	2	
		e	Akcija za promovisanje Konvencije o međunarodnoj trgovini ugroženim vrstama (CITES) u turističkom sektoru i osiguranje usklađenosti s njom.	2	
		f	Pružanje informacija posjetiocima o izbjegavanju trgovine ugroženim vrstama, na primjer, pri kupovini suvenira koji potiču od ugroženih vrsta divljih životinja koje su registrovane od strane IUCN ili CITES.	1	
		g	Sprovođenje zakonodavstva kako bi se osiguralo da bilo koja lovačka aktivnost bude dio naučno zasnovanog, pravilno upravljano i strogo sprovedenog pristupa očuvanju.	3	

Izveštaj o performansu grada Kotor: Izvanredna dostignuća i izazovi

Izvanredna dostignuća

- Usaglašenost sa međunarodnim standardima: Grad Kotor je postigao značajan napredak u usklađivanju svojih turističkih praksi sa međunarodnim standardima u vezi sa eksploatacijom vrsta i dobrobiti životinja. Grad se pridržava Konvencije o međunarodnoj trgovini ugroženim vrstama divlje flore i faune (CITES), čime osigurava da trgovina proizvodima od divljih životinja u njegovoj jurisdikciji bude u skladu sa globalnim standardima očuvanja.
- Sistemi inspekcije i licenciranja: Kotor je implementirao sistem inspekcija i licenciranja za turističke subjekte koji se bave divljim životinjama, osiguravajući da ispunjavaju najviše standarde dobrobiti životinja. Ove inspekcije obuhvataju različite aspekte, uključujući smještaj, brigu i postupanje prema životinjama, i sprovode se redovno kako bi se osigurala stalna usklađenost.
- Kampanje za podizanje svijesti: Grad je pokrenuo kampanje za podizanje svijesti kako bi informisao i lokalno stanovništvo i turiste o važnosti očuvanja vrsta i etičkog tretmana životinja. Ove kampanje su posebno usmjerene na obeshrabrivanje kupovine suvenira napravljenih od ugroženih vrsta i edukaciju posjetilaca o odgovornim praksama turističkih aktivnosti vezanih za divlje životinje.

Izazovi

- Sprovođenje zakona o dobrobiti životinja: Uprkos postojećim sistemima, dosljedno sprovođenje zakona o dobrobiti životinja u svim turističkim subjektima može biti izazovno. Postoje slučajevi gdje manji ili manje regulisani subjekti možda neće u potpunosti poštovati standarde, što može dovesti do problema sa dobrobiti životinja. Ovo je posebno izazovno u udaljenim područjima gdje je nadzor rjeđi.
- Potražnja za turizmom i eksploatacija divljih životinja: Povećana potražnja za turističkim iskustvima vezanim za divlje životinje ponekad može dovesti do eksploatacije određenih vrsta. Pritisak da se pruže takva iskustva može dovesti do praksi koje nisu usklađene sa najboljim standardima dobrobiti životinja, kao što su nepravilno držanje divljih životinja u zatočeništvu ili neetičko postupanje tokom predstava.
- Ograničeni resursi: Kao i mnoge druge destinacije, Kotor se suočava sa ograničenim resursima koji otežavaju potpuno sprovođenje propisa i redovne inspekcije. Obezbjedivanje da sve turističke aktivnosti vezane za divlje životinje ispunjavaju potrebne standarde zahtijeva stalna ulaganja u obuku, praćenje i mehanizme za sprovođenje.
- Prijetnje vrstama usljed turizma: Vrste životinja i biljaka u vlažnim i kraškim staništima suočavaju se sa prijetnjama zbog gubitka staništa usljed turističke gradnje i aktivnosti, kao i podizanja nivoa mora

Zaključak

Grad Kotor je ostvario pohvalne napore da osigura usklađenost svog turističkog sektora sa međunarodnim standardima u vezi sa eksploatacijom vrsta i dobrobiti životinja. Ipak, izazovi ostaju u dosljednom sprovođenju ovih standarda, upravljanju potražnjom za turizmom u vezi sa divljim životinjama i rješavanju problema sa ograničenim resursima, uključujući ažuriranje infrastrukture u skladu sa nacionalnim zakonodavstvom.

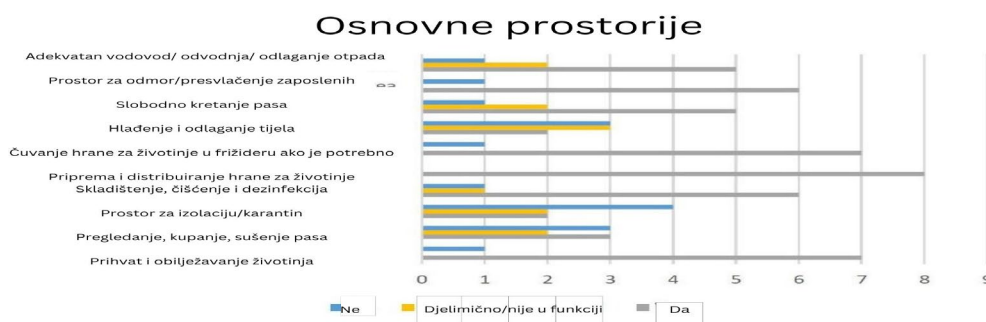
Preporuke za poboljšanje

1. Ojačati mehanizme za sprovođenje propisa: Kotor bi trebalo da razmotri poboljšanje svojih mehanizama za sprovođenje propisa povećanjem učestalosti inspekcija, posebno u udaljenim područjima, i osiguravanjem da sve turističke djelatnosti budu odgovorne prema istim visokim standardima. Ovo bi moglo uključivati obuku većeg broja inspektora ili korišćenje tehnologije za daljinsko praćenje.
2. Promovisati etički turizam sa divljim životinjama: Grad bi trebalo da promoviše alternativne oblike turizma sa divljim životinjama koji ne uključuju eksploataciju životinja. Ovo bi moglo obuhvatiti razvoj ekoturističkih iskustava koja se fokusiraju na posmatranje životinja u njihovim prirodnim staništima, bez ometanja, čime bi se smanjila potražnja za neetičkim praksama.
3. Povećati podršku manjim preduzećima: Pružanje dodatne podrške i resurse manjim turističkim preduzećima može im pomoći da ispune standarde za dobrobit životinja. Ovo bi moglo uključivati obuke, finansijske podsticaje ili partnerstva sa organizacijama za zaštitu životinja u cilju poboljšanja njihovih praksi.
4. Unaprijediti javno obrazovanje: Kotor bi trebalo da nastavi sa širenjem svojih napora u obrazovanju javnosti, fokusirajući se na dugoročne uticaje eksploatacije vrsta i značaj etičkih interakcija sa divljim životinjama. Ove kampanje bi mogle biti ciljanije, dosežući specifične demografske grupe turista i koristeći različite platforme kako bi se osigurala široka svijest.

Relevantne reference

- Izazovi i mogućnosti u oblasti dobrobiti životinja u Crnoj Gori, Asocijacija Korina-Prijatelji pasa Crna Gora-Mreža za životinje, 2019.
- Evropska komisija: Uticaj svetlosnog i zvučnog zagađenja na biodiverzitet, fundsforNGOs, 2023. for European Commission: Impact of Light and Noise Pollution on Biodiversity, fundsforNGOs, 2023.

Slika 47: Evaluacija kapaciteta osnovnih objekata na lokacijama za dobrobit životinja u Crnoj Gori

D5. Očuvanje energije

Uvod u Kriterijum D5: Očuvanje energije

Kriterijum D5 GSTC Kriterijuma destinacija v2.0 fokusira se na važnost očuvanja energije u turističkim destinacijama. Ovaj kriterijum naglašava potrebu da destinacije postavle ciljeve za smanjenje potrošnje energije, poboljšanje energetske efikasnosti i povećanje korišćenja obnovljivih izvora energije. Podstiče destinacije da podrže turističke subjekte u mjerenju, praćenju, smanjenju i javnom izvještavanju o svojoj potrošnji energije, čime se doprinosi širim ciljevima održivosti.

Kriterijum & Ocjena indikatora

Tabela 38 : D5 - Očuvanje energije

Kriterijum	Indikatori	Ne postoji dokument	0	Oblasti rizika <1	
		Postoji dokument	1	Oblasti umjerenog rizika 1.00 - 1.49	
		Dokument i dokaz o implemetaciji	2	Treba poboljšati 1.50 - 1.99	
		Dokument, dokaz i trend poboljšanja	3	Dobar performans 2.00 - 2.49	
		Nije primjenjivo na destinaciju	Nije prim.	Izvrstan performans 2.50	
D5	D5 Očuvanje energije	a	Ciljevi potrošnje energije se objavljuju i promovišu.	0	0,75
		b	Program za povećanje energetske efikasnosti – na primjer, promocija i podrška insulacije.	1	
		c	Investicije u obnovljive izvore energije i procenat ukupnog snabdijevanja/potrošnje.	2	
		d	Podrška i podsticaji za praćenje energije i smanjenje potrošnje od strane preduzeća.	0	

Performans grada Kotora: Izvanredna postignuća i izazovi

Izvanredna postignuća

- Kampanje podizanja svijesti: Kotor je sproveo nekoliko kampanja podizanja svijesti usmjerenih na građane i posjetioce, kako bi ih podstakao na očuvanje energije. Ove kampanje uključuju savjete za smanjenje potrošnje energije, prednosti korišćenja obnovljivih izvora energije i važnost smanjenja ukupnog ugljeničkog otiska aktivnosti povezanih sa turizmom. Napori grada u ovom području pomogli su u podizanju svijesti o važnosti očuvanja energije.
- Prvi koraci ka obnovljivim izvorima energije: Kotor je započeo istraživanje korišćenja obnovljivih izvora energije, posebno u javnim zgradama i turističkim objektima. Iako su još u početnoj fazi, postoje tekući projekti usmjereni na povećanje udjela obnovljivih izvora energije u energetskej mješavini grada. Ovo uključuje pilot projekte za instalaciju solarnih panela na javnim zgradama i promociju malih obnovljivih izvora energije za privatna preduzeća.

Izazovi

- Ograničena primjena obnovljive energije: Uprkos početnim koracima, primjena izvora obnovljive energije u Kotoru je i dalje ograničena. Turistički sektor grada se i dalje u velikoj mjeri oslanja na tradicionalne izvore energije, dok je prelazak na obnovljive izvore usporen zbog visokih početnih troškova i nedostatka široko rasprostranjene infrastrukture za podršku ovim tehnologijama.
- Ograničena promocija energetske efikasnosti: Grad Kotor je postigao skroman napredak u promociji energetske efikasnosti među turističkim preduzećima. Mali broj hotela i preduzeća je usvojio mjere za uštedu energije, poput instalacije energetske efikasne rasvjete, uređaja i sistema za grijanje. Ove inicijative su često podržane podsticajima lokalne uprave koji ohrabruju preduzeća da ulažu u energetske efikasne tehnologije.
- Nedosljedna primjena u preduzećima: Iako su neka turistička preduzeća prihvatila mjere energetske efikasnosti, postoji nedosljednost u njihovoj primjeni širom sektora. Posebno manja preduzeća često nemaju resurse ili znanje za efikasno sprovođenje ovih mjera, što dovodi do neujednačenog napretka u očuvanju energije.
- Praćenje i izvještavanje: Kotor se suočava sa izazovima u uspostavljanju sveobuhvatnog sistema za praćenje i izvještavanje o potrošnji energije među turističkim preduzećima. Bez preciznih podataka teško je procijeniti efikasnost inicijativa za očuvanje energije i identifikovati oblasti za unapređenje.

Zaključak

Grad Kotor je ostvario manji napredak u promociji energetske efikasnosti i podizanju svijesti o očuvanju energije. Izazovi u vezi sa primjenom obnovljive energije, nedosljednom implementacijom mjera za uštedu energije i potrebom za boljim sistemima praćenja i izvještavanja moraju se riješiti, posebno kroz kreiranje Strategije energetske efikasnosti na opštinskom nivou za javni i privatni sektor, uz posebne beneficije za korisnike. Potrebna je šira primjena energetske efikasne tehnologije u turističkom sektoru.

Preporuke za unapređenje

1. Proširenje inicijativa za obnovljivu energiju: Kotor bi trebalo da prioritizuje širenje projekata obnovljive energije, posebno u turističkom sektoru. To bi moglo podrazumijevati pružanje većih finansijskih podsticaja za preduzeća koja ulažu u obnovljive izvore energije, kao i podršku razvoju neophodne infrastrukture za veću dostupnost obnovljive energije.
2. Podrška manjim preduzećima: Grad bi trebalo da ponudi ciljanu podršku manjim turističkim preduzećima kako bi im pomogao da sprovedu mjere energetske efikasnosti. To može uključivati obuke, subvencije ili grantove, kao i uspostavljanje partnerstava sa kompanijama koje pružaju energetske usluge radi pomoći u instalaciji i održavanju energetske efikasne tehnologije.
3. Unapređenje sistema praćenja i izvještavanja: Kotor bi trebalo da razvije robusniji

sistem za praćenje i izvještavanje o potrošnji energije u turističkom sektoru. Ovaj sistem bi trebalo da uključuje jasne smjernice za preduzeća o tome kako da mjere i izvještavaju o svojoj potrošnji energije

kao i redovne revizije kako bi se osigurala usklađenost i pratili rezultati u postizanju ciljeva očuvanja energije.

4. Promovisanje najboljih praksi: Grad bi trebalo da promoviše najbolje prakse u očuvanju energije kroz predstavljanje uspješnih primjera iz lokalnih preduzeća koja su efikasno smanjila potrošnju energije. Ovo bi moglo inspirisati i druga preduzeća da slijede njihov primjer i doprinesu širem razvoju kulture održivosti na destinaciji.
Relevantne reference

- Strategija razvoja energetike Crne Gore do 2025. godine, Ministarstvo za ekonomski razvoj Crne Gore, 2007.

Slika 48: Ograničena dokumentacija o strategijama razvoja energetike u Crnoj Gori.

Strategija razvoja energetike Crne Gore do 2025. godine, Bijela knjiga

Crna Gora
Ministarstvo za ekonomski razvoj

**ENERGY DEVELOPMENT
STRATEGY OF MONTENEGRO
BY 2025**

WHITE BOOK

Podgorica, December 2007

D6. Upravljanje vodnim resursima

Uvod u Kriterijum D6: Upravljanje vodnim resursima

Kriterijum D6 iz GSTC Kriterijuma za destinacije v2.0 naglašava značaj odgovornog upravljanja vodnim resursima u turističkim destinacijama. Ovaj kriterijum se fokusira na podsticanje turističkih preduzeća da mjere, prate i javno objavljuju svoju potrošnju vode. Takođe, poziva na procjenu rizika povezanih sa vodom u destinaciji, posebno u područjima sa visokim pritiskom na vodne resurse, kao i na postavljanje ciljeva upravljanja vodom kako bi se osiguralo da turizam ne bude u sukobu sa potrebama lokalnih zajednica i ekosistema.

Kriterijum & Ocjena indikatora

Tabela 39 : D6 - Upravljanje vodnim resursima

Kriterijum	Indikatori	Ne postoji dokument	0	Oblasti rizika <1	
		Postoji dokument	1	Oblasti umjerenog rizika 1.00 - 1.49	
		Dokument i dokaz o implementaciji	2	Treba poboljšati 1.50 - 1.99	
		Dokument, dokaz ili trendovi poboljšanja	3	Dobar performans 2.00 - 2.49	
		Nije primjenjivo na destinaciju	Nije prim.	Izvrstan performans ≥2.50	
D6	D6 Upravljanje vodnim resursima	a	Pružanje smjernica i podrške za praćenje i smanjenje potrošnje vode od strane preduzeća.	0	0,80
		b	Program za redovnu procjenu rizika povezanog sa vodom.	2	
		c	Postavljanje, objavljivanje i sprovođenje ciljeva upravljanja vodnim resursima, gdje je rizik od vode procijenjen kao visok.	0	
		d	Praćenje i kontrola izvora i obima vode koja se koristi u turističke svrhe, kao i njenog uticaja na lokalne zajednice i ekosisteme. Promovisanje i provjera pridržavanja ciljeva od strane turističkih preduzeća.	1	
		e	Informacije za posjetioce o riziku u vezi sa vodom i minimiziranju upotrebe vode.	1	

Performans grada Kotora: Izvanredna postignuća i izazovi

Izvanredna postignuća

- Praćenje potrošnje vode: Grad Kotor je preduzeo korake za praćenje potrošnje vode u turističkom sektoru. Neki hoteli i turistička preduzeća su implementirali tehnologije i prakse za uštedu vode, poput instalacije uređaja sa niskim protokom vode i promocije programa ponovne upotrebe posteljine, što pomaže u smanjenju ukupne potrošnje vode.

- Kampanje za podizanje javne svijesti: Kotor je pokrenuo kampanje za podizanje javne svijesti koje su usmjerene na turiste i lokalne stanovnike kako bi se promovisala ušteda vode. Ove kampanje naglašavaju značaj štednje vode, posebno tokom visoke turističke sezone kada je potražnja najveća. Grad je takođe pružio smjernice o praksama štednje vode turističkim preduzećima, koja se podstiču da slijede i promovirašu ove prakse.
- Početni koraci u procjeni rizika u vezi sa vodom: Kotor je počeo procjenjivati rizik u regionu, posebno u pogledu uticaja turizma na lokalne vodne resurse. Ove procjene su ključne za razumijevanje dugoročne održivosti upotrebe vode na destinaciji, posebno u svjetlu rastućeg broja turista.

Izazovi

- Ograničeni sveobuhvatni programi upravljanja vodnim resursima: Iako postoje početni koraci u praćenju vode i procjeni rizika, Kotor se i dalje suočava sa izazovima u razvoju sveobuhvatnih programa upravljanja vodnim resursima. Ovi programi su potrebni kako bi se sistematski rešavali problemi upotrebe vode, posebno u područjima visokog rizika, i osiguralo da napor za štednju vode budu koordinisani i efikasni u cijelom turističkom sektoru.
- Nedosljedna primjena u preduzećima: Usvajanje mjera za štednju vode značajno varira među turističkim preduzećima. Dok veći hoteli imaju resurse za implementaciju tehnologija za uštedu vode, manja preduzeća često imaju poteškoća da usvoje slične mjere zbog nedostatka resursa ili svijesti. Ova nedosljednost može dovesti do neujednačenih smanjenja potrošnje vode širom destinacije.
- Alokacija resursa za upravljanje vodnim resursima: Osiguranje odgovarajućih resursa za kontinuirano upravljanje vodom, uključujući praćenje, procjenu i implementaciju inicijativa za štednju vode, ostaje izazov. Kotor treba da osigura da su dostupna dovoljna sredstva i tehnička podrška kako bi se ovi napori održali na duži rok.

Zaključak

Grad Kotor je postigao pohvalan napredak u podizanju svijesti o štednji vode i preduzeo prve korake u praćenju potrošnje vode u turističkom sektoru. Međutim, izazovi i dalje postoje u razvoju sveobuhvatnih programa upravljanja vodnim resursima, osiguravanju dosljedne primjene među preduzećima i obezbjeđivanju potrebnih resursa za efikasno upravljanje vodom, uključujući upravljanje vodom u starom gradu, što stvara ozbiljne probleme za vodne resurse.

Preporuke za unapređenje

1. Razviti sveobuhvatne programe upravljanja vodnim resursima: Kotor bi trebalo da uspostavi sveobuhvatan program upravljanja vodnim resursima koji uključuje jasne ciljeve za smanjenje potrošnje vode, redovne procjene rizika u vezi sa vodnim resursima i koordinisane akcije među svim turističkim preduzećima. Ovaj program bi takođe trebao uključivati planove za upravljanje nestašicama vode tokom visokih sezona.

1. Podrška manjim preduzećima: Grad bi trebao pružiti dodatnu podršku manjim turističkim preduzećima kako bi im pomogao da implementiraju tehnologije i prakse za uštedu vode. To bi moglo uključivati pružanje subvencija, tehničku pomoć ili olakšavanje partnerstava sa organizacijama koje se specijalizuju za očuvanje vode.

2. Unapređenje sistema praćenja i izvještavanja: Kotor bi trebalo da ojača svoje sisteme za praćenje i izvještavanje o potrošnji vode u turističkom sektoru. Redovno izvještavanje i transparentnost u podacima o potrošnji vode mogu pomoći u identifikaciji oblasti za poboljšanje i osigurati odgovornost svih zainteresovanih strana za njihove napore u očuvanju vode.

3. Povećanje angažmana javnosti: Kotor bi trebalo da nastavi sa proširivanjem svojih napora u angažovanju javnosti, naročito kroz aktivnije uključivanje turista u inicijative za očuvanje vode. To bi moglo uključivati vidljivije i angažujuće kampanje koje educiraju posjetioce o važnosti upravljanja vodnim resursima i ohrabruju ih da učestvuju u naporima za očuvanje.

Relevantne reference

- Nezakonita odlagališta, zagađenje vode, loše upravljanje otpadom u Bokotorskom zalivu, Total Montenegro News, 2020.

- Usluge vodosnabdijevanja i kanalizacije u regionu Dunava, Danube Water Program, 2015.

- Upravljanje vodama, MONSTAT, 2021.

Slika 49: Primjer EU-finansiranog projekta o plavoj ekonomiji za unapređenje upravljanja vodnim resursima.

PARTNERSHIP

Norwegian University of Science and Technology
Coordinator
-mail: oyvan@ntnu.no
Website: www.ntnu.no

University of Montenegro
-mail: bluewbc@ucg.ac.me
Website: www.ucg.ac.me/pf/kotor

University "Ismael Qemali" Vlore
-mail: kristofor.lapa@univlora.edu.al
Website: www.univlora.edu.al

University of Tirana, Faculty of Economy
-mail: bluewbc@feut.edu.al
Website: www.feut.edu.al

University of Split
-mail: gelic@pft.hr
Website: www.unist.hr

Vilnius Gediminas Technical University
-mail: tto@vilniustech.lt
Website: www.vgtu.lt

NTNU Ocean Training AS
-mail: arnfinn.oksavik@ocean-training.no
Website: maritime.hia.no

Chamber of Economy of Montenegro
-mail: tradusihovic@pkcg.org
Website: www.pkcg.org

General Maritime Directorate
-mail: pavlin.ndreud@dpdetare.gov.al
Website: www.dpdetare.gov.al

Innovation and Entrepreneurship Center Tehnopolis
-mail: office@tehnopolis.me
Website: www.tehnopolis.me

NTNU
Norwegian University of Science and Technology

UCG
University of Montenegro

ISMAEL QEMALI
UNIVERSITY

VILNIUS TECH
VILNIUS TECHNICAL UNIVERSITY

NTNU Ocean Training AS

CHAMBER OF ECONOMY OF MONTENEGRO

GENERAL MARITIME DIRECTORATE

Tehnopolis

DISCOVER MORE ABOUT BLUEWBC

"Sustainable development of BLUE economies through higher education and innovation in Western Balkan Countries"

bluewbc.eu

BLUEWBC

FOLLOW US ON

f BLUE WBC

BLUEWBC Co-funded by the Erasmus+ Programme of the European Union

Innovation In BLUE Economies

"By developing higher education to support innovation and entrepreneurship we will enable opportunities to create businesses in the blue economy"

BLUEWBC: "Sustainable development of BLUE economies through higher education and innovation in Western Balkan Countries"

The European Commission's support for the production of this publication does not constitute an endorsement of the contents, which reflect the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

D7. Kvalitet vode

Uvod u Kriterijum D7: Kvalitet vode

Kriterijum D7 iz GSTC Kriterijuma za destinacije v2.0 fokusira se na osiguranje da kvalitet vode bude održan za pijenje, rekreaciju i ekološke svrhe. Naglašava značaj redovnog praćenja kvaliteta vode, javne dostupnosti rezultata i pravovremenih odgovora na bilo kakve probleme u vezi sa kvalitetom vode. Ovaj kriterijum takođe uključuje osiguranje da turističke aktivnosti ne utiču negativno na kvalitet vode, kao i informisanje posjetilaca o kvalitetu lokalnih izvora vode, podstičući održive prakse poput upotrebe lokalne pijaće vode umjesto flaširane vode.

Kriterijum & Ocjena indikatora

Tabela 40 : D7 - Kvalitet vode

Kriterijum		Indikatori		Ne postoji dokument	0	Oblasti rizika<1
				Postoji dokument	1	Oblasti umjerenog rizika 1.00 - 1.49
		Dokument i dokaz o implementaciji		2	Treba poboljšanje 1.50 - 1.99	
		Dokument, dokaz i trendovi poboljšanja		3	Dobar performans 2.00 - 2.49	
		Nije primjenjivo na destinaciju		Nije prim.	Izvrstan performans ≥2.50	
D7	D7 Kvalitet vode	a	Program praćenja kvaliteta vode.	3		2,40
		b	Postojanje podataka i izvještaja o kvalitetu vode.	3		
		c	Praćenje vode za kupanje sa sertifikacijom i identifikacijom lokaliteta koj dostiži postavljene standarde.	3		
		d	Dokaz o aktivnostima poboljšanja kvaliteta vode.	2		
		e	Informacije za posjetioce o kvalitetu lokalne pijaće vode kako bi se osigurala upotreba kao alternative umjesto flaširane vode.	1		

Performans grada Kotora: Izvanredna postignuća i izazovi

Izvanredna postignuća

- Redovno praćenje kvaliteta vode: Grad Kotor je uspostavio redovan program za praćenje kvaliteta vode, kako u izvorima pijaće vode, tako i u rekreacionim područjima kao što je Boka Kotorska. Ovi napori za praćenje osiguravaju da standardi kvaliteta vode budu održani, čime se štiti zdravlje stanovnika i iskustvo posjetilaca.

- Javni pristup podacima o kvalitetu vode: Kotor je preduzeo napore kako bi osigurao da podaci o kvalitetu vode budu javno dostupni. Ova transparentnost omogućava i stanovnicima i posjetiocima da budu informisani o sigurnosti i kvalitetu vode za pijenje i rekreaciju. Posvećenost grada transparentnosti u ovoj oblasti pomogla je u izgradnji povjerenja i promociji održive upotrebe vode.
- Akcije za poboljšanje kvaliteta vode: Grad je preduzeo nekoliko inicijativa za poboljšanje kvaliteta vode, posebno u područjima koja su jako izložena turističkoj aktivnosti. Ovi napori uključuju unapređenje postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda, uvođenje strožih kontrola na odlaganje otpada i saradnju sa lokalnim preduzećima u cilju smanjenja zagađivača koji ulaze u vodni sistem. Ove akcije su doprinijele održavanju visokih standarda kvaliteta vode u ključnim područjima.

Izazovi

- Uticaj velikih turističkih brojki: Tokom visokih turističkih sezona, veliki broj posjetilaca može opteretiti vodne resurse i uticati na kvalitet vode, posebno u popularnim rekreacionim područjima. Povećana potražnja za vodom i potencijalno zagađenje od turističkih aktivnosti zahtijevaju kontinuirano praćenje i odgovorno upravljanje.
- Ograničeni resursi za sveobuhvatno praćenje: Iako Kotor ima uspostavljene programe za praćenje kvaliteta vode, postoje izazovi u održavanju sveobuhvatnog i kontinuiranog praćenja zbog ograničenih resursa. Osiguranje redovnog testiranja svih relevantnih vodnih tijela i ažuriranje podataka može biti resursno intenzivno, a praznine u praćenju mogu dovesti do neriješenih problema.
- Ponašanje posjetilaca i potrošnja vode: Edukovanje posjetilaca o održivoj upotrebi vode i osiguranje usklađenosti sa smjernicama za zaštitu kvaliteta vode ostaje izazov. Uprkos naporima da se promoviše upotreba lokalne pijaće vode, mnogi posjetioci i dalje koriste flaširanu vodu, doprinoseći plastičnom otpadu i potencijalnom pogoršanju kvaliteta vode.
- Uticaj na vodonosnik: Uticaj porasta nivoa mora na vodonosnik, što uzrokuje da vodonosnici postanu nepovoljni za piće tokom ljetnje sezone.

Zaključak

Grad Kotor je postigao značajan napredak u praćenju i održavanju kvaliteta vode, sa redovnim testiranjem i sistemima za javno izvještavanje. Međutim, izazovi povezani sa uticajem velikih turističkih brojeva, ograničenim resursima i ponašanjem posjetilaca trebaju biti adresirani kako bi se unaprijedilo upravljanje kvalitetom vode.

Preporuke za unapređenje

1. Unaprijediti programe edukacije posjetilaca: Kotor bi trebalo da proširi svoje programe edukacije posjetilaca kako bi uključio ciljne informacije o važnosti održive upotrebe vode. To bi moglo uključivati kreiranje kampanja koje specifično adresiraju koristi od upotrebe lokalne pijaće vode

i smanjenje zavisnosti od flaširane vode, čime se smanjuje plastični otpad i štiti kvalitet vode.

1. Povećanje resursa za praćenje: Grad bi trebalo da potraži dodatne resurse za podršku sveobuhvatnijem praćenju kvaliteta vode. To bi moglo uključivati partnerstva sa organizacijama za zaštitu životne sredine ili traženje grantova za finansiranje naprednih tehnologija za praćenje i dodatnih testnih lokacija.

2. Implementacija sezonskih strategija upravljanja vodama: Kako bi se adresirao uticaj velikih brojeva turista, Kotor bi mogao razviti sezonske strategije upravljanja vodama koje uključuju strože regulative tokom visokih sezona, povećano praćenje i implementaciju privremenih mera za zaštitu kvaliteta vode u vulnerabilnim područjima.

3. Jačanje praksi upravljanja otpadom: Unapređenje praksi upravljanja otpadom, posebno u vezi sa sprečavanjem zagađenja vodnih tela, od suštinskog je značaja. Kotor bi mogao uvesti strože kontrole na odlaganje otpada, naročito za preduzeća koja se nalaze u blizini izvora vode, i promovisati najbolje prakse za upravljanje otpadom za sva turistička preduzeća.

Relevantne reference

- Praćenje kvaliteta vode za kupanje na javnim plažama u Crnoj Gori, JPOMD, 2019.
- Upravljanje vodama, MONSTAT, 2021.

D8. Otpadne vode

Uvod u Kriterijum D8: Otpadne vode

Kriterijum D8 iz GSTC Kriterijuma za destinacije v2.0 bavi se upravljanjem otpadnim vodama u turističkim destinacijama. Ovaj kriterijum se fokusira na osiguranje da se otpadne vode pravilno prečišćavaju i ponovo koriste ili sigurno ispuštaju, bez izazivanja negativnih uticaja na lokalno stanovništvo ili životnu sredinu. To uključuje postojanje jasnih i sprovedenih smjernica za postavljanje, održavanje i testiranje septičkih jama i sistema za prečišćavanje otpadnih voda. Efektivno upravljanje otpadnim vodama od ključne je važnosti za zaštitu kvaliteta vode, javnog zdravlja i ukupne održivosti destinacije.

Kriterijum D8: Ocjena indikatora

Tabela 41 : D8 - Otpadne vode

Kriterijum		Indikatori		Ne postoji dokument	0	Oblasti rizika <1
				Postoji dokument	1	Oblasti umjerenog rizika 1.00 - 1.49
D8		D8 Otpadne vode		Dokument i dokaz o implementaciji	2	Treba poboljšati 1.50 - 1.99
				Dokument, dokaz i trendovi poboljšanja	3	Dobar performans 2.00 - 2.49
D8		D8 Otpadne vode		Nije primjenjivo na destinaciju	Nije prim.	Izvrstan performans ≥2.50
				a	Pisane smjernice i regulisanje tretiranja otpadnih voda.	2
b	Sistem primjene smjernica među preduzećima.	1				
c	Praćenjetestiranje ispuštenih otpadnih voda.	3				
d	Obezbeđivanje održivih sistema za prečišćavanje komunalnih voda, za korišćenje od strane turističkog sektora, gdje je to praktično i prikladno.	1				

Performans grada Kotora: Izvanredna postignuća i izazovi

Izvanredna postignuća

- Implementacija sistema za prečišćavanje otpadnih voda: Grad Kotor je napredovao u implementaciji sistema za prečišćavanje otpadnih voda, naročito u ključnim turističkim područjima. Ovi sistemi su dizajnirani da obrade povećani otpad tokom vrhunskih turističkih sezona, osiguravajući da se otpadne vode prečišćavaju pre nego što se ispušte u okolinu. Ovo je pomoglo u zaštiti Boke kotorske, ključnog prirodnog resursa, od zagađenja i degradacije. Posebno pitanje je

suočavanje sa problemima oko starog grada i duž obalske oblasti u Luci Kotor koja bi trebalo da se rješava na ozbiljniji način.

- Sprovođenje smjernica i regulacija: Kotor je uspostavio jasne smjernice i regulacije za upravljanje otpadnim vodama, koje se primjenjuju kroz redovne inspekcije i provjere usklađenosti. Ove regulacije obuhvataju postavljanje i održavanje septičkih jama, kao i rad komunalnih postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda. Sprovođenje ovih smjernica bilo je ključno za održavanje visokih standarda kvaliteta vode u regionu.

- Podizanje svijesti i edukacija: Grad je takođe preduzeo kampanje podizanja svijesti kako bi edukovao i stanovništvo i turiste o važnosti pravilnog upravljanja otpadnim vodama. Ove kampanje uključuju informacije o tome kako pojedinci mogu doprineti naporima u upravljanju otpadnim vodama, kao što je smanjenje potrošnje vode i pravilno odlaganje otpada. Uključivanje zajednice u ove napore bio je ključni faktor u uspehu strategije upravljanja otpadnim vodama Kotora.

Izazovi

- Problemi sa kapacitetima tokom visoke turističke sezone: Uprkos napretku u upravljanju otpadnim vodama, Kotor se suočava sa izazovima tokom vrhunske turističke sezone kada volumen otpadnih voda značajno raste. Postojeća infrastruktura može biti preopterećena, što može dovesti do mogućih preliivanja ili nedovoljnog tretmana, što bi negativno uticalo na životnu sredinu i javno zdravlje.

- Ograničeni resursi za praćenje i održavanje: Osiguranje kontinuiranog praćenja i održavanja sistema za prečišćavanje otpadnih voda zahtijeva velike resurse. Kotor se suočava sa izazovima u obezbeđivanju potrebnog finansiranja i tehničkih resursa za dosljedno praćenje i održavanje svih objekata za otpadne vode, naročito u udaljenijim područjima.

- Integracija malih preduzetnika: Iako veći hoteli i objekti uglavnom poštuju regulacije u vezi sa otpadnim vodama, manji preduzetnici i pojedinačne domaćinstva mogu imati poteškoća u ispunjavanju standarda zbog nedostatka resursa ili znanja. Integracija ovih manjih entiteta u širi sistem upravljanja otpadnim vodama i dalje predstavlja izazov.

Zaključak

Grad Kotor je pokazao snažnu posvećenost efikasnom upravljanju otpadnim vodama, sa dobro uspostavljenim sistemima i regulacijama. Ipak, izazovi vezani za kapacitet tokom visokih turističkih sezona, ograničeni resursi za praćenje i uključivanje manjih preduzetnika moraju biti riješeni kako bi se osigurala dugoročna održivost ovih napora. Situacija ispred glavnih vrata starog grada treba biti riješena što je prije moguće putem odgovarajuće infrastrukture za pristup i upravljanje obimom posjetilaca.

Preporuke za poboljšanje

1. Proširiti kapacitete za visoke sezone: Kotor bi trebalo da razmotri proširenje kapaciteta svojih sistema za prečišćavanje otpadnih voda kako bi se nosio sa povećanim opterećenjem tokom visokih turističkih sezona.

Ovo bi moglo da uključuje unapređenje postojećih objekata ili izgradnju dodatnih postrojenja za prečišćavanje kako bi se osiguralo da otpadne vode budu adekvatno tretirane čak i tokom perioda velike potražnje.

1. Osigurati dodatne resurse za praćenje i održavanje: Grad bi trebalo da istraži mogućnosti za obezbjeđivanje dodatnih finansijskih i tehničkih resursa za kontinuirano praćenje i održavanje sistema za otpadne vode. To bi moglo uključivati apliciranje za grantove, formiranje javno-privatnih partnerstava ili uvođenje naknade za upravljanje otpadnim vodama za turiste.

2. Podrška malim preduzetnicima u usklađenosti: Kotor bi trebalo da pruži ciljanu podršku malim preduzetnicima i domaćinstvima kako bi im pomogao da se usklade sa regulacijama za upravljanje otpadnim vodama. Ovo bi moglo uključivati obuke, finansijske podsticaje za unapređenje septičkih sistema ili tehničku pomoć kako bi se osiguralo da svi entiteti doprinesu ciljevima upravljanja otpadnim vodama u gradu.

3. Unaprijediti napore u podizanju svijesti: Grad bi trebalo da nastavi sa unapređivanjem svojih kampanja podizanja svijesti, posebno fokusirajući se na ulogu pojedinaca i manjih preduzetnika u upravljanju otpadnim vodama. Povećanjem edukacije i angažovanja, Kotor može podstaći kulturu odgovornosti i održivosti koja podržava njegove ukupne ekološke ciljeve.

Relevantne reference

- Nezakonite deponije, zagađenje vode, loše upravljanje otpadom u Boki Kotorskoj, Total Montenegro News, 2020.
- Usluge vodosnabdijevanja i otpadnih voda u regionu Dunava, Danube Water Program, 2015.
- Upravljanje vodama, MONSTAT, 2021.

Slika 50: Čest primjer problema sa upravljanjem otpadnim vodama na starim gradskim vratima

D9. Čvrsti otpad

Uvod u kriterijum D9: Upravljanje čvrstim otpadom

Kriterijum D9 iz GSTC kriterijuma za destinacije v2.0 naglašava značaj upravljanja čvrstim otpadom u turističkim destinacijama. Ovaj kriterijum se fokusira na mjerenje i smanjenje nastanka otpada, pravilno tretiranje i odlaganje čvrstog otpada, kao i na primjenu sistema za reciklažu. Takođe podstiče smanjenje upotrebe jednokratnih proizvoda, posebno plastike, i promoviše preusmjerenje otpada sa deponija putem ponovne upotrebe, reciklaže i bezbjednih praksi odlaganja.

Tabela 42 : D9 - Čvrsti otpad

Kriterijum	Indikatori	Ne postoji dokument	0	Oblasti rizika <1	
		Postoji dokument	1	Oblasti umjerenog rizika 1.00 - 1.49	
		Dokument i dokaz o implementaciji	2	Treba poboljšanje 1.50 - 1.99	
		Dokument, dokaz i trendovi poboljšanja	3	Dobar performans 2.00 - 2.49	
		Nije primjenjivo na destinaciju	Nije prim.	Izvrstan performans ≥2.50	
D9	D9 Čvrsti otpad	a	Program praćenja otpada, sa objavljenim rezultatima i ciljevima.	2	0,88
		b	Koordinirana kampanja, savjeti i podrška turističkim preduzećima u vezi sa upravljanjem otpadom, uključujući i prehrambeni otpad.	0	
		c	Kampanja za smanjenje ili uklanjanje jednokratnih predmeta, posebno plastike.	1	
		d	Program upravljanja otpadom za javne kancelarije i objekte.	1	
		e	Obezbeđivanje sistema za prikupljanje i reciklažu sa najmanje četiri vrste otpada (npr. organski, papir, metal, staklo i plastika).	2	
		f	Obezbeđivanje održivog sistema za odlaganje preostalog otpada.	0	
		g	Kampanja za eliminaciju odlaganja smeća na neprikladnim mjestima, uključujući od strane posjetilaca, i za održavanje javnih prostora čistima.	0	
		h	Adekvatan broj kanti za odvojeno odlaganje otpada.	1	

Performans grada Kotora: Izvanredna dostignuća i izazovi

Izvanredna dostignuća

- Implementacija sistema upravljanja otpadom: Grad Kotor je postigao značajan napredak u implementaciji sistema upravljanja otpadom koji obuhvata i građane i turiste. Grad je uspostavio sistem za prikupljanje i reciklažu sa više struja koji razdvaja otpad prema vrstama, uključujući organski otpad, papir, metal, staklo i plastiku. Ovaj sistem je poboljšao efikasnost obrade otpada i povećao ukupnu stopu reciklaže u gradu.
- Kampanje za podizanje svijesti: Kotor je započeo efikasnu promociju putem kampanja za podizanje svijesti kako bi ohrabrio i građane i posjetioce da učestvuju u naporima za smanjenje otpada. Ove kampanje su se fokusirale na smanjenje upotrebe plastike za jednokratnu upotrebu, promovisanje upotrebe ponovo upotrebljivih predmeta i edukaciju javnosti o pravilnim praksama odlaganja otpada.
- Saradnja sa turističkim preduzećima: Kotor je uspješno uključio turistička preduzeća u svoje inicijative upravljanja otpadom. Hoteli, restorani i druga preduzeća vezana za turizam ohrabruju se da minimiziraju otpad, učestvuju u programima reciklaže i smanje upotrebu proizvoda za jednokratnu upotrebu. Ova saradnja je pomogla u usklađivanju ciljeva upravljanja otpadom grada sa praksama turističkog sektora.

Izazovi

- Rukovanje povećanim otpadom tokom turističke sezone: Jedan od glavnih izazova sa kojima se Kotor suočava jeste upravljanje značajnim porastom nastanka otpada tokom vrhunca turističke sezone. Priliv posjetilaca dovodi do oštrog povećanja otpada, što može preopteretiti postojeću infrastrukturu za upravljanje otpadom i dovesti do problema poput bacanja smeća i neadekvatnog odlaganja otpada.
- Ograničeni resursi za upravljanje otpadom: Grad se suočava sa ograničenim resursima koji utiču na njegovu sposobnost da dosljedno upravlja i prati odlaganje otpada, naročito u udaljenijim ili turistički posjećenim područjima. Obezbeđivanje redovne usluge svih područja i pravilno upravljanje otpadom tokom cijele godine zahtijeva dodatne resurse i infrastrukturu.
- Eliminacija plastike za jednokratnu upotrebu: Uprkos naporima da se smanji upotreba plastike za jednokratnu upotrebu, grad i dalje ima izazove u eliminaciji ovih predmeta iz turističkog sektora. Mnoga preduzeća i posjetioci i dalje zavise od plastičnih proizvoda, što dovodi do stalnih problema u upravljanju otpadom i negativnog uticaja na životnu sredinu.

Zaključak

Grad Kotor je postigao određeni napredak u upravljanju čvrstim otpadom, sa efektivnim sistemima reciklaže, kampanjama za podizanje svijesti i saradnjom sa turističkim preduzećima. Međutim, to nije dovoljno, s obzirom na ozbiljna ograničenja infrastrukture i ograničene nacionalne politike i dostignuća u reciklaži. Izazovi ostaju u rukovanju povećanim otpadom tokom visokih turističkih sezona, rješavanju ograničenja resursa i eliminaciji plastike za jednokratnu upotrebu. Ukupno, sistem upravljanja otpadom u Kotoru ne uspijeva da spriječi ilegalno odlaganje otpada i deponije, što doprinosi degradaciji životne sredine. Strategije smanjenja otpada, posebno u turističkom sektoru, nisu adekvatno sprovedene ili praćene.

Preporuke za poboljšanje

1. Proširenje kapaciteta za upravljanje otpadom tokom vrhunca sezone: Kotor bi trebao razmotriti proširenje svojih kapaciteta za upravljanje otpadom tokom turističkih sezona povećanjem učestalosti prikupljanja otpada, angažovanjem dodatnih resursa i postavljanjem privremenih objekata za upravljanje otpadom u područjima sa visokim prometom.
2. Investiranje u infrastrukturu za upravljanje otpadom: Grad bi trebao potražiti dodatna sredstva za ulaganje u infrastrukturu za upravljanje otpadom, posebno u područjima koja je teško servisirati. To bi moglo uključivati izgradnju objekata za obradu otpada, nabavku dodatnih vozila za prikupljanje otpada i postavljanje većeg broja javnih kanti za reciklažu.
3. Jačanje propisa o plastici za jednokratnu upotrebu: Kotor bi trebao uvesti strože propise za daljnje smanjenje ili eliminaciju upotrebe plastike za jednokratnu upotrebu u turističkom sektoru. Ovo bi moglo uključivati zabranu određenih plastičnih predmeta, davanje podsticaja preduzećima koja prihvate održive alternative i povećanje kazni za nepoštovanje propisa.
4. Unapređenje praćenja i izvještavanja: Grad bi trebao unaprijediti svoje sisteme za praćenje i izvještavanje o rezultatima upravljanja otpadom. Redovno objavljivanje izvještaja o smanjenju otpada, stopama reciklaže i uspjehu javnih kampanja može pomoći u praćenju napretka i identifikovanju područja za poboljšanje.

Relevantne reference

- Ilegalne deponije, zagađenje vode, loše upravljanje otpadom u Boki Kotorskoj, Total Montenegro News, 2020.
- Upravljanje otpadom u Crnoj Gori, Evropska agencija za životnu sredinu, 2021.

Slika 51: Primjer plastike za jednokratnu upotrebu u municipalnim objektima za upravljanje otpadom.

D10. Emisije gasova sa efektom staklene bašte i ublažavanje klimatskih promjena.

Uvod u kriterijum D10: Emisije gasova sa efektom staklene bašte (GHG) i ublažavanje klimatskih promjena

Kriterijum D10 iz GSTC kriterijuma za destinacije v2.0 naglašava značaj smanjenja emisije gasova sa efektom staklene bašte i primjene strategija za ublažavanje klimatskih promjena u turističkim destinacijama. Ovaj kriterijum podrazumijeva postavljanje jasnih ciljeva za smanjenje emisije GHG, implementaciju i izvještavanje o politikama ublažavanja, kao i podsticanje turističkih preduzeća da mjere, prate i smanjuju svoje emisije. Kriterijum takođe podržava korišćenje sistema za kompenzaciju kako bi se upravljalo preostalim emisijama.

Criterion & Indicators Score

Tabela 43 : D10 - Emisije gasova sa efektom staklene bašte (GHG) i ublažavanje klimatskih promjena

Kriterijum	Indikatori	Ne postoji dokument	0	Oblasti rizika <1	
		Postoji dokument	1	Oblasti umjerenog rizika 1.00 - 1.49	
		Dokument i dokaz o implementaciji	2	Treba poboljšanje 1.50 - 1.99	
		Dokument, dokaz i trendovi poboljšanja	3	Dobar performans 2.00 - 2.49	
		Nije primjenjivo na destinaciju	Nije prim.	Izvrstan performans ≥2.50	
D10	D10 Emisije gasova sa efektom staklene bašte (GHG) i ublažavanje klimatskih promjena	a	Objavljen cilj za procentualno smanjenje emisija do određenog datuma.	0	0,60
		b	Godišnji izvještaj o klimatskim promjenama, uključujući praćenje i mjere ublažavanja.	1	
		c	Podržana kampanja ili druga angažovanost sa turističkim preduzećima na smanjenju i ublažavanju emisija.	0	
		d	Akcija za smanjenje emisija iz javnog sektora.	2	
		e	Informacije za preduzeća i posjetioce o programima kompenzacije koji ispunjavaju priznate standarde.	0	

Performans grada Kotora: Izvanredna dostignuća i izazovi

Izvanredna dostignuća

- Postavljanje ciljeva za smanjenje emisija: Grad Kotor je napravio prve korake u postavljanju ciljeva za smanjenje emisije gasova sa efektom staklene bašte. Ovi ciljevi će biti usklađeni sa međunarodnim klimatskim obavezama

Izveštavanje o klimatskim akcijama: Kotor je započeo razvoj i implementaciju godišnjih izvještaja o klimatskim promjenama koji detaljno prikazuju napredak u smanjenju emisija. Ovi izvještaji uključuju informacije o efikasnosti mjera ublažavanja, kao što su promocija energetske efikasnosti i korišćenje obnovljivih izvora energije u turističkom sektoru. Transparentnost koju pružaju ovi izvještaji pomaže u izgradnji povjerenja sa zainteresovanim stranama i pokazuje posvećenost grada suočavanju sa klimatskim promjenama.

Angažman sa turističkim preduzećima: Grad je počeo angažovati turistička preduzeća u naporima za smanjenje i ublažavanje njihovih emisija gasova sa efektom staklene bašte. Ovo uključuje pružanje informacija o najboljim praksama za smanjenje potrošnje energije, promovisanje usvajanja obnovljivih izvora energije i ohrabivanje učešća u programima kompenzacije. Angažman turističkog sektora je ključan za postizanje ukupnih ciljeva grada za smanjenje emisija.

Izazovi

Implementacija u svim sektorima: Jedan od glavnih izazova sa kojima se Kotor suočava je osiguranje dosljedne implementacije strategija za smanjenje emisija u svim sektorima, uključujući kruzersku industriju i aktivnosti u luci, a posebno kod manjih turističkih preduzeća koja možda nemaju resurse ili znanje da se potpuno angažuju u ovim naporima. Ova nedosljednost može ometati sposobnost grada da ispuni svoje ukupne ciljeve smanjenja emisija. Tokom procjene, nije pronađena kampanja niti javna dostupnost obaveza i ciljeva.

Praćenje i prikupljanje podataka: Drugi izazov predstavlja sistematsko praćenje i prikupljanje podataka vezanih za emisije gasova sa efektom staklene bašte. Dok postoje napori da se prate emisije od strane većih subjekata, prikupljanje sveobuhvatnih podataka od svih aktivnosti vezanih za turizam i dalje predstavlja problem. Precizni i potpuni podaci su ključni za evaluaciju napretka i donošenje informisanih odluka o budućim strategijama ublažavanja.

Svijest javnosti i posjetilaca: Podizanje svijesti među građanima i posjetiocima o važnosti smanjenja emisija gasova sa efektom staklene bašte ostaje izazov. Iako postoje određene inicijative, potrebno je učiniti više kako bi se edukovala javnost o tome kako njihove aktivnosti, poput izbora puta i potrošnje energije, utiču na ukupne emisije.

Zaključak

Grad Kotor je postigao značajan napredak u postavljanju ciljeva za smanjenje emisija i angažovanju turističkih preduzeća u naporima za ublažavanje klimatskih promjena. Međutim, izazovi u vezi sa dosljednom implementacijom, prikupljanjem podataka i podizanjem svijesti javnosti moraju biti riješeni kako bi se dodatno poboljšala efikasnost ovih inicijativa. Potencijalno zagađenje vazduha od kruzerskih brodova trebalo bi detaljnije istražiti, dok ne postoji jasna strategija za smanjenje emisija gasova sa efektom staklene bašte povezanih sa turizmom. Takođe, postoje ograničeni napori ili inicijative u javnom sektoru koje podstiču turistička preduzeća da ublaže svoje emisije.

Preporuke za unapređenje

1. Povećati podršku za mala preduzeća: Kotor bi trebalo da obezbijedi ciljanu podršku manjim turističkim preduzećima kako bi im pomogao u implementaciji strategija za smanjenje emisija. Ovo bi moglo uključivati pružanje finansijskih podsticaja, tehničku pomoć i obuke kako bi se osiguralo da svi sektori turističke industrije doprinose ciljevima grada u vezi sa klimatskim promjenama.
2. Unaprijediti sisteme za prikupljanje podataka i praćenje: Grad bi trebalo da investira u robusnije sisteme za prikupljanje podataka i praćenje emisija gasova sa efektom staklene bašte u svim sektorima. Ovo bi moglo uključivati razvoj centralizovane baze podataka koja omogućava tačnije i sveobuhvatnije izvještavanje, čime bi se poboljšala sposobnost grada da mjeri napredak i prilagođava strategije prema potrebi.
3. Povećati angažman javnosti i posjetilaca: Kotor bi trebalo da proširi svoje kampanje podizanja svijesti kako bi bolje angažovao građane i posjetioce u klimatskim akcijama. Ovo bi moglo uključivati promociju opcija za putovanje sa niskim emisijama ugljen-dioksida, podsticanje očuvanja energije i edukaciju turista o prednostima učešća u programima kompenzacije.
4. Promovisati sisteme kompenzacije emisija: Kako bi upravio preostalim emisijama, Kotor bi trebalo da promoviše i omogući pristup priznatim sistemima kompenzacije emisija, osiguravajući da ove opcije budu lako dostupne i razumljive kako za preduzeća, tako i za posjetioce. Ovo može pomoći u daljem smanjenju ukupnog ugljeničnog otiska grada.

Relevantne reference:

- Ekološka odgovornost i klimatske promjene, Tenerife Global Summit, 2024.
- Procjena zagađenja vazduha od brodova u B. K. zalivu, D. Nikolić, R. Gagić & Š. Ivošević, The Boka Kotorska Bay Environment, 2016.
- Inicijativa za održivi razvoj pomorskih kompetencija Crne Gore, Univerzitet Crne Gore, Pomorski fakultet Kotor, 2015.

Slika 52: Svi sektori bi trebalo da podrže implementaciju ciljeva klimatske politike grada, uključujući i kruzerski sektor.

D11. Transport sa niskim uticajem na okolinu

Uvod u Kriterijum D11: Transport sa niskim uticajem na okolinu

Kriterijum D11 smjernica za destinacije GSTC v2.0 fokusira se na smanjenje emisija povezanih sa saobraćajem unutar turističkih destinacija. Ovaj kriterijum podstiče korišćenje održivih, vozila sa niskim emisijama, javni prevoz i aktivne opcije putovanja poput hodanja i biciklizma. Cilj je minimizirati doprinos turizma zagađenju vazduha, saobraćajnim gužvama i klimatskim promjenama promovisanjem održivijih metoda transporta kako prema destinaciji, tako i unutar nje.

Kriterijum & Ocjena indikatora

Tabela 44 : D11 - Transport sa niskim uticajem na okolinu

Kriterijum		Indikatori	Ne postoji dokument	0	Oblasti rizika <1
			Postoji dokument	1	Oblasti umjerenog rizika 1.00 - 1.49
			Dokument dokaz o implementaciji	2	Treba poboljšati 1.50 - 1.99
			Dokument, dokaz i trendovi poboljšanja	3	Dobar performans 2.00 - 2.49
			Nije primjenjivo na destinaciju	Nije prim.	Izvrstan performans ≥2.50
D11	D11 Transport sa niskim uticajem na okolinu	a	Investiranje u održiviju transportnu infrastrukturu, uključujući javni prevoz i vozila sa niskim emisijama.	2	0,83
		b	Informacije promovisane posjetiocima o alternativnim opcijama transporta prema destinaciji i unutar nje.	1	
		c	Podaci o korišćenju alternativnih načina transporta od strane posjetilaca.	1	
		d	Unapređenje i promocija mogućnosti za biciklizam i hodanje.	1	
		e	Prioritizacija tržišta posjetilaca koja su dostupna kratkim i održivijim opcijama transporta.	0	
		f	Javni sektor i turistička preduzeća prioritet daju transportu sa niskim uticajem na okolinu u svom poslovanju.	0	

Performans grada Kotora: Izvanredna postignuća i izazovi

Izvanredna postignuća

- **Investicije u održivu transportnu infrastrukturu:** Grad Kotor je uložio u razvoj infrastrukture koja podržava transport sa niskim uticajem na okolinu. Ovo uključuje poboljšanja u opcijama javnog prevoza, poput autobuskih linija koje povezuju ključne turističke oblasti, kao i uvođenje biciklističkih staza za podsticanje biciklizma unutar grada. Ove inicijative imaju za cilj smanjenje zavisnosti od privatnih automobila, koji su glavni izvor emisija.
- **Promocija pješaćenja i biciklizma:** Kotor je promovirao hodanje i biciklizam kao preferirane načine transporta za građane i turiste. Istorijski raspored grada, sa uskim ulicama i zonama pogodnim za pješake, prirodno podržava pješaćenje. Takođe, grad je implementirao biciklističke staze i programe za dijeljenje bicikala kako bi biciklizam postao dostupnija opcija i za turiste i za lokalne stanovnike.
- **Kampanje za podizanje svijesti:** Kotor je organizovao kampanje za podizanje svijesti kako bi obavijestio posjetioce o prednostima korišćenja javnog prevoza i vozila sa niskim emisijama. Ove kampanje su uključivale pružanje informacija na ključnim ulaznim tačkama, kao što su autobuske stanice i turistički informativni centri, kao i online resurse koji ističu održive opcije transporta.

Izazovi

- **Velika zavisnost od privatnih vozila:** Uprkos naporima da se promoviše transport sa niskim uticajem na okolinu, i dalje postoji velika zavisnost od privatnih vozila, posebno tokom vrhunca turističke sezone. Mnogi posjetioци dolaze automobilom, a lokalna infrastruktura može postati preopterećena, što dovodi do povećanih emisija i smanjenog kvaliteta vazduha.
- **Ograničena upotreba javnog prevoza:** Iako postoje opcije javnog prevoza, njihova upotreba je i dalje ograničena u poređenju sa privatnim vozilima. Izazovi kao što su učestalost, pogodnost i pokrivenost autobuskih linija mogu obeshrabriti i građane i turiste da izaberu javni prevoz umjesto privatnih automobila.
- **Integracija održivih opcija transporta:** Integracija različitih održivih opcija transporta u koherentan sistem koji je lak za korišćenje posjetiocima i dalje predstavlja izazov. Osiguranje da su javni prevoz, biciklističke i pješaćke staze dobro povezane i pogodne za korišćenje zahtijeva kontinuirano planiranje i ulaganja, uz stvaranje odgovarajuće svijesti među stanovnicima grada (ne samo starog grada) da ne blokiraju nikakve 'zelene' aktivnosti transporta.

Zaključak

Grad Kotor je napravio značajan napredak u promociji transporta sa niskim uticajem na okolinu kroz ulaganje u infrastrukturu, promociju hodanja i biciklizma, kao i kampanje za podizanje svijesti. Međutim, izazovi vezani za zavisnost od privatnih vozila, ograničenu upotrebu javnog prevoza i integraciju održivih opcija transporta treba da se riješe.

Preporuke za poboljšanje

1. Proširiti i unaprijediti usluge javnog prevoza: Kotor bi trebao raditi na proširenju učestalosti, pokrivenosti i pogodnosti svojih usluga javnog prevoza. To bi moglo uključivati povećanje broja autobusa tokom vrhunca turističke sezone, poboljšanje povezanosti između ključnih turističkih lokacija i osiguranje da opcije javnog prevoza budu lako dostupne svim posjetiocima.
2. Poticati korišćenje vozila sa niskim emisijama: Grad bi mogao uvesti podsticaje za korišćenje vozila sa niskim emisijama, poput električnih automobila, uključujući instaliranje većeg broja stanica za punjenje i pružanje pogodnosti za parkiranje. Takođe, promocija iznajmljivanja električnih bicikala mogla bi dodatno smanjiti zavisnost od vozila na fosilna goriva.
3. Poboljšati integraciju vidova transporta: Kotor bi trebao fokusirati napore na bolju integraciju različitih održivih vidova transporta kako bi se stvorilo besprijekorno iskustvo za korisnike. To bi moglo uključivati stvaranje transportnih centara koji povezuju javni prevoz sa programima za dijeljenje bicikala i pješaćkim rutama, čineći lakšim za turiste da prelaze između različitih vidova transporta.
4. Ciljati tržišta posjetilaca sa kratkim udaljenostima: Da bi se smanjile emisije od dugih putovanja, Kotor bi mogao usmjeriti marketinške napore ka privlačenju posjetilaca iz obližnjih regiona koji mogu putovati održivijim sredstvima, kao što su voz ili autobus, umjesto da se oslanjaju na avionski prevoz.

Relevantni izvori

- Inicijativa za razvoj održive pomorske kompetencije Crne Gore, Univerzitet Crne Gore, Pomorski fakultet Kotor, 2015.
- Strategija razvoja transporta - Crna Gora 2019-2035, Ministarstvo saobraćaja i pomorskih poslova, 2019.
- Koji je rizik od povećanog saobraćaja u Boki Kotorskoj?, Petrović, I. i dr., Journal of Maritime Sciences (JMS), Vol. 23, No. 2, 2022.

Slika 53: Parkirna mesta i biciklističke staze kao primjeri gradske infrastrukture za prevoz sa niskim emisijama.

D12. Svjetlosno i zvučno zagađenje

Uvod u Kriterijum D12: Svjetlosno i Zvučno Zagađenje

Kriterijum D12 iz GSTC Kriterijuma za destinacije v2.0 naglašava važnost smanjenja svjetlosnog i zvučnog zagađenja u turističkim destinacijama. Ovaj kriterijum se fokusira na razvoj i sprovođenje smjernica i propisa koji imaju za cilj smanjenje uticaja svjetlosti i buke na lokalne zajednice, divlji svijet i posjetioce. Efikasno upravljanje svjetlosnim i zvučnim zagađenjem ključno je za očuvanje ekološkog kvaliteta, zdravlja i dobrobiti i stanovnika i turista.

Kriterijum & Ocjena indikatora

Tabela 45 : D12 - Svjetlosno i zvučno zagađenje

Kriterijum		Indikatori		Ne postoji dokument	0	Oblasti rizika <1
				Postoji dokument	1	Oblasti umjerenog rizika 1.00 - 1.49
				Dokument i dokaz o implementaciji	2	Treba poboljšanje 1.50 - 1.99
				Dokument, dokaz i trendovi poboljšanja	3	Dobar performans 2.00 - 2.49
				Nije primjenjivo na destinaciju	Nije prim.	Izvrstan performans ≥2.50
D12	D12 svjetlosno i zvučno zagađenje	a	Smjernice za svjetlosno i zvučno zagađenje – proizvedene i promovisane turističkim preduzećima.	2		1,67
		b	Identifikacija i praćenje potencijalnih izvora zvučnog i svjetlosnog zagađenja vezanih za turizam.	2		
		c	Mehanizmi koji omogućavaju stanovnicima da prijave zvučno i svjetlosno zagađenje, uz naknadne mjere.	1		

Izveštaj o učinku grada Kotora: Izvanredna postignuća i izazovi

Izvanredna postignuća

- Razvoj smjernica: Grad Kotor je razvio smjernice za rješavanje svjetlosnog i zvučnog zagađenja unutar grada, posebno u područjima koja su često posjećivana od strane turista. Ove smjernice su dizajnirane kako bi se minimizirao uticaj vještačkog osvjetljenja i prekomjerne buke na lokalno stanovništvo i prirodnu sredinu. Grad je također promovirao ove smjernice među turističkim preduzećima, ohrabrujući ih da usvoje prakse koje smanjuju zagađenje.

- **Sistemi za praćenje i izvještavanje:** Kotor je uspostavio sisteme za praćenje svjetlosnog i zvučnog zagađenja, koji omogućavaju identifikaciju problematičnih područja i implementaciju korektivnih mjera. Ovi sistemi takođe uključuju mehanizme putem kojih stanovnici mogu prijaviti slučajeve prekomjernog zvučnog ili svjetlosnog zagađenja, čime se osigurava da se lokalni problemi brzo rješavaju.
- **Kampanje za podizanje svijesti:** Grad je sproveo kampanje za podizanje svijesti kako bi edukovao turiste i stanovnike o važnosti minimiziranja svjetlosnog i zvučnog zagađenja. Kampanje uključuju informacije o tome kako pojedinačne akcije, poput upotrebe spoljnog osvjetljenja i nivoa buke tokom večernjih sati, mogu doprinijeti održivijem i prijatnijem okruženju za sve.

Izazovi

- **Sprovođenje smjernica:** Iako smjernice za smanjenje svjetlosnog i zvučnog zagađenja postoje, dosljedno sprovođenje u svim sektorima, posebno u turističkoj industriji, ostaje izazov. Neka preduzeća možda neće u potpunosti poštovati smjernice, što dovodi do stalnih problema u određenim područjima, naročito tokom turističke sezone.
- **Uticaj na divlji svijet:** Uprkos naporima za smanjenje svjetlosnog zagađenja, uticaj na lokalnu faunu, naročito noćne vrste, i dalje je zabrinjavajući. Vještačko osvjetljenje na obalnim i prirodnim područjima može ometati prirodno ponašanje divljih životinja, što može imati dugoročne posljedice na lokalnu biološku raznovrsnost.
- **Ograničenja resursa:** Grad se suočava sa ograničenjima u pogledu resursa za kontinuirano praćenje i sprovođenje propisa o svjetlosnom i zvučnom zagađenju. Osiguravanje da se sva područja, posebno udaljena ili manje često praćena mjesta, pridržavaju smjernica zahtijeva dodatna ulaganja u opremu za praćenje i osoblje.

Zaključak

Grad Kotor je postigao značajan napredak u razvoju smjernica i sistema za upravljanje svjetlosnim i zvučnim zagađenjem, uz napore da prati, izvještava i podiže svijest o ovim pitanjima. Međutim, izazovi u vezi sa sprovođenjem, uticaj na divlji svijet i ograničeni resursi moraju se riješiti kako bi se povećala efikasnost ovih inicijativa.

Preporuke za poboljšanje

1. **Ojačati mehanizme za sprovođenje:** Kotor bi trebalo da ojača svoje mehanizme za sprovođenje kako bi osigurao da sva turistička preduzeća poštuju smjernice o svjetlosnom i zvučnom zagađenju. To bi moglo uključivati povećanje učestalosti inspekcija, uvođenje kazni za nepoštovanje i pružanje podrške preduzećima da ispune standarde.
2. **Poboljšati mjere zaštite divljih životinja:** Grad bi trebao fokusirati pažnju na zaštitu lokalne flore i faune od uticaja svjetlosnog zagađenja implementacijom strožih kontrola na vještačko osvjetljenje u osjetljivim područjima. To bi moglo uključivati mjere poput obavezivanja na upotrebu svjetlosnih sistema koji su prijateljski prema divljim životinjama u obalnim zonama i prirodnim staništima.

3. Povećati resurse za praćenje: Kako bi osigurao sveobuhvatnu pokrivenost, Kotor bi trebalo da traži dodatne resurse za praćenje svjetlosnog i zvučnog zagađenja. To bi moglo uključivati ulaganje u napredniju tehnologiju za praćenje i povećanje broja osoblja posvećenog provođenju i izvještavanju.

4. Promovisati održive turističke prakse: Kotor bi mogao dodatno promovirati održive turističke prakse koje minimiziraju svjetlosno i zvučno zagađenje. To bi moglo uključivati podsticanje korišćenja tihih opcija zabave sa smanjenim uticajem, promovisanje koristi od prirodnog osvjetljenja i podršku događajima koji se pridržavaju smjernica za zvučno zagađenje.

Relevantne reference:

- Procjena zagađenja vazduha od brodova u Boka Kotorskoj uvali, D. Nikolić, R. Gagić i Š. Ivošević, Okoliš Boka Kotorska, 2016.
- Evropska komisija: Uticaj svjetlosnog i zvučnog zagađenja na biodiverzitet, fundsforNGOs, 2023.

GSTC Procjena - Važne oblasti i planiranje pilot akcija

Proces GSTC procjene destinacija naglašava važnost značajnog i inkluzivnog uključivanja zajednice u donošenje odluka o destinaciji. U skladu s tim, proces GSTC procjene destinacija u velikoj mjeri se oslanja na konsultacije sa zainteresovanim stranama zajednice kako bi se ocijenila učinkovitost destinacije i odredili prioriteti rizika koje treba riješiti. Na osnovu nalaza, GSTC je identifikovao i preporučio 20 glavnih pitanja koja Kotor treba da riješi, a koja su označena kao rizici ili nedostaci tokom procjene. Ovaj spisak predstavlja sveobuhvatan rezultat procesa procjene, ističući indikatore, kriterijume i tematske oblasti s najnižim ocjenama. On identifikuje ključne prioritete na koje se zvaničnici destinacije treba da fokusiraju u narednom periodu kako bi postigli održivije rezultate. U slučaju Kotora, ovi prioriteti su ilustrovani u nastavku zajedno sa povezanim GSTC-D kriterijumima koji su mogli biti identifikovani.

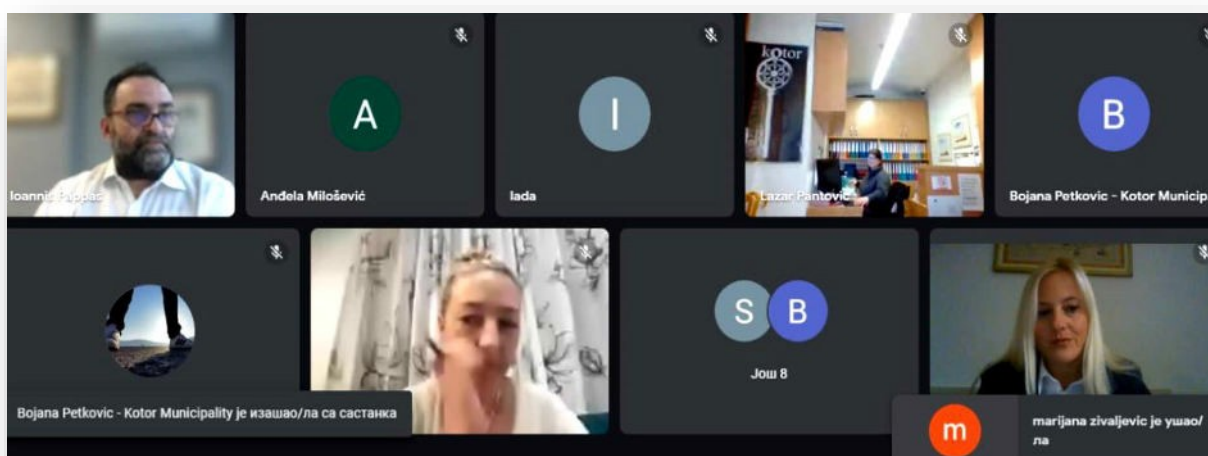
Tabela 46 : Glavni izazovi održivosti identifikovani u GSTC procjeni destinacije

#	20 Glavnih izazova održivosti identifikovanih u GSTC procjeni destinacije	Povezani GSTC-D kriterijumi
1	Plan destinacije koji uključuje sve GSCT kriterijume i indikatore (uključujući UNESCO planiranje)	A1, A2, B1, C6, D2
2	Infrastruktura i sprovođenje zakonodavstva Saobraćaj, parking, kontrola prometa, kanalizacija, pristup za sve	A3, A4, A9, B5, B8, D1 I
3	Komunikacija aktivnosti, ciljeva i postignuća održivog turizma	A2, A3, A4, A7, B1
4	Sveobuhvatno praćenje i donošenje odluka zasnovano na podacima	A2, A3, A4, A5, A6, B4, C6, D2
5	Povezivanje rezultata istraživanja i lokalnih potreba, uključujući prioritete privatnog sektora	A3, A10, B1, B3, D1, D10
6	Standardi održivosti & MSP	A2, A3, A4, D1, D5
7	Diferencijacija turističke ponude, uključujući tur-operatore, kruzere i alternativne aktivnosti kao prioritet, za minimiziranje sezonalnosti	A2, A3, A8, B1, C6, D2
8	Praćenje zadovoljstva posjetilaca i povratne informacije	A3, A6, A8, B1, C6, D2
9	Zadovoljstvo stanovnika i javno učešće u donošenju odluka o destinaciji	A2, A3, A5, B1

10	Upravljanje obimom posjeta i aktivnostima posjetilaca	A2, A3, A6, A8, C6, B1, D2
11	Analiza rizika & Krizni menadžment	A2, A3, A10, A11, D10
12	Nova finansijska sredstva i povezanost sa uticajem turizma (od lokalnog do nacionalnog i ponovo lokalnog nivoa)	A1, A2, A3, B1, B2, B3
13	Angažovanje putnika u zajednicu i lokalne koristi	A1, A2, A3, A6, A8, B1, B3, B4
14	Kulturna intelektualna svojina Zaštita lokalne kulture od drugih	A2, A3, A4, A6, A9, B1, B3, B4, B6, C2, C3, C5,
15	Aktivnosti ublažavanja i prilagođavanja klimatskih promjena Planovi i sprovođenje u odnosu na rizike i upravljanje	A2, A5, A9, A10, A11, C6, D1, D10, D11
16	Prevozna sredstva / alternative i zelena rješenja transport niskog uticaja	A2, A5, A8, A10, B1, B8, D5, D10, D11
17	Sistem upravljanja posjetama za zaštitu lokaliteta i atrakcija	A2, A6, B6, C6, D2
18	Kreiranje i komunikacija snažnih programa za energetske efikasnosti, efikasnost u korišćenju vode i upravljanje čvrstim	A2, A3, A4, A10, D1, D5, D6, D7, D8, D9
19	Kodeks prakse za turističke vodiče i tur-operatere	A4, A7, B1, B3, B4, B7, B8, C6, C7, D2
20	Mjere upravljanja u osjetljivim prirodnim i kulturnim sredinama	A2, A3, A7, A8, B8, C6, C7, D2

Na osnovu spiska važnih oblasti za buduće poboljšanje, organizovana je radionica kako bi se ocijenile i prioritizovale najkritičnije oblasti. Tokom ove radionice, GSTC je predstavio 20 identifikovanih rizika kao ključne nalaze iz GSTC procjene destinacije. Radionicu je moderirao GSTC procjenitelj, a događaj je okupio zainteresovane strane destinacije koje su učestvovala u terenskoj fazi kako bi ocijenile i odredile najhitnija pitanja koja zahtijevaju hitnu akciju. Ova radionica, poznata kao 'Radionica planiranja akcija', održana je online 24. novembra 2023. godine, a u njoj je učestvovalo ukupno 27 zainteresovanih strana destinacije.

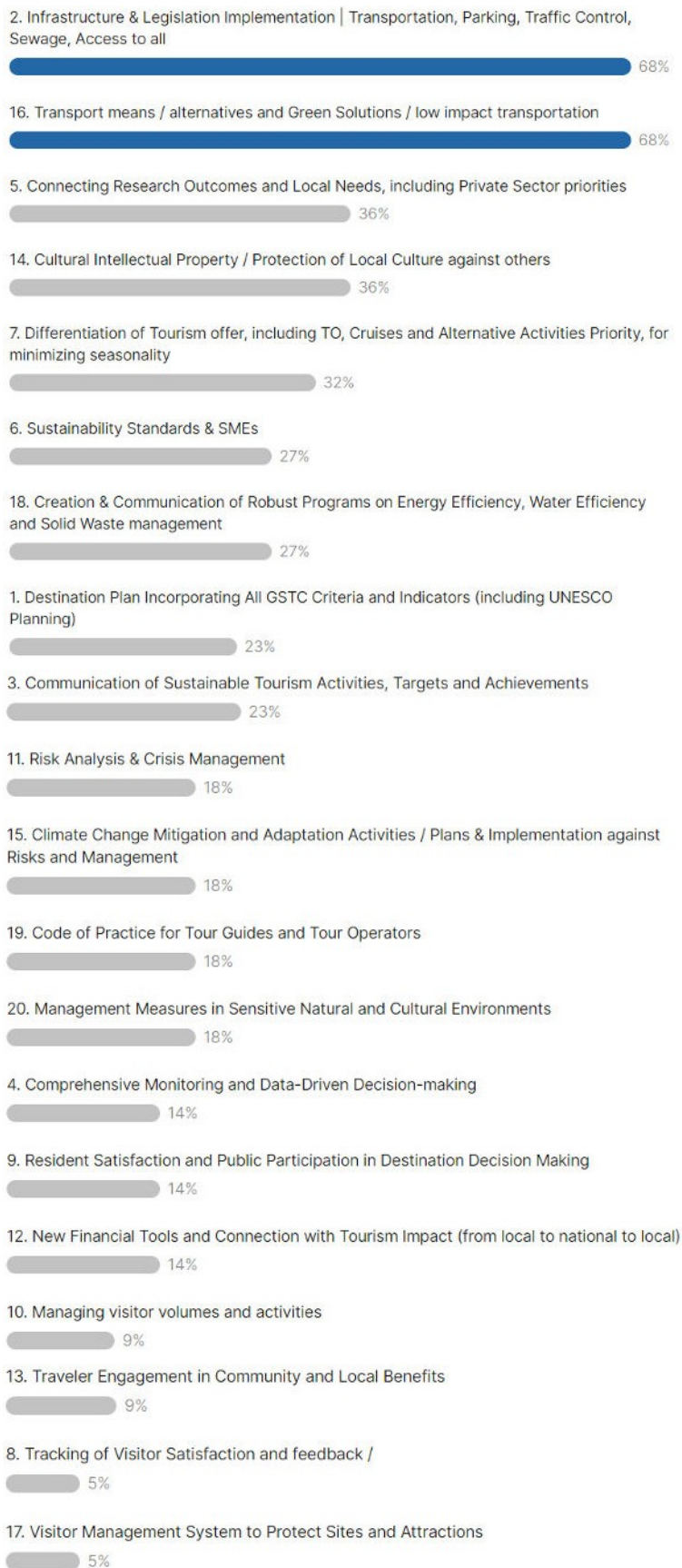
Slika 54: Online sastanak sa predstavnicima Kotora za planiranje pilot akcija najvažnijih rezultata

Na ovom događaju, nacrt rezultata terenskih aktivnosti predstavio je procjenitelj zainteresovanim stranama destinacije, zajedno sa spisakom prioritizovanih oblasti fokusa. Na osnovu procesa glasanja koji je primijenjen, cilj je bio procijeniti broj, na primjer, šest najvažnijih oblasti, kako bi zvaničnici destinacije kreirali akcioni plan za tih šest. Ovaj proces bio je uspješan i doveo je do rangiranja prioritizovanih oblasti fokusa prema rezultatima ovog procesa glasanja, koji je sproveden bez interakcije među učesnicima. Ovaj spisak nakon glasanja prikazan je na sledećoj slici, gdje su kao najvažnija pitanja za buduću intervenciju označena sljedeća pitanja:

- transport, kontrola saobraćaja, problemi sa kanalizacijom i pristup za sve, koji su uključeni u širu oblast implementacije infrastrukture i zakonodavstva
- prevozna sredstva, zelena rješenja i rješenja niskog uticaja

Slika 55: Redosled važnosti prioriternih oblasti fokusa nakon glasanja zainteresovanih strana Kotora

Prevod slike 55:

3. Implementacija infrastrukture i pravnog okvira; Transport, parking, kontrola saobraćaja, otpadne vode, pristup za sve
16. Vidovi transporta / alternativna i zelena rješenja, vidovi transporta sa niskim uticajem
5. Povezivanje nalaza istraživanja i lokalnih potreba, uključujući prioritete privatnog sektora
14. Kulturna intelektualna svojina i zaštita lokalne kulture od ostalih
7. Diferencijacija turističke ponude, uključujući TO, krizing i prioritete alternativnih aktivnosti kako bi se umanjila sezonalnost
6. Standardi održivosti & MSP
18. Kreiranje i komuniciranje robusnih programa energetske efikasnosti, efikasnost u korišćenju vode i upravljanje čvrstim otpadom
1. Destinacijski plan koji uključuje sve GSTC kriterijume i indikatore (uključujući UNESCO planiranje)
3. Komuniciranje aktivnosti održivog turizma, ciljeva i postignuća
11. Analiza rizika i krizni menadžment
15. Ublažavanje klimatskih promjena i aktivnosti adaptacije / planovi i implementacija nasuprot rizika i upravljanja
19. Kodeks prakse za turističke vodiče i tur operatore
20. Mjere upravljanja u osjetljivim prirodnim i kulturnim sredinama
4. Sveobuhvatno praćenje i donošenje odluka na osnovu podataka
9. Zadovoljstvo stanovništva i javno učešće u donošenju odluka na destinaciji
12. Nove finansijske alatke i povezanost sa uticajem turizma (od lokalnog do nacionalnog i nazad do lokalnog)
10. Upravljanje obimom posjeta i aktivnostima
13. Uključenost putnika u lokalnim i benefitima zajednice
8. Praćenje zadovoljstva posjetilaca i povratne informacije
17. Sistem upravljanja posjetama sa ciljem zaštite lokaliteta i atrakcija

Prije zaključivanja ovog online sastanka sa zainteresovanim stranama destinacije, rezultati glasanja su prvenstveno korišćeni za kreiranje aktivnosti planiranja pilot akcija, sa posebnim fokusom na oblasti najvišeg prioriteta. Ova aktivnost bila je dizajnirana i moderirana od strane GSTC procjenitelja kao demonstracija, koristeći Miro platformu uz aktivno učešće zainteresovanih strana destinacije. Cilj ove pilot aktivnosti bio je pomoći zvaničnicima destinacije da se upoznaju sa potrebnim karakteristikama i procesima za razvoj Akcionog plana koji koristi rezultate GSTC procjene destinacije. Ovo uključuje rešavanje visokorizičnih (crvenih) kriterijuma i prioritizaciju identifikovanih oblasti fokusa. Rezultati planiranja pilot akcija detaljno su opisani u nastavku.

Slika 56: Rezultati planiranja pilot akcija za prevozna sredstva i zelena rješenja na Miro platformi

Prevod slike 56:

Ključni ciljevi projekta:

- Povećanje broja zelenih vidova transporta
- Povećanje broja alternativnih transportnih rješenja
- Smanjenje broja automobile u blizini Starog grada
- Rješavanje velikih saobraćajnih gužvi u blizini Starog grada
- Povećanje broja stanica za e- bicikle

Ključne projektne aktivnosti:

- Bolja organizacija javnog prevoza sa redovnim i češćim polascima
- Korišćenje AI kontrolisanih semafora
- Organizovanje javnog transporta morskim putem
- Organizovanje sistema "taksi brodova" i redovnog javnog taksi prevoza
- Parkiranje van grada + transport brodovima
- Više biciklističkih staza u zalivu
- Praćenje podataka i analiza kapaciteta
- Studija održivog transporta i nosivosti
- EU grantovi / predlozi projekata

Potencijalni projektni partneri:

- Lokalni prevoznici
- Lokalna samouprava
- Luka Kotor
- Unija kompanija brzobrodskih prevoznika
- Lokalne DMC kompanije
- Tijela za EU grantove
- Unija taksi prevoznika
- Organizacije na državnom nivou (ministarstva)

Očekivani rezultati projekata:

- Bolji uslovi za lokalno stanovništvo
- Manje saobraćajne gužve
- Bolji imidž destinacije
- Finansijski benefiti za lokalno stanovništvo (lokalni prevoznici)
- Održivi razvoj
- Manje gasova sa efektom staklene baste na lokalnom nivou
- Optimalna upotreba postojeće infrastructure (poput parkinga)

Pokazatelji uspješnosti:

- Podaci o protoku automobila
- Podaci o vozilima na parkinzima
- Podaci o iskorišćenim fondovima
- Emisije ispuštene u saobraćaju
- Podaci o biciklističkim stazama
- Podaci o zelenim plovilima
- Zeleni javni transport
- Podaci o vremenu provedenom u transportu od tačke A do tačke B
- Grantovi za zelene vidove transporta
- Podaci o zelenoj potrošnji energije od strane autobusa
- Infrastruktura za električna vozila

Zaključno sa rezultatima planiranja pilot akcija, Grad Kotor bi mogao da se fokusira na identifikovanje ciljeva, aktivnosti, partnera, rezultata i indikatora za svaku pojedinačnu prioritetnu oblast na osnovu rezultata GSTC procjene destinacije. Neki primeri su dati u nastavku:

- Poboľšanje prikupljanja podataka i analize: Kako bi bolje upravljao uticajem turizma, Kotor bi trebalo da investira u digitalne alate za prikupljanje podataka u realnom vremenu o broju posjetilaca, degradaciji životne sredine i zadovoljstvu stanovnika. Ovo se može postići stvaranjem mobilnih aplikacija za turiste i senzora na prometnim mestima za praćenje kretanja posjetilaca. Primer: Grad Amsterdam koristi sisteme za praćenje posjetilaca u realnom vremenu na glavnim atrakcijama kako bi upravljao gužvama i rasporedio saobraćaj posjetilaca. Kotor bi mogao da usvoji sličan pristup za upravljanje gužvama u Starom gradu i obalnim područjima.
- Poboľšanje korišćenja povratnih informacija: Povratne informacije posjetilaca i stanovnika trebalo bi da se sistematski analiziraju i koriste za poboľšanje usluge i rešavanje problema. Kotor bi trebalo da razmotri razvoj digitalne platforme za povratne informacije koja bi omogućila posjetiocima da daju povratne informacije u realnom vremenu, koje bi zatim redovno pregledali odgovorni za upravljanje turizmom. Primer: Grad Edinburg, Škotska, koristi aplikaciju za povratne informacije u realnom vremenu koja pruža trenutne uvid u zadovoljstvo posjetilaca i omogućava gradu da brzo reaguje na probleme kao što su pretrpanost ili problemi sa infrastrukturom.
- Jačanje zaštite kulture: Kotor bi trebalo da proširi napore za zaštitu i materijalne i nematerijalne kulturne baštine. Saradnja sa UNESCO-om ili lokalnim organizacijama za očuvanje kulture mogla bi da obezbedi dugoročnu zaštitu jedinstvenih običaja i tradicija grada. Primjer: Organizovanje godišnjih kulturnih festivala koji se fokusiraju na lokalne tradicije, jezik i kulinarnstvo moglo bi da promovise kulturnu održivost i privuče turizam van sezone. Grad Kyoto, Japan, uspješno je to uradio organizovanjem događaja posvećenih tradicionalnim zanatima i praksama.
- Unapređenje strategija za smanjenje otpada: Grad bi trebalo da se fokusira na smanjenje upotrebe plastike za jednokratnu upotrebu uvođenjem strožih propisa za turističke biznise. Sistemi za sortiranje otpada na ključnim mjestima i više javnih kontejnera za reciklažu mogu pomoći u promovisanju boljeg upravljanja otpadom. Primjer: Barselona je uvela gradsku zabranu plastike za jednokratnu upotrebu u turističkom sektoru, uz javne obrazovne kampanje. Kotor bi mogao da uvede slične mjere, podstičući preduzetnike da usvoje ekološke alternative.
- Proširenje javnog prevoza i opcija za aktivni prevoz: Kotor bi trebalo da razvije bolje veze javnog prevoza i poboľša infrastrukturu za biciklizam i pešačenje kako bi smanjio saobraćajne gužve i smanjio emisiju gasova. Ovo može uključivati uvođenje električnih autobusa ili shuttle usluga tokom vrhunskih turističkih sezona i dodavanje više stanica za iznajmljivanje bicikala širom grada. Primjer: Opsežan program za iznajmljivanje bicikala u Kopenhagenu i infrastruktura za biciklizam predstavljaju modele za podsticanje transporta niskog uticaja. Kotor bi mogao da uvede sličan sistem iznajmljivanja bicikala kako bi podstakao i turiste i lokalne stanovnike da smanje upotrebu automobila.

ZAKLJUČCI I PREPORUKE

GSTC je sproveo procjenu destinacije za Kotor od septembra do decembra 2023. godine, u saradnji sa Opštinom Kotor i Lukom Kotor. Korišćenjem GSTC metodologije procjene, tim je pregledao pravnu dokumentaciju i lokalne politike koji se odnose na upravljanje gradom i konsultovao se sa oko 64 ključna aktera, uključujući predstavnike nacionalnih i lokalnih vlasti, privatnog sektora, nevladinih organizacija, akademske zajednice i lokalnih stanovnika. Ove opsežne konsultacije pomogle su u ocjeni performansi grada prema GSTC kriterijumima destinacije.

Procjena je pokazala da je Kotor, od 38 GSTC-D kriterijuma, postigao odlične rezultate u 3 (7,9%) oblasti, dobio ocjenu dobru u 11 (28,9%) oblasti, ocjenu „dobro sa nekim potrebnim poboljšanjima“ u 7 (18,4%) oblasti, identifikovan je kao umjereni rizik u 10 (26,3%) oblasti i označen kao visok rizik u 7 (18,4%) oblasti. Kotor je postigao ukupnu ocjenu od 60,18, što odgovara 65,82% granice izvrsnosti.

Performans Opštine Kotor prema GSTC kriterijumima ukazuje na njen snažan angažman u održivom turizmu, posebno u oblastima očuvanja kulturne baštine, podrške lokalnoj ekonomiji i sigurnosti posjetilaca. Ovi impresivni rezultati ističu snage Kotora i pozicioniraju ga kao model za druge destinacije, naročito u sledećim oblastima:

- Promocija i informisanje (A7): Kotor se ističe pružanjem sveobuhvatnih, odgovornih informacija posjetiocima, promovišući destinaciju i edukujući turiste o važnosti očuvanja kulturnih i prirodnih resursa. Ovaj pristup pomaže u vođenju ponašanja posjetilaca i osigurava da budu informisani o lokalnim običajima, ekološkim pitanjima i značaju kotorske baštine, uglavnom putem aktivnosti Turističke organizacije Kotora.
- Podrška lokalnim preduzetnicima i fer trgovina (B3): Kotor je postigao značajan napredak u podršci lokalnim preduzetnicima putem uspješnog programa obuke i finansijske podrške, osiguravajući da koristi od turizma budu ravnomjerno raspoređene unutar lokalne zajednice. Ovo jača ekonomsku otpornost regiona i poboljšava iskustvo posjetilaca autentičnim lokalnim proizvodima i uslugama.
- Zaštita kulturnih resursa (C1): Napor Kotora da očuva svoju kulturnu baštinu očigledan je kroz opsežnu listu i sistematsku procjenu kulturnih resursa, čime se osigurava njihova zaštita od potencijalnih prijetnji, uključujući klimatske rizike. Ovo podržavaju tehnološka sredstva i projekti sufinansirani od strane EU koje lokalni istraživački instituti koriste.
- Tradicionalni pristup (C4): Kotor osigurava da lokalne zajednice zadrže pristup prirodnim i kulturnim lokalitetima, balansirajući potrebe turista i stanovnika. Ova inkluzivnost podstiče podršku zajednice za turizam i osigurava da koristi od razvoja turizma budu široko podijeljene.
- Interpretacija lokaliteta (C7): Kotor se ističe u interpretaciji lokaliteta, pružajući posjetiocima značenja i obrazovne doživljaje koji produbljuju njihovo razumijevanje i poštovanje destinacije. Visokokvalitetna interpretacija poboljšava iskustvo posjetilaca i promoviše odgovorno ponašanje, doprinoseći očuvanju kulturnih i prirodnih resursa, uz podršku tehnoloških sredstava.

S obzirom na značaj ove procjene destinacije u usmjeravanju budućih prioriteta, politika i lokalnih akcija, lokalni akteri su, na osnovu rezultata procjene, razvili Pilot Akcioni Plan. Ovaj plan uključuje prioritete postignute konsenzusom i nekoliko ključnih projekata za naredne godine kao pilot slučaj, sa fokusom na implementaciju infrastrukture i zakonodavstva, uključujući transport, parking, kontrolu saobraćaja, upravljanje otpadnim vodama i pristup za sve. Drugi ključni problemi koji su označeni uključuju održive transportne solucije, povezivanje istraživačkih rezultata sa lokalnim potrebama i prioritetima privatnog sektora, zaštitu kulturnog intelektualnog vlasništva, diverzifikaciju turističke ponude za smanjenje sezonalnosti, implementaciju održivih standarda za mala i srednja preduzeća, te promovisanje energetske efikasnosti, efikasnosti u korišćenju vode i upravljanju otpadom.

Akteri su takođe prioritizovali aktivnosti ublažavanja i prilagođavanja klimatskim promenama, podržane mjerenjima u realnom vremenu i simulacijama emisije gasova sa efektom staklene bašte. S obzirom na značajan doprinos kruzingu turizma lokalnoj ekonomiji, ključno je povezati ove studije sa opsežnim merenjima uticaja turizma na životnu sredinu. Poboljšanje učešća javnosti u donošenju odluka i upravljanju destinacijom, zajedno sa zadovoljstvom stanovnika, takođe je od suštinske važnosti.

Pohvaljujemo Opštinu Kotor za ovaj značajan korak ka održivom upravljanju destinacijom kroz angažovanje u GSTC procjeni destinacije. Ohrabrujemo gradske zvaničnike i lokalne aktere da promovišu neophodne akcije kako bi osigurali održivi razvoj destinacije za dobrobit lokalne zajednice i zaštitu njenog osjetljivog prirodnog okruženja, završavajući sa hitnim finalizovanjem potrebne studije nosivosti destinacije Kotor. Ovo uključuje detaljnu analizu nalaza procjene, izradu nove Strategije održivog turizma i ažuriranog Plana upravljanja baštinom, s obzirom na status Kotora kao UNESCO zaštićene oblasti od globalnog interesa.

Istraživanja lokalnih univerziteta i instituta, podržana inovacijama, prirodna su snaga Kotora, što je dokazano brojnim studijama i projektima usmjerenim na područje Boke Kotorske. Međutim, potrebna su dodatna javno-privatna partnerstva (PPP) kako bi se efikasno podržalo agilno planiranje i tehnologija. Preporučuju se dalja istraživanja i projekti za integraciju posjetilaca i ekonomskih tokova između Starog grada i šire opštine, uzimajući u obzir istraživačke rezultate. Integrisani plan za održivi razvoj biće ključan u suočavanju sa rizicima klimatske krize koji prijete kako životnoj sredini, tako i turističkom proizvodu.

Na kraju, s obzirom na status Kotora kao UNESCO-ove baštine, buduće aktivnosti treba da se fokusiraju na praćenje i evaluaciju tokova posjetilaca, povezivanje sa zadovoljstvom stanovnika putem tehnologije i drugih sredstava. Zaštita kulturne baštine od uticaja nekulturnih vanjskih faktora, od suvenira do hrane i osnovnih proizvoda, trebalo bi da bude ključni cilj u narednim godinama. Ovaj napor treba povezati sa novim finansijskim alatima i stvarnim ekonomskim, ekološkim i društvenim uticajima na grad. Promovisanje održivosti u privatnom i javnom sektoru, podsticanje dobrih praksi, podizanje svesti i implementacija standarda i sertifikacija u kratkoročnom i dugoročnom planiranju povećaće zadovoljstvo putnika i osigurati zaštitu lokalne kulture, prirodnog okruženja i prosperiteta stanovništva.

ANEKS

A. Nalazi dobre prakse

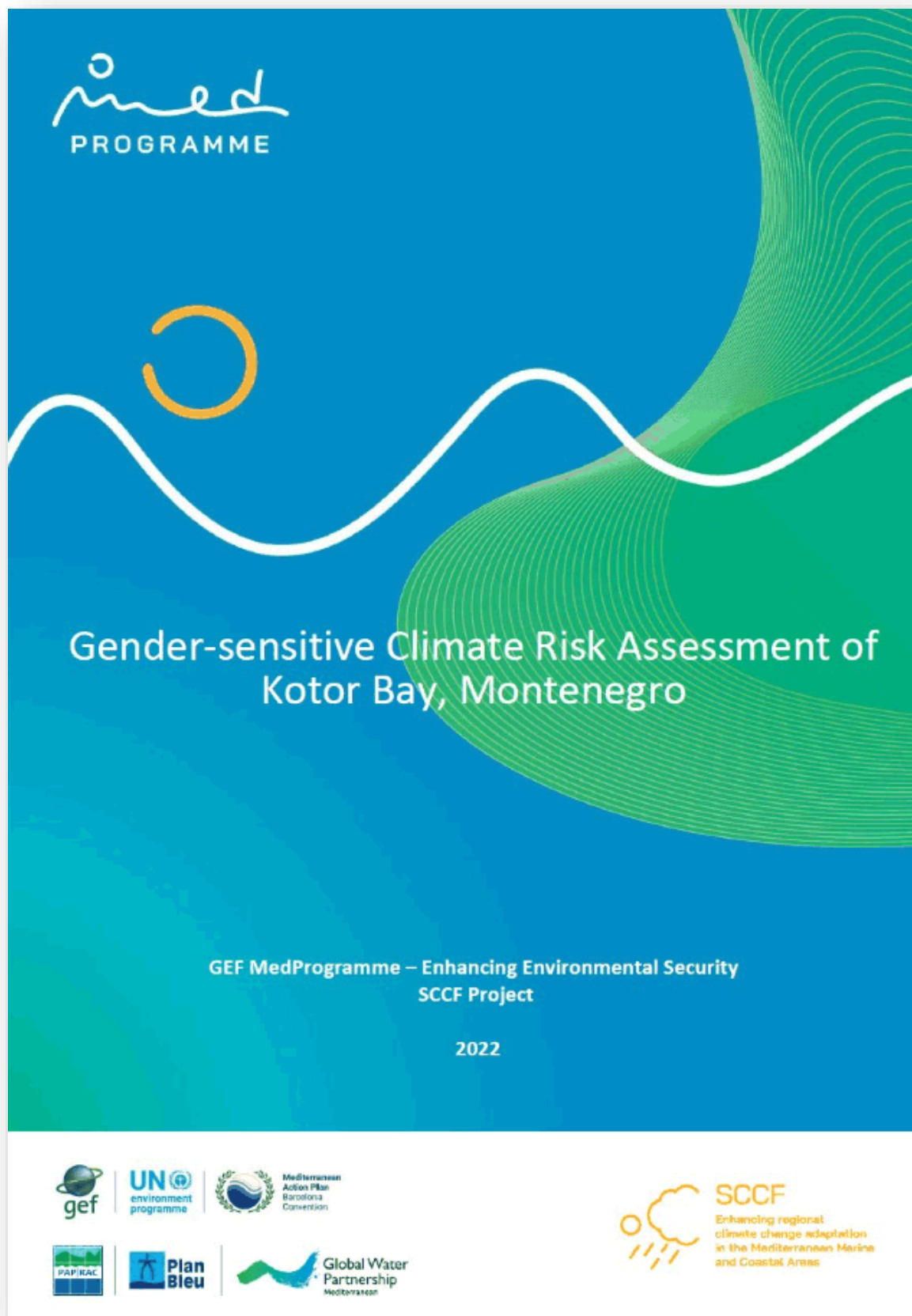
Navedene fotografije i opisi ispod prikazuju nalaze procjenitelja o dobrim praksama u Kotoru po stubovima - što ukazuje na postojanje dokumentovane politike i uzorno sprovođenje u sledećim oblastima. Ove identifikovane oblasti dobre prakse zasnivaju se na informacijama prikupljenim tokom desktop i terenske procene, uključujući sastanke sa zainteresovanim stranama i posjete lokacijama.

Stub A: Održivi razvoj

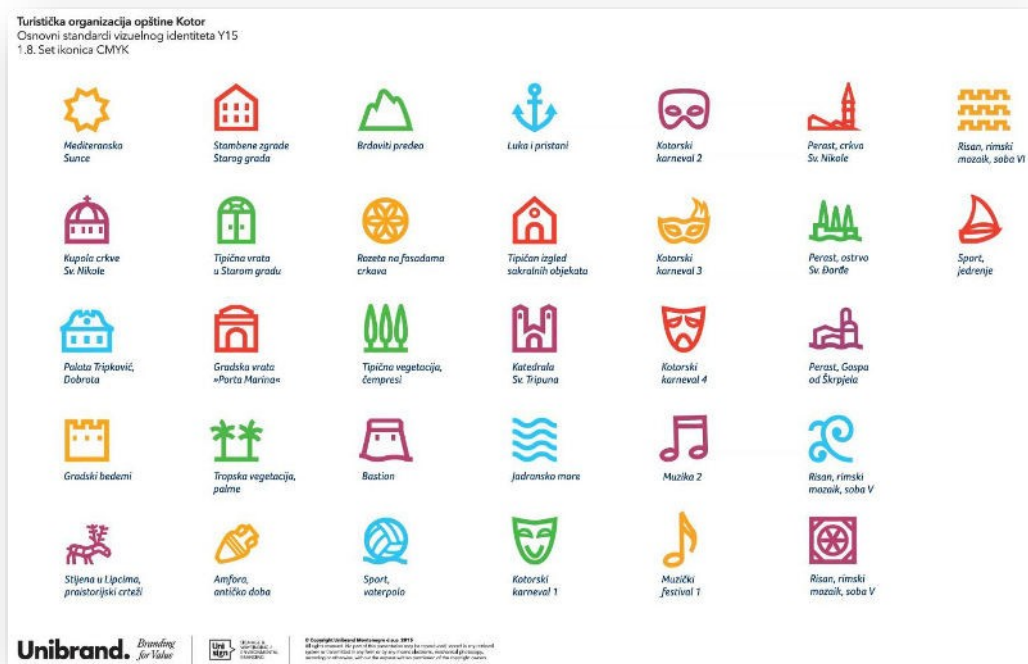
Slika 57: Dobra praksa A - Pametan sistem za identifikaciju registarskih tablica, procjenu porijekla i toka posjetilaca (A9)

Slika 58: Dobra praksa B - Izvještaj o procjeni klimatskog rizika za Kotor (A11 i A12)

Slika 59: Dobra praksa C - Sistem označavanja lokalnih aktivnosti i lokacija (A7)

Unibrand

Branding for You

100% KOTORSKI

© Turistička organizacija opštine Kotor 2019. Svi prava su zadržana. Svi podaci su iz javnih izvora. Svi podaci su iz javnih izvora. Svi podaci su iz javnih izvora.

Slika 60: Dobra praksa D - Službena web stranica Turističke organizacije Kotora (A7)

Web stranica destinacije Kotor. Izvor: kotor.travel

Stub B : Socioekonomska održivost

Slika 61: Dobra praksa E - Program podrške za lokalne preduzetnike u Kotoru (B2)

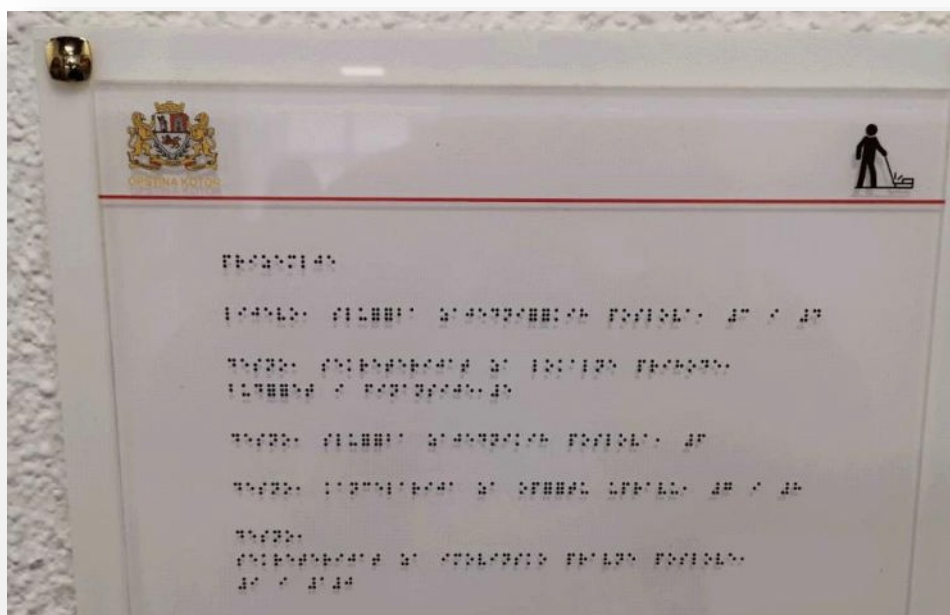
Slika 62: Dobra praksa F - Kampanja za podršku lokalnim proizvodima (B3)

Slika 63: Dobra praksa G - Pristup visokom obrazovanju za lokalne zajednice (B4)

Slika 64: Dobra praksa H - Pristup za sve u javnim zgradama (B8)

Stub C : Kulturna održivost

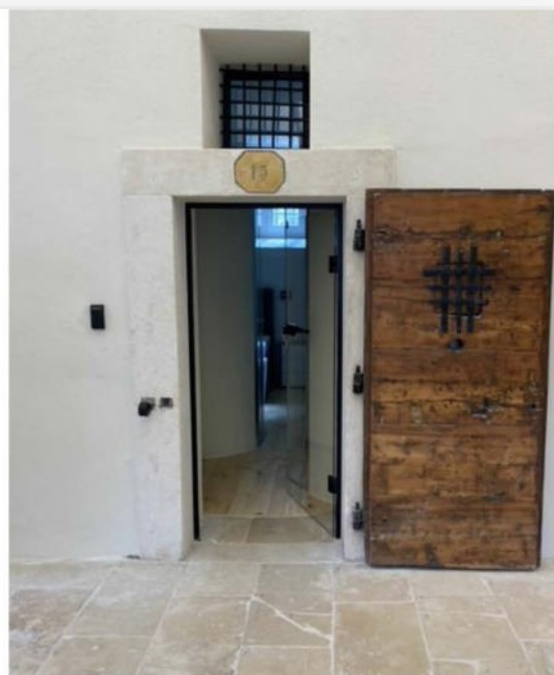
Slika 65: Dobra praksa J - Pravilna interpretacija lokalne kulture (Katedrala Svetog Tripuna) (C1)

Slika 66: Dobra praksa I - Sistem gradske kartice za podršku lokalnom turističkom proizvodu (C4)

Slika 67: Dobra praksa L - Kreativni HUB kao transformacija stare zatvorske zgrade u preduzetnički HUB (C3)

Slika 68: Dobra praksa K - Tehnološka rješenja za interpretaciju kulturnih lokaliteta (C7)

Stub D : Ekološka održivost

Slika 69: Dobra praksa M - Stanice na terenu (x4) za praćenje emisije GHG-a od kruzera u Boki Kotorskoj (D1)

Slika 70: Dobra praksa P - Program zaštite biodiverziteta Pomorskog instituta u Kotoru (D3)

Slika 71: Dobra praksa N - Korišćenje obnovljivih izvora energije za proizvodnju električne energije (D5)

Slika 72: Dobra praksa O - Implementacija pametne autobuske stanice, uključujući rješenja za reciklažu (D9)

A. Kompletirana matrica procjene

U specifičnom dijelu Priloga predstavljena je kompletirana matrica procjene GSTC destinacije Kotor.

Tabela 47: Kompletna matrica procjene za GSTC procjenu destinacije Kotor

KOTOR		CRNA GORA		OCJENE INDIKATORA		OCJENE KRITERIJUMA
Kriterijum	Indikatori	Ne postoji dokument		0		Oblasti rizika <1
		Dokument postoji		1		Oblasti umjerenog rizika 1.00 - 1.49
		Dokument i dokaz o implementaciji		2		Potrebno poboljšanje 1.50 - 1.99
		Dokument, dokaz i trendovi poboljšanja		3		Dobar performans 2.00 - 2.49
		Nije primjenjivo na destinaciju		Nije prim.		Izvrstan performans ≥2.50
A) Održivo upravljanje						Prosjek po kriterijumu
A(a) Struktura i okvir upravljanja						
A1	A1 Odgovornost za upravljanje destinacijom	a	Dokumentarni dokazi koji prikazuju relevantnu strukturu i odgovornosti grupe.	2		1.80
		b	Finansijski plan i budžet koji prikazuju trenutne i buduće izvore finansiranja.	3		

		c	Dokazi o povezanosti i angažmanu s drugim tijelima.	2	
		d	Evidencija o stalnom osoblju i ugovorenim radnicima, koja pokazuje relevantno iskustvo.	2	
		e	Smjernice za upravljanje i procesi koji pokazuju svijest o principima održivosti i transparentnosti u poslovanju i dodjeli ugovora.	0	
A2	A2 Strategija upravljanja destinacijom i akcioni plan.	a	Objavljeni dokument koji utvrđuje trenutnu strategiju destinacije i akcije.	2	1.20
		b	Strategija/plan jasno vidljiv i dostupan online.	2	
		c	Dokazi o konsultacijama sa zainteresovanim stranama, sastancima itd. u razvoju plana.	1	
		d	Pozivanje na principe održivosti i procjenu resursa, problema i rizika, sadržane u strategiji i akcionom planu.	1	
		e	Specifična upućivanja u strategiji/akcijskom planu na širu politiku održivog razvoja (uključujući ostvarivanje ciljeva održivog razvoja - SDGs) i obratno.	0	
A3	A3 Monitoring i izvještavanje	a	Specifični kvantifikovani socio-ekonomski, kulturni i ekološki indikatori i ciljevi su identifikovani.	1	0.50
		b	Mjerenje prema ovim indikatorima, sa rezultatima koji se bilježe i objavljuju barem godišnje.	0	
		c	Pisani dokazi o praćenju i izvještavanju o akcijama i ishodima.	0	
		d	Prethodne revizije sistema praćenja i raspored za buduće revizije.	1	

A(b) Uključenost zainteresovanih strana

A4	A4 Angažman preduzeća i standardi održivosti.	a	Dokazi o redovnoj komunikaciji o pitanjima održivosti sa turističkim preduzećima (mediji, sastanci, direktni kontakt itd.).	1	0.40
		b	Podrška i savjeti o održivosti za turistička preduzeća – dostupni i promovisani.	1	
		c	Broj i procentualni udio preduzeća sertifikovanih prema standardima održivosti turizma (i da li su priznati/akreditovani od strane GSTC), sa ciljevima šireg uključivanja.	0	
		d	Dokazi o promociji shema sertifikacije.	0	
		e	Lista sertifikovanih turističkih preduzeća, koja se redovno ažurira.	0	
A5	A5 Uključenost stanovništva i povratne informacije	a	Dokazi o promociji i olakšavanju javnog učešća u planiranju/upravljanju destinacijom.	3	1.80
		b	Informacije o vrsti i nivou takvog učešća.	2	
		c	Ankete među stanovnicima i drugi sistematski mehanizmi povratnih informacija, koji obuhvataju pitanja turizma.	2	
		d	Dokazi o preduzetim akcijama kao odgovor na povratne informacije stanovnika.	1	
		e	Program informisanja, obrazovanja i obuke o turizmu koji je pružen stanovnicima.	1	
A6	A6 Uključenost posjetilaca i povratne informacije	a	Ankete o posjetiocima (i drugi mehanizmi povratnih informacija) – sprovedene i izvještavane.	3	1.75
		b	Ankete i povratne informacije uključuju reakcije posjetilaca na pitanja održivosti.	1	

		c	Dokazi o preduzetim akcijama kao odgovor na rezultate anketa/povratnih informacija posjetilaca.	2	
		d	Primjeri informacija za posjetioce koje obuhvataju pitanja održivosti i kako na njih odgovoriti.	1	
A7	A7 Promocija i informacije	a	Trenutne informacije i promotivni materijali sa odgovarajućim sadržajem.	3	2.33
		b	Postoji proces za provjeru tačnosti i prikladnosti promocije i informacija o destinaciji.	3	
		c	Dokazi o konsultacijama sa lokalnim zajednicama i tijelima za zaštitu okoline i kulture u vezi sa sadržajem i načinom komunikacije.	1	
A(c) Upravljanje pritiskom i promjenama					
A8	A8 Upravljanje brojem posjetilaca i aktivnostima	a	Strategija upravljanja destinacijom i akcioni plan adresiraju sezonalnost i raspodjelu posjeta.	1	1.00
		b	Varijacije u broju posjetilaca tokom godine se prate, uključujući najposjećenija mjesta.	2	
		c	Uticaji broja posjetilaca i njihovih aktivnosti identifikovani su putem posmatranja i povratnih informacija zajednice i	1	
		d	Preduzete mjere za upravljanje tokovima posjetilaca i njihovim uticajima.	0	
		e	Marketing strategija i izbor ciljnih tržišta uzimaju u obzir obrasce posjeta, uticaj aktivnosti i potrebe destinacije.	1	

A9	A9 Regulatorna o planiranju i kontrola razvoja.	a	Specifične politike/regulacije/ smjernice koje kontrolišu razvoj – dokumentovane i označene sa nazivom i datumom.	3	2.00
		b	Zahtjevi za procjenu uticaja su postavljeni, pokrivajući ekološke, ekonomske i socio-kulturne uticaje, na dovoljnom nivou da se adresiraju dugoročni problemi za destinaciju.	2	
		c	Specifični propisi o iznajmljivanju i poslovanju nekretnina za turizam, sa dokazima o njihovoj primjeni i sprovođenju.	2	
		d	Dokazi o učešću javnosti u razvoju politika/regulatorna/smjernica.	2	
		e	Dokazi o konsultacijama i saglasnosti sa autohtonim stanovništvom ili manjinskim etničkim grupama kada je predložen ili realizovan turistički razvoj na njihovim teritorijama.	1	
		f	Dokazi o komunikaciji i sprovođenju politika/regulacija/upustava u fazama planiranja, razvoja i implementacije.	2	
A10	A10 Prilagođavanje klimatskim promjenama	a	Strategija upravljanja destinacijom i akcioni plan identifikuju i obrađuju klimatska pitanja.	1	1.20
		b	Propisi, smjernice i zoniranje za turistički razvoj i aktivnosti uzimaju u obzir posljedice klimatskih promjena.	1	

		c	Procjena klimatskih rizika, koja obuhvata trenutne i buduće rizike – sprovedena i javno dostupna.	2	
		d	Dokazi o razmatranju uticaja na, i doprinosa, lokalnih ekosistema u adaptaciji na klimatske promjene.	0	
		e	Informacije o klimatskim promjenama koje su javno dostupne.	2	
A11	A11 Upravljanje rizikom i krizni menadžment	a	Dokumentovani plan za smanjenje rizika, upravljanje krizama i plan za vanredne situacije u turizmu destinacije.	1	1.00
		b	Plan prepoznaje širok spektar rizika, uključujući prirodne katastrofe, terorizam, zdravlje, iscrpljivanje resursa i druge rizike koji su relevantni za lokaciju.	1	
		c	Postupci komunikacije su identifikovani za upotrebu tokom i nakon vanredne situacije.	1	
		d	Program za lokalno informisanje i obuke o upravljanju rizicima i krizama.	1	
B) Socio-ekonomska održivost					Prosjek po kriterijumu
B(a) Ostvarivanje lokalnih ekonomskih koristi					
B1	B1 Mjerenje ekonomskog doprinosa turizma	a	Program prikupljanja ekonomskih podataka.	2	1.33
		b	Godišnji izvještaji o direktnom i indirektnom ekonomskom doprinosu turizma na destinaciji.	1	

		c	Podaci koji obuhvataju niz mjera ekonomskog uticaja (npr. obim, potrošnju, zapošljavanje, investicije i raspodjelu ekonomskih koristi u destinaciji).	1	
B2	B2 Dostojanstven rad i mogućnosti za razvoj karijere.	a	Obezbeđivanje programa/kurseva obuke za sticanje relevantnih vještina, dostupnih lokalno.	3	1.75
		b	Izjave o posvećenosti turističkih preduzeća obezbeđivanju dostojanstvenog rada i mogućnosti za razvoj karijere.	0	
		c	Mogućnosti za obuku i zapošljavanje promovisane i iskorišćene od strane lokalnog stanovništva, uključujući žene, mlade, manjine i osobe sa invaliditetom.	3	
		d	Kanali za provjeru radnih uslova i primanje/rješavanje pritužbi (npr. uključivanje sindikata).	1	
B3	B3 Podrška lokalnim preduzetnicima i fer trgovina	a	Savjeti, finansijska ili druga podrška – dostupni na destinaciji za mala i srednja preduzeća u vezi sa turizmom.	3	2.20
		b	Pomoć pri pristupu tržištu za lokalna mala i srednja preduzeća u vezi sa turizmom.	3	
		c	Akcije za podsticanje i pomoć lokalnim turističkim preduzećima da kupuju robu i usluge na lokalnom tržištu.	1	
		d	Inicijative za pomoć lokalnim poljoprivrednicima, zanatlijama i proizvođačima hrane da se uključe u tržište.	3	
		e	Lokalni proizvodi i rukotvorine identifikovani, promovisani i dostupni za prodaju posjetiocima na destinaciji.	1	

B(b) Društvena dobrobit i uticaji					
B4	B4 Podrška zajednici	a	Podrška lokalnoj zajednici i inicijativama za održivost od strane lokalnih turističkih preduzeća se podržava i olakšava.	2	1.33
		b	Postoje sheme koje se promovišu, putem kojih posjetioci mogu podržati inicijative lokalne zajednice i održivosti.	0	
		c	Volontarizam i angažman u zajednici ne uključuju upadanje u privatnost ili eksploataciju.	2	
B5	B5 Prevencija eksploataciji diskriminacije	a	Reference (naziv, datum) na specifične zakone koji se odnose na ljudska prava, eksploataciju, diskriminaciju i uznemiravanje u destinaciji.	3	1.25
		b	Dokazi o komunikaciji i sprovođenju gore navedenih zakona i povezanih dobrih praksi (uključujući turističke subjekte i posjetioce).	1	
		c	Analiza rizika i uticaja u pogledu ljudskih prava, uključujući trgovinu ljudima, moderno ropstvo i izrabljivanje djece – sprovode se redovno.	1	
		d	Destinacija i ključni akteri u turizmu su potpisnici Kodeksa ponašanja za zaštitu djece od seksualne eksploatacije na putovanjima i u turizmu.	0	
B6	B6 Vlasnička i korisnička prava	a	Referenca (naslov, datum) na specifične zakone koji se odnose na prava vlasništva i akvizicije imovine, kao i prava korisnika i pristupa resursima na destinaciji.	3	2.25
		b	Referenca u gore navedenim zakonima na zajednička i prava autohtonih naroda, javne konsultacije i preselivanje.	2	

		c	Dokazi o primjeni navedenih zakona u kontekstu razvoja i aktivnosti turizma.	2	
		d	Dokazi o savjetovanju sa zajednicom, pristanku i naknadi.	2	
B7	B7 Sigurnost i bezbjednost	a	Sigurnosne i zdravstvene usluge su dobro uspostavljene i aktivne na destinaciji.	2	2.33
		b	Potrebe posjetilaca su identificirane i obrađene u pružanju sigurnosnih i zdravstvenih usluga.	3	
		c	Turističke usluge se kontrolišu u vezi sa usklađenošću sa standardima sigurnosti i higijene.	2	
B8	B8 Pristup za sve	a	Postojanje bilo kakvih propisa i standarda u vezi sa pristupačnošću posjetiteljskih lokacija, objekata i usluga.	3	1.17
		b	Dosljedna primjena standarda pristupačnosti u javnim objektima.	1	
		c	Podaci o obimu/proporciji posjetiteljskih lokacija i objekata koji su pristupačni.	0	
		d	Dokazi o programima za poboljšanje pristupa za osobe sa različitim potrebama za pristupom.	1	
		e	Informacije o pristupačnosti uključene u komunikaciju o destinaciji u cjelini.	0	
		f	Detalji o pristupačnosti uključeni u informacije za posjetioce o ključnim lokacijama	2	

C) Kulturna održivost					Prosjek po kriterijumu
C(a) Zaštita kulturne baštine					
C1	C1 Zaštita kulturnih dobara	a	Popisi kulturnih dobara, uključujući evaluaciju i označavanje ranjivosti.	3	2.67
		b	Program rehabilitacije i očuvanja dobara.	3	
		c	Mehanizmi za korišćenje prihoda od turizma za podršku očuvanju kulturnih dobara.	2	
C2	C2 Kulturni artefakti	a	Upućivanje na relevantne zakone koji se odnose na istorijske artefakte vezane za destinaciju (naziv, datum).	3	1.67
		b	Dokazi o komunikaciji relevantnih zakona sa turističkim preduzećima i posjetiocima.	1	
		c	Dokazi o primjeni relevantnih zakona.	1	
C3	C3 Nematerijalna baština	a	Identifikacija i popis nematerijalne kulturne baštine.	3	2.50
		b	Primjeri proslava i iskustava posjetilaca nematerijalne kulturne baštine (događaji, prepoznatljivi proizvodi itd.).	2	
		c	Dokazi o angažmanu lokalnih i autohtonih zajednica u razvoju i pružanju iskustava posjetilaca zasnovanih na nematerijalnoj kulturnoj baštini.	3	
		d	Povratne informacije od posjetilaca i lokalnih zajednica o pružanju iskustava nematerijalne baštine.	2	
C4	C4 Tradicionalni pristup	a	Praćenje pristupačnosti prirodnih i kulturnih lokacija za lokalnu zajednicu.	3	2.67

		b	Dokazi o angažmanu sa lokalnom zajednicom u vezi sa tradicionalnim pristupom.	2	
		c	Specifične mjere za zaštitu i/ili rehabilitaciju pristupa lokalnoj zajednici.	3	
C5	C5 Intelektualna svojina	a	Upućivanje na zakone o intelektualnoj svojini koji se odnose na destinaciju (naziv, datum).	2	1.00
		b	Komunikacija prava intelektualne svojine sa turističkim zainteresovanim stranama.	1	
		c	Dokazi da su prava intelektualne svojine zaštićena u razvoju kulturnih iskustava za posjetioce.	0	
C (b) Posjećivanje kulturnih lokaliteta					
C6	C6 Upravljanje posjetama na kulturnim lokalitetima	a	Praćenje protoka posjetilaca i uticaja na kulturne lokacije, sa rezultatima koji se dijele širom destinacije.	3	2.00
		b	Dokazi o preduzetim mjerama za upravljanje uticajima turizma u ili oko kulturnih lokacija.	2	
		c	Postojanje i distribucija objavljenih smjernica o ponašanju posjetilaca na osjetljivim lokacijama i kulturnim događajima, uz periodično praćenje	3	
		d	Kodeks ponašanja za turoperatore i turističke vodiče i/ili drugi oblici angažmana sa njima u vezi sa upravljanjem posjetama na kulturnim lokacijama.	1	
		e	Obuke za vodiče.	1	
C7	C7 Interpretacija lokaliteta	a	Pružanje informativnog interpretativnog materijala na lokaciji i u formatima koji su dostupni prije dolaska.	3	2.40
		b	Dokazi da je interpretativni materijal dobro istražen i tačan.	3	

		c	Interpretativni materijal koji identifikuje značaj i osjetljivost/krhkost lokaliteta.	2	
		d	Dokazi o saradnji lokalne zajednice u pripremi odgovarajućeg interpretativnog materijala.	1	
		e	Interpretativni materijal dostupan na odgovarajućim jezicima.	3	
D) Ekološka održivost					Prosjek po kriterijumu
D(a) Očuvanje prirodne baštine					
D1	D1 Zaštita osjetljivih sredina	a	Spisak lokaliteta i dobara prirodne baštine, koji ukazuje na tip, status očuvanja i ranjivost.	3	2.00
		b	Programi za očuvanje biološke raznovrsnosti i prirodne baštine.	3	
		c	Programi za iskorjenjivanje i kontrolu invazivnih vrsta.	2	
		d	Akcije za identifikaciju, praćenje i ublažavanje uticaja turizma na biodiverzitet i prirodnu baštinu.	2	
		e	Mehanizmi za korišćenje prihoda od turizma za podršku očuvanju prirodnih dobara.	1	
		f	Komunikacija sa posjetiocima i preduzećima o smanjenju širenja stranih vrsta.	1	
D2	D2 Upravljanje posjetama na prirodnim lokalitetima	a	Praćenje tokova posjetilaca i njihovog uticaja na prirodne lokalitete, sa rezultatima koji se dijele širom destinacije.	1	1.00

		b	Dokazi o akcijama za upravljanje i ublažavanje uticaja turizma na prirodnim lokalitetima ili u njihovoj okolini.	1	
		c	Postojanje i raspodjela objavljenih smjernica o ponašanju posjetilaca na osjetljivim lokalitetima, uz periodično praćenje usklađenosti.	2	
		d	Kodeks prakse za turooperatore i turističke vodiče i/ili drugi oblici angažmana sa njima na upravljanju posjetama na prirodnim lokalitetima.	0	
		e	Saradnja sa lokalnim organizacijama za očuvanje u cilju identifikacije ekoloških rizika povezanih sa turizmom i mjera za njihovo smanjenje.	1	
		f	Obuke za vodiče.	1	
D3	D3 Interakcija sa divljim životinjama	a	Reference (naziv, datum) na međunarodne, nacionalne i lokalne zakone koji se primjenjuju na destinaciji u vezi sa interakcijom sa divljim životinjama.	3	2.00
		b	Podrška međunarodnim standardima za posmatranje divljih životinja, kako za morske, tako i za kopnene vrste.	3	
		c	Raspodjela kodeksa prakse za interakciju sa divljim životinjama, uključujući posmatranje, koji odražava međunarodne standarde.	1	
		d	Sistem za provjeru usklađenosti sa propisima i kodeksom prakse među turističkim operacijama.	1	
		e	Akcije za praćenje dobrobiti divljih životinja i minimiziranje smetnji, na lokacijama gdje dolazi do interakcija.	1	
		f	Pružanje informacija posjetiocima o štetnim interakcijama sa divljim životinjama, poput dodirivanja i hranjenja.	3	

D4	D4 Eksploatacija vrsta i dobrobit životinja.	a	Reference (naziv, datum) na specifične međunarodne, nacionalne i lokalne zakone, standarde i smjernice koji se primjenjuju na destinaciji u vezi sa zaštitom dobrobiti životinja i očuvanjem vrsta.	3	2.00
		b	Obavještanje turističkih preduzeća i vodiča o zakonima, standardima i smiernicama	1	
		c	Sistem za inspekciju uslova za držanje zatvorenih divljih životinja i domaćih životinja, uključujući njihov smještaj i rukovanje.	2	
		d	Licenciranje i provjera kvalifikacija osoblja odgovornog za držanje zatvorenih divljih životinja	2	
		e	Akcije za promociju Konvencije o međunarodnoj trgovini ugroženim vrstama (CITES) u turističkom sektoru i osiguranje usklađenosti sa njom.	2	
		f	Pružanje informacija posjetiocima o izbjegavanju trgovine ugroženim vrstama, na primjer, pri kupovini suvenira koji potiču od ugroženih vrsta divljih životinja koje su prijavljene od strane IUCN-a ili CITES-a.	1	
		g	Sprovođenje zakonodavstva kako bi se osiguralo da bilo koja lovna aktivnost bude dio naučno zasnovanog, pravilno upravljanog i strogo primjenjivanog pristupa očuvanju.	3	
D(b) Upravljanje resursima					
D5	D5 Očuvanje energije	a	Ciljevi potrošnje energije se objavljuju i promovišu.	0	0.75
		b	Program za povećanje energetske efikasnosti – na primjer, promovisanje i podrška izolaciji.	1	

		c	Investicije u obnovljive izvore energije i procenat ukupne proizvodnje/potrošnje.	2	
		d	Podrška i stimulansi za praćenje i smanjenje potrošnje energije od strane preduzeća.	0	
D6	D6 Upravljanje vodama	a	Pružanje smjernica i podrške za praćenje i smanjenje potrošnje vode od strane preduzeća.	0	0.80
		b	Program za redovno ocjenjivanje rizika u vezi sa vodom.	2	
		c	Postavljanje, objavljivanje i primjena ciljeva upravljanja vodama, gdje je rizik u vezi sa vodom ocijenjen kao visok.	0	
		d	Praćenje i kontrola izvora i količine vode koja se koristi u turističke svrhe, te njen uticaj na lokalne zajednice i ekosisteme. Promocija i provjera pridržavanja ciljeva od strane turističkih preduzeća.	1	
		e	Informacije za posjetioce o riziku od vode i minimiziranju potrošnje vode.	1	
D7	D7 Kvalitet vode	a	Program praćenja kvaliteta vode.	3	2.40
		b	Postojanje podataka i izvještaja o kvalitetu vode.	3	
		c	Praćenje vode za kupanje, uz certifikaciju i identifikaciju lokacija koje zadovoljavaju postavljene standarde.	3	
		d	Dokazi o akcijama za poboljšanje kvaliteta vode.	2	
		e	Informacije za posjetioce o kvalitetu lokalne pijaće vode, kako bi se podstakao njen korišćenje kao alternativa flaširani vodi.	1	

D(c) Upravljanje otpadom i emisijama.

D8	D8 Otpadne vode	a	Pisane smjernice i propisi o tretmanu otpadnih voda.	2	1.75
		b	Sistem za primjenu smjernica među preduzećima.	1	
		c	Praćenje/testiranje ispuštenih otpadnih voda.	3	
		d	Pružanje održivih sistema za tretman komunalnih voda, za korišćenje od strane turističkog sektora, gdje je to praktično i prikladno.	1	
D9	D9 Čvrsti otpad	a	Program praćenja otpada, sa objavljenim rezultatima i ciljevima.	2	0.88
		b	Koordinirana kampanja/savjetovanje/podrška sa turističkim preduzećima o upravljanju otpadom, uključujući otpad od hrane.	0	
		c	Kampanja za smanjenje/uklanjanje jednokratnih proizvoda, posebno plastike.	1	
		d	Program upravljanja otpadom za javne kancelarije i objekte.	1	
		e	Pružanje sistema za sakupljanje i reciklažu, sa najmanje četiri toka (npr. organski otpad, papir, metal, staklo i plastika).	2	
		f	Pružanje održivog sistema za odlaganje preostalog otpada.	0	
		g	Kampanja za eliminaciju bacanja smeća, uključujući posjetioce, i za održavanje javnih prostora čistima.	0	
		h	Adekvatni kontejneri za odlaganje odvojenog otpada.	1	
D10	D10 Emisije GHG gasova i ublažavanje	a	Objavljeni cilj za procenat smanjenja emisija do određenog datuma.	0	0.60

	Klimatskih promjena	b	Objavljeni cilj za procenat smanjenja emisija do određenog datuma.	1	0.83
		c	Podržana kampanja ili drugi oblici angažmana sa turističkim preduzećima za smanjenje i ublažavanje emisija.	0	
		d	Akcije za smanjenje emisija iz operacija javnog sektora.	2	
		e	Informacije za preduzeća i posjetioce o programima kompenzacije emisija koji zadovoljavaju priznate standarde.	0	
D11	D11 Prevoz sa niskim uticajem	a	Investicije u održiviju saobraćajnu infrastrukturu, uključujući javni transport i vozila sa niskim emisijama.	2	0.83
		b	Informacije koje se promovišu posjetiocima o alternativnim opcijama transporta do destinacije i unutar nje.	1	
		c	Podaci o korišćenju alternativnih načina transporta od strane posjetilaca.	1	
		d	Unapređenje i promocija mogućnosti za biciklizam i pješaćenje.	1	
		e	Prioritizacija tržišta posjetilaca koja su dostupna kratkim i održivijim opcijama transporta.	0	
		f	Javni sektor i turistička preduzeća daju prioritet transportu sa niskim uticajem u svojim operacijama.	0	
D12	D12 Svjetlosno i zvučno zagađenje.	a	Smjernice o svjetlosnom i zvučnom zagađenju – proizvedene i promovisane turističkim preduzećima.	2	1.67
		b	Identifikacija i praćenje potencijalnih izvora zvučnog i svjetlosnog zagađenja u vezi sa turizmom.	2	
		c	Mehanizmi koji omogućavaju stanovnicima da prijave zvučno i svjetlosno zagađenje, uz naknadnu	1	

A=11	Ukupni kriterijumi po kategoriji.	A = 51	Ukupni indikatori po kategoriji	
B=8		B= 32		
C=7		C =26		
D=12		D =65		
38	Ukupni kriterijumi	174	Ukupni indikatori	

C. Ostalo

C.1. Pregled zainteresovanih strana konsultovanih ili posjećenih na terenu

Za potrebe procjene destinacije, održan je niz sastanaka i konsultacija, kao i posjeta na licu mjesta. U ovom procesu, veliki broj zainteresovanih strana doprinio je putem grupnih sastanaka, online sastanaka, posjeta lokacijama, i sastanaka za planiranje akcija. Organizacije koje su bile zastupljene na ovim sastancima su navedene u nastavku:

1. Sekretarijat za zaštitu baštine, Opština Kotor
2. Azil za životinje Kotor
3. Blue Line javni autobuski prevoz, Kotor
4. Institut Plavi svijet
5. Kompanija žičare, Kotor
6. Privredna komora Kotor
7. Kulturni centar „Nikola Đurković“Kotor
8. Sekretarijat za zaštitu životne sredine, Opština Kotor
9. Sekretarijat za opštu upravu, Opština Kotor
10. Sekretarijat za investicije, Opština Kotor
11. Sekretarijat za urbanizam, stanovanje i uređenje prostora, Opština Kotor
12. DMC Meridian Kotor
13. Montenegro Concierge agencijaTivat
14. Elektroprivreda Crne Gore (nacionalni provajder električne energije)
15. NVO EXPEDITIO
16. Fakultet za pomorstvo, Univerzitet Crne Gore
17. Fakultet za turizam i ugostiteljstvo, Univerzitet Crne Gore
18. Forza Hotels Group
19. Asocijacija vodiča Kotora
20. Dom zdravlja Kotor
21. Predstavnici hotela (jedan iz Starog grada, jedan izvan Starog grada)
22. Udruženje hotelijera Kotora
23. Uprava za ljudske resurse, Opština Kotor
24. Projekat hibridnih brodova, Kotor
25. Institut za biologiju mora
26. Kotor Art akademija
27. Udruženje paraplegičara Kotor
28. Luka Kotor
29. Marina Porto Novi
30. Ministarstvo za ekonomski razvoj, Crna Gora
31. Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, Crna Gora

32. Ministarstvo za unutrašnje poslove - Direktorat za zaštitu i spašavanje, Crna Gora
33. Ministarstvo turizma, Crna Gora
34. Komunalna inspekcija, Opština Kotor
35. Komunalna policija Kotor
36. Muzeji Kotor
37. Muzička škola Kotor
38. Nacionalni savjet za održivi razvoj Crne Gore
39. Nacionalni muzej Crne Gore
40. Nacionalna turistička organizacija Crne Gore
41. NVO Centar za obrazovanje mladih Crna Gora
42. NVO Direktna demokratija, Građansko učešće, Digitalna demokratija, Životna sredina, Izgradnja
43. NVO Eko centar Delfin
44. NVO Karampana
45. NVO Mladi sa invaliditetom Boke
46. NVO Naša akcija
47. Luka Kotor
48. PPOU Kotor
49. Centar za reciklažu Kotor
50. Predstavnici restorana Kotora
51. Sekretarijat za imovinska pitanja u Kotoru
52. Sekretarijat za zaštitu kulturne i prirodne baštine u Kotoru
53. Sekretarijat za urbanizam, stambena pitanja i prostorno planiranje za Kotor
54. Sekretarijat za kulturu, sport i socijalnu djelatnost
55. Predstavnici suvenirnica Kotora
56. Taksi prevoznici Kotora
57. Turistička organizacija Kotora
58. Turistička policija
59. Sindikat medija Crne Gore
60. Predstavnici brodova za prevoz u Kotoru
61. Aerodrom Tivat
62. VATEL Škola ugostiteljstva Crna Gora
63. VODACOM
64. VPSUL, preduzeće za distribuciju električne energije

C.2. Procjena Kotora kao destinacije | posjete na licu mjesta

Sledeći zainteresovani subjekti prisustvovali su GSTC aktivnostima tokom procjene na licu mjesta i/ili učestvovali u Zoom sastancima za procjenu destinacije. Ukupno je više od 120 zainteresovanih strana iz više od 64 različite organizacije učestvovalo u grupnim i individualnim sastancima.

Tabela 48 : Program za DAN DOLASKA (23/10/2023)

VRIJEME	SADRŽAJ	PREZENTER
17:00	Dolazak GSTC procjenjivača	Uz pomoć kontakt osobe
19:30	Sastanak sa kontakt osobom/timom za destinaciju radi konačnih dogovora.	Uz pomoć GSTC procjenjivača

Tabela 49 : Program za PRVI DAN (24/10/2023)

VRIJEME	SADRŽAJ	PREZENTER
09:00	Uvod	Destinacijska kontakt osoba ili delegat
09:10	Dobrodošlica – Sastanak između procjenitelja i zvaničnika.	Destinacijski visoki zvaničnici
10:30	Sastanak sa grupama zainteresovanih strana o upravljanju i turizmu GRUPA Upravljanje 1 i 2 GRUPA Turizam	Uz pomoć GSTC procjenjivača
13:00	Sastanak sa Predsjednikom Opštine	Uz pomoć destinacijske kontakt osobe
13:30	Posjeta Turističkoj Organizaciji Kotor	Uz pomoć destinacijske kontakt osobe
	Posjeta Pomorskom fakultetu Kotor, koji je dio Univerziteta Crne Gore.	Uz pomoć destinacijske kontakt osobe
	Posjeta kotorskom HUB-u	Uz pomoć destinacijske kontakt osobe
	Obilazak gradske tvrđave bez vodiča	GSTC Procjenitelj
	Samostalna posjeta okolnim područjima Starog grada.	GSTC Procjenitelj
16:30	Pregled dokumentacije sa kontakt osobom za destinaciju i diskusija o pratećem materijalu koji je obezbijedila.	GSTC Procjenitelj
17:00	Zatvaranje – Kraj prvog dana	GSTC Procjenitelj

Tabela 50 : Program DRUGOG DANA (25/10/2023)

VRIJEME	SADRŽAJ	PREZENTER
08:30	Sastanak radnog tima	Uz pomoć kontakt osobe
09:00	Sastanak sa grupama zainteresovanih strana o društvu, ekonomiji i kulturi GRUPA DRUŠTVO GRUPA EKONOMIJA GRUPA KULTURA	GSTC procjenitelj
12:30	Posjeta Pomorskom muzeju Crne Gore	Uz pomoć kontakt osobe
	Posjeta Luci Kotor	Uz pomoć kontakt osobe
	Obilaza Starog grada Kotora uz vodiča	Uz pomoć kontakt osobe
	Sastanak sa predstavnicima UNESCO	Uz pomoć kontakt osobe
	Posjeta katedrali Svetog Tripuna u Kotoru	Uz pomoć kontakt osobe
	Posjeta hotelskom objektu / Hyatt Regency Kotor Bay.	Uz pomoć kontakt osobe
16:30	Pregled dokumentacije sa timom kontakt osoba	GSTC procjenitelj
17:00	Zatvaranje - kraj drugog dana	GSTC procjenitelj

Tabela 51 : Program TREĆEG DANA (26/10/2023)

VRIJEME	SADRŽAJ	PREZENTER
09:30	Otvorena radionica sa zvaničnicima destinacije i zainteresovanim stranama.	GSTC PROCJENITELJ
09:30	Sastanak sa grupama zainteresovanih strana o životnoj sredini GRUPA Energija / Otpad / Voda GRUPA Biodiverzitet GRUPA GHG emisije i transport	GSTC PROCJENITELJ
12:30	Posjeta Institutu za BIOLOGIJU MORA, Univerzitet Crne Gore, u Kotoru.	Uz pomoć kontakt osobe
	Posjeta Akvarijumu Boka, Kotor	Uz pomoć kontakt osobe
	Posjeta kompostani, Kotor	Uz pomoć kontakt osobe
	Posteja azilu Kotor	Uz pomoć kontakt osobe
	Posjeta reciklažnom dvorištu Lovanja, Kotor	Uz pomoć kontakt osobe
	Posjeta PPOV Tivat i Kotor	Uz pomoć kontakt osobe
16:30	Pregled dokumentacije sa timom kontakt osoba	GSTC PROCJENITELJ
17:00	Zatvaranje - kraj trećeg dana	GSTC PROCJENITELJ

Tabela 52 : Program ČETVRTOG DANA (27/10/2023)

VRIJEME	SADRŽAJ	PREZENTER
09:00	Sastanak radnog tima	Uz pomoć kontakt osobe
09:30	GRUPA opštinski sekretarijati	GSTC PROCJENITELJ
10:00	Kratak sastanak sa zvaničnicima destinacije i pregled preliminarnih nalaza	GSTC PROCJENITELJ
10:30	Zaključna radionica sa zvaničnicima	GSTC PROCJENITELJ
11.30	Pregled narednih koraka i tajming	Uz pomoć kontakt osobe
14.00	Posjeta Domu zdravlja Kotor	Uz pomoć kontakt osobe
16.00	Posjeta naseljima u okolini Kotora i kulturnim lokalitetima (Perast).	Uz pomoć kontakt osobe
19.00	Zatvaranje – kraj četvrtog dana	GSTC PROCJENITELJ

Tabela 53 : Program PETOG DANA (28/10/2023)

VRIJEME	SADRŽAJ	PRESETER
09:00	Odlazak procjenitelja	Uz pomoć kontakt osobe

Treba napomenuti da su 3 dodatna događaja održana i nakon zatvaranja aktivnosti faze na licu mjesta, uključujući dva (2) online sastanka putem Zoom-a sa zainteresovanim stranama koje nisu mogle prisustvovati sastancima tokom faze na licu mjesta (ukupno učešće 15 zainteresovanih strana podijeljenih u 2 grupe), i jednu (1) Radionicu za planiranje akcija (učešće 27 zainteresovanih strana). Tri događaja su:

- A. 02.11.2023 | Privatni sektor / Turizam Grupa (ZOOM) | 7 učesnika
- B. 02.11.2023 | Grupa za transport (ZOOM) | Trajanje 1.00 h | 8 učesnika
- C. 24.11.2023 | Radionica za planiranje akcija (ZOOM) | Trajanje 2.00 h | 27 učesnika

C.3 Rezultati procesa mapiranja dokumenata

U sljedećoj tabeli prikazan je pregled rezultata procesa mapiranja dokumenata.

Tabela 54 : rezultati procesa mapiranja dokumenata

Kriterijum #	Primjer predloženih dokumenata/dokaza:	Naziv dokumenta/datum
A1	<ul style="list-style-type: none"> • Dokumentarni dokazi koji prikazuju relevantnu strukturu i odgovornosti grupe. • Finansijski plan i budžet koji prikazuju trenutne i buduće izvore finansiranja. • Dokazi o povezivanju i angažmanu sa drugim tijelima. • Evidencija stalnog osoblja i ugovorenih radnika, koji pokazuju relevantno iskustvo. • Smjernice i procesi upravljanja koji pokazuju svjesnost i pridržavanje principa održivosti i transparentnosti u poslovanju i dodjeli ugovora. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. https://ptfund.org/past_projects/improving-services-and-transparency-in-kotor-montenegro/ 2. Jačanje uloge lokalne vlasti u osiguravanju održivog razvoja sektora kružnih putovanja: Slučaj Kotora / 2019.
A2	<ul style="list-style-type: none"> • Objavljen dokument koji postavlja trenutnu strategiju destinacije i akcije. • Strategija/plan jasno vidljivi i dostupni online. • Dokazi o konsultacijama sa zainteresovanim stranama, sastancima itd. prilikom razvoja plana. • Referenca na principe održivosti i procjenu resursa, problema i rizika, koji su sadržani u strategiji i akcionom planu. • Specifične reference u strategiji/akcijskom planu na širu politiku održivog razvoja (uključujući ostvarivanje ciljeva održivog razvoja - SDGs), i obrnuto. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Strategija razvoja turizma Crne Gore 2022-2025 / mart 2022. 2. Nacionalna strategija za održivi razvoj / 2016. 3. Turistička politika u Crnoj Gori - Trenutna situacija i budući izazovi / 2018.
A3	<ul style="list-style-type: none"> • Specifični kvantifikovani socio-ekonomski, kulturni i ekološki indikatori i ciljevi su identifikovani. • Mjerenje prema ovim indikatorima, sa rezultatima koji se bilježe i objavljuju barem na godišnjem nivou. • Pisani dokazi o praćenju i izvještavanju o akcijama i rezultatima. <ul style="list-style-type: none"> • Prethodni pregledi sistema praćenja i raspored za buduće preglede. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Strategija i planovi za praćenje morskog ekosistema Crne Gore Naziv dokumenta: Nacionalna strategija za integrisano upravljanje obalnim područjem 2015.

		<p>2. Crna Gora je dio Barcelonske konvencije i njenih protokola u okviru UN Environment/MAP od 2008. godine i objavila je najnoviji izvještaj o praćenju obalnog morskog ekosistema: Naziv dokumenta: Integrisani program praćenja Crna Gora 2021.</p> <p>3. Modeliranje saobraćaja i evaluacija performansi u kruzerskoj luci Kotor / 2013.</p> <p>4. Program ekonomskih reformi Crne Gore (ERP) 2022-2024.</p>
A4	<ul style="list-style-type: none"> • Dokazi o redovnoj komunikaciji o pitanjima održivosti sa turističkim preduzećima (mediji, sastanci, direktni kontakt itd.). • Podrška i savjeti o održivosti za turistička preduzeća - dostupni i promovisani. • Broj i procenat preduzeća sertifikovanih prema standardima održivosti u turizmu (i da li su priznati/akreditovani od strane GSTC), sa ciljevima za širu promociju. • Dokazi o promociji sistema sertifikacije. • Lista sertifikovanih turističkih preduzeća, ažurirana. 	<p>1. Restrukturiranje integrisanog turističkog proizvoda kao osnova održivosti turističke destinacije - Slučaj Kotor / jul 2015.</p> <p>2. Održivi razvoj turizma u Crnoj Gori - Aktuelna situacija i perspektiva / 2013.</p>
A5	<ul style="list-style-type: none"> • Dokazi o promociji i olakšavanju javnog učešća u planiranju/upravljanju destinacijom. • Informacije o vrsti i nivou takvog učešća. • Istraživanja među stanovnicima i drugi sistematski mehanizmi povratnih informacija, koji pokrivaju pitanja turizma. • • Dokazi o preduzetim akcijama kao odgovor na povratne 	<p>1. Uloga turističkih operatera u održivom razvoju turizma = Slučaj Kotor.</p>

	<ul style="list-style-type: none"> • Program informisanja, obrazovanja i obuke o turizmu koji se pruža stanovnicima. 	
A6	<ul style="list-style-type: none"> • Istraživanja posjetilaca (i drugi mehanizmi povratnih informacija) – sprovedeni i objavljeni. • Istraživanja i povratne informacije uključuju reakciju posjetilaca na pitanja održivosti. • Dokazi o preduzetim akcijama kao odgovor na nalaze istraživanja/povratnih informacija posjetilaca. • Primjeri informacija za posjetioce koje pokrivaju pitanja održivosti i kako na njih odgovoriti. 	<p>1. MONSTAT izračunava broj dolaznih turista —> Naziv dokumenta: Dolasci i ukupno noćenje turista 2022.</p>
A7	<ul style="list-style-type: none"> • Aktuelne informacije i promotivni materijali sa odgovarajućim sadržajem. • Postoji proces za provjeru tačnosti i prikladnosti promocije destinacije i informacija. • Dokazi o konsultacijama sa lokalnim zajednicama i tijelima za zaštitu okoline i kulturne baštine u vezi sa sadržajem i načinom dostave komunikacija. 	<p>1. Strateški plan za Crnu Goru 2021-2026 / septembar 2021 2. Razmišljaj globalno, djeluj lokalno: Implementacija ciljeva održivog razvoja u Crnoj Gori 3. Službeni turistički vodič Kotor: https://kotor.travel/</p>
A8	<ul style="list-style-type: none"> • Strategija upravljanja destinacijom i akcioni plan adresiraju sezonalnost i raspodjelu posjeta. • Varijacije u broju posjetilaca tokom godine se prate, uključujući najposjećenija mjesta. • Uticaji broja posjetilaca i aktivnosti se identifikuju putem posmatranja i povratnih informacija zajednice i zainteresovanih strana. • Preduzete mjere za upravljanje tokovima posjetilaca i njihovim uticajem. • Marketing strategija i izbor ciljanih tržišta uzimaju u obzir obrasce posjeta, uticaj aktivnosti i potrebe destinacije. 	<p>1. Strategija razvoja turizma Crne Gore 2022-2025 / mart 2022 —> Neke akcije i podaci navedeni 2. https://www.proquest.com/openview/4885634dam/549d94defed9536116115f71?pq-origsite=gscholar&cbl=2033472</p>
A9	<ul style="list-style-type: none"> • Specifične politike/regulacije/smjernice koje kontrolišu razvoj – dokumentovane i identificirane po nazivu i datumu. • Zahtjevi za procjenu uticaja koji se odnose na ekološke, ekonomske i socio-kulturne aspekte, na dovoljnom nivou da obuhvate dugoročne izazove za destinaciju. • Specifične regulative o iznajmljivanju imovine i poslovanju u turizmu, sa dokazima o njihovoj primjeni i sprovođenju. 	<p>1. Koncept sporog turizma i kulturne znamenitosti: Da li je grad Kotor spreman za pokret Cittaslow? (decembar 2018.) 2. Ekonomski reformni program Crne Gore (ERP) 2022-2024</p>

	<ul style="list-style-type: none"> • Dokazi o javnoj participaciji u razvoju politika/regulativa/smjernica. • Dokazi o konsultacijama sa, i pristanku od strane autohtonog stanovništva ili manjinskih etničkih grupa kada je predložen ili nastao turizam u njihovim teritorijama. • Dokazi o komunikaciji i sprovođenju politika/regulativa/smjernica, u fazama planiranja, razvoja i implementacije. 	<p>Dokument se bavi ekonomskim i društvenim pokazateljima koji su od interesa za EU u procesu pristupanja zemlje.</p>
A10	<ul style="list-style-type: none"> • Strategija upravljanja destinacijom i akcioni plan identifikuju i obrađuju pitanja vezana za klimatske promjene. • Propisi, smjernice i zoniranje za turistički razvoj i aktivnosti uzimaju u obzir posljedice klimatskih promjena. • Procjena klimatskih rizika, koja obuhvata trenutne i buduće rizike, sprovedena je i javno dostupna. • Dokazi o razmatranju uticaja na, i doprinosa lokalnih ekosistema u prilagodjavanju na klimatske promjene. • Informacije o klimatskim promjenama koje su postale javno dostupne. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Strategija razvoja turizma Crne Gore 2022-2025 / mart 2022. obrađuje pitanja klimatskih promjena. 2. Strategija turizma ne uključuje procjenu klimatskog rizika, međutim postoji nacionalna strategija za klimatske promjene koja traje od 2015. do 2030. godine. 3. Jedina procjena klimatskog rizika za Boku kotorsku urađena je kroz Plan Bleu NVO kao dio SCCF projekta - Procjena klimatskog rizika Boke kotorske Plan Bleu. 4. Nacionalna strategija za održivi razvoj.
A11	<ul style="list-style-type: none"> • Dokumentovani plan za smanjenje rizika, upravljanje krizama i plan za vanredne situacije u turizmu na destinaciji. • Plan prepoznaje širok spektar rizika, uključujući prirodne nepogode, terorizam, zdravlje, iscrpljivanje resursa i druge specifične za lokaciju. • Identifikovane procedure komunikacije koje će se koristiti tokom i nakon vanredne situacije. • Program za lokalnu isporuku informacija i obuke o upravljanju rizicima i krizama. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Nema online prisustva punog dokumenta Strategije za upravljanje rizicima od katastrofa Crne Gore 2018-2023. Međutim, studija slučaja UNICEF-a nudi neka saznanja o tome kako se upravlja kriznim situacijama u Crnoj Gori. Naziv dokumenta: Dokumentacija o tome kako

		<p>Vlade u Evropi i Centralnoj Aziji odgovorile su na katastrofe i krize kroz podnacionalne sisteme socijalne zaštite: Slučaj Crne Gore.</p>
B1	<ul style="list-style-type: none"> • Program prikupljanja ekonomskih podataka. • Godišnji izvještaji o direktnom i indirektnom ekonomskom doprinosu turizma u destinaciji. • Podaci koji pokrivaju niz mjera ekonomskog uticaja (npr. obim, potrošnja, zaposlenost, investicije i raspodjela ekonomskih koristi na destinaciji). 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Nacionalni akcioni plan za implementaciju inicijative Partnerstvo za otvorenu vlast Crna Gora 2023-2024 / decembar 2022. 2. Program reforme upravljanja javnim finansijama 2022 – 2026. 3. Ekonomski reformski program Crne Gore 2022-2024. 4. Komunikacija Komisije Evropskom parlamentu, Savjetu, Evropskom ekonomskom i socijalnom komitetu i Komitetu regiona / 2022.
B2	<ul style="list-style-type: none"> • Pružanje relevantnih programa obuka / kurseva, dostupnih lokalno. • Izjave o opredijeljenosti turističkih preduzeća za obezbjeđivanje pristojnog rada i karijernih prilika. • Promovisanje obuka i mogućnosti zapošljavanja za lokalno stanovništvo, uključujući žene, mlade ljude, manjine i osobe sa invaliditetom, te njihovo prihvatanje. • Kanali za provjeru radnih uslova i prijem/obrada žalbi (npr. angažovanje sindikata). 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Plan za interoperabilnost / 2021 2. Srednjoročni izvještaj Crne Gore o sprovođenju preporuka primljenih tokom trećeg ciklusa Univerzalnog periodičnog pregleda (UPR) / 2018 3. Evropska studija o obuci vještina u Crnoj Gori: Dokument

		u pitanju ETF Crna Gora 2021
B3	<ul style="list-style-type: none"> • Savjeti, finansijska ili druga podrška – dostupni na destinaciji za mala i srednja preduzeća povezana s turizmom. • Pomoć u vezi sa pristupom tržištu za lokalna mala i srednja preduzeća u vezi sa turizmom. • Akcije koje bi trebalo da podstaknu i pomognu lokalnim turističkim preduzećima da kupuju robu i usluge lokalno. • Inicijative koje pomažu lokalnim poljoprivrednicima, zanatlijama i proizvođačima hrane da se uključe u lanac vrijednosti u turizmu. • Lokalni proizvodi i rukotvorine identifikovani, promovisani i dostupni za prodaju posjetiocima na destinaciji. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Crna Gora: Profil akta o malim preduzećima / 2019 2. Implementacija pilot šeme vaučera za mala i srednja preduzeća u Crnoj Gori / 2013 3. Opšte informacije o malim i srednjim preduzećima u Crnoj Gori – SME informativni list za 2021. godinu
B4	<ul style="list-style-type: none"> • Podrška inicijativama lokalne zajednice i održivosti od strane lokalnih turističkih preduzeća se podstiče i olakšava. • Postoje šeme koje se promovišu kako bi posjetioci podržali inicijative lokalne zajednice i održivosti. • Volontiranje i angažman sa zajednicom ne podrazumijevaju narušavanje privatnosti ili eksploataciju. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Politika i akcija za zeleni razvoj / 2021
B5	<ul style="list-style-type: none"> • Reference (naslov, datum) na konkretne zakone koji važe na destinaciji u vezi sa ljudskim pravima, eksploatacijom, diskriminacijom i uznemiravanjem. • Dokazi o komunikaciji i sprovođenju navedenih zakona i povezanih dobrih praksi (uključujući turistička preduzeća i posjetioce). • Analiza rizika i uticaja u vezi sa ljudskim pravima, uključujući trgovinu ljudima, moderno ropstvo i dječji rad – redovno se sprovodi. • Destinacija i ključni akteri u turizmu potpisnici su Kodeksa ponašanja za zaštitu djece od seksualne eksploatacije na putovanjima i turizmu. • 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Izvještaj Crne Gore o implementaciji Pekinške deklaracije za (BPfA) i platforme za akciju te Agende 2030 / 2019 2. Izvještaj SAD-a o ljudskim pravima u Crnoj Gori sa referencama na konkretne zakone → Dokument u pitanju: Ljudska prava u Crnoj Gori 2022
B6	<ul style="list-style-type: none"> • Reference (naslov, datum) na konkretne zakone koji važe na destinaciji u vezi sa pravima na imovinu, sticanjem imovine i pravima na korišćenje i pristup resursima. • Reference u navedenim zakonima na prava zajednice i autohtonih naroda, javne konsultacije i preseljenje. • Dokazi o sprovođenju navedenih zakona u kontekstu razvoja turizma i turističkih aktivnosti. <ul style="list-style-type: none"> • Dokazi o konsultacijama sa zajednicom, saglasnosti i kompenzaciji. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Zakon o turizmu i ugostiteljstvu

B7	<ul style="list-style-type: none"> • Sigurnosne i zdravstvene usluge su dobro uspostavljene i aktivne na destinaciji. • Potrebe posjetilaca su prepoznate i adresirane u pružanju sigurnosnih i zdravstvenih usluga. • Turističke usluge se kontrolišu u vezi sa usklađenošću sa sigurnosnim i higijenskim standardima. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Republika Crna Gora Zakon o zdravstvenoj zaštiti https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC9455845/ 2. Spisak javnih zdravstvenih ustanova u cijeloj zemlji (uključujući 3 u Kotoru) https://www.gov.uk/government/publications/list-of-medical-facilities-in-montenegro/list-of-public-medical-facilities-in-montenegro
B8	<ul style="list-style-type: none"> • Postojanje bilo kakvih propisa i standarda koji se odnose na pristupačnost turističkih lokacija, objekata i usluga. • Dosljedna primjena standarda pristupačnosti u javnim objektima. • Podaci o obimu/proporciji turističkih lokacija i objekata koji su pristupačni. • Dokazi o programima za poboljšanje pristupa za osobe sa različitim potrebama za pristupom. • Informacije o pristupačnosti uključene u komunikacije o destinaciji u cjelini. • Detalji o pristupačnosti uključeni u informacije za posjetioce o ključnim lokacijama. • 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Strategija zaštite osoba sa invaliditetom od diskriminacije i promocije jednakosti 2017-2021
C1	<ul style="list-style-type: none"> • Spiskovi kulturnih dobara, uključujući procjenu i indikaciju njihove ugroženosti. • Program rehabilitacije i konzervacije dobara. • Mehanizmi za korišćenje prihoda od turizma za podršku konzervaciji kulturnih dobara. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ovlaštenje za zaštitu i konzervaciju kulturnih i istorijskih dobara ima Ministarstvo kulture, a sve povezane organizacije mogu se pronaći u dokumentu pod nazivom: Nacionalni izvještaj o zaštiti kulture Crna Gora.

		<p>2. Izvještaj o stanju konzervacije za UNESCO u vezi sa Kotorom</p>
<p>C2</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Reference na relevantne zakone koji se odnose na istorijske artefakte na destinaciji (naslov, datum). • Dokazi o komuniciranju relevantnih zakona ka turističkim preduzećima i posjetiocima. • Dokazi o sprovođenju relevantnih zakona. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Zakon o arhivskoj djelatnosti 2. Zakon o bibliotečkoj djelatnosti 3. Zakon o izmjenama Zakona o ratifikaciji Konvencije o zaštiti podvodnog kulturnog nasljeđa 4. Zakon o kulturi 5. Zakon o muzejskoj djelatnosti 6. Zakon o ratifikaciji Konvencije o zaštiti podvodnog kulturnog nasljeđa 7. Zakon o ratifikaciji Konvencije o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine 8. Zakon o spomenicima 9. Zakon o zaštiti kulturnog nasljeđa <p>Svi gore navedeni zakoni su navedeni na linku ispod, koji je dio Savjeta Evrope https://www.coe.int/en/web/heritage/monaco.</p>

C3	<ul style="list-style-type: none"> • Identifikacija i spisak nematerijalne kulturne baštine. • Primjeri proslava i iskustava posjetilaca u vezi sa nematerijalnom kulturnom baštinom (događaji, karakteristični proizvodi itd.). • Dokazi o angažmanu lokalnih i autohtonih zajednica u razvoju i pružanju iskustava posjetilaca zasnovanih na nematerijalnoj kulturnoj baštini. • Povratne informacije od posjetilaca i lokalnih zajednica o pružanju iskustava nematerijalne baštine. 	<p>I. Prema UNESCO-u, nematerijalna baština uključuje Periodično izvještavanje o Konvenciji za zaštitu nematerijalne kulturne baštine za Crnu Goru. Izvještaji za 2015. i 2021. godinu su dostavljeni, ali je dostupan samo izvještaj za 2015. Dokument u pitanju: Izvještaj o implementaciji Konvencije i o statusu elemenata upisanih na reprezentativnu listu nematerijalne kulturne baštine čovječanstva 2017.</p> <p>2. 2. Kulturni turizam i angažman zajednice: Uvid iz Crne Gore / 2021.</p>
C4	<ul style="list-style-type: none"> • Praćenje pristupa prirodnim i kulturnim lokalitetima za lokalnu zajednicu. • Dokazi o angažmanu sa lokalnom zajednicom u vezi sa tradicionalnim pristupom. • Specifične akcije za zaštitu i/ili rehabilitaciju pristupa lokalne zajednice. 	<p>I. Praćenje prirodnih resursa i okoline od strane zajednice</p>
C5	<ul style="list-style-type: none"> • Reference na zakone o intelektualnoj svojini koji važe na destinaciji (naslov, datum). • Komunikacija prava intelektualne svojine zainteresovanim stranama u turizmu. • Dokazi da su prava intelektualne svojine zaštićena u razvoju kulturnih iskustava za posjetioce. 	<p>I. U Crnoj Gori, sticanje i raspolaganje pravima intelektualne svojine zaštićeno je Zakonom o sprovođenju prava intelektualne svojine, koji je stupio na snagu 2006. godine. Naziv dokumenta: Zakon o</p>

		intelektualne svojine i patentima Crne Gore
C6	<ul style="list-style-type: none"> ● Praćenje toka posjetilaca i njihovog uticaja na kulturne lokalitete, sa rezultatima koji se dijele širom destinacije. ● Dokazi o akcijama za upravljanje uticajem turizma na kulturne lokalitete ili njihove okolnosti. ● Postojanje i distribucija objavljenih smjernica o ponašanju posjetilaca na osjetljivim lokalitetima i kulturnim događajima, kao i periodično praćenje usklađenosti. ● Kodeks prakse za turističke operatere i vodiče i/ili drugi oblici angažovanja u vezi sa upravljanjem posjetama kulturnim lokalitetima. ● Pružanje obuke za vodiče. 	<p>I. Uloga turističkih operatera u održivom razvoju turizma – slučaj turističke destinacije Kotor</p> <p>I. 2. Odnos između kulturnog turističkog iskustva i namjere preporuke: Empirijski dokazi iz Crne Gore / 2021</p>
C7	<ul style="list-style-type: none"> ● Pružanje informativnog interpretativnog materijala na lokaciji i u formatima koji su dostupni prije dolaska. ● Dokazi da je interpretativni materijal dobro istražen i tačan. ● Interpretativni materijal koji identifikuje značaj i osjetljivost/krhkost lokacija. ● Dokazi o saradnji domaće zajednice u pripremi relevantnog interpretativnog materijala. ● Interpretativni materijal dostupan na relevantnim jezicima. ● 	<p>I. Turističke informacije o Kotoru i relevantnim aktivnostima dostupne svima putem https://kotor.travel/</p>
D1	<ul style="list-style-type: none"> ● Spisak lokaliteta i dobara prirodne baštine, sa označavanjem vrste, statusa zaštite i ugroženosti. ● Programi za očuvanje biodiverziteta i prirodne baštine. ● Programi za suzbijanje i kontrolu invazivnih vrsta. ● Akcije za identifikaciju, praćenje i ublažavanje uticaja turizma na biodiverzitet i prirodnu baštinu. ● Mehanizmi za korišćenje prihoda od turizma za podršku konzervaciji prirodnih dobara. ● Komunikacija sa posjetiocima i preduzećima o smanjenju širenja stranih vrsta. 	<p>I. Gentrifikacija turizma u mediteranskim gradovima baštine. Potreba za multidisciplinarnim planiranjem / maj 2022.</p> <p>2. Crnogorska politika inovacija za implementaciju inovacija u turizmu i promociju održivosti. Dokument: Put Crne Gore ka održivom rastu</p>

D2	<ul style="list-style-type: none"> ● Praćenje tokova posjetilaca i njihovog uticaja na prirodne lokalitete, sa rezultatima koji se dijele širom destinacije. ● Dokazi o akcijama za upravljanje i ublažavanje uticaja turizma na prirodne lokalitete ili njihove okolnosti. ● Postojanje i distribucija objavljenih smjernica o ponašanju posjetilaca na osjetljivim lokalitetima, kao i periodično praćenje usklađenosti. ● Kodeks prakse za turističke operatere i vodiče i/ili drugi oblici angažovanja u vezi sa upravljanjem posjetama prirodnim lokalitetima. ● Saradnja sa lokalnim konzervatorskim tijelima radi identifikacije ekoloških rizika povezanih s turizmom i mjera za njihovo smanjenje. ● Pružanje obuke za vodiče. 	<p>Nacionalna strategija za integrisano upravljanje obalnim područjem / 2015</p>
D3	<ul style="list-style-type: none"> ● Reference (naslov, datum) na međunarodne, nacionalne i lokalne zakone koji važe na destinaciji u vezi sa interakcijom sa divljim životinjama. ● Podrška međunarodnim standardima za posmatranje divljih životinja, kako morskih tako i kopnenih vrsta. ● Distribucija kodeksa prakse za interakciju sa divljim životinjama, uključujući posmatranje, koji odražava međunarodne standarde. ● Sistem za provjeru usklađenosti sa propisima i kodeksom prakse među turističkim operacijama. ● Akcije za praćenje dobrobiti divljih životinja i minimiziranje smetnji na lokacijama gdje dolazi do interakcije. ● Pružanje informacija posjetiocima o štetnim interakcijama sa divljim životinjama, poput dodirivanja i hranjenja. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Zakon o postupanju sa divljim životinjama u Crnoj Gori obuhvata Zakon o zaštiti dobrobiti životinja iz 2008. godine i Zakon o divljači i lovu iz 2008. godine. 2. Zakon o morskom ribarstvu i marikulturi izmijenjen je 2015. godine. 3. Obilasci za očuvanje divljih životinja dostupni su u Kotoru. https://kotor.travel/wild-life-conservation-tours/
D4	<ul style="list-style-type: none"> ● Reference (naslov, datum) na specifične međunarodne, nacionalne i lokalne zakone, standarde i smjernice koji važe na destinaciji u vezi sa dobrobiti životinja i očuvanjem vrsta. ● Obavještanje turističkih preduzeća i vodiča o zakonima, standardima i smjernicama. ● Sistem za inspekciju uslova u kojima se drže divlje i domaće životinje, uključujući njihovo smještanje i rukovanje. ● Licenciranje i provjera kvalifikacija osoblja odgovornog za brigu o zatočenim divljim životinjama. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. https://www.gov.me/en/article/90334--160022 Izazovi i mogućnosti u oblasti dobrobiti životinja u Crnoj Gori / 2019

	<ul style="list-style-type: none"> ● Akcije za promociju Konvencije o međunarodnoj trgovini ugroženim vrstama (CITES) u turističkom sektoru i osiguranje usklađenosti sa njom. ● Pružanje informacija posjetiocima o izbjegavanju trgovine ugroženim vrstama, npr. pri kupovini suvenira izrađenih od ugroženih vrsta divljih životinja navedenih od strane IUCN-a ili CITES-a. ● Sprovođenje zakonskih propisa kako bi se osiguralo da su sve aktivnosti lova dio naučno utemeljenog i strogo sprovedenog pristupa očuvanju sa pravilnim upravljanjem. ● 	
D5	<ul style="list-style-type: none"> ● Ciljevi potrošnje energije su objavljeni i promovisani. ● Program za povećanje energetske efikasnosti – npr. promocija i podrška ugradnji izolacije. ● Investicije u obnovljive izvore energije i procenat ukupne proizvodnje/potrošnje. ● Podrška i podsticaji za praćenje i smanjenje potrošnje energije od strane preduzeća. 	1. Strategija razvoja energetike Crne Gore do 2025. godine
D6	<ul style="list-style-type: none"> ● Pružanje smjernica i podrške za praćenje i smanjenje potrošnje vode od strane preduzeća. ● Program za redovno procjenjivanje rizika od nestašice vode. ● Postavljanje, objavljivanje i sprovođenje ciljeva upravljanja vodama, gdje je rizik od nestašice vode ocijenjen kao visok. ● Praćenje i kontrola izvora i obima korišćenja vode u turističke svrhe i njegov uticaj na lokalne zajednice i ekosisteme. Promocija i provjera usklađenosti sa ciljevima od strane turističkih preduzeća. ● ● Informacije za posjetioce o riziku od nestašice vode i 	1. MONSTAT nudi statistiku o godišnjem upravljanju vodama → Naziv dokumenta: Upravljanje vodama 2021. 2. Nisu identifikovani programi za upravljanje rizikom od nestašice vode.
D7	<ul style="list-style-type: none"> ● Program praćenja kvaliteta vode. ● Postojanje podataka i izvještaja o kvalitetu vode. ● Praćenje kvaliteta vode za kupanje, sa sertifikacijom i identifikacijom lokacija koje zadovoljavaju postavljene standarde. ● Dokazi o akcijama za poboljšanje kvaliteta vode. ● Informacije za posjetioce o kvalitetu lokalne pitke vode, kako bi se ohrabrila upotreba umjesto flaširane vode. 	1. Prema Izvještaju EU o Crnoj Gori, praćenje kvaliteta vode ostaje ograničeno. Dokument: Izvještaj o Crnoj Gori 2022.
D8	<ul style="list-style-type: none"> ● Pisane smjernice i propisi o tretmanu otpadnih voda. ● Sistem za sprovođenje smjernica među preduzećima. ● Praćenje/testiranje ispuštenih otpadnih voda. ● Pružanje održivih sistema za tretman otpadnih voda u opštinskim područjima, za korišćenje u turističkom sektoru, kada je to praktično i odgovarajuće. 	1. Voda i usluge upravljanja otpadnim vodama u regionu Dunava / 2015

D9	<ul style="list-style-type: none"> • Program praćenja otpada, sa objavljenim rezultatima i ciljevima. • Koordinisana kampanja/savjeti/podrška sa turističkim preduzećima u vezi sa upravljanjem otpadom, uključujući otpad od hrane. • Kampanja za smanjenje/uklanjanje jednokratnih proizvoda, naročito plastike. • Program upravljanja otpadom za javne kancelarije i objekte. • Pružanje sistema za prikupljanje i reciklažu, sa najmanje četiri grane (npr. organski otpad, papir, metal, staklo i plastika). • Pružanje održivog sistema za odlaganje ostatnog otpada. • Kampanja za uklanjanje bacanja smeća, uključujući i od strane posjetilaca, i za održavanje javnih prostora čistima. • • Adekvatan broj kanti za odvojeno odlaganje otpada. • 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kućni otpad od hrane u Crnoj Gori / 2019. 2. Prema izvještaju Evropske agencije za životnu sredinu iz 2021. godine, postoji relevantna politika upravljanja otpadom koja pokušava biti paralelna sa politikama EU, ali nedostaju određeni aspekti. Naziv dokumenta: Profil zemlje: Upravljanje otpadom u Crnoj Gori 2021.
D10	<ul style="list-style-type: none"> • Objavljen cilj za smanjenje emisija u određenom procentu do određenog datuma. • Godišnji izvještaj o klimi, uključujući akcije za praćenje i ublažavanje emisija. • Podržana kampanja ili druga angažovanja sa turističkim preduzećima na smanjenju i ublažavanju emisija. • Akcija za smanjenje emisija iz operacija javnog sektora. • Informacije za preduzeća i posjetioce o programima kompenzacije emisija koji zadovoljavaju priznate standarde. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Doprinos održivom razvoju pomorskog transporta u kontekstu Plave ekonomije: Slučaj Crne Gore
D11	<ul style="list-style-type: none"> • Investicije u održiviju transportnu infrastrukturu, uključujući javni prevoz i vozila sa niskim emisijama. • Promovisanje informacija posjetiocima o alternativnim opcijama transporta do i unutar destinacije. • Podaci o korišćenju alternativnih načina transporta od strane posjetilaca. • Unapređenje i promocija mogućnosti za biciklizam i pješaćenje. • Prioritizacija tržišta posjetilaca koja su dostupna kratkim i održivijim opcijama transporta. • Javne institucije i turistička preduzeća daju prioritet transportu sa niskim uticajem u sopstvenim operacijama. • 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Strategija razvoja saobraćaja – Crna Gora 2019-2035 2. Doprinos održivom razvoju pomorskog transporta u kontekstu Plave ekonomije: Slučaj Crne Gore 3. Instrument za pomoć u pretpriprustnom periodu (IPA II) 2014-2020
D12	<ul style="list-style-type: none"> • Smjernice o svjetlosnom i zvučnom zagađenju – izrađene i promovisane turističkim preduzećima. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Nacionalni plan implementacije Minamatske konvencije o živi

	<ul style="list-style-type: none">• Identifikacija i praćenje potencijalnih izvora zagađenja bukom i svjetlom u vezi sa turizmom.• Mehanizmi koji omogućavaju stanovnicima da prijave zagađenje bukom i svjetlom, uz naknadnu akciju.	<p>sa Akcionim planom za period 2022-2023. i Izveštajem o početnoj procjeni Minamata konvencije / 2021.</p> <p>2.https://www2.fundsforngos.org/latest-funds-for-ngos/european-commission-impact-of-light-and-noise-pollution-on-biodiversity/</p>
--	--	--

REFERENCE

1. Animal Welfare Challenges and Opportunities in Montenegro, Association Korina-Friends of Dogs Montenegro-Network for Animals, 2019.
2. Arrivals and Overnight Tourist Total, MONSTAT, 2022.
3. Assessment of WRHP and PRF in Kotor, Montenegro, EMSA, 2023.
4. Bird Life Data Zone, CZIP, 2023 - [<http://datazone.birdlife.org/site/factsheet/tivat-salina-iba-montenegro>].
5. Border management: EU signs status agreement with Montenegro, Directorate-General for Neighbourhood and Enlargement Negotiations, European Commission, 2023 - [https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/news/border-management-eu-signs-status-agreement-montenegro-2023-05-16_en].
11. Водич за партиципацију у планирању урбаног развоја, AMBERO consulting, Београд, 2013 - [[https://www.apps.org.rs/wp-content/uploads/publikacije/\(A4\)-Vodic-za-participaciju-u-planiranju-urbanog-razvoja-2013.pdf](https://www.apps.org.rs/wp-content/uploads/publikacije/(A4)-Vodic-za-participaciju-u-planiranju-urbanog-razvoja-2013.pdf)].
12. Census data by sex, Montenegro, Montenegro Statistical Office, 2011.
13. Centennial Hall in Wrocław, The World Heritage Committee :17 July 2006, 2006 - [<https://whc.unesco.org/uploads/nominations/1165.pdf>].
14. CLIA and GSTC Partnership for Sustainability Assessment, CLIA UK, 2023.
15. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, European Commission, 2022.

16. Community Monitoring of Natural Resource Systems and the Environment, Annual Review of Environment and Resources / Volume 47, Danielsen F. et al., 2022.
17. Corruption, public trust and medical autonomy in the public health sector of Montenegro: Taking stock of the COVID-19 influence, I. Radević, 2022 – [<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC9455845/>].
18. Crna gora zastitnik ljudskih prava i sloboda izvjestaj o radu za, Godinu, Podgorica, 2020 – [https://www.ombudsman.co.me/docs/1590478014_www-final---05---izvjestaj-o-radu-za-2019.pdf].
19. Cultural and Heritage Tourism Management, UNESCO World Heritage Centre, 2024 - [<https://whc.unesco.org/en/list/125>].
20. Cultural Tourism and Community Engagement: Insight from Montenegro, Business Systems Research / Vol. 12, Moric I. et al., 2021.
21. Culture heritage – Treasure of Cross Border Region, IPA, 2022 – [<https://cbc-mne-kos.org/project-of-the-2nd-cfp/culture-heritage-treasure-of-cross-border-region/>].
22. Development of Regional Joint Master Program in Maritime Environmental Protection and Management, University of Montenegro, Faculty of Maritime Studies Kotor, 2024.
23. Development of Sustainable Interrelations between /education, Research and Innovation at WBC Universities in Nanotechnologies and Advanced Materials where Innovation means Business, University of Montenegro, Faculty of Maritime Studies Kotor, 2017.
24. “DUE MARI” next generation tourism development, DUE MARI, [<https://duemari.italy-albania-montenegro.eu/>].
25. Economic Impact of Tourism, Montenegro Tourism Board, 2024 - [<https://www.montenegro.travel/en>].
26. Energy Development strategy of Montenegro by 2025, Ministry for Economic Development in Montenegro, 2007.
27. Environmental Responsibility and Climate Change, Tenerife Global Summit, 2024 - [<https://tenerifetsa2024.com>].
28. Estimation of Air Pollution from Ships in the B. K. Bay, D. Nikolić, R. Gagić & Š. Ivošević, The Boka Kotorska Bay Environment, 2016 [https://link.springer.com/chapter/10.1007/698_2016_34].
29. European Commission: Impact of Light and Noise Pollution on Biodiversity, fundsforNGOs, 2023 – [<https://www2.fundsforngos.org/latest-funds-for-ngos/european-commission-impact-of-light-and-noise-pollution-on-biodiversity/>].

30. Europe's Best Cruise Destination, World Cruise Awards 2023 - [\[https://worldcruiseawards.com/award/europe-best-cruise-destination/2023\]](https://worldcruiseawards.com/award/europe-best-cruise-destination/2023).
31. Events and festivals in Montenegro, Visit Montenegro, 2024 - [\[https://www.visit-montenegro.com/montenegro/events-and-festivals/\]](https://www.visit-montenegro.com/montenegro/events-and-festivals/).
32. Evropska komisija, Crna Gora 2020, Brisel, 2020.
33. Forms to be used for nominations, proposals, assistance request, accreditation request and periodic reporting, UNESCO, 2023 - [\[https://ich.unesco.org/en/forms\]](https://ich.unesco.org/en/forms).
34. Gender-sensitive Climate Risk Assessment of Kotor Bay, Montenegro, GEF MedProgramme – Enhancing Environmental Security, SCCF Project, 2022.
35. Gradova i opština Srbije, Beograd, 2017 - [\[http://www.skgo.org/publications/download/459\]](http://www.skgo.org/publications/download/459).
36. Green Development Policy and Action, CEE Institute, 2021.
37. HeritageREVIVED: Preservation, Valorisation and Promotion of Cultural Heritage on the Outskirts of Urban Areas, Interreg IPA, 2014 - [\[https://interreg-hr-ba-me.eu/2014/project/heritagerevived/\]](https://interreg-hr-ba-me.eu/2014/project/heritagerevived/).
38. Household food waste in Montenegro, Italian Journal of Food Science / Vol.31, No.2, Italian Journal of Food Science, 2019.
39. Illegal landfills, Water Pollution, Poor Waste Management in Boka Bay, Total Montenegro News, 2020 - [\[https://www.total-montenegro-news.com/lifestyle/5909-illegal-landfills-water-pollution-poor-waste-management-in-boka-bay\]](https://www.total-montenegro-news.com/lifestyle/5909-illegal-landfills-water-pollution-poor-waste-management-in-boka-bay).
40. Implementing a Pilot SME Voucher Scheme in Montenegro, OECD, 2013.
41. Improving Services and Transparency in Kotor, Montenegro, Partnership for Transparency, 2011/2012 - [\[https://ptfund.org/past_projects/improving-services-and-transparency-in-kotor-montenegro/\]](https://ptfund.org/past_projects/improving-services-and-transparency-in-kotor-montenegro/).
42. Innovation in Blue Economies, BLEUWBC, 2024.
43. Innovative Systems to enhance Antifraud Customs Controls, University of Montenegro, Faculty of Maritime Studies Kotor, 2022.
44. Instrument for pre-accession assistance (IPAI), European Commission, 2014-2020.
45. Integrated Monitoring Programme Montenegro, GEF Adriatic, 2021.
46. Jokic provodom izrade studije održivosti kotora kao turističke destinacije, Radio Kotor, 2023 - [\[https://radiokotor.info/clanak/drustvo/joki%C4%86-povodom-izrade-studije-odr%C5%BDivosti-kotora-kao-turisti%C4%8Cke-destinacije:-do-kraja-januara-o%C4%8Cekujemo-procjenu-uticaja/2\]](https://radiokotor.info/clanak/drustvo/joki%C4%86-povodom-izrade-studije-odr%C5%BDivosti-kotora-kao-turisti%C4%8Cke-destinacije:-do-kraja-januara-o%C4%8Cekujemo-procjenu-uticaja/2).

47. Kotor Climate (Montenegro), Climate Data, 2024
[<https://en.climate-data.org/europe/montenegro/kotor/kotor-9015/>].
48. Kotor, Montenegro, Is at Risk of Losing UNESCO World Heritage Status, LaGrave K., CN Traveler, 2017 - [<https://www.cntraveler.com/story/kotor-montenegro-is-at-risk-of-losing-unesco-world-heritage-status>].
49. Labour market statistics on candidate countries and potential candidates, Eurostat, 2023.
50. Law on Patents, Official Gazette of Montenegro No. 42, 2015.
51. List of public medical facilities in Montenegro, Foreign, Commonwealth & Development Office, 2023 - [<https://www.gov.uk/government/publications/list-of-medical-facilities-in-montenegro/list-of-public-medical-facilities-in-montenegro>].
52. Local Government and Tourism Policies, Kotor Municipality, 2023/2024.
53. Marine spatial plan of Montenegro: concept and proposals of planning solutions, M. Bataković, G. Berlenzi, I. Berlenzi, N. C. Sitar, Ž. Čurović, I. ĆurĀević-Tomaš, M. Đurović, S. Favro, Z. Ikica,
M. Jovićević, S. Karajović, Z. Klarić, M. Kovačevići, Ž. Lompar, M. Mandić, M. Marković (Ekologika),
M. Marković (PAP/RAC), N. Mijović, A. Mišurović, A. Mlakar, D. Mužinić, A. Pešić, I. Stojanović, 2021.
54. Mehanizmi građanskog učešća u donošenju odluka na nacionalnom i lokalnom nivou, Centar za razvoj nevladinih organizacija (CRNVO), Podgorica, 2020 - [<https://crnvo.me/wp-content/uploads/2021/02/Mehanizmi-gradanskog-ucesca-u-procesima-donosnja-odluka-na-lokalnom-i-nacionalnom-nivou.pdf>].
55. Mid-term report of Montenegro on the implementation of recommendations received during the third cycle of the Universal Periodic Review (UPR), OHCHR, 2018.
56. Modern management tools and economy of tourism sector in present era, Association of Economists and Managers of the Balkans in cooperation with the Faculty of Tourism and Hospitality, UDEKOM Balkan, 2022/2023.
57. Modernizing and harmonizing maritime education in Montenegro and Albania, University of Montenegro, Faculty of Maritime Studies Kotor, 2017.
58. Monitoring of bathing water quality on public beaches in Montenegro, JPOMD, 2019 – [<http://monitoring.morskodobro.me/>].
59. Montenegro 2022 Human Rights, U.S. Department of State, 2022.
60. Montenegro 2022 Report, European Commission, 2022 – [<https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2022-10/Montenegro%20Report%202022.pdf>].

61. Montenegro Country Strategy 2021-2026, European Bank for Reconstruction and Development, 2021.
62. Montenegro Datasets, IMF, 2024 – [<https://www.imf.org/external/datamapper/profile/MNE>].
63. Montenegro Demographics Profile, Index Mundi 2021, [https://www.indexmundi.com/montenegro/demographics_profile.html].
64. Montenegro Economic Reform Programme (ERP) 2022-2024, European Union, 2021.
65. Montenegro Economy briefing: Tourism and its implications on the economy of Montenegro, Weekly Briefing / Vol. 6, No. 2, China CEE, 2018 – [[https://china- cee.eu/2018/04/30/montenegro-economy-briefing-tourism-and-its-implications-on-the- economy-of-montenegro/](https://china-cee.eu/2018/04/30/montenegro-economy-briefing-tourism-and-its-implications-on-the-economy-of-montenegro/)].
66. Montenegro Sustainable Maritime Competence Development Initiative, University of Montenegro, Faculty of Maritime Studies Kotor, 2015.
67. Montenegro Tourism Development Strategy 2022-2025 with the Action Plan, Montenegro Ministry of Economic Development, 2022.
68. Montenegro, Council of Europe, Council of Europe, 2023 - [<https://www.coe.int/en/web/herein- system/montenegro>].
69. Montenegro: Small Business Act profile, ETF, 2019.
70. Montenegro's Road to Sustainable Tourism Growth and Innovation, S. Janketic, J. C. Smolović, Bucar M., Jacimovic D., 2018.
71. Montenegro's Kotor risks losing UNESCO status over excessive development, Reuters, 2017 - [<https://www.reuters.com/article/us-montenegro-unesco-idUSKBN1861PD/>].
72. Na glavnoj saobraćajnici velika količina vode, Radio Kotor, 2023 - [<https://radiokotor.info/clanak/drustvo/na-glavnoj-saobra%C4%86ajnici-velika-koli%C4%8Cina-vode,-saobra%C4%86aj-usporen--/2>].
73. National Action Plan for the implementation of the initiative Open Government Partnership Montenegro 2023- 2024, Open Government Partnership, 2022.
74. National Implementation Plan of the Minamata Convention on Mercury with the Action Plan for the period 2022-2023 and the Minamata Initial Assessment Report, Ministry of Ecology, Spatial Planning and Urbanism, 2021.
75. National strategy for integrated coastal zone management, Ministry of Sustainable Development and Tourism, 2015.
76. Natural and Culturo-Historical Region of Kotor, UNESCO, 2023 - [<https://whc.unesco.org/en/list/125/documents/>].

77. Official Travel Guide Kotor, Tourism Organization of Kotor , 2024 [<https://kotor.travel/>].
78. Oil spill simulations in the Port of Kotor area, Vukasinovic D., 2019.
79. Partnership for the observation and study of new routes and transnational, University of Montenegro, Faculty of Maritime Studies Kotor, 2020.
80. Partnership for the promotion of a maritime cross-border strategy, University of Montenegro, Faculty of Maritime Studies Kotor, 2021.
81. Performance audit of efficient response management in case of sudden pollution in Adriatic sea, Montenegro State audit institution, 2021.
82. Persevering in the affirmation of solar-powered ships in Boka Kotorska, Boka news, 2023 [<https://bokanews.me/istrajan-u-afirmaciji-brodova-na-solarni-pogon-u-boki-kotorskoj/>].
83. Plan for the Interoperability, European Commission, 2021.
84. Podržani projekti, IPA, 2022 [<https://cbc.bih-mne.org/me/podrzani-projekti/>].
85. Pomorski fakultet Kotor i projekat izrade studije održivosti Kotora kao turističke destinacije, University of Montenegro / Faculty of Maritime Studies, 2023 - [<https://www.ucg.ac.me/objava/blog/1271/objava/170347-pomorski-fakultet-kotor-i-projekat-izrade-studije-odrzivosti-kotora-kao-turisticke-destinacije#lat>].
86. Prices in Kotor: Food in stores, dinners in restaurants, accommodation, cigarettes and alcohol, lasti24, 2019 - [<https://lasti24.com/prices-in-kotor/>].
87. Protecting underwater heritage through its digitalization and valorisation as a novel touristic offer, University of Montenegro, Faculty of Maritime Studies Kotor, 2022.
88. Public Finance Management Reform Program, Government of Montenegro, 2022 – 2026.
89. Report of Montenegro on the implementation of the Beijing declaration for (BPfA) and platform for action and 20230 Agenda (2030 AGENDA), Ministry of Human and Minority Rights Montenegro, 2019.
90. Responses to disasters and crises through subnational social protection systems: Case of Montenegro, UNICEF, 2023.
91. Restructuring of the Integrated Tourism Product as the Basis of Tourist Destination Sustainability - Kotor Case, Županović I., 2015.
92. Rješenje o imenovanju predsjednika i deset članova savjeta za upravljanje područjem kotora, Government of Montenegro, 2024.
93. Ship emissions and their externalities in cruise ports, Branislav Dragović , E. Tzannatos, V. Tselentis, R. Meštrović, M. Škurić, Transportation Research Part D: Transport and

- Environment/ Volume 61, 2018 -
[\[https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1361920915002023?via%3Dihub\]](https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1361920915002023?via%3Dihub).
94. Slow Tourism Concept and Cultural Sites: Is The Town of Kotor (Montenegro) Ready for The Cittaslow Movement?, Bulatovic I., Micera R., 2018. -
[\[https://www.researchgate.net/publication/329764419_Slow_Tourism_Concept_and_Cultural_Sites_Is_The_Town_of_Kotor_Montenegro_Ready_for_The_Cittaslow_Movement\]](https://www.researchgate.net/publication/329764419_Slow_Tourism_Concept_and_Cultural_Sites_Is_The_Town_of_Kotor_Montenegro_Ready_for_The_Cittaslow_Movement).
 95. Slow tourism concept and cultural sites: Is the town of Kotor ready for the cittaslow movement?, Bulatovic I., Micera R., 2018.
 96. Statistika dohotka i uslova zivota Milena Vukotić mr Ivana Ražnatović Podgorica, MONSTAT, 2018 -
[\[https://monstat.org/userfiles/file/publikacije/STATISTIKA%20DOHOTKA%20I%20USLOVA%20ZIVOTA.pdf\]](https://monstat.org/userfiles/file/publikacije/STATISTIKA%20DOHOTKA%20I%20USLOVA%20ZIVOTA.pdf).
 97. Strategic Approach to Cruising Tourism Development in Boka Kotorska Bay, Kovačević A., Selective Tourism 2010, Issue 5, 2010.
 98. Strategija zaposljavanja opštine kotor, Municipality of Kotor, 2021-2024 -
[\[https://www.investinkotor.me/files/documents/1706536443-Strategija%20zapo%20C5%A1ljavanja%20Op%20C5%A1tine%20Kotor%202021.-2024..pdf\]](https://www.investinkotor.me/files/documents/1706536443-Strategija%20zapo%20C5%A1ljavanja%20Op%20C5%A1tine%20Kotor%202021.-2024..pdf).
 99. Strateški plan razvoja opštine Kotor 2020-2024, Municipality of Kotor, 2020 -
[\[https://www.kotor.me/files/documents/1580915684-Strate%20C5%A1ki%20-%20javna%20rasprava%20\(1\).pdf\]](https://www.kotor.me/files/documents/1580915684-Strate%20C5%A1ki%20-%20javna%20rasprava%20(1).pdf).
 100. Strengthening the role of local government to ensure sustainable development of the cruise sector: The case of Kotor, Jelena Nikčević, Marine Policy / Volume 109, 2022 -
[\[https://www.sciencedirect.com/journal/marine-policy\]](https://www.sciencedirect.com/journal/marine-policy).
 101. Sustainable Development Goals (SDGs) in Tourism, UNWTO, 2017.
 102. Sustainable development of BLUE economies through higher education and innovation in Western Balkan Countries, University of Monenegro, Faculty of Maritime Studies Kotor, 2023.
 103. Sustainable Tourism Development in Montenegro, World Bank, 2007.
 104. The Impact Of Mass / Cruising Tourism On The Urban Area Of Kotor, Županović I., Zečević D., 2020.
 105. The Law On Tourism And Hospitality, Official gazette of Montenegro, 2021.
 106. The Relationship between Cultural Tourist Experience and Recommendation Intention: Empirical Evidence from Montenegro, Manojlović M., Perović D., Stanovčić T., 2021.

107. The role of tour operators in the sustainable tourism development; The case of Kotor, Dragicevic M., Prorocic S., Letunic S., 2013.
108. The search of satisfaction of tourists in order to improve the quality of Montenegro tourism, Stojanovic J., UTMS Journal of Economics, 2012.
109. The State and Pressures of the Marine Environment in Montenegro, Bataković M., Cigoj S. N., Đurovi M., Jovičević M., Mandić M., Marković M., Mišurović A., Mlakar A., Pešić A., Stojanović I., 2021.
110. The Strategy for Protection of Persons with Disabilities from Discrimination and Promotion of equality 2017-2021, The Ministry of Human and Minority Rights, 2016.
111. Think globally, act locally: Implementing the sustainable development goals in Montenegro, Environmental Science and Policy / Volume 84, Galli A. et al., 2018.
112. Tourism – Releases, Montenegro Statistical Office, 2010-2023
- [<https://www.monstat.org/eng/page.php?id=180&pageid=44>].
113. Tourism gentrification in Mediterranean heritage cities. The necessity for multidisciplinary planning, Snezana B., Mina A., Cities / Volume 124, 2022
- [<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0264275122000555>].
114. Tourism Policy in Montenegro - Current Situation and Future Challenges, Micic D., Denda S., Petrovic M., 2018.
115. Traffic Modelling and Performance Evaluation in Cruise Port of Kotor, Journal of Mechanical Engineering / Volume 59 / Issue 9, Kofjac D., Skuric M., Dragovic B., Skraba A., 2013 - [<https://www.sv-jme.eu/article/traffic-modelling-and-performance-evaluation-in-cruise-port-of-kotor/>].
116. Transport Development Strategy – Montenegro 2019-2035, Ministry of Transport and Maritime Affairs, 2019.
117. Travels in Geology: The Bay of Kotor: Europe's southernmost "Fjord", Cook T., Earth Magazine, 2018 - [<https://www.earthmagazine.org/article/travels-geology-bay-kotor-europes-southernmost-fjord/>].
118. UNWTO Standards for Measuring Sustainability, UNWTO, 2024.
119. Visit Kotor, Tourism Organization of Kotor, 2024 - [<https://kotor.travel/>].
120. Vlada crne gore donijela strategiju razvoja pomorske privrede 2020-2030, paragraf.me, 2020 – [<https://www.paragraf.me/dnevne-vijesti/07082020/07082020-vijest3.html>].
121. Waste Management in Montenegro, European Environment Agency, 2021.
122. Water and Wastewater Services in the Danube Region, Danube Water Program, 2015.
123. Water Management, MONSTAT, 2021.
124. Weather and Climate in Kotor (Montenegro), climatestotravel.com, 2024 -

[\[https://www.climatestotravel.com/climate/montenegro/kotor\]](https://www.climatestotravel.com/climate/montenegro/kotor).

125. What is a Risk of Increased Traffic in Boka Bay?, Petrović, I. et al, Journal of Maritime Sciences (JMS), Vol. 23, No. 2, 2022.
126. Zakon o zaštiti prirodnog i kulturno-istorijskog područja Kotora, Government of Montenegro, 2013

